

УНІВЕРСИТЕТ імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

**ІХ Міжнародна
науково-практична конференція
студентів, аспірантів і науковців**

ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

Тези доповідей

29 березня 2018 р.

УНІВЕРСИТЕТ імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

---

*IX Міжнародна науково-практична конференція
студентів, аспірантів і науковців*

ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

Тези доповідей

29 березня 2018 р.

Дніпро
2018

Організаційний комітет:

Б.І. Холод, доктор економічних наук, професор, голова оргкомітету;
Н.П. Волкова, доктор педагогічних наук, професор, заступник голови;
І.Г. Батраченко, доктор психологічних наук, професор;
І.В. Гаркуша, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент;
О.А. Дніпрова, кандидат медичних наук, доцент;
О.В. Дуса, кандидат психологічних наук;
М.В. Сурякова, кандидат психологічних наук, доцент;
В.О. Бикова, кандидат педагогічних наук, доцент;
Т.В. Єрмолаєва, старший викладач;
О.І. Крамар, викладач.

П 69 Практична психологія у сучасному вимірі: IX Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і науковців: тези доповідей, Дніпро, 29 березня 2018 р. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. – 244 с.

ISBN 978-966-434-416-3

Збірник містить тези доповідей учасників IX Міжнародної науково-практичної конференції «Практична психологія у сучасному вимірі», у яких досліджується місце практичної психологічної науки у сучасному суспільстві.

УДК 159.922

Відповідальна за випуск:

Т.В. Єрмолаєва, старший викладач кафедри педагогіки та психології.

ЗМІСТ

Abdalieva S., Ongarbaeva M. Professional development of teachers	8
Balkibaeva V.B. Education of international student groups.....	9
Blokhina W.Y. Osobliwosci sfery motywacyjnej ukraińskich kierowników przedsiębiorstw prywatnych	10
Esbergenova G., Ganieva Z. Teaching preschool children to writing	12
Fayerman O.O. toward cultural explanation of prejudice.....	13
Grytskevych P. Manifestations of human psychology in speech forms of social behavior	15
Imanbaeva Z. The conflictological competency of the future teacher.....	16
Ismailova Z., Ismailova D. Crimes against production safety.....	17
Kenjebaeva G. Use of information technologies in the sphere of education.....	18
Nosenko D.V., Pavlenko E.S. Dual education at present.....	20
Nuratdinova N., Elmuratova A. Accompanying activity of the teacher of the training center	21
Sapozhnikova D. The problem of communication with peers as one of the factors of social and psychological maladaptation of adolescents.....	22
Seytjanova U., Omarova Z. Self-control as a component of educational activity of young schoolchildren.....	25
Абдижаббаровва Ж., Шамуратова М. Психологические особенности управления персоналом образовательного учреждения	27
Акимченко Л.І. Причини дестабілізації сімейних відносин.....	28
Артеменко А.В. Роль родини у формуванні особистості дитини.....	30
Ахмедова Г. Взаимодействие педагога с семьями	32
Батюк О.А. Особистісні якості викладача і вимоги сучасної системи освіти	34
Берданова П.У., Джоламанова А.Ш. Профессиональное здоровье педагога как ресурс развития современного образования.....	36
Березюк Т.П. Особливості розвитку професійної компетентності та професійно-управлінського самовизначення менеджерів.....	38
Булгак М.В. ЗМІ та політичний вплив на маси.....	40
Віленський Д.С. Психологічні особливості мотивації альтруїстичної поведінки людини	42
Вовк М.С. Психологія щастя	48
Галімішина А.І. Психологічні особливості використання соціальних мереж у навчанні студентів ВНЗ.....	50
Гаркуша І.В. Психологічні особливості студентської молоді з адаптаційними проблемами	52
Геймур А.В. Моральний аспект вікового розвитку молодших школярів.....	53
Глоба А.В. Підлітковий суїцид.....	55

Голоборща К.К. Життєві цінності в житті сучасної жінки	57
Гончарова К.С. Взаємозв'язок сили волі та навчальної мотивації студентів.....	61
Горбенко А.В. Використання особистісних ресурсів підлітками при подоланні труднощів	62
Городніченко А.О. Щодо проблеми порушення сенсорної інтеграції	64
Грицькова Г.О. Взаємозв'язок психоемоційного стану жінки під час вагітності та після народження дитини	65
Давидова І.В. Розвиток емоційного інтелекту у студентів	66
Джинчарадзе Л.І. Проблема формування страху у дітей дошкільного віку	69
Джолымбетова М. Профессионально-педагогическое мышление психолога	71
Дольник Т.А. Готовність до шлюбно-сімейних стосунків – складова..... успішності сучасної студентської молоді.....	73
Дорожинська А.Д. Вплив рівня суб'єктивного контролю на розвиток синдрому емоційного вигорання у практикуючих психологів	75
Драган М.Є. Вплив стилю сімейного виховання на розвиток вольових якостей молодших школярів	76
Дяченко А.Є. Щодо проблеми суїцидальної поведінки підлітків	78
Єфремова І.О. Психологічні типи хворих та особливості їхнього ставлення до хвороби.....	80
Кенжалиева И. Оценка потребностей детей в семье	81
Курбамуратова З., Убайдуллаева К. Речевое обеспечение занятий со слабослышащими школьниками	83
Завилова М.А. Суїцидальні нахилності українців.....	84
Зеленська В.А., Марченко М.Т. Арт-терапія як ефективний метод роботи з клієнтом.....	86
Земляний О.Б. Сексуальне виховання школярів	88
Зоря А.О. Гендерні особливості професійної спрямованості підлітків..	89
Кісельова Д.М. Психологічний компонент гестаційної домінанти	91
Кайко В.І. Адаптація особистості в соціальному середовищі	93
Камінська О.А. Екзистенціальний вакуум серед студентів ВНЗ: причини, наслідки	95
Коваленко С.О. Технологія формування критичного мислення у студентів вищого навчального закладу	97
Коваль Д.В. Особливості формування гендерних установок у студентської молоді.....	99
Коваль Д.В. Особливості сексуальних фантазій сучасних чоловіків і жінок	101
Колеснікова О.Ю. Щодо роботи з внутрішнім конфліктом особистості у практиці психолога	103
Колеснікова К.О. Роль уяви в науковій творчості.....	106

Кондратьєв О.Ю. Психологічні особливості педагогічного спілкування викладача зі студентами в умовах ВНЗ	108
Космакова Д.С. Готовність дитини до навчання у школі	110
Костюченко О.С. Психологічні чинники агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку.....	111
Крамар О.І. Синдром професійного вигорання: психологічна допомога вчителям.....	113
Кривонос А.В. Професійна деформація персоналу державної пенітенціарної служби України як науково-психологічна проблема...	116
Лебідь О.В. Асертивність як складова готовності керівника загальноосвітнього навчального закладу до стратегічного управління	118
Литвинова А.С. Індивідуально-психологічний стиль педагогічної діяльності.....	120
Майко К. Відмінності чоловічих та жіночих стереотипів.....	122
Манько П.Ю. Ставлення до материнства дівчат у період ранньої дорослості	123
Мартинівський Є.В. Психологічні особливості виникнення девіантної поведінки у підлітків.....	125
Михайлець А. СОЕВУС як комплексний метод управління станом людини	127
Мицак Н.Т. Самовизначення жінок з різними видами гендерної ідентичності	129
Мішакіна О.С. До питання спілкування в системі «викладач – студент».....	132
Місюра О.І. Виняткові здібності і таланти ідіотів-геніїв	134
Мурейко Т.В. Дослідження впливу ЗМІ на агресивний стан підлітків....	135
Мухіна А.М. Інноваційні освітні технології навчання та викладання у ВНЗ	137
М'якота І.В. Проблема лідерства у підлітковому віці	139
Нажмудінова О.Н. Роль цінностей в житті сучасної молоді	140
Назаренко К.В. Прояви фізичної та вербальної агресії дитини у сучасному вихованні	142
Недотор В.А. Психологическая манипуляция	144
Некрасова Г.В. Особливості становлення самооцінки молодших школярів.....	145
Новіков Е.С. Статеве виховання.....	147
Носенко Д.В. Феномен першого враження та соціальний інтелект	149
Олійник І.В. Мотиваційна складова формування дослідницької компетенції в майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури	151
Омельяненко В.В. Мотивація досягнення успіху як фактор професійного самовдосконалення майбутніх фахівців з правознавства	153

Остапчук Б. Взаємозв'язок психологічних захисних механізмів і рефлексивності в юнацькому віці	155
Отарбаєва К.У., Отарбаєва Р.У. Развитие устной речи детей с нарушением слуха.....	157
Охріменко Ю.Р. Гумор як елемент комунікації.....	158
Павлова Ю.В. Психологія вагітних жінок.....	160
Палілова А.С. Провокація як перший етап доманіпулятивної гри	162
Пархоменко І.Г. Роль мотивації у процесі професійного самовизначення особистості.....	164
Перемитець Д.М. Молодіжна контркультура у контексті сучасного спілкування.....	166
Петерс В.В. Вплив прагнення до успіху на психологічну готовність до материнства	167
Петрив А.В. Связь уровня эмоционального интеллекта и стиля саморегуляции у студентов	169
Половинкин А.О. Страх и его определение в возрастной психологии.....	172
Приходько Н.М. Социальный работник в жизни подростка с гомосексуальной ориентацией.....	174
Прокopenко М.В. Вплив соціального інтелекту на емоційний	176
Раєвська Є.О. Дослідження гендерних особливостей переживання самотності в юнацькому віці	177
Райдберг Д.О. Психологія і музика: діапазон звучання душі	179
Расулова Е.Т. Усвідомлення цінності часу для сучасної людини.....	181
Романенко А. Интернет-залежність у дітей: причини, ознаки та способи подолання.....	183
Романюк О.О. Гендерний стереотип як предмет психологічного дослідження	186
Ружицкая А.В. Возрастные кризисы и их основные характеристики.....	188
Сакал Л.О. Комунікативна некомпетентність як передумова та наслідок інтернет-залежності.....	190
Слободіна О.В. Визначення впливу позитивної психології на сучасну людину	192
Ставицька Д.О. Особливості прояву тривожності у дітей шкільного віку	193
Стратийчук Ю.В. Прояв агресії і тривожності у підлітків.....	195
Сухомлін К.В. Психолого-педагогічна підтримка студента у ВНЗ.....	196
Сухорученко Т.Ю. Психологічна готовність студентів до професійної діяльності	198
Темирбекова А., Айтекеев Д. Исследование причин дезадаптации учащихся.....	201

Тинська А.В. Теоретичні засади дослідження проблеми взаємин викладачів і студентів.....	202
Третяк Ю.Ю. Психологічні особливості студентського колективу та його вплив на навчання.....	204
Троян А.Г. Сором і зніяковіння: схожість і відмінності.....	206
Турдыбаев А., Абагов Ж. Творческая работа младших школьников на уроках изобразительного искусства.....	208
Туребекова А., Омонбоева М. Формирование профессионального мышления психолога.....	209
Феднова І.М. Дослідження психологічної готовності студентів-іноземців до навчання у вищій школі	210
Хачикян С.А. Гендерні аспекти етнічної ідентичності підлітків	212
Хилько О.П. Гомосексуальність	214
Хейло Я.О. Підготовка соціально компетентних вчителів у вищих закладах освіти.....	216
Худайбергенова Г. Изучение роли семьи в период появления первого ребенка.....	216
Черенко Є.О. Основні психосоматичні розлади.....	219
Чуб А.В. Вплив іграшок на емоційний стан дитини.....	221
Чумак І.В. Трансформація сім'ї та сімейних цінностей в сучасній студентській українській сім'ї	222
Чуприна Ю.О., Сушко Є.М. Зв'язок здібностей до лідерства з особистісними характеристиками студентів	226
Шаповал А.О. Базова довіра як фундаментальна основа формування особистості.....	228
Шаршавих Ю.М. Психологічні особливості і характеристики соціальних підприємців в процесі розвитку бізнесу	229
Шевцова А.П. Самооцінка студентів різних вікових категорій	231
Шеримбетова З. Пути решения проблем семейного воспитания.....	232
Шийка А.О. Агресія та агресивна поведінка підлітків.....	235
Шураєва А.О. Вплив афективних розладів на творчість відомих митців	236
Янченко О.С. Психолого-педагогічні аспекти прояву та умови подолання алекситимії у студентів ВНЗ.....	239
Ясінська І.О. Резильєнтність як здатність особистості до успішної адаптації.....	242

S. Abdaliev,
lecturer, Foreign languages department
M. Ongarbaeva,
Nukus State Pedagogical Institute,
Nukus, Uzbekistan

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS

A new model of the country's socio-economic development has caused changes in social relations, which, undoubtedly, changed the conditions for the education and upbringing of people. Against the backdrop of the changes that continue to occur today, the limitations of the educational and educational role of the school with only advisory functions can lead to unpredictable consequences in the future. New models of socio-economic relations determine the emergence of new models of professionalism. This raises the need to study the role of value orientations and personal components in the context of pedagogical axiology.

An analysis of literary psychological and pedagogical sources indicates that the problem of educating humanistic values and corresponding ideals as components of the professional competence of the future teacher remains relevant.

In our opinion, the use of humanistic values and the corresponding ideals should become a priority objective of such innovative teaching that would update the personality, promote the development of the future teacher's constituent parts. In this sense, the aforementioned task is not limited only to the expansion of the information content of humanitarian knowledge in comparison with professional knowledge, but should correspond to higher goals: attracting young people to the humanistic values of humanity. Before higher education there is a rather complex social order - the formation of a personality of a humanistic type, a true intellectual, capable not only professionally, but also creatively and holistically approaching the tasks of social and professional content. Today it is necessary to train specialists with new value orientations, with different thinking, with new views on society and the place of the person in it.

In our time, theoretical approaches to the study of the formation of value orientations of youth are considered to be generalized psycho-pedagogical science.

«Value» is that which satisfies the interests and needs of the individual; this is a special individual reality, the essence of which lies in the positive significance of things, processes, ideas for the life of the subject; value influences the motivation and choice of ways of human behavior. Values guide a person in social, spiritual, professional, personal activities, influencing the process of thinking and determining the individual style, lifestyle of a person. For a young, modern person, the value system acquires the character of ideal samples, on

the basis of which long-term goals are formed, methods of behavior are defined. Also, for college students, they chose the profession of a teacher, which is dominated by mental work and a high level of special education, there is a real opportunity to benefit society, guided by principles that are oriented toward humanistic values. Active participation in public activities, development of students' creativity, literary and artistic development of the individual, are considered as necessary conditions for the formation of value orientations.

V.B. Balkibaeva,

*lecturer, Nukus State Pedagogical Institute,
Nukus, Uzbekistan*

EDUCATION OF INTERNATIONAL STUDENT GROUPS

Every year, globalization increases the scale, and the education system does not remain aloof from this. Even in the number of criteria for the effectiveness of the university, the number of foreign students fell, which was reflected in the contingent of students admitted. The motley national composition influences the cultural and religious characteristics of the collectives, the scatter in levels of knowledge and preparedness, places language and other barriers in places, compels to comprehend the features of the psychology of different peoples in order to find the right approach to the upbringing and integration of students.

The level of preparation and knowledge of the language among people who have studied in different countries vary, so the first task is to bring the levels to some common denominator through classes in those or other subjects with those who are required to get into the overall rhythm of work. Partially, gaps can be compensated for by developing technologies that allow you to spend less time and not be present during all of the extra sessions. Alas, and they are not so advanced and deeply implemented, not all students are ready for this. Therefore, working with ethnically variegated groups of students takes more time than with homogeneous groups of students.

In addition, the work consists not only in teaching science, but in the education of individuals, behavior, integration into society. And then there are numerous pitfalls described in the works. Fortunately, in this matter, the unity of the collective of teachers that work in this direction together and can coordinate their efforts helps to distribute the burden evenly and is responsible for different aspects of the educational process. Competent drawing up of a collective work plan and its splitting into fragments, for which the teachers most competent in these questions answer, facilitates the gradual and systematic implementation of the process of adaptation of trainees to the realities in which they will have to receive education and pass formation.

Described in the range of problems and ways to solve them, it turns out, really show quite adequately assessing what is happening and the future picture.

And now, by successfully integrating into the education system and adapting to it the first generations of students from different countries, it will be easier to adapt them, as well, to subsequent ones. After all, as practice shows, the introduction to the team through non-standard methods of assessment is a working system, but it lacks more support points for the numerous foreigners admitted to the education system. More adult generation, knowing about what to expect and what to do, is a huge help and support.

W.Y. Blokhina

Wyższa Szkoła Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach, RP

OSOBLIWOŚCI SFERY MOTYWACYJNEJ UKRAIŃSKICH KIEROWNIKÓW PRZEDSIĘBIORSTW PRYWATNYCH

Motywację można określić jako całokształt przyczyn o charakterze psychologicznym, tłumaczących zachowanie człowieka, jego ukierunkowanie i aktywność. Motywacja tłumaczy celowość działań, zorganizowanie i trwałość działalności całościowej, skierowanej na osiągnięcie pewnego celu.

Twory motywacyjne: **dyspozycje (motywy), potrzeby i cele – są podstawowymi składnikami sfery motywacyjnej człowieka.**

Każda z dyspozycji może być zrealizowana w wielu potrzebach. Zachowanie, skierowane na zaspokojenie potrzeby, dzieli się z kolei na rodzaje działalności, które odpowiadają celom prywatnym. W taki sposób, sfera motywacyjna osobowości to skomplikowany system motywów o różnym charakterze, albo czynników motywacyjnych, wyznaczających różnorodne strony działalności człowieka i jego role społeczne. Również źródła kształtują przy czynu świadomości, leżących u podstaw wyboru działań i ogólnego kierunkowania działalności osobowości.

Sferę motywacyjną człowieka można ocenić według następujących parametrów: szerokość, elastyczność i hierarchiczność. Pod szerokością rozumie się różnorodność jakościową czynników motywacyjnych – dyspozycji (motywów), potrzeb, celów. Im więcej ma człowiek różnorodnych potrzeb, motywów a celów, tym jest bardziej rozwinięta jego sfera motywacyjna. Elastyczność sfery motywacyjnej jest wyznaczana przez możliwość stosowania bardziej różnorodnych czynników motywacyjnych z różnych poziomów i bardziej różnorodnych środków. Elastyczność sfery motywacyjnej to ruchliwość związków między różnymi poziomami zorganizowania hierarchicznej sfery motywacyjnej: między motywami i potrzebami, motywami i celami, potrzebami i celami. Hierarchiczność sfery motywacyjnej to charakterystyka budowy każdego z poziomów organizacji sfery motywacyjnej. Potrzeby, motywy i cele nie istnieją jako równorzędne zestawy dyspozycji motywacyjnych. Jedne dyspozycje (motywy, cele) są mocniejsze od innych i powstają częściej, inne są słabsze i aktualizowane rzadziej.

Zajeden zesku tecznych środków zaangażowania człowieka aktywne, celowdziałania w zakresie produkcji i gospodarki uważasz **przedsię biorczość**. **Wewspółczesnym ukraińskim społeczeństwie zględuna nową sytuację** socjalno-gospodarczą została ukształtowana nowa grupa socjalna, która wświadomości społecznej jesto kreśla naprzec takie terminy, jak *ludzieintere-su, biznesmeni, przedsiębiorcy*. Aktywność **przedstawicielitej grupy wywieragłęboki wpływ** na życie gospodarcze i polityczne kraju.

Przedsiębiorczośćdziswświecie znajdujesię podściśłą uwagą uczonych, praktyków. **Wtym onadziśjestrównieżobiektempo ważnej analizy psychologicznej**. Przedsiębiorczość to zjawisko wieloaspektowe, w którym są ściśle splecione strony filozoficzne, ekonomiczne, socjologiczne i psychologiczne. Przedsiębiorczość to zjawisko dynamiczne, które zaznaje rozwoju i wpływów, ma szczególną specyfikę w różnych warunkach historycznych, gospodarczych i socjokulturowych. Przedsiębiorczość zawiera w sobie treść nie tylko ekonomiczną (produkcja towarów i usług w celu otrzymania zysku), lecz także psychologiczną. Zdolność do regularnej i skutecznej takiego rodzaju aktywności, przewidującej umiejętność szybkiego podejmowania i realizacji decyzji w warunkach niepewności, w języku codziennego użytku nazywa się przedsiębiorczością. Tak więc, przedsiębiorczość stanowi szczególny rodzaj działalności gospodarczej, przewidującej obecność u jej podmiota szczególnych cech psychologicznych. Ujawnienie tych szczególnych cech psychologicznychjest zadaniem głównym badania zjawiska socjalno-psychologicznego przedsiębiorczości.

Przedsiębiorczość **obejmujedziśnie jedynie sferę produkcji, lecznosi charakter bardziejogólny, rozpowszechnia jąćsię na inneedziedzinyłudzkiej działalności** życiowej – **naucę, oświatę, kulturęitp**. **Przedsiębiorczość jak zjawiskopowszechnne aktywności ludzkiej** jest charakteryzowana przecokreślenie, które rozpatrują jako “proces tworzenia czegoś nowego, comapew ną wartość; proces, wymaga jącydużoczasuisiły, odpowiedzialności moralnej i socjalnej; proces, przynoszącywyniku do chódpieniężny i satysfakcję osobistąosiągnię tego”.

W kontekście rozpatrzenia problemu przedsiębiorczości jest ważne podkreślenie tego, że pojęcie “przedsiębiorczość” nie jest identyczne z pojęciem “biznes”. Biznes jest rozpatrywany przez nas jako jeden z rodzajów działalności przedsiębiorczej. Biznes (od angielsk. - interes, sprawa, umowa, handel) to pojęcie, termin, aktywnie używany do określenia prawnie zorganizowanej działalności, przynoszącej zysk albo inne korzyści osobiste. Na poziomie codziennym biznes to każda działalność, skierowana na otrzymanie zysku komercyjnego. W przeciwieństwie do biznesu przedsiębiorczość, działalność przedsiębiorcza przewiduje wyjście za ramy przejawów powszednich, personalizowanych aktywności biznesowej ludzi. Przedsiębiorczość jest związana z naturą twórczą człowieka i jej ujawnieniem w konkretnych warunkach historycznych i go-

spodarczych, tymi zmianami postępowymi, które zachodzą zarówno w społeczeństwie, jak i w samej osobie przedsiębiorcy. Przedsiębiorczość ma szczególną naturę psychologiczną, mechanizmy funkcjonowania, wyznaczające zachowanie ludzi, ich motywów, poglądy, te albo inne kształty aktywności biznesowej.

Scientific supervisor: I.G.Batrachenko, doctor of psychology, professor.

G. Esbergenova,

lecturer, Foreign languages department

Z. Ganieva,

Foreign languages department, 2nd year student

Nukus State Pedagogical Institute,

Nukus, Uzbekistan

TEACHING PRESCHOOL CHILDREN TO WRITING

Kids are super excited to learn new things and writing is one of them. And how to teach a child to write is the most asked question. Normally, children's first attempts at writing will be in their preschool years. This is the time when they expand their vocabulary and begin to understand that letters, numbers and symbols all have meaning. They also begin to notice people in their life writing and naturally want to mimic what they see. During this stage, you will find your young ones drawing zigzags and trying to write.

How to Teach a Child to Write

Teaching your young ones to write is one of the first steps you should take and try to make this time exciting for you and for them too. Take a plain white paper or white board, markers, whiteboard pens and maybe even some candy. Follow these steps:

Step 1: Write down a word while they are watching you, then explain to them that this is how they should write the word.

Step 2: You can write down the word using spots or faint lines so that the children are able to retrace over the word. Let them trace a couple of times until they get the hang of the strokes.

Step 3: Now, encourage the children to start writing on their own.

Step 4: Check the word to make sure all letters have been drawn correctly and correct the children where they go wrong. You can tell them something like: 'the line in this 'a' is too long'. Children learn better when they are corrected immediately as it is easier for them to remember. Correct your young ones in a way that they can understand.

Step 5: Praise and encourage the children by giving them some candy. With constant practice and encouragement, they should be able to write perfectly.

TOWARD CULTURAL EXPLANATION OF PREJUDICE

Biases against minorities have proven to be resilient, and some evidence suggests that prejudice continues to exist but manifests itself in a more subtle fashion: modern or symbolic sexism and racism in contrast to old-fashioned or traditional sexism and racism.

Research on prejudice raises the question: Is prejudice against minorities declining in the United States? Attitudinal surveys show that from 1960s to the 1980s significantly changed the percentage of whites who would vote for well-qualified black candidates (from 45% to 81%), who agreed that white and black children should attend the same schools (from 65% to 90%), and those opposed to laws against intermarriage (from 59% to 66%). Fewer people now endorse negative stereotypes of blacks, and self-reported prejudice against minorities, including women, seems to have declined.

But number of researchers have looked closely at subtle measures of prejudice and concluded that the situation is not the same as may appear from reports of attitude surveys. Patricia Devine and Andrew Elliot (1995) have shown that what may be changing is knowledge about, rather than indorsement of, stereotypes. Their evidence suggests a stable negative Stereotype of African-Americans.

A study conducted by an African-American male and a white female focused on the reactions of white members of the general population in the southeastern United States to black and white actors in advertising. It was found that rmembers of the general population were more likely to purchase the products when the actors were white. One interpretation of this finding is that even participants who explicitly expressed more positive attitudes toward blacks irmplicitly use negative stereotypes.

Studies of archival evidence show that for similar offenses in similar circumstances, black offenders in the United States tend to receive stiffer sentences than whites, are less likely to be allowed bail or receive probation, and in general receive less just treatment.

A fairly extensive meta-analysis of the literature showed that in experimental juror studies, in which participants act as a jury in a mock trial, racial bias persists in both the southern and northern parts of the United States. A similar racial bias exists in legal decisions in Canada and perhaps other societies. These results indicate a continuing challenge for intergroup relations, particularly because many experimental studies use students as

participants. and this younger, better educated group is assumed to be less prejudiced than the general population.

In the domain of the social sciences, including social psychology, Anthony Greenwald and Eric Schuh (1994) studied almost 30,000 citations in the psychology literature and found a pattern of in-group favoritism among non-Jewish-named and Jewish-named authors, even among researchers who study prejudice. Greenwald and Schuh discovered that non-Jewish-named and Jewish-named authors cited more others whose names fell into the same ethnic category as themselves.

Nowadays on the one hand, there are a number of indications that intergroup relations have improved. On the other hand, there are still numerous indications that prejudice is prevalent. Let us consider some possible explanations of this situation.

One possibility is that since the civil rights movement of the 1960s, after which legislation made racial, gender, and most other group-based discrimination illegal, people learned to present themselves according to the new norms and rules regulating correct behavior. Direct measures of prejudice and discrimination do not necessarily reveal internalized values but, rather, compliance with newly prevalent ideas about correct behavior.

A number of studies have shown that if we ask white participants about their racial attitudes directly, they are likely to manage their impressions and express positive intergroup attitudes. But if we use implicit, indirect measures, we are more likely to unearth negative racial prejudices against minorities.

According to some researchers, the old-fashioned racism and sexism are out and so-called symbolic racism and sexism are in. It rejects traditional racist and sexist beliefs, but camouflages prejudices within more sophisticated principles of meritocracy and justice.

Modern prejudice is sometimes expressed in terms of black, women, and other minorities “going too far” and threatening cherished values. In this kind of discourse, racism and sexism are indirect, and meritocracy and fair play are cited as the underlying reasons for opposition to the minority group in question.

Modern prejudice, then, involves positioning minority groups as a force that is working against cherished social values. This means that the story lines prejudiced people adopt have to be convincing for themselves personally and also at the group. Just what kinds of story lines are coming depends on the cultural context in which the discourse, is taking place. In the U.S. context, individualism and meritocracy are readily available and generally endorsed, so they can be used to create a strong story line. But also found in the United States and other Western societies are strong historical racist tendencies, rooted in colonialism and the era of slavery.

MANIFESTATIONS OF HUMAN PSYCHOLOGY IN SPEECH FORMS OF SOCIAL BEHAVIOR

Speech behavior is a complex phenomenon that is related to the peculiarities of personality education, the place of birth, learning, the environment in which it communicates, with all personal characteristics. Speech behavior is a manifestation of behavior in verbal form, which consists of: phrases, intonation, inner subtext. In this work we will consider the various speech forms of a person from a psychological point of view.

It's not a secret that speech is the best indicator for understanding the intellectual and emotional state of a person, the erudition, motivation for behavior. The erudition can be estimated by the content of speech, first of all it can be filled with deep knowledge and a wide range of personalities. Just as weighty arguments, the use of adequate means of speech, confirmation of one's point of view can speak of a person's high erudition. Similarly, speech is the very first indicator for assessing a person's emotional state. This can be manifested in the choice of vocabulary, the specifics of words, as well as the specifics of the stylistic structure of the utterance. Another indicator is the grammatical incompleteness of phrases, a violation of the logical connection and sequence of utterances, which indicates an unstable emotional state or emotional tension. 80% of human intentions remain constant, and it is through this that we can obtain important and reliable information that can be hidden from the attention of the speaker's observation. In Russian we distinguish three types of logical intonations: messages, questions and motivations. In mass studies, 60 to 90% of correct judgments about body size, completeness, mobility, internal state and age were obtained, relying only on voice and manner of speaking.

The voice characterizes the personality characteristics of a person as follows: 1. A lively, brisk manner of speaking, the rapid pace of speech indicates a lively, impulsive interlocutor, their self-confidence; 2. A calm, slow manner indicates unanimity, prudence, thoroughness; 3. Noticeable fluctuation in the speed of speech shows a lack of balance, insecurity, slight excitability of a person; 4. Strong changes in volume indicate emotionality; 5. Clear and precise pronunciation of words indicates internal discipline, the need for clarity; 6. The absurd, vague pronunciation is characteristic of compliance, uncertainty, softness, lethargy.

Scientific and language consultant: O.B. Tarnopolsky, doctor of pedagogy, professor.

Z. Imanbaeva,
lecturer, Nukus Branch of the Tashkent State Agrarian University,
Nukus, Uzbekistan

THE CONFLICTOLOGICAL COMPETENCY OF THE FUTURE TEACHER

Recently, conflict issues have become part of many industries vocational training and especially pedagogical. It can be argued that every person has a conflict of competence in its natural state, at the end of the first year of life, one can observe such behavioral forms of the child, which are quite deliberately used to overcome the complications in relations with the surrounding and the outside world in general. But in order to successfully, professionally solve conflicts, the teacher of higher education should, in our opinion, have a conflict of competence.

One of the most important reasons for the emergence of pedagogical conflicts in higher education is the lack of conflictual competence among teachers. Particularly strong as a source of conflict, it manifests itself, if conflict competence is low in individuals with greater opportunities for conflict management, but this only complicates the situation.

The main objective of this article is to consider the term “conflict-related competence” and to analyze the degree of knowledge, and to consider this concept in the context of the training of future high school teachers.

Professional activity of future high school teachers will be directly related to conflicts, therefore, the formation of conflictological competence in them is an important component of the whole process of their preparation, and the main task in forming conflictological competence is the transition of socially negative and destructive processes into a constructive line.

Conflictual competence is the ability of a person in a real conflict to carry out activities aimed at minimizing destructive forms of conflict and the transition from socially negative processes to social and affective.

Conflictual competence is the level of awareness of a person about the range of possible strategies of conflicting parties and the ability to help in the implementation of constructive interaction in a particular conflict situation.

The very concept of conflict-related competence is quite new, although in the context of the development of professionalism of the teacher of higher education and school in general, it was a long time. In psychological research, until recently, this term was not used directly, but it was assumed that the teacher needed to master certain knowledge, skills and skills.

It should be noted that it is not worth identifying the concepts of conflict-related competence with its conflicting competencies. First of all, it is necessary to determine what we mean by the term “competence” and “competence”. Many scientific sources encounter confusion associated with these terms. In

our opinion, this is the usual consequence of the transformation of the word “competence” borrowed from the English language. In turn, this term derives from the Latin “competencis”, which means “belonging to the right”, that is, a circle of questions in which this person is well oriented, Has experience, knowledge, which allows to formulate own opinion on separate issues.

Z. Ismailova,

Master of the TSLU

D. Ismailova,

Lyceum Nukus, Nukus, Uzbekistan

CRIMES AGAINST PRODUCTION SAFETY

In today’s environment, security of production is important. Deviations from the regulatory requirements of safety requirements in enterprises, mines, structures, in agriculture, cause serious damage to the life and health of workers of production, third parties, property, environment.

The causal object of the crimes against the security of production is relations that ensure the safety of production. Production is a complex socio-economic and technical relatively closed system, the basis of which is the work of man, aimed at obtaining a socially useful result. An integral part of such a system is the technical and legal rules.

During a production activity or use, the result of a person is or may be subjected to dangerous or harmful influences of production factors of the most different nature and degree: mechanical, chemical, thermal, electrical, electromagnetic, etc. The presence of hazardous and harmful factors in the production necessitates the state (conditions) necessary for the protection of life, health, the preservation of property, the environment. This is the state of the work on its safety. Security of production is a technical condition in which the ability to neutralize In order to ensure the safety of production, laws and regulations related to various branches of law (labor, nature protection, civil, economic, administrative, criminal, etc.), as well as technical In this system, the rules of criminal law protect the security of production from the most dangerous encroachments.

Direct objects of separate crimes against the safety of production are included in the system of relations of the generic object, although I have their own peculiarities. They depend, first of all, on the types of production safety, security levels, the nature of possible harm and areas of distribution.

The necessary component of the safety of any production is the safety of the slats, which is divided into technical and sanitary, and at levels - on the safety of ordinary and increased dangerous work. Some production (as a technical unit), some of the substances (which are objects of springs) are of exceptional danger, which requires special organizational and

technical regimes for their operation (use), including legal provision. Such are: explosive production, as well as production, in which nuclear and radioactive materials are used. Finally, a number of industries can cause damage to non-productive interests, in connection with the use of finished industrial products, and semi-finished products, as well as the operation of built buildings and structures.

The main direct object of these crimes is the security of certain types of industries. Additional mandatory objects of all offenses that impinge on the safety of production are human life and health, and additional optional objects of crime.

The objective side of the crime against the safety of production is constructed the same way. All of them are described in the law as crimes with the so-called material composition, and therefore require the establishment of the act, the consequences of causation.

A socially dangerous act as a sign of an objective side manifests itself in violation of the unlawful and or inaction of the safety requirements contained in the rules of safety of work and production. In this case, the violation usually does not look like a single act and (inactivity), but represents a set of such acts, the system is violated not one, but different security requirements. Infringement means violation of or inadequate compliance with the security requirements provided by the rules, or the conduct of activities in the course of a production activity, explicitly prohibited by the rules.

Offenses against the safety of production constitute a violation of strictly written safety rules. The disposition of the articles under consideration is blank, in connection with which the application should be addressed to other normative acts (rules, instructions, standards, etc.).

Creating the threat of death of people or other grave consequences should be real, to testify to the appearance in a particular production process or because of such a dangerous state (threats), when the consequences of the law may come into force.

G. Kenjebaeva,

*lecturer, Foreign languages department,
Nukus State Pedagogical Institute, Nukus, Uzbekistan*

USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE SPHERE OF EDUCATION

Every year the pace of development of modern technology, science and technology is growing, moving forward with leaps and bounds, leaving us with a lot of novelties, some of which necessarily have to be mastered, some actually

improve and make life easier, and some, on the contrary, create additional difficulties. The same picture is observed in education, where all these technical innovations somehow penetrate.

In one way or another, various programs have to be mastered, which are introduced into the arsenal of higher education institutions and in which the teacher subsequently works or students are trained to work. Fortunately, there are gradual changes, because if you have a certain base of knowledge and concepts, then it is quite easy to master a new program or adapt to changes in the old one. True, here there are difficulties for workers of older generations.

The advantages of technology can be described as described in the works. Automation of the process of calculating results, verification, control and many other formal or near-bureaucratic, or purely technical and time-consuming processes is a positive feature of the 21st century, and the opportunities that it provides us should be used.

Of course, there are disadvantages. One of the main scourges of modern youth (however, and not only it) is a predilection for using all sorts of smart backgrounds and tablets almost without interruption, which, of course, leads to attempts to get distracted by this and during classes, which has to be stopped. The second inconvenience is that many problems from mathematics, for example, can be solved online, and sometimes even with a solution, so you have to constantly monitor whether the student himself is doing the work or using the Internet. At the same time, now, in order to write off, it is not necessary to take someone's sheet or notebook with solutions - many simply take pictures of the text. This, of course, also has to be stopped, in order to evaluate objectively the knowledge. One of the ways out of this situation is the method described in the work. Competitive approach to evaluation helps to get rid of plagiarism in works, and with prompts from the network it is necessary to fight more disciplined or short-term weaning of communication equipment before the end of the work.

Modern technologies in the form of social networks can also be used not only as something that distracts from learning, but also as a means of communication that makes it possible to speed up the process of delivering information to the trainees, obtaining the necessary information in response, and, in general, some ordering and controlling the learning processes and education, and even with the features described earlier.

Even a partial solution of the problems described in the works - and it is quite possible with the help of some improvements in the methods of work that became possible in the 21st century. Thanks to the Internet, you can pick up information that will help in educational work, replenishment of luggage knowledge of trainees and filling in the gaps.

D.V. Nosenko, E.S. Pavlenko
*Alfred Nobel University,
Dnipro, Ukraine*

DUAL EDUCATION AT PRESENT

Nowadays, education is an integral part and significant component of every modern person's life. On the basis of individual training dual education system, is developed.

Dual education is a kind of training, in which the theoretical part of the training is conducted on the basis of an educational organization, and the practical part - in the workplace.

Enterprises make orders to educational institutions for a specific number of specialists, employers participate in the curriculum development. Students are practising at the enterprise with out stopping their studies.

The dual education system appeared in Germany. The experience of this country serves as a model for the entire European Union. The German vocational education system is distinguished by a well-developed mentoring institute, practical training and active participation of business in the training of personnel. Dual training in Germany is introduced in a strict legislative frame work an disimplemented with the help of trade unions and industry and craft chambers.

In the dual system of education, the role of the employer is strengthened and qualitatively changed. On the territory of the enterprise, educational workplaces for students are created, which may differ from the usual workplace by the availability of virtual simulation equipment. The most important component is the availability of trained personnel who act as mentors. The dual system, as a distinctive characteristic of the traditional system, suggests during the whole period of training the rotation of theory and practice, which leads to the effectiveness and efficiency of use of the acquired knowledge and skills. From the professional school education system dual education is also different in that most of the week is devoted to practising at the enterprise.

The popularity of dual education is still growing, but this kind of training has both advantages and disadvantages. For example, not every major can be studied in this way. The offer is dictated by the industry: if some specialists are needed in a certain field, there will be more specialties in this direction. Most proposals can be found in the field of computer science, engineering and business administration.

Another point is that dual education is very popular, so it is not easy to get the place. High competition forces students to compete for a place in well-known companies. Such efforts are rewarded by the fact that students receive a salary from the first working day.

During their entire study, dual students have the opportunity to gain experience in many departments of the company. So by then do training

students already know where they want to work after completing their education. This is a big advantage over non-dual students, who often experience difficulties to decide on future specialization.

Dual education gives excellent career prospects. Companies that have invested financial and time resources in to training of dual students are interested in ensuring that graduates stay with them after graduation.

Eventually, the dual system is suitable for people with high degree of purposefulness, organization and flexibility. It requires a lot of restraint and motivation throughout training.

Scientific and language consultant: O.B. Tarnopolsky, doctor of pedagogy, professor.

N. Nuratdinova,
lecturer

A. Elmuratova,
*lecturer, Nukus State Pedagogical Institute,
Nukus, Uzbekistan*

ACCOMPANYING ACTIVITY OF THE TEACHER OF THE TRAINING CENTER

The system of education is the most inertial component of the state structure, while in the conditions of the fourth technological revolution, the “speed of reaction to external changes” becomes extremely important.

Specialists of different levels for the sphere of industry are trained in specialized higher and secondary educational institutions. However, at present, there is a discrepancy between the levels of training of graduates of educational organizations to the requirements of an innovative, rapidly changing modern production. This is due to both the lag in the development of the material base of educational institutions, and the inertness of the teaching staff, unable (for objective and subjective reasons) to adapt the latest developments and technologies in the content of training. Moreover, in many, so-called rare professions, in demand in the production sector of the economy, training in educational institutions is not conducted at all.

Thus, in the emerging conditions, the most mobile structure, ready to respond to the needs of an innovatively growing industry, capable of quickly changing the direction of training for demanded occupations, is the Training Center of an industrial enterprise, on the basis of which personnel training is provided (training, retraining and advanced training).

In the conditions of the Training Center, the best specialists in their field act as instructors and teachers, however, as a rule, they do not have a pedagogical education. In this connection, the process of their pedagogical support is actualized.

Support for the activities of the teacher is examined by us in three aspects: methodical, organizational and informational. It is carried out by the methodical department of the Training Center of an industrial enterprise.

Methodological support implies the constant interaction of the methodologist and the teacher, aimed at the development of pedagogical competencies and corresponding personal qualities. This kind of support is manifested through specially organized psychological and pedagogical support and qualified assistance in the development of their own pedagogical style.

Methodological support includes assistance in the development of training programs; in the choice of the content of training and its adaptation to the requests and level of preparedness of students; in the organization of control over the current passage and the final result of training; in the choice of means and methods of teaching.

The organizational aspect of support is considered by us as a hierarchical system of goals, principles, methodological approaches, staff motivation, forms of the process of managing strategic reserves of the enterprise and manifested through the organizational and managerial structure, through the organization of management of training and retraining of personnel through the interaction algorithms of the subjects of the learning process.

Information support is realized by introducing modern information technologies into the educational process and providing free access to innovations, both pedagogical and professional.

All aspects of support are aimed at harmonization of personal priorities, social values, professional ethics and determine the formation of professional self-awareness.

D. Sapozhnikova
Lauder Business School,
Vena, Austria

THE PROBLEM OF COMMUNICATION WITH PEERS AS ONE OF THE FACTORS OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL MALADAPTATION OF ADOLESCENTS

Communication is the proper interaction of people in the process of which they exchange various information in order to improve their relationships and join efforts to achieve a common result. From a psychological point of view communication is a special kind of activity, which is characterized by its orientation to another as the subject of interaction. Theoretical aspects of the formation of personality were formed under the influence of psychological researches by R. Burns, I. Kon, O. Leontiev, A. Lichko, B. Lomov, E. Nosenko, A. Parochozhan, G. Andreev, I. Bekha, B. Wolfov, T. Molodtsova, N. Maksimova, L. Mardakhayeva, A. Mudrik. This problem has always been the focus

of homeland scientists, namely: G. Arakelova, N. Lysenko, M. Naimarka, T. Dragunova, L. Slavina, E. Maksalaka, V. Bakeev.

One can not agree with the opinion of L. Khokhlova, which states that communication, including in the system of interpersonal relations, is formed by the joint activity of people, therefore, is carried out in various interpersonal relations, that is, in the case of both positive and in the case of a negative attitude of one person to the other.

In our opinion, the important question today is the need of adolescents in communication, which, if dissatisfied, can lead to self-isolation or isolation from others. It's logically, that as a result of communication in every participant's activity, a self-image and the other person's picture is formed and the process of self-knowledge and others' recognition has been developing. It is precisely in adolescence, when there is a significant development of self-knowledge, communication becomes of greatest importance in the development of the child's personality.

This is a period when the need to communicate with peers becomes one of the main needs. Although the desire to communicate with peers, the desire to have friends is observed in the earlier age periods, in adolescence, this need receives a new quality - both in terms of content and form of detection.

Accordingly, the importance of communication with peers for the mental development of the adolescent is increasing. The group communication is very important, communication in the company, which peak at 13-14 years. Affiliation to a group plays a role in self-determination of a teenager, in determining his status in the eyes of peers. In general, the individual development of man and the formation of his personality is carried out as a result of active interaction with the environment. In different periods of human life the relationship between social and biological - different, but with age, the influence of social factors on the psychological development of man is increasing.

In early adolescence, boys and girls share their feelings with their parents (this depends on the immediacy of family relationships). But over time, teenagers begin to trust their secrets to their comrades. Friendly relationships are necessary for adolescents, because they are still unsure of themselves and they are very concerned with this. Friends and comrades, on the one hand, give the child strength, and on the other - help determine the limits of their own «I».

The communication of adolescents is becoming deeper and more meaningful, expanding the area of their spiritual and intellectual communication, there are such emotionally rich forms of interaction as friendship, love. There is a tendency to search for close friendly relations based on deep emotional attachment and commonality of interests. Therefore, communication with peers performs very important functions for the harmonious growth of the teenager's personality.

Firstly, communication with peers is a very important specific channel of information, through which teens recognize many of the necessary things

that for one reason or another they do not speak adults. Secondly, it is a specific type of activity and interpersonal relations. Group games, and then other types of joint activities, develop the child's necessary social interaction skills, ability to obey collective discipline and at the same time defend their rights, correlate personal interests with the public. Thirdly, this is a specific type of emotional contact, where awareness of group membership, social assistance gives a teenager a very important sense of emotional well-being, stability and self-esteem for him. In the process of communicating with them, he develops his own ways of interacting with both parents and peers, which inevitably are reflected in the future on his ability to establish contacts with different people, to feel comfortable in social work, which in turn will help him become a full member of society.

Problems in communication should be solved even in adolescence, because many adult people have social problems that arise precisely because of the former unsuccessful relationship with others even in childhood.

For a comfortable feeling of a teenager's personality in a social plan, special conditions are required that determine her life, physical health, the nature of her communication with other people, personal achievements. Sometimes, unfortunately, the habitat is a little like a pleasant, homely atmosphere.

For example, children who get into the children's home, orphanages and boarding schools, have difficult figures in their history. They may have a deviation in physical and mental development. Often they have a delay in physical and mental development. Mental development, distortion of personality development (from emotional sphere to life perspective), violation of sexual identification are often diagnosed. Often, these children have a tendency to use drugs, alcohol, as well as deviant and delinquent behavior. If the need for full-fledged communication is not satisfied, children have hard feelings. Thus, communication is the main activity of adolescence. In orphan children, on the one hand, the need for communication is exacerbated, they want a friendly attitude to them from the adults, their attention, human warmth and positive emotional contacts.

On the other hand, there is a complete dissatisfaction with this need in this category of children: adults pay attention to children infrequently, reduced the frequency of intimate personal appeals, their emotional poverty and monotony of content. Basically, these appeals are aimed at regulating behavior. In addition, the large number of adults who communicate with children, the low duration of contacts with them, the transition of children from one group to another, from one kindergarten to another, is adversely affected.

The above-mentioned features of the communication of orphan children, firstly, deprive them of their sense of worthiness and value for others, self-confidence, which underlie the formation of a full-fledged personality. And secondly, they do not form a feeling, knowledge of the value of another person, a sense of deep commitment to people. It should be noted that orphans are characterized by low success in solving conflict situations with peers that arise

in communicating. Conflicts with peers in orphan children are caused by extra-punitive criminal defense responses («the fool himself»). It has the right to exist the idea that the social environment (friends, friends and others) contribute to strengthening the self-esteem that helped the child to «make up» the parents. Particularly sensitive to the remarks of their comrades, peers are those teenagers who already have some negative self-esteem (the image of the physical («I», «spiritual»)).

There is a long fixation of attention precisely on these disadvantages, which reduces the overall self-esteem and the deterioration of relations with others. The subjective significance for a teenager of communication with peers, his experiences with communication, can be very strong. If in the IV class, the dominant motive for communication with peers is a simple desire to be in their environment, together to do something, then in the V - VI classes in the first place is the motive to take the appropriate place in the team. In the 7th-8th forms, the main focus is to make the teenager more autonomous in his peer group and to seek recognition of the value of his own personality in the eyes of others. But in many adolescents the frustrated need for «to be significant in the eyes of peers» becomes a frustrating one, which leads to serious experiences. A teenager in this period of development begins to see the causes of their conflicts, difficulties in interpersonal communication, in the individual-typological characteristics of his personality. He understands that her high anxiety, inadequate self-esteem, uncertainty in themselves only hinder the development of the need and ability to communicate with others.

It should be noted that a person who does not respect himself can not respect others, because inadequate perception of relations with them does not allow us to communicate normally, that is, to adapt in society. Today, knowledge of the connection of such psychological components as the level of anxiety, self-esteem with adolescent maladaptation, helps the specialist in preventive and corrective work, which prevents the transition of socio-psychological maladaptation into the socialmaladaptation of the child.

Scientific supervisor: I.G. Batrachenko, doctor of psychology, professor.

U. Seytjanova,
assistant professor

Z. Omarova,
Nukus State Pedagogical Institute, Nukus, Uzbekistan

SELF-CONTROL AS A COMPONENT OF EDUCATIONAL ACTIVITY OF YOUNG SCHOOLCHILDREN

Watchdog function is to determine the students themselves the correctness of the action and its fullness. Meaningful Learning activity comprises about - motivational, operational and executive and reflexive - evaluative part. There

are the following forms of self-control: Final self-control, self-control step by step, predictive self-control.

Attribute final self-control should be formed as early as elementary school. For the final self-control training students in the performance of tasks, you must be able to verify your result with the sample. This check should first be held under the teacher's guide: children with him seeking correspondence between his and the finished result, by comparing them and compare. Skill to steadily entrenched, it is necessary to allocate a special time in the classroom to test their work on the sample, while the majority of students do not start automatically, without the reminder of the teacher.

Good conditions for the formation of self-control skills, you can create objects in the natural cycle in the performance of independent work. Exercises discount to students in a teaching cards. Initially it is better to choose such jobs and for which students already have all the necessary knowledge and work with them only for the purchase of predictive self-management skills. In this case, an assessment should be exposed to accounting students the ability to verify the correctness of the chosen method of execution. Formation of predictive self-management skills related to the students' ability to plan their activities.

Card-set help to enhance the cognitive activity of students are among the most effective tools and training methods. Didactic cards are a means to develop the ability of logical thinking, the acquisition of a solid knowledge and a focused training control. Complex composition, job cards, including a large number of issues that can be used for collaborative work in the classroom.

In the experimental work, we have developed didactic cards of varying difficulty, which we have divided into several groups, depending on the type of job:

1. Didactic materials for the purpose of perception and understanding of new knowledge without prior explanation of their teacher: cards with the task to convert the tutorial text to a table or plan; cards with the job pre- form drawings, schemes in verbal responses; cards with the task to monitor the demonstration of visual aids; cards, instructions for laboratory work.

2. Didactic materials for independent work of students in order to consolidate and apply the knowledge and skill: cards with questions for reflection; cards with cash problems; cards with the task to perform drawing.

3. Didactic materials for independent work of students in order to control knowledge and skill: card with a heart-rending picture; card with questionnaire with answers to choose from; Card to test the questionnaire with a single list of answers to choose from.

This didactic approach to create cards can be a convenient tool for quick thematic control knowledge and skills of students and their evaluation. Workability provides work most of the recommendations of structure, the nature of the job and the possibility of combining them. Using recommendations to facilitate the teacher preparation for lessons, allow varied Technique and

Technology of the lesson, in accordance with the general objectives and specific objectives of the lesson. Multilevel nature of the tasks will help the teacher to take into account features like the entire class and individual students

Ж. Абдижаббарова,

преподаватель

М. Шамуратова,

студентка II курса,

Нукусский государственный педагогический институт,

г. Нукус, Узбекистан

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

Изменения, происходящие в любой стране, не могут не повлиять на изменения образовательных потребностей ее граждан. Сегодня, как никогда, возникла потребность в качественном образовании, основным показателем которой является подготовка выпускника с соответствующими профессионально-ориентированными компетенциями. Однако рост малокомплектных школ, низкий уровень их ресурсного обеспечения (педагогические работники, материально-техническая база, учебно-методическое обеспечение и т.п.) привели к неэффективности функционирования таких школ. Поэтому возникла насущная необходимость в создании новой структуры сельской образовательной сети, при которой каждый ученик имел бы возможность, независимо от места проживания, получить качественные образовательные услуги в соответствии с его способностей и интересов.

Такой структурной единицей, чрезвычайно действенной и прогрессивной, как показывает опыт других государств, являются образовательные округа. Однако, следует отметить, что успешность функционирования образовательного округа в первую очередь зависит от компетентности руководителя образовательной организации, от уровня его профессиональной подготовки как к управлению образовательным округом в целом, так и к работе с педагогическими работниками. Одним из возможных путей решения этой проблемы является удачная психологическая подготовка руководителей к успешному управлению педагогическими работниками в образовательных учреждениях в системе последиplomного педагогического образования.

В свою очередь необходимо отметить, что некоторые ученые занимались вопросами развития лишь отдельных компонентов психологической готовности руководителей образовательных организаций в системе последиplomного педагогического образования.

Что касается проблемы формирования психологической готовности руководителей к управлению педагогическими работниками в

образовательных учреждениях в системе последипломного педагогического образования, то она ранее не изучалась и требует детального изучения.

Многие ученые раскрыли психолого-организационные особенности управления педагогическими работниками в образовательных учреждениях; разработана модель психологической подготовки руководителей к управлению педагогическими работниками в образовательных учреждениях; определены условия формирования психологической готовности руководителей к управлению педагогическими работниками в образовательных учреждениях. Также исследовано состояние разработки проблемы формирования психологической готовности руководителей образовательных организаций к управлению педагогическими работниками в системе последипломного педагогического образования. Вместе с тем, остается изученным вопрос, который касается раскрытия содержания и структуры учебного спецкурса.

Разработанные учебные спецкурсы о формировании психологической готовности руководителей к управлению педагогическими работниками в образовательных учреждениях, введенный на курсах повышения квалификации руководящих кадров в системе последипломного педагогического образования, создаст условия для получения новых знаний об инновационном подходе к управлению педагогическими работниками в образовательных учреждениях; анализа личностных характеристик, превосходящих потребностей и ценностных ориентаций для осуществления процесса управления педагогическими работниками в образовательных учреждениях и определения психологических условий для их совершенствования и развития; овладения первичными умениями подбора организационных форм и методов для успешного осуществления процесса управления педагогическими работниками в образовательных учреждениях и развития составляющих психологической готовности к такому процессу.

Л.І. Акимченко

*Університет імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна*

ПРИЧИНИ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Розлучення – це розірвання шлюбу, тобто юридичне припинення його за життя. Розлучення є ненормативною кризою сім'ї, головним змістом якого є стан дисгармонії, обумовлений порушенням гомеостазу сімейного розвитку відносин подружньої пари. Розлученню, як правило, передують неодноразові спроби подружжя розійтися. Він, як правило, не є одномоментною подією і має свою історію розвитку.

За даними дослідження, проведеного наприкінці 90 х рр. ХХ століття. В.В. Солодніковим, в ситуації перед розлученням, подружжя зверта-

ється за допомогою не до психолога з питань сім'ї та шлюбу, а до родичів і друзів: до матері – 75,8%, друзів – 51,8%, юристів – 10,2%. Чекаючи підтримки і співчуття від друзів і батьків, людина, що опинилася в ситуації перед розлученням, часто перебуває в стані розгубленості, втрати цінностей життя. Які ж поради він отримує: 66,9% – розлучайся; 14,7% – поживи окремо, обміркуй ситуацію; 21,6% – зміни свою поведінку. Найчастіше схвалюють рішення на розлучення друзі і матері дружин. Друзі «рятують» друга, а матері намагаються врятувати доньку.

Серед мотивів розлучення, науковці виокремлюють такі:

- втрата і брак любові, взаємної поваги, довіри і взаєморозуміння;
- невірність подружжя, подружнє зрада, сексуальні стосунки поза шлюбом, ревнощі;
- домагання одного з подружжя на одноосібне верховенство, порушення норм демократичного спілкування в сім'ї, авторитарний стиль керівництва;
- несправедливий розподіл домашніх обов'язків, рольове перевантаження жінок в силу труднощів суміщення виробничих і сімейних обов'язків;
- втручання прабатьків в сімейне життя молодого подружжя тощо.

Розлучення включає два періоди – власне розлучення і післярозлучний/сепараційний період, пов'язаний з подоланням наслідків розлучення і формуванням нової сімейної системи – неповної сім'ї.

Аналіз наукових праць дозволив виокремити фази розлучення:

- обдумування і прийняття рішення про розлучення;
- планування ліквідації сімейної системи;
- сепарація (припинення ведення подружжям спільного господарства та спільного проживання).

Післярозлучний/сепараційний період являє собою перебудову сімейної системи на її стабілізацію, яка відбувається за такими фазами: післярозлучний (до 1 року); фаза перебудови (2-3 роки); фаза стабілізації (2-3 роки).

Е. Тійт виділив три групи факторів ризику розлучення. Перша – особистісні фактори ризику (індивідуально-типологічні особливості подружжя, досвід сімейного життя прабатьківської сім'ї, стан соматичного і нервово-психічного здоров'я, соціально-демографічні характеристики та ін.). Друга група факторів ризику визначається історією створення сім'ї – умовами знайомства, особливостями перед шлюбного періоду, мотивацією шлюбу, первинною сумісністю подружжя. Третя група факторів ризику відображає несприятливі умови функціонування сім'ї: матеріально-економічні та житлові умови, низька ефективність рольової поведінки членів сім'ї, депривація значущих потреб членів сім'ї, девіантна поведінка партнерів (алкоголізм, наркоманія), висока конфліктність, сексуальна дисгармонія.

Спираючись на вищезазначене, було проведено експеримент, метою якого стало: виявлення схильності сімей до розлучення.

В експерименті взяли участь 5 сімей (тривалість сімейних відносин від 1 до 3 років). У всіх сім'ях причиною шлюбу була любов і бажання бути завжди разом. Дошлюбний період у всіх пар тривав від 6 місяців до 3 років. Практично у всіх опитуваних є брати і сестри. У двох сім'ях у подружжя батьки розлучені. Тільки в одній сім'ї виявлено натягнуті стосунки із батьками чоловіка. Всі п'ять сімей живуть окремо від батьків. На питання про ідеальну сім'ю були визначені такі особливості: подружжя не свариться, панує взаєморозуміння і гармонія у стосунках, повага між членами подружжя, любов.

У дослідженні використовувалися три методики: тест «Ваша поведінка в конфліктних сімейних ситуаціях», тест подружніх відносин, анкета «Ваша сім'я».

За результатами дослідження було зроблено такі висновки:

У всіх сімейних парах виявлено не конфліктну взаємодію. Подружжя намагається знайти компроміси, в конфліктних ситуаціях.

Тест подружніх відносин виявив, що в трьох сім'ях подружжя діляться один з одним своїми проблемами. Кожен з них ділиться з партнером тим, що його обтяжує, і партнер його уважно вислуховує. У таких сім'ях немає потреби ділитися з кимось іншим: друзями, родичами, бо вдома їх розуміють краще.

Дві ж інші сім'ї показали абсолютно протилежні результати. Не можна сказати, що в їх сім'ях не діляться один з одним своїми проблемами. Але є ряд речей, про які подружжю потрібно і можна було б говорити. Саме цього не відбувається. Це все веде до відчуження, тому що кожен відчуває необхідність мати поруч людину яка б його розуміла.

Узагальнюючи результати діагностики за всіма трьома методиками, можна зробити висновок, що три сім'ї не схильні до розлучення, а дві інші так, так як, у них зустрічаються фактори, що руйнують відносини. З метою профілактики з цими сім'ями була проведена додаткова бесіда.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

А.В. Артеменко
*Університет імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна*

РОЛЬ РОДИНИ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

З самого народження людина потрапляє в суспільство. Вона росте, розвивається і вмирає в ньому. На розвиток людини впливає безліч різних чинників, як біологічних, так і соціальних. Але найважливішим чинником

формування особистості дитини, що є найбільш значущим для її індивідуальності, є сімейні стосунки. В роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників Г.Я. Варги, Е.Г. Ейдемільера, А.Є. Лічко переконливо показана залежність формування особистості дитини від стилю виховання в родині, батьківського ставлення до дитини, способів родинного спілкування. За даними наукових досліджень різні стилі догляду та поведіння з дитиною з перших днів її життя формують ті чи інші особливості психіки та поведінки. Відносини в родині також впливають на те, як людина надалі будуватиме свою кар'єру, яким шляхом вона піде.

Саме в родині індивід отримує перший життєвий досвід, робить перші спостереження та вчиться поводитися у різних ситуаціях.

Проблема впливу родини на становлення особистості дитини була і залишається однією з найважливіших проблем соціальної психології та педагогіки.

У житті кожної людини батьки грають велику та відповідальну роль. Дитина наслідує, прагне бути схожою на матір та батька. Сімейні конфлікти, недолік любові, батьківська жорстокість або просто непослідовність в системі покарань – це далеко не повний перелік несприятливих чинників, що травмують дитячу психіку. Атмосфера напруженості та конфліктності негативно впливає на соціальний розвиток дитини. Дисгармонія сімейних відносин спричиняє її агресивну, нестійку, ворожу та асоціальну поведінку. Важливість міжособистісних відносин у сім'ї та їх вплив на формування особистості та поведінки дитини полягає в тому, що значущий чинник емоційної рівноваженості та психічного здоров'я дитини – це стабільність сімейного середовища. Те, що людина здобуває в родині, вона зберігає протягом усього наступного життя. Важливість сприятливої родинної атмосфери обумовлена тим, що в ній людина перебуває протягом значної частини свого життя, а у родині, як відомо, формують основи особистості.

За всієї багатоманітності родин, що живуть сьогодні в Україні, вони з точки зору взаємин між батьками та дітьми можуть бути умовно поділені на кілька груп, які по-різному впливають на соціальний розвиток дитини, а саме:

1. Родини, в яких побутують дружні стосунки. Батьки добре знають, чим цікавиться їхня дитина, поважають її, намагаються тактовно допомагати, підтримувати.

2. Родини, в яких існують доброзичливі взаємини між батьками та дітьми, але батьки прагнуть повсякчасно впливати на інтереси, захоплення, уподобання дітей. Між дорослими та дітьми спостерігається певна дистанція.

3. Родини, де батьки багато уваги приділяють таким питанням, як добробут дитини, її здоров'я та навчальна діяльність. Головна мета виховання бачиться дорослими у тому, щоб дитина успішно закінчила школу та вступила до вузу, одягалася не гірше за інших. Зазвичай у таких родинах духовний світ дитини прихований від батьків. При цьому вони навіть і не

намагаються його пізнати. Вони вважають, що вона цілком усім задоволена, їй вистачає, що її матеріально забезпечують, і більше вона нічого не потребує. Дуже часто батьки заперечують навіть можливість існування у дитини бажань, прагнень, котрі не відповідають їх власним.

4. Родини, в яких мають місце непедагогічні дії дорослих: неповага до дитини, прискіпливе стеження за нею, недовіра, тілесні покарання. Такі відносини просто неможливо назвати гармонійними. Батьки постійно у напрузі, їх завжди щось непокоїть, особливо якщо існують інші проблеми. Ставлення дитини до батьків носить недоброзичливий характер, як наслідок їй також буває важко спілкуватися з однолітками. Для такої дитини, яка постійно звикла бути у напрузі, іноді буває дуже складно налаштуватися на звичайний товариський манер спілкування.

5. Неупорядковані родини, де батьки постійно конфліктують між собою та дітьми, зловживають алкоголем, виявляють жорстокість. У 30% випадків така поведінка дорослих спричинює антисоціальні вчинки дітей.

Як бачимо, в одних родинах дорослі вважають, що дитина повинна погоджуватися з ними, виявляти абсолютну слухняність, в інших родинах, навпаки, ціниться прагнення дитини до самостійності, самоствердження. Бувають такі випадки, коли до дитини ставляться вимоги, які зовсім не відповідають її віковим особливостям, а також вимогам, функціонуючим у дошкільних та шкільних виховних закладах. Це суттєво впливає на психічний стан дитини. Як наслідок, вона постійно нервується, не розуміючи, чого від неї насправді вимагають. У такій ситуації дитині дуже складно визначитися з власною життєвою позицією.

Тому, невід'ємною частиною мудрого виховання є безпосередня спроба батьків зрозуміти дитину, проникнути у її складний, але неповторний духовний світ, що є основою для вибору оптимальних засобів педагогічного впливу. Але головним є той факт, що позитивний чи негативний результат буде залежати від тактики або стилю спілкування батьків з дітьми.

Науковий керівник: Л.Г. Бойко, ст. викладач.

Г. Ахмедова,
*Нукусский государственный педагогический институт,
г. Нукус, Узбекистан*

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПЕДАГОГА С СЕМЬЯМИ

Социально-психологический подход к деятельности специалистов, работающих с детьми с нарушениями зрения, рассматривается нами как таковой, что способствует реализации творческого потенциала ребенка, активизирует усилия личности, направленные на решение собственных проблем.

Следует заметить, что особого внимания требуют формы работы социального педагога с семьями, где воспитываются дети с недостатками зрения, поскольку только с помощью родных и друзей возможна эффективная реабилитация и успешная социализация ребенка.

Современные способы взаимодействия педагога с семьями, воспитывающими детей с недостатками зрения предусматривают, прежде всего выяснения отношения родителей к ребенку, родившемуся с патологией, а также особенности реагирования родителей на проблемы собственного ребенка. Для одних родителей патология ребенка – трагедия, тяжелое осознание того, что их ребенок всю жизнь будет беспомощной, для других - это осознание того, что их ребенок имеет определенные особые потребности, она требует внимания и заботы, заслуживает, и, что не менее важно, способна на счастливое полноценную жизнь.

В работе с такими семьями необходимой чертой педагога является чуткость, поскольку сегодня семья сама по себе переживает трудности, и родителям вдвойне тяжело, когда в социальных и экономических бедствий добавляется еще и больной ребенок. Особенность семей с детьми с особыми потребностями заключается в том, что мать у них чаще всего не может работать, так как все ее время занимает ребенок, отец же не выдерживает такого напряжения, следствием чего становятся алкоголизм, развод, даже самоубийства. Именно поэтому помощь педагога родителям не менее важна, чем помощь ребенку. Задача педагога и психолога при работе с такими отцами убедить их искать выход из ситуации горя и озлобленности, находить у ребенка творческие, положительные черты и направлять все силы на их развитие, искать пути и возможности для ухода за больным ребенком, для ее воспитания и обучения. Значительную пользу приносит общение родителей разных семей, имеющих схожие проблемы. Такое общение помогает легче переносить трудности, преодолевать чувство беспомощности и одиночества.

Люди с ограниченными возможностями сегодня по-прежнему сталкиваются с барьеры во взаимопонимании и общении с другими людьми, и все же с течением времени ситуация существенно улучшается. Социальное отношение к людям с особыми потребностями постепенно эволюционирует, проходя путь от невнимательности и насмешек до признания и признания прав этих людей на полноценную жизнь.

В зависимости от характера проблемы, которую помогает решить социальный педагог, меняются его функции. Учитывая это можем выделить функции педагога, работающего с детьми с нарушениями зрения:

- образовательная (повышение адаптивных возможностей субъекта, социально-педагогическое образование и помощь родителям)
- посредническая (активизация системы поддержки);
- психологическая (регуляция эмоционального состояния, профилактика осложнений).

ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ ВИКЛАДАЧА І ВИМОГИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Реформування системи освіти України потребує пошуків нових методів вирішення проблем, що накопичилися. І однією із найважливіших є підготовка висококваліфікованих педагогічних кадрів.

Це стало основою державних нормативних документів: Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті, Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Закону України «Про вищу освіту».

Однією з найважливіших проблем сучасної освіти, яка покладена на викладачів ВНЗ, є проблема підготовки компетентних фахівців, здатних орієнтуватися в швидко змінюваному світі. У новітніх державних документах - Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті та Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) - визначаються основні цілі, пріоритети, умови, очікувані результати та інші найважливіші положення розвитку освіти в державі.

«Концепція національного виховання» наголошує на тому, що принципи гуманізму та демократії мають бути провідними в роботі викладачів.

Педагогіка співробітництва в процесі навчання й виховання здійснюється в індивідуально-диференційованому підході до студентів. Професійно підготовленим викладачем вважається педагог з високою педагогічною майстерністю, яка є складним комплексом взаємопов'язаних компонентів.

Сучасна система навчання та виховання України базується на законодавчо закріплених положеннях Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») виділяє такі головні шляхи реформування освіти:

- упровадження нових підходів, систем, форм і методів навчання, які відповідали б потребам розвитку особистості, сприяли розкриттю її талантів, духовно-емоційних, розумових і фізичних здібностей;
- розроблення теоретико-методологічних аспектів національної системи навчання з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду;
- об'єднання зусиль державних і громадських інституцій;
- розвиток різноманітних молодіжних об'єднань за інтересами;
- докорінні зміни в підготовці та перепідготовці педагогічних кадрів.

Останній пункт є одним з найважливіших через те, що саме педагогічні кадри повинні втілювати в життя запропоновані раніше напрями

розвитку освіти. Вищі навчальні заклади несуть велику педагогічну відповідальність перед суспільством.

Викладачі ВНЗ повинні знати мету і завдання підготовки студентів до професійної діяльності. Результат роботи, її ефективність визначається комплексом заходів, до яких належить теоретичне ознайомлення і практична робота з набуття навичок і вмінь студентів. Реалізація цих заходів здійснюється шляхом засвоєння знань, які студенти набувають під час слухання лекційних курсів, проведення практичних і семінарських занять з фахових дисциплін, самостійної роботи з рекомендованою літературою, під час практичної роботи. Підвищується ефективність підготовки студентів за допомогою чіткого визначення виду навчально-виховної роботи.

Початок ХХІ століття можна вважати новим етапом розвитку проблеми підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності. Знаковою подією цього періоду стало поєднання зарубіжної та вітчизняної систем вищої освіти, приєднання в 2003 році до Болонського процесу, в ході якого неминучо стала глибинна перебудова національних освітніх систем, що призвело до необхідності вивчення проблеми підготовки фахівців у ВНЗ.

Опрацювання сучасних напрямів прогресивного розвитку педагогіки вищої школи, що мають безпосередній вплив на стан методичної підготовки фахівців, дає можливість визначити ряд позицій:

- 1) пошук шляхів взаємодії основних філософсько-освітніх і науково-педагогічних традиційних і новітніх підходів для забезпечення ефективності результатів навчальної діяльності;
- 2) застосування високих технологій і комп'ютеризація в навчанні;
- 3) перехід від інформативних до активних методів і форм навчання з уведенням у навчальну діяльність студентів елементів проблемності, наукового пошуку, різноманітних видів самостійної роботи;
- 4) створення розвивальної структури розробки стратегічних рішень при забезпеченні зовнішньої гнучкості та внутрішньої пристосовуваності окремих методик і технологій; прогнозування, проектування, моделювання та реалізація педагогічного задуму в практиці.

Підготовка майбутніх фахівців формується в «культурному середовищі, в якому організовується життєдіяльність людини».

Підсумовуючи результати дослідження, можна визначити пріоритетні риси, якими повинен володіти викладач вищої школи, а саме: високий рівень свідомості, пошуково-проблемний стиль мислення, розвинуті інтелектуально-логічні здібності, комунікативні здібності. В професійно-педагогічній діяльності викладач вищої школи має прагнути до системно-моделюючого рівня продуктивності своєї діяльності.

П.У. Берданова,
канд. пед. наук, преподаватель
А.Ш. Джоламанова,
студентка II курса,
Нукусский государственный педагогический институт,
г. Нукус, Узбекистан

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ЗДОРОВЬЕ ПЕДАГОГА КАК РЕСУРС РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Стремительные изменения общественно-культурной среды, мощное информационное давление и стрессогенный характер профессиональной деятельности обуславливают актуальность научно-прикладных исследований процесса профессиональной социализации личности. В психологии феномен профессиональной социализации определяют как чрезвычайно сложный, разнонаправленный социально-экономический и социально-культурный процесс, имеющий конкретный исторический контекст и предусматривает формирование социально-профессиональной зрелости специалиста. Важно подчеркнуть, что успешная профессиональная социализация основывается на эффективной адаптации работника к условиям профессиональной среды, его готовности в определенной степени сопротивляться тем профессиональным ситуациям, которые становятся реальными препятствиями продуктивного профессионального и карьерного роста.

Несмотря на то, что в объективном измерении современных реалий человек работает в условиях постоянного стресса и психотравмирующих событий, вполне возможно становится сценарий, когда профессиональная среда приобретает признаки психотравмирующей ситуации, нарушая целостность структуры субъектных отношений работника в профессиональное «прошлое-будущее».

Психотравмирующая ситуация - это долговременная травмирующая ситуация, которая сопровождается накоплением различных негативных воздействий, каждый из которых сам по себе не является значимым, но в своей совокупности и длительности воздействия обуславливает возникновение болезни.

Психотравмирующая ситуация в профессиональной среде рассматривается как особая детерминанта рисков профессионального здоровья работника. Последствиями воздействия психотравмирующих ситуаций могут стать признаки различных нарушений профессионального здоровья и, главное, разрушение индивидуальных смыслов профессионального бытия работника, прямо и косвенно определяют ценностное наполнение субъективной картины жизненного пути личности с точки зрения его разделения на жизнь «до и после» разрушительного воздействия.

В профессиональной среде психотравмирующая ситуация может проявляться в виде моббинга (от англ. «to mob» – нападать стаей, травить). Моббинг – психологическое насилие, нанесение морального вреда, активное моральное преследование отдельной личности на протяжении длительного периода времени на рабочем месте. В упрощенном понимании моббингом называется явление, когда человек прямо или косвенно подвергается эмоциональному насилию, ее постоянно унижают и часто предъявляют к ней несправедливые обвинения. Следствием этого всегда становится психологическая травма и увольнения работника. Таким образом, в ситуации моббинга профессиональная среда не просто агрессивно воздействует на работника, оно наносит разрушительного воздействия индивидуальным смыслам профессионального бытия личности, нарушает равновесие между профессиональной идентификацией работника, его олицетворением в системе профессиональных реалий и самочувствием, вызывая профессиональные риски здоровья работника.

Как отмечалось выше, в качестве мощного влияния-испытания на процесс профессиональной социализации работника выступает групповой социально-психологический феномен моббинга. Профессиональная среда может препятствовать реализации деятельностных мотивов субъектов труда по следующим причинам: страх, зависть, страх потерять рабочее место, преимущество в интеллектуальном потенциале и тому подобное. В частности, страх может возникать из-за недостаточности волевой и умственной регуляции личности.

Работник не в состоянии преодолеть имеющееся чувство страха, вызванного угрозой опасности характера. На фоне этого формируется антипатия к конкретному работнику, обусловлена соответствующей целью: навредить его личной и профессиональному росту. Моббинг затрудняет профессиональную ситуацию и приводит разрушение состояния психологического равновесия работника.

Моббинг в профессионально-педагогической деятельности обуславливает стагнацию личностных ресурсов, является признаком негативного влияния профессии на личность, а при определенных условиях приводит полный регресс, который не может не сказаться на эффективности выполнения профессиональной деятельности и здоровье специалиста. Моббинг, рассматривается как особый вид профессиональной деструкции, проявляется в отсутствии направленности на содержание профессиональной деятельности, неспособности к профессионально-педагогической рефлексии и становится причиной нарушения механизмов саморегуляции, деформации внутренней картины здоровья специалиста, пролонгированным причиной большого количества соматических и психосоматических заболеваний педагогов.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНО-УПРАВЛІНСЬКОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МЕНЕДЖЕРІВ

Головними завданнями психології управління є інтерпретація основних психологічних характеристик процесу менеджменту (управління); критичний огляд причин, чинників і механізмів побудови даного процесу; «композиція» прогнозів розвитку управління; розкриття причинно-наслідкових зв'язків сутності прийомів надання психологічної допомоги у вирішенні професійно-управлінських проблем. Тому структуру психології управління становлять компоненти, які пов'язані з методологічними аспектами менеджменту (управління), феноменологією управлінської діяльності, закономірностями та механізмами управління людськими ресурсами, теоретичним обґрунтуванням методик з погляду їх ефективності та практичного застосування.

Актуальність теми даного дослідження визначається проблематикою, яка пов'язана з професійно-управлінським самовизначенням та психологічними аспектами розвитку професійної компетентності майбутніх менеджерів.

При вивченні питання діяльності сучасних організацій виявляється, що ключовим фактором їх оновлення і процесу росту є формування генерації менеджерів (професійних керівників-управлінців), які особистісно ставляться до професії управління. А саме, володіють не лише «відмінною» компетентністю в керівництві, але й ідентифікуються зі стандартами управлінської діяльності, орієнтованими на творчу самореалізацію та самовдосконалення в цій професії.

Загалом, якщо звернутися до вітчизняної літератури, то з початку ХХ ст. проблема психологічних та етичних засад компетентності менеджера в Україні досліджувалася у багатьох працях (Л.В. Балабанова, Л.І. Скібіцька, Л.Е. Орбан-Лембрик, Є.І. Ходаковський, Ю.В. Богоявленська, Т.П. Грабар, В.С. Лозниця та ін.). Різні аспекти управлінської діяльності, забезпечення успішного розвитку підприємств та організацій ґрунтовно проаналізовано в дослідженнях Є.Ф. Іпатова, І.О. Кулініч, Л.Є. Довгань, Л. Осухової, І.І. Свидрука, А.М. Столяренко, Є.І. Ходаковського, С.Ф.Поважного, І.О. Кулініч, Л.Е. Орбан-Лембрик. У численних працях (Є.Є. Вендров, Л.І. Уманський, В.Д. Рубахін, О.В. Філіппов) по-різному приділяють увагу діяльності керівника, розглядаючи психологію управління як певну систему знань.

Аналіз основних підходів до вивчення проблеми професійного становлення менеджерів (Л.М Карамушка, Л.Н. Зудіна, І.В. Іванова, Л.І. Скі-

біцька та ін.) свідчить про те, що проблема їх професіоналізації є комплексною та багаторівневою. Змістовно в ній можна виділяти психологічні, медичні, соціальні, економічні, організаційні й інші аспекти.

Професійно-управлінське самовизначення – це контингуально-дискретний процес визначення індивідом себе до напрацьованих у суспільстві критеріїв управлінського професіоналізму. Спираючись на розуміння професійного самовизначення, що склалось у психології (Е.А. Климов, Н.Л. Коломінський, Т.В. Кудрявцев, В.Ю. Шегурова, А.К. Маркова та ін.), професійно-управлінське самовизначення сміло трактуємо як процес самостійного та свідомого з'ясування індивідом власної сутності та власного місця в ситуації професійно-управлінського вибору.

Невід'ємною частиною професіоналізму є професійна компетентність спеціаліста.

На думку Я.Л. Казарницької, професійна компетентність – якість, властивість або стан фахівця, що забезпечує разом або окремо його фізичну, психічну й духовну відповідність потребам, вимогам певної професії, спеціальності, спеціалізації, стандартам кваліфікації, службової посади, яку він обіймає.

Отже, професійна компетентність майбутнього менеджера будь-якої сфери обслуговування – це вагомий елемент його професійної культури, здатності до виконання стратегічних, аналітичних, організаційно-розпорядчих, консультативних, контролюючих функцій та ефективної самореалізації в умовах практичної діяльності на підставі спеціальних навичок, цінностей у процесі професійної діяльності.

Процес становлення професійної компетентності є невід'ємною частиною професійно-управлінського самовизначення. Виділимо головні моменти даного процесу:

- виокремлення індивідом своїх управлінських схильностей, якостей, можливостей, здібностей, обмежень;
- вибір індивідом критеріїв, норм оцінювання себе як управлінця (менеджера), координат на основі системи ідеалів, цінностей: що потрібно для соціуму, чого від мене чекають, що з вимог управлінської діяльності я приймаю для себе;
- визначення власних, наявних на даний момент, управлінських якостей, що відповідають нормам діяльності, прийняття чи не прийняття себе як фахівця;
- передбачення своїх подальших управлінських потенційних якостей, прийняття чи неприйняття себе відповідно до норм управлінської діяльності з точки зору майбутнього: що я можу зробити завтра, яким я можу стати завтра як особистість, як професіонал-менеджер;
- пересамовизначення — індивід удруге приймає чи не приймає себе, і надалі цикл може поновлюватися.

Отже, аналіз змісту основних понять та підходів до професійного становлення майбутніх менеджерів свідчить про те, що професійно-

управлінське самовизначення є сутнісним ланцюгом становлення особистості керівника, який забезпечує можливість виходу професіонала на рівень особистісної регуляції й самодетермінації професійної поведінки. Це в свою чергу вимагає певного комплексу компетенцій, які забезпечать гнучкість «панорамного» працівника, наявність в його професійній підготовці соціальної складової і визначення резерву компетенції.

М.В. Булгак

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ЗМІ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ НА МАСИ

Інформація завжди впливала на перегляд життєвої позиції людей та на розвиток суспільства, у тому числі, і на політичне життя, обумовлюючи пошук нових підходів та рішень. Історії відомо багато ситуацій, коли під безпосереднім впливом поширеної в ЗМІ інформації (дезінформації) владні структури, відповідальні посадові особи змінювали свою позицію та приймали серйозні політичні рішення. Але найпоширеним і значущим є їх опосередкований вплив на погляди, настрої, переконання широкого загалу громадян, на формування громадської думки.

Сьогодні роль засобів масової інформації з кожним роком підвищується. Підвищення впливу громадянського суспільства на соціальні відносини пов'язано з демократизацією життя, підвищенням культурного та освітнього рівня населення тощо. До громадянського суспільства в Україні можна віднести політичні партії, громадські організації, незалежні ЗМІ. Особливо важливим є їх вплив на формування національної свідомості, оскільки вона виступає вагомим засобом для створення історико-культурного та інформаційного простору держави.

Відомий фахівець у галузі масових комунікацій В.Лизанчук зазначає: «...людські спільноти творяться мережами інформаційних комунікацій, через які передається необхідна державно-політична, суспільно-економічна, ідеологічна, історична, етнічна та інша інформація. Національна мережа засобів масової комунікації – це один із “трьох китів”, на якому базується державна самосвідомість, поряд з національною політичною елітою». Тобто це і є ключовий фактор впливу на формування громадської думки та політичних уподобань. Саме тому це питання набуло такої актуальності в наш час.

У різні часи в різних державах були свої історичні приклади, щодо управління масовою свідомістю, але кожен приклад сходиться на одному критерії, без якого не можливе успішне масове управління – це лідер.

Сучасним прикладом є пропаганда Корейської Народно-Демократичної Республіки (КНДР) та її лідерів. Засновник і вождь КНДР Кім Ір Сен правив 46 років. Його називали «Сонцем нації», «Маршалом могутньої

країни». Він будував свою державу відокремленою від усього світу. Але великого результату це не принесло. Економіка країни розвивалася в основному за рахунок підтримки СРСР і Китаю. Політика лідерів такої держави заснована на тоталітарному режимі управління (егоцентричний тип). Маючи повну владу над пресою, лідер КНДР та його поплічники через пропаганду в ЗМІ надали США статус «Ворога нації». Починаючи з часів Кім Ір Сена, шляхом нав'ювання громадянам своєї держави, влада КНДР чітко розділяла межу між «Героями» та «Антигероями» за допомогою дезінформації через ЗМІ. Таким чином, більшість громадян КНДР знаходиться під «Куполом дезінформації», яку роблять лідери КНДР для своєї вигоди.

Сучасне суспільство – це суспільство, яке характеризується масовим споживанням матеріальних благ і формуванням відповідної системи цінностей і установок. Збільшення такої кількості людей – одна з рис сучасного людства. Користуючись цією інформацією, політики можуть впливати на формування цінностей та установок.

Виходячи з цього, виникають питання: 1) На кого можуть впливати політичні установи через ЗМІ? 2) Яким чином політики можуть впливати на маси через ЗМІ? 3) Навіщо політикам впливати на народні маси?

Але й на такі питання є відповіді:

1. Маніпуляція свідомістю. Термін «маніпуляція» раніше використовувався щодо мистецтва демонстрування фокусів, а також картярських ігор, в яких застосовуються відволікаючі прийоми, приховування істинних намірів, створення ілюзій. Згодом, коли термін почали вживати стосовно людей, у нього стали вкладати значення «приручити» іншого, «прибрати його до рук», намагання перетворити його у слухняне знаряддя, маріонетку.

Масова поведінка людей часто заснована на реалізації ними твердих автоматичних моделей поведінки. Такі автоматичні послідовності дій мають подібність із автоматичним реагуванням представників багатьох видів тварин. Як у людей, так і у тварин зазначені автоматичні моделі поведінки найчастіше приводяться в дію яким-небудь одним значимим елементом інформації, що дозволяє індивідові приймати «правильне» рішення. Така поведінка має свої переваги й недоліки. До переваг стереотипного реагування варто віднести його ефективність і «економічність», оскільки, реагуючи на головну, на його думку, інформацію, індивід зберігає свій час, енергію й розумовий потенціал. До недоліків – можливість здійснення грубих помилок, оскільки він реагує тільки на окремий елемент доступної інформації, діє автоматично, без її всебічного аналізу.

Насамперед, ми повинні звернути увагу на те, що практично будь-яке управління масами (як і, власне, взаємовідносини всередині мас) ґрунтується на знанні законів психіки індивіда і мас, простягається в площині існування подібних законів і відбувається шляхом задіяння правил комунікації, або іншими словами, як спілкування між індивідами і масою, так і спілкування (комунікацій) всередині маси (колективу, спільноти, збо-

рів людей). У цілому масово-психологічна модель соціально-політичного управління зводиться С.Московічі до таких положень: маси є соціальним, а не асоціальним феноменом; навіювання посилює розчинення індивіда в масі, тому механізм навіювання є механізмом виробництва людини-маси.

В наш час багато політиків беруть за основу управління людьми Піраміду Маслоу. Якщо вибрати політичні мотиви, під них підходить блоки: безпеки та самовираження.

Людина – це енергія та інформація. Для того, щоб людину «зарядити» на роботу, а не просто на виживання, необхідно «ввімкнути» її потребу в приналежності. А для цього потрібно задовольнити дві перші сходини базових потреб: фізіологію та безпеку. У поняття «людина» дуже багато визначень. Отже, якщо вміти правильно акцентувати піраміду потреб Маслоу в сфері управління, можливо задіяти важелі тиску в управлінні масовою свідомістю.

2. Політична діяльність. Індивідуальна чи колективна, спонтанна чи організована діяльність соціальних суб'єктів, яка прямо чи опосередковано впливає з інтересів великих суспільних груп і цінностей, які вони поділяють.

Ця діяльність відбувається в межах існуючих відносин з владою або всупереч їм, регулюється правовими нормами та статусними ролями. Її можна розглядати у широкому й вузькому значеннях. У широкому розумінні, політична діяльність постає як реалізація суспільно-політичних відносин, взаємодія класів, націй, організацій, органів, інших соціальних спільнот й окремих осіб для здійснення певних політичних інтересів щодо завоювання, використання та утримання влади. У вузькому значенні, політична діяльність – це методи й засоби виконання владних функцій певними політичними силами, соціальними групами, а також засоби протидії їм.

Отже, використання технологій інформаційно-психологічного впливу для маніпулювання громадською думкою – поширене у світі явище. Тому в наш час, в епоху радіо та телекомунікацій значучі особливості психології мас, політики та їх іміджмейкери можуть впливати наисвідомість мас, і у тому числі на настрої народних мас напередодні виборів.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

Д.С. Віленський
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІ АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ

Невпинний науково-технічний поступ людства спричинив якісні зміни у соціальному бутті людини. Відкриття й опанування людиною законів об'єктивної дійсності забезпечило матеріальний прогрес та розширення

меж індивідуальної свободи. Але, науково-технічний розвиток супроводжується і кардинальними змінами в системі ціннісно-нормативних орієнтацій, що безпосередньо відображається у суспільстві на рівні фундаментальних соціальних зв'язків. Аксиологічний вимір суспільного буття, перебуваючи у процесі постійних трансформацій, стає дедалі більше фрагментарним та еkleктичним. На домінантні позиції виходять цінності інструментального характеру: володіння матеріальними та нематеріальними благами; гедонізм, крайній прагматизм, що перетворюється у егоїзм і себелюбство. Як результат відбувається трансформація уявлень про людину, мету та сенс її життя, що закономірно веде до нівеляції унікальності особистості і ставить її у ситуацію екзистенційного вибору. Вищим типом розвитку особистості у аксіологічній площині є її здатність пожертвувати будь-яким зі своїх мотивів, випадковими інтересами, що дає змогу для об'єктивізації інтелектуальних, духовних та фізичних сил орієнтованих на реалізацію соціально-значущої мети.

Необхідно підкреслити, що дослідження альтруїзму не є абсолютно новою науковою проблемою. Суттєво, що об'єктивізація феномену альтруїзму в якості світоглядної та наукової проблеми відбулася в результаті переходу до антропоцентричних філософських систем, в яких з'ясування його природи пов'язане із розробками таких категорій як добро, благо та добродієність.

Мотивація як процес зміни станів і відносин особистості ґрунтується на мотивах або конкретних спонуканнях, причинах, що примушують особистість діяти тим або іншим чином. У них взаємопов'язані потреби та інтереси, прагнення, переконання, домагання, властивості особистості, емоції та багато іншого. Проблеми мотивації і мотивам присвячено велику кількість наукових праць як вітчизняних (В. Асєєв, Л. Божович, В. Вілюнас, В. Ковальов, О. Леонтєв, С. Максименко, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та ін.), так і зарубіжних авторів (Дж. Аткинсон, Г. Холл, К. Мадсен, А. Маслоу, Х. Хекхаузен та ін.). Така значна увага з боку вчених до проблеми мотивації і мотивів супроводжується різними точками зору на їх природу, що ускладнює практичне розв'язання даної проблеми.

Проблема мотивів і мотивації поведінки й діяльності залишається однією з основних у психологічній науці. Розробкою питань мотивації опікувалися й різні зарубіжні школи. У концепції біхевіоризму мотиви поведінки розглядалися як причина тілесних реакцій організму у відповідь на зовнішні дії, які й породжують відповідну активність. Інакше кажучи, мотив є лише внутрішнім продовженням зовнішнього стимулу. Представники біхевіоризму стверджували, що вторинні спонуки – це лише оболонка первинних, органічних. Дж. Уотсон визначив стимул як зовнішній подразник, що активізує внутрішню енергію організму, а виникнення нових спонук він розглядав як результат поєднання стимулу із задоволенням органічних потреб людини. Психоаналітичні концепції підвалиною мотивації називали властиві людині органічні потяги.

Представник гештальт психології К. Левін пояснював поведінку, виходячи зі стосунків, що склалися у особистості з безпосереднім середовищем в певний проміжок часу. А. Маслоу, як представник гуманістичної психології зауважував, що поведінка людини визначається зовнішніми та внутрішніми мотивами, а мотиви так само – потребами, які мають декілька рівнів: фізіологічні потреби, потреби в свободі й безпеці, потреба в любові, у досягненнях та в самоактуалізації. Приблизники когнітивного напрямку пов'язували мотиви з інформаційним і розумовим аспектами життєдіяльності людини, яка у своїй свідомості обробляє інформацію, прогнозує майбутнє й відповідно до цього активізує власну діяльність.

Б. Ломов указує на те, що питання мотивації займають рівну роль у більшості психологічних досліджень. Даній проблематиці присвячена велика кількість робіт і вітчизняних, і закордонних авторів. Серед всіх понять, які використовуються в психології для опису й пояснення спонукальних моментів у поведінці людини, основними є поняття «мотив» і «мотивація».

Кожна людина має свої інтереси та потреби, цінності, у задоволенні яких і полягає сенс людського життя. Тому у класичних теоріях мотивації (В. Боровський, Р. Вудвортс, К. Левін, А. Маслоу, Г. Мюррей, Г. Оллпорт, К. Платонов, О. Ухтомський та ін.) мотивація розглядається насамперед з позиції мотивів людини. Так, Р. Вудвортс трактував мотиви як реакцію організму на зовнішній стимул; як складний акт, де інтегровано минулий досвід; як сукупність зовнішніх внутрішніх умов психічної діяльності, в основу яких покладено потреби. У працях Г. Мюррея виокремлено психогенні потреби, які виникають у процесі навчання та виховання: потреби в досягненні успіху та уникненні невдачі, афіліації, агресії, незалежності і протидії, домінуванні і привертанні уваги, повазі та захисті.

У ХХ столітті альтруїзм як специфічне явище свідомості та поведінки став предметом соціально-психологічних досліджень. У них альтруїзм аналізувався у контексті практичних відносин між суб'єктами соціального буття на емпіричному матеріалі, що демонстрував різноманітні форми солідарності, добродійності, благодійництва, взаємодопомоги.

Зокрема, частково або безпосередньо феномен альтруїстичної поведінки аналізувався в межах психоаналітичних досліджень З. Фрейда, Е. Фромма, К. Хорні та ін. Для представників психоаналітичного напрямку спільним є ставлення до альтруїзму як до певного компенсаторного явища, провідною функцією якого є захист і збереження слабкого Его від невротичної особистості. Однак, на сьогодні, саме такі сутнісні характеристики феномену альтруїзму і викликають сумнів, щодо доцільності існування такої якості у особистості, у сучасних культурно-історичних та економічних умовах, коли кожен гостро відчуває проблемність власного буття. Відповідно, постає закономірне питання чи має право на існування феномен альтруїзму у сучасному глобалізованому та прагматично орієнтованому світі? Зокрема, чи не суперечить, сама по собі, сутність альтру-

їзму сутності принципу гуманізму? Оскільки, якщо сутність гуманізму полягає в тому, що людина, її життя та свобода є найвищою цінністю, то аналогічною цінністю є її потреби та інтереси, обмежувати та спрямовувати які ніхто не має морального права. Водночас, як видно із наведених вище визначень, існує певна пастка для розуму. Сенс якої полягає в тому, що зосередившись на понятті альтруїзм розум миттєво фіксує увагу не просто на мотиві безкорисливості й обмеженні власних інтересів, на домінуванні суспільного над індивідуальним, а на елементі жертвності, що імпліцитно тут міститься. Більш того елемент жертвності витлумачується, можна навіть сказати, у есхатологічній формі, що логічно пов'язана зі смертю суб'єкта. Відповідно акцентування на необхідності формування альтруїзму як соціально-значущої якості особистості є не лише морально не легітимним, а є формою насилля над природою людиною. Поза як сформованість даної якості веде не лише до чіткого обмеження певних потреб та інтересів, а отже, і обмеження індивідуальної свободи, а й обумовлює устремління суб'єкта до тотальної жертвності, що, в принципі, є патологією. Але чи є це дійсно так?

Вибірка дослідження. У дослідженні брали участь 30 менеджерів послуг, віком від 20 до 32 років.

Дослідження особливостей мотивації альтруїстичної поведінки особистості проводилося методом тестування з використанням наступних методик:

1. Методика (Zimbardo Time Perspective Inventory («ZTPI») Ф. Зімбардо (варіант в адаптації А.В. Сирцової).

2. Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері О.Ф.Потьомкіної.

Проведення методики «ZTPI» Ф. Зімбардо дозволило визначити середні значення та стандартні відхилення за показниками шкал часової орієнтації досліджуваних.

На основі отриманих даних ми провели визначення профілю часової орієнтації респондентів, що склали вибірку.

Досліджувані обох груп найменше орієнтовані у негативне минуле і фаталістичне теперішнє. Середню позицію у групі осіб із збалансованим часовим профілем посідає орієнтація на гедоністичне теперішнє, у групі із незбалансованим часовим профілем – на майбутнє.

У осіб із незбалансованим часовим профілем домінуючою є орієнтація на позитивне минуле і гедоністичне теперішнє, між якими не встановлено відмінностей, у осіб із збалансованим часовим профілем – на позитивне минуле і майбутнє, між якими існує статистично достовірна різниця ($p \leq 0,01$). Часова орієнтація осіб із збалансованим часовим профілем на позитивне минуле більша, ніж осіб із незбалансованим часовим профілем ($p \leq 0,05$).

Існує статистично значима відмінність між орієнтаціями на позитивне і негативне минуле в обох групах ($p \leq 0,01$); на теперішнє гедоністичне і фаталістичне (у першій ($p \leq 0,01$) та другій групах ($p \leq 0,01$)). Це свідчить про більшу орієнтованість респондентів обох груп на позитивне минуле і гедоністичне теперішнє, ніж на негативне минуле і фаталістичне теперішнє.

У групі осіб із збалансованим часовим профілем орієнтація на майбутнє переважає орієнтацію на гедоністичне і фаталістичне теперішнє ($p \leq 0,01$). Отже, особи із збалансованим часовим профілем більш орієнтовані на майбутнє, ніж на теперішнє.

У осіб із незбалансованим часовим профілем орієнтація на майбутнє переважає орієнтацію на фаталістичне теперішнє ($p \leq 0,01$), але між майбутнім і гедоністичним теперішнім різниця відсутня. Це свідчить про одночасну орієнтацію осіб із незбалансованим часовим профілем на майбутнє і гедоністичне теперішнє, що може призвести до того, що цілями майбутнього стануть не віддалені смисложиттєві цілі, а близькі цілі, спрямовані на задоволення теперішніх бажань.

Порівняння середніх показників часової орієнтації, проведене між групами, свідчить про значно більшу схильність осіб із незбалансованим часовим профілем до гедоністичного ($p \leq 0,01$) і фаталістичного ($p \leq 0,01$) теперішнього, а також до негативного минулого ($p \leq 0,05$), ніж осіб із збалансованим часовим профілем.

Аналізуючи результати вивчення соціально-психологічних установок, ми одержали наступні показники менеджерів I групи зі збалансованими часовими проміжками: найважливішою соціально-психологічною установкою є орієнтація на свободу, яка посідає перше місце (44%). Головна мета для учасників цієї групи – свобода дій. Часто орієнтація на свободу поєднується з орієнтацією на працю, рідше – на матеріальний добробут. Друге місце займає орієнтація на процес (36%). Ця установка є менш важливою, але характеризує надійність при виконанні діяльності. Менеджери I групи орієнтуються на одержання високого результату всупереч невдачам, перешкодам. Ними керує інтерес і до справи, і до результату.

У результаті проведеного дослідження конкретизовано, що мотивація – це процес спонукання працівників до діяльності для досягнення цілей організації. Теорії мотивації не заперечують існування потреб, але наголошують, що поведінка людей в організації визначається не тільки потребами. Змістовні теорії мотивації ґрунтуються на ідентифікації таких внутрішніх потреб, які примушують людей діяти так, а не інакше, вони являють собою спроби визначити і класифікувати потреби людей, що спонукують їх до дій. Мотивація є процесом, у ході якого людина досягає певного очікуваного стану чи поставленої мети, з урахуванням психологічних та соціальних складових. Вона проходить певні стадії свого розвитку: початкову; функціональну (стадію реалізації мотиву); завершальну

та постмотиваційну, яка власне не є стадією перебігу мотиваційних явищ, а слугує лише для пояснення поведінки та дій особистості.

Підтверджено, що соціальна поведінка особистості формується на основі її соціальної мотивації, зокрема, соціальних потреб щодо приналежності до соціальної групи (чи груп), потребами спілкування, потребами повноцінної самореалізації і потребами соціального визнання. Структуру мотивації соціальної поведінки складають сукупність уявлень про: мотиви такої поведінки, оцінку ймовірності їх досягнення у конкретній ситуації, цінність того чи іншого досягнення, оцінку власних здібностей і необхідних зусиль для досягнення поставленої мети. Домінуючим мотивом соціальної поведінки особистості можна вважати мотив соціальних досягнень, який на кожному з етапів її соціального розвитку наповнюється конкретним змістом, відповідно до актуальних потреб розвитку і самореалізації, індивідуальних можливостей і здібностей.

Доведено, що альтруїзм в його самому короткому і точному визначенні – це безкорисливе наданням допомоги людям. Альтруїст допомагає іншим людям завжди, у тому числі тоді, коли нічого не отримує натомість і навіть сам може постраждати через надання допомоги людям. Сповнений почуття жалю до людей, він може віддати своє зовсім незнайомій людині, не чекаючи ні вдячності, ні винагороди. Виділяються два основні підходи до розуміння мотиваційної природи альтруїстичного поведінки: 1) особистісно-нормативний (з боку моральних норм і моральних переконань особистості); 2) емоційний (з боку аналізу ролі альтруїстичних емоцій – емпатії, співпереживання, співчуття, симпатії в реалізації альтруїстичного поведінки).

За отриманими емпіричними індикаторами самореалізації особистості менеджерів сфери послуг нами були до першої групи віднесено 60% опитаних. Дану групу утворили досліджувані зі збалансованим часовим профілем, який характеризується високими показниками шкал «позитивне минуле», «майбутнє» і «гедоністичне теперішнє», низькими показниками шкал «фаталістичне теперішнє» і «негативне минуле». До другої групи віднесено 40% опитаних, часова орієнтація яких незбалансована через надмірну чи занадто низьку темпоральну орієнтацію на якомусь із часових векторів у поєднанні з іншими варіантами показників часових орієнтацій, що не характерні для збалансованого часового профілю. Життєві перспективи менеджерів із збалансованим часовим профілем спрямовані у позитивне минуле та майбутнє, із незбалансованим часовим профілем – у гедоністичне теперішнє і майбутнє (в однаковій мірі). Орієнтація на альтруїзм виражена як найменш важлива соціально-психологічна установка. Менеджери обох груп не акцентують увагу на важливості альтруїстичного відношення до інших, не визнають того, що наявність цієї суспільної мотивації виділяє досвідченого професіонала.

Науковий керівник: С.В.Сапожников, д-р пед.наук, проф.

ПСИХОЛОГІЯ ЩАСТЯ

Як часто ви кажете собі: «Я щасливий?» Щастя таке знайоме і глибоке почуття. Як багато про нього говорили, але скільки ще таємниць таїть в собі цей емоційний стан. Цю тему стали досліджувати не так давно, адже вперше категорія щастя в довідкових виданнях з психології з'явилася тільки в 1973 року. І тільки після цього вчені стали вивчати дану тему і внесли чималий внесок в її розвиток, наприклад: Майкл Аргайл – англійський фахівець в галузі соціальної психології та міжособистісного спілкування, у 80-ті роки ХХ століття видає комплексну роботу, яка містить в собі матеріал західно-європейських і американських досліджень щастя. Аргайл визначає щастя відповідно до різних факторів, а Мартін Селігман, засновник позитивної психології як академічної області, вводить свою формулу щастя:

$$C = Y + O + Z, \text{ де:}$$

C - рівень щастя, стійкий протягом тривалого часу;

Y - успадкований рівень щастя, визначається генетикою;

O - зовнішні умови (повсякденна діяльність, релігія, сім'я);

Z - залежні від людини причини, які піддаються вольовому контролю, коли людина сама свідомо приймає рішення для певної дії і навмисно докладає до неї зусиль.

Метою нашої роботи є дослідження змін рівню щастя у зв'язку з віком людини.

Згідно з метою нашої роботи, можна виділити наступні завдання:

1. Розглянути поняття щастя в психології.
2. Дослідити рівень щастя у людей різної вікової категорії.
3. Проаналізувати взаємозв'язок між рівнем щастя і віком людини.

Щастя – це відчуття і стан повного життєвого задоволення. Кожен сприймає його по-своєму хтось при володінні вищими благами і досягненні високого положення, хтось при стані радості і піднесеності почуттів, або при стані морального чи фізичного задоволення, а деякі відчувають дане почуття коли їм посміхнулася фортуна. Протягом життя ми проходимо кожен аспект щастя, а з віком ми переосцінюємо для себе це поняття. Тому що на нього може впливати безліч різних чинників. Наприклад: задоволеність роботою, особистісні якості такі як самооцінка, а також здоров'я, позитивні емоції і навіть наявність вільного часу. Неабиякий вплив на відчуття щастя накладає свій відбиток суспільство, адже людина це особистість, яка постійно перебуває в соціумі і відіграє у ньому певну роль. Але не дивлячись на це на мою думку рівень щастя

також залежить від віку людини. У дитинстві ми можемо відчувати щастя частіше, але не такий тривалий час як у більш зрілому віці, адже у нас ще немає таких вимог до навколишнього світу і самого себе. У період юності ми пізнаємо щастя вже від більш серйозних речей і відчуваємо його довше ніж коли були дітьми, а в зрілому віці ми більш рідко переживаємо щастя, адже для того щоб відчути його нам потрібно досягти високої мети до якої ми довго прагнули і докладали неабияких зусиль. Та при цьому рівень задоволеності буде найбільшим. Чим більше часу і сил ми будемо докладати для досягнення бажаного результату, тим довше і сильніше будемо відчувати щастя.

У травні 2015 року КМІС провів серед українців опитування відчуття щастя. Методом особистого інтерв'ю опитано 2022 респонденти, які мешкають в 108 населених пунктах усіх областей України (крім АР Крим). У Луганській і Донецькій області дослідження проводилося тільки на територіях, підконтрольних Україні. Результати опитування свідчать, що молоді люди в цілому щасливіші, ніж старші, з підвищенням віку рівень щастя падає. У травні 2015 року серед молоді у віці 18-29 років щасливими себе почували 68%, старші 70 років – 41%. Чим вище рівень добробуту, тим більше людей відчувають себе щасливими. Так, серед найбідніших (не вистачає на їжу) щасливими себе назвали 42%, серед людей з доходом вище середнього (можуть купувати дорогі речі) – 79%. Найменш щасливими зараз є жителі східних областей: в травні 2015 року в західних областях щасливими себе почували 68%, на Сході країни – всього 38%. У порівнянні з минулими роками рівень щастя населення практично не змінився: якщо протягом 2001 – 2010 роки простежувалася тенденція зростання загального рівня щастя населення, то після 2011 року число тих, хто відчуває себе щасливими, трохи зменшилось, а після 2012 року частка щасливих стабілізувалася на рівні 57% – 60%. КМІС (<https://ubr.ua/ukraine-and-world/society/sredi-ukraincev-proveli-opros-oshusheniia-schastia-347884>).

Можна зробити висновок, що щастя - це особливе відчуття задоволеності своїм життям. Кожна людина має своє уявлення про це відчуття і проходячи свій життєвий шлях з кожним роком вона познає його сильніше, але як рідко доросла людина відчуває себе щасливою. Ми забуваємо наскільки це важливо бути щасливим. Перестаємо помічати дрібниці які навколо нас і вже не відчуваємо радості від них. *І.С.Тургенєв писав: «У щастья нет завтрашнего дня, нет у него и вчерашнего... у него есть только настоящее – и то не день, а мгновение».* Так, це не те почуття, яке ми можемо відчувати постійно, воно триває лише певний час і при певних обставинах, але дуже важливо вміти розпізнати цю мить.

Науковий керівник: О.А. Днірова, канд.мед.наук, доцент.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ ВНЗ

На сучасному етапі спостерігається всебічно масове впровадження соціальних платформ у процес навчання, тому інтеграція соціальних сервісів та мереж у навчання продовжує перебувати на піку популярності. Не втрачають свої позиції й інтерактивні мультимедійні технології, більшість популярних соціальних мереж, взаємодіючи з мільйонами освітніх сайтів: посилання на статті, кнопки відправки інформації у соціальні мережі, способи коментування та ін. Наступним кроком інтеграції соціальних мереж стане створення спеціалізованих платформ, які дозволять сформувати «соціальну екосистему» всередині сайтів. Прикладом такої інтеграції є корпорація Microsoft, яка активно об'єднує свою програму Outlook із соціальними мережами. Провідною метою інформатизації системи освіти є перетворення сучасних інформаційних ресурсів та ІКТ в ресурс освітнього процесу, що забезпечує якість нових результатів освіти.

Освітні можливості соціальних мереж та мережевих спільнот вважають найбільшим досягненням «всесвітньої павутини».

На сьогоднішній день мережеві спільноти являють собою цілком звичайні людські спільноти, а їх дослідження виділяють в окрему галузь знання.

Щодо соціальних мереж, то універсальна інтернет-енциклопедія презентує таке їх визначення: «Соціальні мережі – це платформа, онлайн-сервіс або веб-сайт, призначені для побудови, відображення та організації соціальних взаємовідносин, візуалізацією яких є соціальні графи». Кількість користувачів соціальних мереж визначається десятками мільйонів.

Соціальні мережі у навчальному процесі є ефективним засобом підвищення мотивації та якості навчання. Сучасний студент має вміння самостійно та активно працювати з інформацією, надавати їй критичну оцінку й застосовувати відповідно до цілей та завдань своєї діяльності.

Сьогодні в глобальній мережі Інтернет знаходяться технології, які можна активно використовувати у процесі навчання. Однією з найбільш відомих є створення навчальних блогів. Легкість ведення, а також доступу дозволяє публікувати інформацію не тільки за допомогою персонального комп'ютера, але й за допомогою мобільних телефонів, смартфонів, планшетів тощо.

Не менш популярними є викладацькі блоги, за допомогою яких можна ефективно управляти самостійною позааудиторною роботою студентів, а також створювати завдання, спрямовані на вдосконалення навичок

мовленнєвої діяльності. Навчанню різним видам письма (пошукового, переглядового, ознайомлювального та навчального) сприяє необмежена можливість розміщувати посилання в будь-якій кількості. Також блоги нічим не поступаються в можливості набуття навичок говоріння та аудіювання. Це відбувається за допомогою використання подкастів, через навчальні тексти радіопередач, відеосюжетів, які знаходяться у вільному доступі в Інтернеті. Інтеграція всіх перерахованих способів навчання в блог дозволяє неодноразово прослуховувати, за необхідності зупиняти та переглядати файли.

Однак, не дивлячись на перераховані переваги, які дає використання соціальних мереж у навчальному процесі, існує ряд проблем, пов'язаних з їх використанням.

Як проблемні моменти при використанні соціальних мереж в освіті слід зазначити: невисокий рівень мотивації та ІКТ-компетенцій викладачів, що не дозволяє їм активно використовувати соціальні мережі у своїй професійній діяльності; високий ступінь трудовитрат щодо організації й підтримки навчального процесу в умовах безперервного навчання для викладача; доволі часта відсутність відкритого доступу до соціальних мереж з навчальних аудиторій шкіл і вузів; неприпустиме для неповнолітніх користувачів вміст, тому при роботі у соціальній мережі неможливо забезпечити інформаційну безпеку школярів та запобігти їх знайомству з контентом для «дорослих».

Вирішення названих проблем є можливим за рахунок підвищення ІКТ-компетенцій викладачів в рамках програм підвищення кваліфікації; подальшого вивчення педагогічних можливостей соціальних мереж; вироблення і апробації ефективних методик їх застосування в освітньому просторі; матеріального і морального заохочення педагогів через проведення конкурсів методичних розробок і використання соціальних ресурсів Інтернет в освіті. Партнерське співробітництво педагогічної спільноти з розробниками соціальних медіа та законодавче врегулювання цієї сфери може забезпечити умови для прийняття конструктивних рішень проблеми інформаційної безпеки неповнолітніх користувачів віртуальних мереж (Г.В.Можаєва, А.В.Фещенко).

Останнім часом дуже багато створюється нових соціальних мереж, які не завжди загального користування. Є вузькоспрямовані соціальні мережі, мета яких зібрати людей зі спільними інтересами. Кількість людей, звичайно, в таких соціальних мережах на порядок нижча, ніж ті, які акцентують на охопленні всіх користувачів.

Звичайно, соціальні мережі не є основним засобом мережевого навчання, але їх можливості у вирішенні освітніх завдань сьогодні недооцінюються професійним співтовариством.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

І.В. Гаркуша,
PhD, канд. наук із соц. комун.,
доцент кафедри педагогіки та психології
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ З АДАПТАЦІЙНИМИ ПРОБЛЕМАМИ

Адаптація – одне з ключових понять в науковому дослідженні людської природи. Це природний і необхідний компонент існування людини в системі «організм-середовище», в системі «особистість-соціум», оскільки саме механізми адаптації, що мають еволюційні корені, забезпечують можливість виживання людини.

Одним із варіантів адаптації людини в суспільстві є її професіоналізм, який виступає в якості цінного ресурсу для виживання і ефективної життєдіяльності. Прагнення до оволодіння професією є одним з спонукають чинників вступу випускників шкіл до вищих навчальних закладів. Вступ до ВНЗ супроводжується переходом у нову систему освіти, нове соціальне середовище, що є справою складною і часом болючим, що викликає необхідність адаптації першокурсників до навчального процесу. Нова обстановка, новий режим, інші навчальні навантаження і вимоги, нові відносини, нова соціальна роль, новий рівень відносин з батьками, інше ставлення до себе – це далеко не повний перелік змін, що знаходять особливу гостроту в перший рік навчання. У першокурсників відбувається зміна звичного способу життя, що автоматично включає адаптаційний процес.

Адаптація студентів до навчання у ВУЗі є багаторівневий процес, який включає складові елементи соціально-психологічної адаптації та сприяє розвитку інтелектуальних і особистісних можливостей студентів. У свою чергу, адаптаційний процес пов'язаний з вирішенням цілого спектра різних проблем. Однією з центральних соціально-психологічних проблем процесу адаптації є освоєння нової соціальної ролі – ролі студента. У колишнього школяра навичок виконання такої ролі немає. І звідси об'ємний комплекс як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів пов'язаних з труднощами прийняття та подальшого виконання норм, відповідних соціальної ролі студента. Студенти-першокурсники методом проб і помилок намагаються освоїти очікуване від них поведінку. І на його основі будувати подальші взаємини з однолітками і викладачами. Соціально-психологічні проблеми адаптації колишніх школярів до навчання у вищій школі обумовлені також психологічними особливостями юнацького віку. Характерними рисами юнаків є прагнення до самопізнання та самовизначення як суб'єкта соціального життя, а також активна взаємодія з навколишнім світом.

Звідси пропуски занять, погана навчання, і нездана сесія, виключення з вузу, як показники дезадаптованості студента. З вищезгаданих проблем та особливостей динамічного процесу адаптації ставати очевидним, що далеко не всі студенти, потрапляючи в атмосферу вузу, здатні і можуть швидко адаптуватися. Так спостереження М. Ханчук показують, що на других курсах кожен четвертий студент не адаптований до вузівського середовища. Непряме свідчення цього – високий відсоток студентів, що знаходяться в академічних відпустках, що навчаються повторно. Пряме свідчення неповної адаптації студентів до навчання у вузі – відсутність стійких навичок планомірного, систематичного навчання. У результаті тривалої адаптації може також відбуватися зниження успішності студентів, виникнення різних особистісних проблем, погіршення здоров'я.

На наш погляд, перший рік навчання більшою мірою вирішує завдання закладки фундаменту для професійної підготовки в наступні роки студентського життя. Таким чином, успішне проходження цього етапу є важливою передумовою для подальших досягнень студента. Звідси виникає необхідність комплексу заходів оптимізації адаптаційного процесу саме на першому курсі, що допоможе студентам швидше пройти цей нелегкий період.

А.В. Геймур

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ ВІКОВОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Морально-психологічний стан сучасного українського суспільства, в аспекті соціально-політичної та економічної ситуації, вимагає приділення особливої уваги питанням морального розвитку підростаючого покоління. Останнім часом спостерігається загострення проблеми порушень моральних норм учнями різних вікових категорій, зокрема й молодшого шкільного віку. Знання вікових особливостей морального розвитку молодших школярів може сприяти розробці ефективних методів психологічного та педагогічного впливу на розвиток особистості дитини.

Значний внесок у вивчення проблем моральності і розвиток особистості зробили такі відомі вчені: А. Маслоу, Ж. Піаже, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм, К. Хорні та ін. На їх думку, лише в результаті незадоволення основних потреб, в людині виникають руйнівні сили. Якщо «моральність» – це внутрішня риса особистості, то «моральний розвиток» – це процес, за допомогою якого діти класифікують поняття про правильне і неправильне. Такі вчені як: І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, Я.Л. Обухів, С.Г. Якобсон та ін. визнають спадкоємність морального розвитку від дитинства до більш старших вікових періодів і важливість морального

впливу оточуючих. О.М.Леонтьєв вважає, що зародження морального розвитку в дитини відбувається у процесі переживання. Вивченню різних аспектів проблеми морального розвитку молодших школярів присвячені дослідження О.В. Гудими, В.І. Житарюка, Р.В. Павелківа та ін. Так, О.В. Гудиму цікавили психолого-педагогічні детермінанти моральних вчинків учнів молодшого шкільного віку, їх генеза та шляхи формування. Вивченням детермінант соціальної поведінки молодших школярів займався Р.В.Павелків. Складно зрозуміти поняття «моральний розвиток» без розгляду такої загальнолюдської цінності як «моральність». Житарюк В.І., визначає моральність, як основу складової духовності, що дозволяє особистості осмислити сенс власного життя, збагнути мету, задля якої живе, усвідомити свою неповторність. Формування якостей моральності відбувається через усвідомлене засвоєння людиною певних норм моралі.

Розвиток психіки здійснюється переважно на основі провідної для конкретного вікового періоду діяльності. Для молодших школярів такою діяльністю є навчання, що впливає на мотиви їх поведінки. Адаптивний період до нової діяльності відбувається через поступове звикання до її вимог, дотримання яких сприяє розвитку нових якостей особистості (новоутворень), що відсутні у дошкільників. Основними новоутвореннями психічного розвитку молодших школярів є: рефлексія, довільність і внутрішній план дій. Завдяки їм психічний розвиток молодшого школяра досягає необхідного рівня для переходу до наступного вікового періоду. На думку вчених І.Д. Беха, О.В. Скрипченко та ін., молодший шкільний вік має суттєві психофізіологічні передумови для формування саморегуляції поведінки на основі моральних вимог завдяки чому діти здатні самостійно контролювати свої імпульсивні вчинки та дії.

Для розгляду питання вікових особливостей морального розвитку молодших школярів цікавим є факт, що в 1-х класах діти віддають перевагу спілкуванню з учителем, перед спілкуванням зі своїми однолітками, адже суттєвим є авторитет вчителя. До 3-4-го класу авторитетність вчителя зменшується на відміну від інтересу до спілкування з однолітками.

Отже, описані вище вікові зміни свідчать про значне зростання здатності молодшого школяра до більш складних форм взаємодії з соціальним оточенням на основі моральних норм і зобов'язань. У міру дорослішання учнів від 1-го до 4-го класу відбувається зміна характеру їх спілкування: від необхідності взаємодії з дорослим до прояву інтересу до спілкування з однолітками; а також мотивів поведінки, суджень. Умовою морального розвитку дітей є розвиток моральних якостей особистості, почуттів і накопичення досвіду моральної та соціальної поведінки. Тому важливим є питання щодо психолого-педагогічних умов і чинників розвитку цього почуття в молодших школярів, що надалі стане предметом наших наукових пошуків.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

ПІДЛІТКОВИЙ СУЇЦИД

Дотепер проблема самогубства у світі залишається нерозв'язаною. Щонайменше 160 тисяч осіб у світі щорічно кінчають життя самогубством. Якщо пощастить зрозуміти, чому людина, завзято захищаючи недоторканність життя на планеті та поглиблюючи свої знання, вибирає між життям і смертю на користь останньої, то можна буде упритул наблизитися до розв'язання проблеми ефективного попередження самогубств. Тому вивчення цього феномену є дуже важливим. Суїцид не можна просто засуджувати – його потрібно зрозуміти і попередити. А ще, як створити у сучасних підлітків так званий «захисний бар'єр», який застерігатиме їх від сприйняття тиску на, ще не остаточно сформовану, психіку непотрібної інформації та пагубної дії неформальних груп інтернета.

Слово «суїцид» (англ. *suicide* - самогубство; від лат. *suis* - себе + *caedo* - вбивати – навмисне самоушкодження зі смертельним фіналом, який людина здійснює у стані сильного переживання, порушення душевної рівноваги або психічного захворювання) зазвичай вимовляється пошепки, воно не підходить для будь-якої компанії. Сім'я і друзі часто прикидаються, що не чують цього жакливого слова, навіть, коли воно вимовлене. Річ у тому, що суїцид - це табу, яким відмічена не лише жертва, але й ті, що залишилися в живих. Досі в повітрі розвіяний забубон, що якщо про самогубство не говорити, то воно попросту зникне. Звичайно, будь-яка смерть від природних причин пов'язана з певними емоційними переживаннями: самотністю, невірою в подію, сердечним болем і душевними муками. У разі суїциду ці емоції досягають неймовірної сили і стають нестерпними. Люди з суїцидальними намірами часто знаходяться в стані надзвичайної психічної напруги, яку вони не в силах перебороти самі. Смерть – це грабіжник.

Все частіше з життя йдуть підлітки. Молодь кінчає з собою майже в епідемічних масштабах. Щодня більше 1000 молодих людей намагаються вчинити самогубство. Один із ста підлітків досягає успіху в цьому, інші - невдалі спроби. А в Україні За 2015 рік (Н. Кулеба, уповноважений з прав дитини) - 148 дітей до 18 років вчинили самогубство. Це офіційно зареєстровані дані. А скільки випадків суїциду могли бути названі просто «нешасним випадком»?

Який же біль потрібно носити в душі, щоб вбити себе в такому квітучому віці? Майже в усіх дітей років з дев'яти прокидається філософський «інтерес до смерті». Підростаючи, дитина може провести над собою жакливий експеримент. Але вона не усвідомлює, що «звідти» не повертають-

ся! І насправді не хоче померти, а просто втекти від проблем, які їй здаються величезними і тими, що не мають розв'язання.

Чому підлітки? Щоб відповісти на це питання розглянемо основні особливості підліткового віку, які безпосередньо сприяють цьому:

- реальна значущість проблеми і реакція на неї підлітка може бути несумірна (з точки зору дорослих) до катастрофічної величини;

- підлітки прагнуть епатувати суспільство крайніми діями, які можуть привести до смертельного результату. Межа між реальною і демонстративно-шантажною суїцидальною поведінкою дуже умовна;

- звикнувши до опіки дорослих, діти нерідко розглядають суїцидальні спроби як своєрідну, але підконтрольну дорослим гру, залишаючись в глибині душі впевнені, що ті не дозволять їм довести її до кінця. Це своєрідний шантаж, спосіб управляти світом;

- підлітки не усвідомлюють реальну трагічність наслідків суїциду (відсутність життєвого досвіду, відповідальності, ілюзорність сприйняття);

- підлітки здійснюють самогубство під впливом соціальних обставин;

- підлітки легко навіювані. Якщо їм здається, що середовище підштовхує їх до самогубства, пропонує їм цей спосіб вирішення життєвих проблем, вони з полегшенням на нього наважуються, вважаючи, що відповідальність з них, як би, знята. Це пояснює деякі випадки групових самогубств;

- не оформлене уявлення про смерть (багато дітей, яких вдалося врятувати, до кінця не усвідомлювали наслідків своїх дій і насправді не хотіли помирати; більше, молодші з них думали, що помруть не назавжди, лякатимуть маму з папою або того, кому хотіли досадити, помститися і, врешті решт, вони прокинуться).

Немає якоїсь однієї причини, із-за якої підліток позбавляє себе життя, але провідним чинником підліткових суїцидів є переважання почуттів безнадійності і безпорадності. У такий критичний період проблеми здаються непереможними, в майбутньому не передбачається ні їх розв'язання, ні настання сприятливих змін. Один 14-річний юнак, у якого виникли складнощі в стосунках з однолітками, сказав: «Я один в тунелі, який ніяк не кінчається. Стає все темніше і темніше».

В Україні наприкінці 2015 року вперше заговорили про дитячі суїциди, пов'язані з так званими «Групами смерті».

«Групи смерті» - групи в соціальних мережах, що схилиють підлітків до суїциду в режимі онлайн. Сенс у тому, що підліток вступає в певні групи в соціальних мережах і виконує за командою куратора декілька завдань. Іноді куратори цих груп самі знаходять підлітків, які вже і так страждають від депресії і не приховують своїх суїцидальних настроїв на особистій сторінці (слухають депресивну музику, публікують криваві фотографії, захоплюються субкультурою емо).

«Групи смерті» постійно еволюціонують. З'являються все нові і втонченіші способи схилити підлітка до самогубства.

Почати варто з того, що щаслива і така, що відчуває любов близьких дитина, не відреагує на подібного роду контент. Якщо у підлітка не було і немає думок про самоушкодження, безвихідь і самогубство – ніякі «групи смерті» не викличуть внутрішнього відгуку.

Підлітковий суїцид - велика соціальна проблема, обумовлена безліччю чинників і ця проблема існує незалежно від ігор. Тому, у наш час коли потік інформації став набагато щедріший, враження різноманітніші і багатші, темп життя більш прискореним, а освіта складнішою, треба більше звертати увагу на наших дітей, намагатися їх зрозуміти і не відпускати їх руку, поки вони не відчують себе упевненими зробити крок в океан життя. І як би ми не називали суїцид (поганим, шокуючим, жажливим) наклеювання ярликів не принесе ніякої користі. Самогубство треба зрозуміти! І я вважаю, що ця тема повинна стати частиною освітніх програм в школах і інших учбових закладах. Тим більше, що заперечувати смерть ніяк не можна у нашому світі війн, насильства і загрози ядерної катастрофи. Тема «смерті», «самогубства» повинні стати відкритими.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

К.К. Голоборщак

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ В ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ЖІНКИ

Обговорення теми життєвих цінностей жінок займає центральне місце сьогодні. Адже більшість жінок не можуть знайти баланс між кар'єрою та сім'єю, або взагалі його не шукають. Такий стан може спричинити підвищення рівня тривожності, незадоволеності власним життям, призвести до швидкого професійного вигорання, зниження мотивації і так далі. Соціум, ЗМІ, сучасні ідеології, політичні та соціальні рухи можуть вплинути на життєвий вибір та спричинити внутрішні конфлікти, особливо коли людина не може критично оцінити інформацію та не має перевірених джерел інформації; особистісні якості, внутрішні переживання та тривоги. Іноді жінки роблять кардинальний, імпульсивний, вибір та ставлять крапку на особистому житті, відносинах з дітьми, чи на самореалізації. Отже, причини індивідуальні, вони можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми, але знання та орієнтація в своїх життєвих цінностях, на сьогоднішній день, важливі, адже тільки та жінка, яка знайома з собою та має уявлення про власні пріоритети, спроможна знайти свій баланс.

Таким чином, метою нашої роботи є визначення місця кар'єри та сім'ї в житті сучасної жінки.

Життєві цінності займають одну з центральних позицій в структурі особистості, тому що мають вагомий вплив на її спрямованість, загальне відношення до світу, оточуючих та до себе. Вони можуть виступати основою для прийняття рішень та постановки цілей, визначати мотиви тієї чи іншої діяльності.

У сучасній науковій літературі розрізняють і класифікують цінності за багатьма критеріями: за суб'єктом – цінності суспільства, народу, нації, колективу, індивіда; за типом потреби суб'єкта – цінності моральні, релігійні, економічні, фізичні та інші; за об'єктивними характеристиками явищ, які виступають цінностями матеріальними та духовними.

Матеріальні цінності, до яких відносяться їжа, одяг, предмети побуту, житлові умови, знаряддя праці, засоби виробництва слугують для збереження життя, створення певних умов існування. Найважливіша сторона матеріальних цінностей полягає в тому, що вони опосередковані людською працею, суспільним виробництвом. Праця, яка сама по собі є цінністю та необхідною умовою існування суспільства, виробляє цінності, як матеріального, так і духовного порядку.

Духовні цінності – це ідеали, норми, цілі, все те, чого людина прагне, що вона любить і що міститься в її світогляді, світобаченні, світовідчутті. Уявлення про духовні цінності мінялися з розвитком суспільства і людини. Можна сказати, що духовні цінності використовуються, перш за все, для задоволення найвищих духовних потреб індивідів в істині, добрі, красі. Духовні цінності, також як і матеріальні, є результатом праці, творчої діяльності.

Однією з фундаментальних проблем людського існування є проблема трансформації суспільних, загальнолюдських цінностей в особистісні, тобто ті, що знаходяться в структурі особистості кожної людини. Але культура та соціум вже закладають основну систему ціннісних уявлень, які регулюють індивідуальну та соціальну поведінку людини, і вже відразу служать базою для постановки та здійснення пізнавальної та особистісної діяльності.

Вимоги, які пред'являють до жінки сім'я і робота, багато в чому суперечливі. На роботі переважає «етика індивідуалізму», тобто автономії і справедливості, вдома – «етика турботи» з її цінностями альтруїзму, самопожертви, служіння ближнім. Професійну діяльність можна розглядати як «чоловічий світ», де домінують владні структури, що забезпечують успіх тим, хто володіє агресивністю, ініціативою, конкурентоспроможністю, тобто характерними маскулініними рисами. Для того, щоб бути успішною в такому світі, жінка повинна імітувати чоловічу рольову поведінку та відмовлятися від властивого їй фемінного типу поведінки. При поєднанні сімейних і позасімейних ролей виникає цілий ряд конфліктів і тривоги:

жінки турбуються з приводу того, що завдають дітям, що їх шлюб страждає від усього цього, що їх емоційні та фізичні ресурси напружені до межі.

Ставлення жінки до самої себе, своїх потреб – це ще одна сфера негативного прояву почуття провини – синдром самопожертви. Працююча заміжня жінка відчуває почуття провини, коли вона витрачає час на себе: похід до перукаря, заняття спортом, відвідування магазинів. Вона вважає, що має жертвувати своїми особистісними справами. Працюючі матері відчувають себе занадто винуватими, щоб дозволити собі витратити свій час на себе. Усвідомлено стверджуючи, що у них просто «не доходять руки до себе», в реальності вони витрачають надмірну кількість часу на господарські справи, тільки тому, що така поведінка дає можливість зменшити почуття провини. Почуття провини не дозволяє приділяти увагу собі, тому що інші (чоловік і діти) залишаються поза увагою жінки. Потрібно підкреслити, що почуття провини, в першу чергу, пов'язано з тим, що жінка суб'єктивно сприймає ситуацію саме такою. Але об'єктивно, сім'я може і не бути настільки обділеною її увагою. Для гарного самопочуття жінці необхідно мати особистий вільний час. Роздуми про себе, про свої життєві цілі - все це є вирішальним при опорі до стресу. Успіх буде досягнутий, коли жінка перестане ігнорувати власне «Я».

Внутрішня дисгармонія, почуття тривоги та невпевненість в своєму житті, може бути викликана непорядкованістю своїх життєвих цінностей, особливо тим, що жінка їх не розуміє, коли вона не прислуховується до себе, своїх відчуттів та бажань. Розуміння, що не має чітких правил в житті, немає визначення того, хто і що має робити, бажання відчути себе та свої внутрішні цінності, допоможе багатьом жінкам знайти баланс між кар'єрою та сім'єю.

Кар'єра – це один з показників індивідуальності у професійному житті людини, досягнення бажаного статусу та відповідного рівня життя, досягнення популярності та слави. Успішно побудована кар'єра дозволяє людині досягти визнання своєї неповторності, значимості для інших людей, для суспільства в цілому.

Сучасна сім'я влаштована інакше, ніж в минулому столітті. Чіткий розподіл ролей, положення кожного члена сім'ї втратили свою цінність. Разом зі змінами в суспільному житті змінюється й сім'я. На зміну жорсткому контролю та підпорядкуванню приходять інші принципи відносин між чоловіком і дружиною, батьками та дітьми. Можна зробити припущення, що сама сім'я, як поняття, перебуває на стадії, коли старі догми і традиції втратили сенс, а нові ще тільки формуються. Положення дружини і дітей в сім'ї стало іншим. Якщо раніше вважалося, що дружина і діти – це «додаток» до чоловіка, то сьогодні можна сказати про те, що стать перестала бути визначальним фактором верховенства в сім'ї. А багато хто вважає, що взагалі не може бути жодного верховенства, а повинно бути присутнім тільки згода подружжя.

Одним із значних обмежень, що накладаються на традиційні жіночі ролі в наш час, є те, що працююча жінка продовжує нести на собі тягар домашніх турбот і відповідальності за дітей. Відпрацювавши зміну поза домом, жінка приходить додому і працює у другу зміну. Ця «друга зміна» є причиною «розриву під час відпочинку» між чоловіком та жінкою.

Вихід жінок на ринок праці в більшості випадків продиктовано економічною необхідністю, тобто неможливістю утримувати сім'ю на одну заробітну плату навіть на мінімально прийнятному рівні. При цьому багато жінок, по-перше, виявляються, по суті, позбавлені вільного вибору при прийнятті рішення працювати або не працювати, по-друге, вони змушені нести «подвійну ношу», поєднуючи роботу за наймом та неоплачувану працю в домашньому господарстві. Це веде до істотного подовження робочого часу і зниження конкурентоспроможності жіночої робочої сили на ринку праці.

Праця приносить не тільки задоволення економічних потреб, але й соціальних (потреб у визнанні, повазі, статусі і стимуляції). Але жінці, яка проводить цілий день вдома задовольнити ці потреби значно складніше.

Водночас, зростання кількості жінок, які працюють на виробництві, зміцнює поширене в суспільстві уявлення, що ті, хто залишаються вдома, ведуть святкове та безтурботне життя, таке зниження престижності домашньої праці ще більше збільшує незадоволеність домогосподарок.

Як наслідок невдалого поєднання сфер життя можуть бути втома, яка робить людину розсіяною, дратівливою і навіть агресивною, з'являється тривожність, знижується потенціал працездатності, виникають проблеми зі здоров'ям. Повноту життя та відчуття гармонії можна відчуті тільки в тому випадку, якщо жінка буде займатися тим, що їй подобається робити, адже це відображення внутрішніх цінностей і потреб. Тоді головною метою постає визначення того, що дійсно важливо для здійснення свідомого вибору.

Для того, щоб вдало поєднувати такі різні, але важливі, сфери життя, треба вміти розставляти пріоритети та розуміти значимість особисто для себе того чи іншого питання. Тільки якщо жінка усвідомлює свої потреби та можливості, а головне адекватно їх оцінює, то дисбалансу серед її життєвих цінностей не буде. Адже сімейні відносини дають людині одні емоції, а професійна самореалізація – зовсім інші.

Чітко розставлені пріоритети допоможуть тримати баланс, але, щоб цього досягнути, людина повинна навчитися прислухатися до себе, розуміти свої справжні бажання, а головне не плутати їх з суспільно-нав'язаними цінностями.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СИЛИ ВОЛІ ТА НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Найважливішою передумовою психологічної готовності студентів до професійної діяльності є формування стійкої системи мотивів навчання, мотиваційної сфери в цілому. Від них залежить особиста активність студентів у навчальному процесі та успішність у майбутній професійній діяльності.

Щоб зрозуміти індивідуальну активність студентів у процесі навчання, потрібно вивчити їх мотивацію. Проте, буває що однієї мотивації недостатньо, щоб досягти поставленої мети, в нашому випадку: отримати професійні знання. Звісно, добре якщо ми маємо достатню мотивацію для навчання, але якщо ні – повинні користуватися силою волі.

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що тема розвитку волі та проблема мотивації та мотивів студентів набула в психології особливо-го статусу і досліджувалась з різних точок зору. Такі вітчизняні та зарубіжні науковці вивчали феномен сили волі та тему навчальної мотивації: В.Г. Асеев, Л.С. Виготський, В.К. Вілюнас, В.І. Ковальов, О.М. Леонтьєв С.Л. Рубінштейн, І.М. Сеченов, Б.М. Смірнов.

Ставлення студента до навчання розкривається у сукупності мотивів. Мотив – спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб людини. Під мотивом розуміють внутрішню позицію особистості. А мотивація, в свою чергу, являє собою систему спонукань які зумовлюють активність організму і визначають її спрямованість. Навчальна мотивація – це загальна назва для процесів, методів та засобів спонукання студентів.

Мотивація може залежати від таких факторів як: освітня система, вищого навчального закладу, де здійснюється навчальна діяльність; організацією освітнього процесу; суб'єктними особливостями учнів (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, самооцінка, взаємодія з іншими учнями тощо); суб'єктними особливостями педагога, насамперед, системою ставлення його до учня, до справи та специфікою навчального предмета.

Розрізняючи мотиви, сам студент розуміє, чому потрібно вчитися, але це може і не спонукати його до навчальної діяльності. Таким чином, багатьом студентам окрім мотивації потрібна й сила волі.

У вчених, які вивчали феномен сили волі різне трактування цього поняття. Проаналізувавши деякі ми дійшли висновку, що сила волі є невід'ємною частиною людини, в конкретному випадку – немотивованого студента. Вона являється свідомою та цілеспрямованою активністю

людини, що передбачає подолання перешкод на шляху до поставленої мети, коли немає мотивації.

Свідомість студента вже досить розвинена. Тому, важливо домагатися того, щоб вольова поведінка і, відповідно, вольові якості формувалися і зміцнювалися на розумній основі. У протилежному випадку може статися так, що воля фактично перетвориться в упертість або незговірливість, чи навіть в примхливість. Поширена в цьому віці не цілком розумна практика виховання волі найчастіше базується тільки на силі та фізичній витривалості. Вона нерідко веде від сучасної культури, до підвищеної агресивності, культу грубої сили, безжалісності.

Отже, одним із суттєвих умов загартування волі людини є систематичні заняття спортом та дотримання режиму дня. Також, потрібно починати виховання волі з придбання звички долати незначні труднощі та робити це для досягнення певної мети. Обов'язково прийняте рішення повинно бути виконане, адже систематичне невиконання прийнятих рішень «розмагнічує» людську волю. Невід'ємною частиною розвитку волі є обов'язкове бачення етапів досягнення поставленої мети. Говорячи про виховання волі, не слід забувати, що успішне виконання діяльності залежить не тільки від формування тих чи інших вольових якостей, а й від наявності відповідних навичок як умов реального виконання наміченого, досягнення поставлених цілей.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд.наук із соц. комун.

А.В. Горбенко

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ ПІДЛІТКАМИ ПРИ ПОДОЛАННІ ТРУДНОЩІВ

Стрессова ситуація, що викликана соціально-економічною нестабільністю та зростанням соціального розшарування в суспільстві, впливає на емоційний стан і здоров'я людей, ставить підвищені вимоги до їх здатності чинити опір негативним впливам, долати перешкоди чи знаходити вихід з важких ситуацій. В особливо вразливому становищі перебувають підлітки, які не володіють необхідним життєвим досвідом та психологічними ресурсами для самостійного подолання численних труднощів, унаслідок чого підвищується небезпека їх невротизації, соціальної дезадаптації, виникнення поведінкових та особистісних порушень.

Основним механізмом конструктивного подолання труднощів, пристосування підлітків до змінених соціальних умов є опанування ними власною поведінкою відповідно до специфіки нових складних ситуацій, що вимагає від них особливих зусиль та прояву особистих ресурсів.

Значущим для нашого дослідження є трактування змісту поняття «ресурси», яке розроблене в рамках розвитку теорії психологічного стресу. Е. Фромм виділяв три психологічні категорії, що позначаються як ресурси людини в подоланні важких життєвих ситуацій: надія – саморозвиток і бачення перспектив, що сприяють життю та зростанню; раціональна віра – усвідомлення існування безлічі можливостей; душевна сила – здатність чинити опір спробам поставити під загрозу надію та віру або зруйнувати їх.

У даному дослідженні ми ставили за мету – виявити ресурси, на які спираються підлітки з метою подолання труднощів. Дослідження проводилося на базі НВО ліцей НІТ м.Кам'янське. В ньому взяли участь сорок сім учнів шостих класів. На першому етапі дослідження були вивчені переважаючі ресурси, якими усвідомлено послуговуються школярі з метою подолання важких ситуацій. Для цього було проведено опитування учнів, в якому їм запропоновано виокремити ресурси, на які вони спираються під час подолання труднощів. Було виявлено, що при виборі ресурсу учні переважно спираються на зовнішні ресурси: сім'я, друзі й однолітки, Інтернет. Окремі учні залучають і внутрішні ресурси: інтуїція, логіка, зосередженість. За результатами цього етапу дослідження всі школярі були розділені на групи за загальними ресурсам подолання: зовнішньо-орієнтовані і особистісно-орієнтовані. На другому етапі дослідження представники даних груп порівнювалися за особистісними якостями, виявленими за допомогою опитувальника Кеттелла.

За результатами діагностики було виявлено, що школярі з особистісно-орієнтованою спрямованістю у виборі ресурсів для подолання труднощів є більш емоційно стійкими, товариськими й схильними до роздумів, ніж їх зовнішньо орієнтовані ровесники. Підлітки із зовні орієнтованої спрямованістю мають високу самооцінку, вони більш активні, незалежні і акуратні в деталях. Найбільш значущі відмінності були виявлені за шкалою інтелекту, що говорить про те, що школярі, орієнтовані на особистісні ресурси, мають більш високий інтелект, який і може бути задіяним в якості ресурсу подолання. Так само відмінності виявлено за шкалою «гіпотимії / гіпертимії».

Отже, відносячись до аналізу даної теми, вдалим буде зробити висновки, щодо вибору допоміжних ресурсів підлітками. Школярі з особистісно-орієнтованою спрямованістю у виборі ресурсів (порівняно з однолітками, котрі спираються на соціальні ресурси) характеризуються розвиненим почуттям обов'язку, заклопотаністю, залежністю настрою та поведінки від схвалень або осуду з боку оточуючих. Тому підлітки з особистісно-орієнтованою спрямованістю в якості ресурсу можуть використовувати власний інтелект, інтуїцію та почуття гумору, а школярі з соціально-орієнтованою спрямованістю у виборі ресурсів віддають перевагу підтримки з боку оточуючих, позитивну оцінку своїм діям та з дружніх «кіл».

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, професор.

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ПОРУШЕННЯ СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Поняття сенсорної інтеграції та основні принципи терапії, яка базується на сенсорній інтеграції, розробила американський психолог та ерготерапевт Джин Айрес (Jean Ayres, 1920-1988 рр.) у 1950-х роках у Каліфорнії.

Сенсорна інтеграція – це процес, під час якого нервова система людини отримує інформацію від рецепторів всіх відчуттів (дотик, вестибулярний апарат, відчуття тіла або пропріоцепція, нюх, зір, слух, смак), потім організовує їх і інтерпретує так, щоб вони могли бути використані в цілеспрямованій діяльності.

В процесі сенсорної інтеграції виникає суб'єктивне відображення зовнішнього світу, що служить основою для формування адекватної аферентної відповіді – поведінкова реакція. Якщо цей процес порушується, то неможливість повноцінного сприйняття інформації, що поступає з навколишнього середовища, призводить до розладів поведінки.

Вивченням проблеми порушення сенсорної інтеграції займалися такі вчені, як Дж. Айрес, Е.А. Мюррей, Н. Мінаєва, Т. Обухова, Л. Парамонова, Дж. Сьюмен, А.Н. Фішер. Сенсорну депривацію пов'язану із порушенням сенсорних відчуттів досліджували такі науковці: Г. Белова, О. Каліжнюк, І. Левченко, О. Мастюкова, Н. Сімонова, Т. Шамарін та ін.

Основним порушенням сенсорних систем, що впливають на реакцію поведінки – є порушення модуляції інформації: гіперсенситивність (англ. over responsive – надмірна чуйність до різної сенсорної інформації) і гіпосенситивність (англ. under responsive – знижена чутливість до сенсорних стимулів). Дитина, що має підвищену чутливість тактильної системи, схильна зриватися на істерику, коли одягається. І навіть після того, як дитина вже одягнулася, вона може відчувати дискомфорт, впродовж усього дня в школі, тому що її тіло не має можливості адаптуватися до постійних дотиків одягу.

Неможливість адаптації до взаємодії з навколишнім середовищем призводить до напруги та виснаження нервової системи. Діти зі зниженою чутливістю часто малоенергійні і можуть не реагувати на сенсорну інформацію, що може призвести до пошкоджень. Труднощі в обробці щоденних сенсорних імпульсів створюють ряд проблем, таких як: незграбність рухів, проблеми поведінки, занепокоєння, депресії, неуспішність в школі або соціальна ізоляція.

Мета сенсорної інтеграції – удосконаливати здатність мозку обробляти й структурувати сенсорну інформацію. Поступово навчити дитину розуміти сенсорні відгуки та адаптуватися на нових рівнях. Унікальність

цієї методики в тому, що вона доступна для дітей з різним розумовим і психічним розвитком.

Отже, сенсорна інтеграція, як основа регуляції нервової системи та психічних станів, є інноваційним і дієвим методом в психології. Відчуття і сприйняття є одними з основних функцій психічної діяльності людини. Незалежно від того, порушення в цих функціях має першопричинний або слідчий характер, позитивна регуляція цих систем чинить сприятливу дію на усю психіку людини.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. комун.

Г.О. Грицькова
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЖІНКИ ПІД ЧАС ВАГІТНОСТІ ТА ПІСЛЯ НАРОДЖЕННЯ ДИТИНИ

Материнство є однією з провідних ролей, яку виконує жінка під час проходження свого життєвого шляху. З іншого боку, материнство є важливою сферою особистості, від адекватного становлення якої багато у чому залежить ефективність функціонування жінки у цілому. Особливим періодом у становленні материнства виступає період вагітності, який є одним із критичних періодів у житті кожної жінки та важливою стадією її ставево-рольової ідентифікації.

Проблемою материнства і вагітності займалися такі вітчизняні автори: Г.Г. Філіппова, М.С. Радіонова, Р.В. Овчарова, М.В. Боровікова, А.С. Балусь, С.А. Тетерева, В.В. Абрамченко, О.В. Баженова, І.В. Добряков, А.І. Захаров, В.В. Бойко, М.Д. Вовканич, С.Ю. Мещерякова та ін. Однак попри широку зацікавленість науковців та спільноти представленою темою, залишається незрозумілим взаємозв'язок психоемоційного стану вагітних жінок та жінок після народження дитини.

Вагітність є важливим етапом особистісного та психоемоційного розвитку жінки, під час якого в її організмі та психіці відбувається цілий ряд змін, який сприяє нормальному розвитку майбутньої дитини, а також сприяє адаптації до ситуації майбутнього материнства.

Під час вагітності та після народження дитини, в житті жінки відбуваються не лише фізіологічні зміни, а й глибокі психоемоційні. Сама вагітність та материнство може переживатися по-різному, та на це можуть впливати різні біологічні, фізичні, психічні та соціальні чинники.

У вагітної жінки виникає особливий психологічний стан зосередженості на своєму внутрішньому світі і на майбутній дитині. При вагітності

у здорової жінки змінюється психіка, її ставлення до себе та оточуючих, вагітна особливо реагує на зовнішні та внутрішні подразники. Психіка вагітної жінки заповнена власними відчуттями. У деяких жінок зростає пасивність і з'являється відчуття вищої задоволеності і насолоди. У інших в цей час настає легка депресія і посилюється фізична активність.

Після народження дитини жінка переживає величезний емоційний підйом. Емоції можуть бути самими непередбачуваними. Задля того, щоб жінка, яка народила дитину переживала більше позитивні емоції, щоб вона насолоджувалась своїм статусом мами, необхідно її близьким надати підтримки та допомоги. Якщо жінка лишиться сама зі своїми проблемами, це лише буде сприяти її поганому настрою, вона може відчувати стрес і дратівливість, які, в свою чергу можуть спровокувати більш серйозні наслідки, а саме: нервові зриви, депресії. Таке явище не минає безслідно і викликає серйозні розлади нервової системи і здоров'я жінки в цілому.

Підсумовуючи зазначимо, що існує взаємозв'язок між психоемоційним станом вагітної жінки, та її психоемоційним станом після народження дитини. У психології материнства вагітність розглядають як критичний період життя жінки, коли можуть спливати дитячі психологічні проблеми, проблеми взаємовідносин зі своєю матір'ю, сімейні конфлікти. Якщо саме така була вагітність, то материнство може лише сприяти підвищенню стану втомлюваності, плаксивості, дратівливості, агресивності, тривожності та безнадійності. Насідками яких можуть бути нервові зриви та депресії.

Отже, якщо мінімізувати чинники, що негативно впливають на перебіг вагітності і враховувати чинники, що впливають на психоемоційний стан жінки після народження дитини, ще на стадії планування дитини чи під час вагітності, то можна сприяти нормальному протіканню післяпологової психоемоційної адаптації жінки.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. комун.

І.В. Давидова
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТУДЕНТІВ

Наш час – це час комунікацій. І зараз починають розуміти, що від вміння взаємодіяти з іншими людьми залежать у якій площині будуть розвиватися стосунки у сім'ї і на роботі, наскільки ми зможемо бути щасливими, само реалізованими, креативними і заможними.

Входження України до західноєвропейського освітнього простору супроводжується зростанням вимог до рівня професійної компетентності майбутніх фахівців як гаранту конкурентоспроможності на ринку праці. Зараз необхідно готувати не просто теоретично підкованих фахівців, а й таких студентів, які змогли в майбутньому креативно вирішувати професійні завдання.

Змінюється час, змінюються вимоги до професійної компетенції. Дослідження та практика показують, що розвинений емоційний інтелект – це гарантія фахової компетентності професій «людина-людина», до яких в першу чергу відносяться і студенти гуманітарних і психологічних факультетів. Це неминучий першопочаток для усіх успішних починань, до глибокого розуміння себе та взаєморозуміння для основи розвитку професійних здібностей. Тому зараз інтенсивно змінюються, коректуються навчальні програми студентів.

Ще нещодавно поняття емоційного інтелекту викликало здивування завдяки незвичному поєднанню понять «емоція» і «інтелект», які здавались протилежними за глибинним змістом. Не менше здивування викликало твердження авторів, що ввели у науковий перебіг поняття «емоційний інтелект», відносно ролі цієї інтегральної властивості особистості у детермінації успіху будь-якої діяльності людини в будь-яких умовах

При визначенні теоретичної значущості проблеми, практичний інтерес до якої значно випереджає рівень її теоретичної розробки.

Достатньо зазначити, що після виходу у світ у 1995 році монографії D. Goleman «Емоційний інтелект» вона миттєво перетворилась на бестселер. Це не дивно, адже автор у цій роботі не тільки визначив значущість емоційного інтелекту як провідної детермінанти успіху життєдіяльності, але й запропонував шляхи до опанування такими особистісними властивостями, як самоконтроль, наполегливість, самомотивування на діяльність, розуміння власних емоцій і емоцій інших людей та урахування їх у підтриманні сприятливих стосунків з оточуючими. Ці властивості він назвав узагальнено «емоційним інтелектом», використавши термін, що раніше був введений у науковий перебіг J. Mayer та P. Salovey .

До тлумачення поняття міжособистісного емоційного інтелекту входить наявність у людини спроможності правильно розпізнавати настрої, вияви темпераменту, мотивів та прагнень інших людей і відповідним чином реагувати на них. Але будь-яка людина це насамперед - особистість. І все треба починати з себе...

Внутрішньоособистісний інтелект – це спроможність людини розуміти власні почуття, їх витoki і регулювати на цій основі власну поведінку.

У людини, яка оволоділа емоційною компетентністю є такі основні здібності:

1. Усвідомлення власних емоцій.
2. Можливість керування власними емоціями.
3. Вміння спрямувати власні емоції на користь досягнення мети діяльності, на самомотивування на нові досягнення, на креативну діяльність.
4. Вміння розпізнавання та розуміння емоцій, що виникають в інших людей. Ця здібність реалізується, зокрема, у вигляді виявлення емпатії.
5. Вміння підтримувати доброзичливі відносини з оточуючими.

Був досліджений позитивний вплив розвинутої емоційної компетентності у різних сферах життя. Нас особливо цікавить тема дослідження емоційного інтелекту суб'єкта навчальної діяльності у вищій школі, його зв'язків з особистісними особливостями навчальної діяльності студентів .

Було досліджено (за матеріалами Н.Ю. Діомідової), що розвинений емоційний інтелект суб'єкта навчальної діяльності вищої школи передбачає:

- 1) автономну академічну саморегуляцію (сукупність внутрішніх та ідентифікованих мотивів, які забезпечують успішність навчальної діяльності);
- 2) високі показники емоційної креативності;
- 3) самооефективності як переконаності у власній продуктивності, загального інтелекту;
- 4) низькі показники навчальної тривожності, зокрема почуттів гніву, власне тривожності, неспокою та надмірної емоційності під час перевірки знань.

Добра новина в тому, що емоційний інтелект і емоційну компетентність є можливість розвивати. Усі необхідні ресурси для розвитку емоційної компетентності у людини є в будь-який момент часу. Однак потрібні певні способи, щоб їх розбудити (М. Гордєєв і Є. Гордєєва). Потрібно навчити студентів свідомо ними користуватися.

Питання про тренування емоційної компетентності – це перш за все питання про початок формування емоційного світу особистості, молодого фахівця насамперед. Емоційна компетентність розвивається шляхом навчання, тренування, набуття досвіду (С. Стайн).

Звичний спосіб реагувати, звички та установки змінити складно. Ефективною для підвищення рівня емоційної компетентності виявляється програма розтягнута у часі. На думку науковців, Д. Гоулмана та Р. Барона – вона повинна тримати не менше шести місяців. Особливе місце слід приділити практиці.

Було б добре, якщо б одною з важливих задач вищої школи було б формування емоційної компетентності. Особливо важливо це для майбутніх психологів.

Це фахівці, які у своїй професійній діяльності будуть приймати участь у вихованні і дітей у дитсадочках і школах, і студентів-юнаків у вищих школах, і корекційна допомога дорослим у форматі індивідуальної роботи. Найвищих результатів можна було б досягти, якби вже з першого курсу було б введено достатньо часів теорії та практики (тренінгів) для студентів-психологів.

У світлі вищевикладеного правомірно вести мову про емоційну компетентність як про дослідницький конструкт, самостійне психосоціальне утворення, завдяки якому можна судити про особистісний ріст, про професійний успіх. Конструкт емоційна компетентність інтегрально об'єднує в собі емоції, інтелект та волю, розвиток яких обумовлює успішну адаптацію студентів у соціальному оточенні та життєвих ситуаціях загалом, самореалізації як високо фахового спеціаліста.

Емоційна компетентність відображає емоційну зрілість студентів. Вона об'єднує в собі емоційні, інтелектуальні і регулятивні складові психіки. Глибинний зміст даного конструкту вражає та дозволяє однозначно стверджувати його теоретичну та практичну значущість на тлі соціально-економічних умов, що склалися.

Виходячи із вищезазначеного, слід наголосити, що розвиток феноменів емоційної компетентності та емоційного інтелекту відбувається самостійними лініями і нині гостро постає проблема щодо втілення учбових програм для розвитку рівня емоційної компетентності студентів.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

Л.І. Джинчарадзе
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СТРАХУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність проблеми формування страхів у дітей дошкільного віку визначається зростанням емоційно-особистісних проявів у дітей дошкільного віку, зміною мотивів поведінки, ставленням до навколишнього світу, до дорослих, до однолітків. Залежність позитивного емоційного контакту від своєчасної допомоги зі сторони батьків та педагогів є основою нервово-психічного здоров'я дитини.

Перші спроби вивчення природи страху належать видатним філософам та мислителям Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Зокрема, Діогену, Платону, Аристотелю, Епікуру. Більш досконало проблема формування страхів відображена в працях зарубіжних та вітчизняних вчених

Л. Божовича, В. Мухіної, Т. Репіної, Л. Виготського, Д. Ельконіна, У. Джеймса, З. Фрейда, Е. Еріксона, Дж. Уотсона.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні і обґрунтуванні сутності, формуванні страхів у дітей дошкільного віку, залежності страху від індивідуальних особливостей дитини та від соціального оточення.

Емоції є тим підґрунтям, на основі якого розвинулись відчуття як вищий вид відображення, що дає суб'єктивний образ об'єктивного світу. Первинні емоції – це субстрат узагальнення болю, голоду, задухи, спраги та їх полярності, тобто прагнення до уникання перерахованого. На фізіологічному рівні біль поєднується з емоцією страху як первинним сигналом про можливу небезпеку для організму. Страх можна вважати фізіологічно зумовленим феноменом життя людини, який так чи інакше може впливати як на суспільне життя окремого суб'єкта, так і на суспільний настрій в цілому.

З аналізу наукових джерел відомо, що дитина починає здригатися через декілька днів після народження від різкого звуку або спалаху яскравого світла. У цій реакції вбачали базальний страх. На шостому місяці після народження дитина реагує на невідому особу: вчені трактують це як переляк. Втрачаючи опору, дитина також відчуває страх. Усі ці факти дають підставу ще раз підтвердити гіпотезу про умовно-рефлекторний характер страху.

Дошкільний вік визначається зростанням емоційно-особистісних проявів у дітей дошкільного віку, зміною мотивів поведінки, ставленням до навколишнього світу, до дорослих, до однолітків і тому дитина опиняється в ситуації, коли над усіма сторонами її життя панують сильні емоції (афекти). Характерною особливістю вже чотирирічної дитини є значна емоційна збудливість, нестриманість і нестійкість її емоцій. Емоції не тільки швидко виникають, а й швидко минають, змінюються на протилежні. Від радості малюк легко переходить до плачу. Буває, ще не висохли в дитини сльози, а вона вже готова до безтурботної веселої гри.

Серед багатьох класифікацій страху найбільш простою і точною, на нашу думку, є така класифікація: біологічні, соціальні та екзистенціальні.

Біологічний страх викликається якоюсь певною ситуацією і загрожує одному з двох біологічних законів: збереженню власного життя і збереженню життя виду – страхи атмосферних та астрономічних явищ, вулканів, землетрусів, тварин тощо. У 3-4 роки дитина починає боятися темряви, собак, пожежних машин тощо. Ці страхи особливо типові для тих дітей, яких нервували, розповідали страшні казки, надто багато погрожували і лаяли, або ж, як не дивно, якщо надмірно опікали і тим не давали можливості розвивати незалежність та комунікативність.

Соціальний страх представляє собою побоювання за зміну свого соціального статусу – страх відповідальності, страх перед випробуванням, страх публічних виступів. Причиною страхів у дошкільнят є також зани-

жена оцінка дитини, насмішки та зневажливе ставлення оточуючих. Дуже часто батьки, оцінюючи свою дитину, бачать у ній тільки недоліки, а це породжує у дитини страх. Насмішка завжди є надто гострим знаряддям впливу на дитину, як правило, ранить душу. Дорослі можуть посміятися над якимись діями дитини у присутності сторонніх і це може викликати у дитини зародження страху неуспіху. А за наявності у дитини підвищеної чутливості, збудливості, це може стати причиною невпевненості в собі.

Екзистенціальний страх пов'язаний з самою сутністю людини, характерна для всіх людей – страх смерті, самотності. Однією з причин страху є те, що дитина росте одна в сім'ї. Також на батьківські конфлікти діти найчастіше реагують появою страхів. Так, дошкільники з конфліктних родин частіше, ніж їхні однолітки, бояться тварин, стихії, захворювань, смерті, їм частіше сняться страшні сни. Досить часто дорослі використовують такий прийом впливу на дитину, як залякування, при цьому, ніби не бажаючи зла. Особливо, коли дорослий погрожує залишити дитину, чи позбавити своєї батьківської любові. Подібні погрози стають, як правило, причиною появи страхів, сприяють розвитку невротичної схильності, оскільки боязнь втрати близьких загострює потребу в їх близькості, любові, прихильності.

Феномен страху виникає разом із людиною як в індивідуальному, так і в загальнокультурному змісті. Діти дошкільного віку схильні великій кількості страхів, особливо яскраво з яких проявляється страх самотності, смерті батьків, тварин. Постійна боротьба зі страхом породжує у людини фантазії, допомагає їй справлятися з хвилюванням, що зберігається в індивідуальному досвіді й культурній традиції суспільства.

Науковий керівник: В.О. Бикова, канд. пед. наук, доц.

М. Джолымбетова,
докторант, Нукусский государственный педагогический институт,
г. Нукус, Узбекистан

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ ПСИХОЛОГА

Профессиональная подготовка будущих психологов осуществляется, с одной стороны, на основе овладения теоретическими знаниями основ общей психологии и ее отраслей, знакомства с различными направлениями зарубежной психологии. Именно здесь формируются представления студентов о психических явлениях как предмет их профессиональной деятельности, раскрывается их сущность, специфические особенности и др. С другой стороны – это овладение навыками психодиагностики и психокоррекции, тренинговыми методиками и тому подобное. Каждая из этих

сторон – как теоретическая, так и практическая – имеют свои проблемные области, которые мешают формированию профессиональных качеств специалиста-психолога. Особенно тяжелое положение в области теоретической подготовки на этапе ознакомления и усвоения студентами психологического знания по основам общей психологии.

Природа трудностей заключается в том, что на одну и ту же психическую реальность существует большое количество точек зрения, интерпретаций, толкований. Так, например, существует более 50-ти определений понятия личности – центрального в психологии, различные представления о предмете психологии как науки и др.

Хорошо это или плохо?

На первый взгляд, наличие различных точек зрения расширяет представление о личности как предмет психологии. Но, когда точки зрения начинают противоречить одна другой, возникает вопрос: какая из них истинная, а какая ошибочна? Какая из них соответствует действительности, а какая ее искажает?

Логика как фундамент каждой науки возражает против наличия противоречивых точек зрения или теорий в каком-либо научном знании независимо от его содержания. Но надо заметить, что логика не возражает против того или иного содержания как такового: она не имеет к нему никакого отношения, так как это предметная область той или иной науки. А вот относительно высказываний о том или ином содержании, логика имеет определенные законы и правила и нарушать их не должна ни наука, в том числе и психология, если она претендует на статус науки.

Психологистика и такой раздел психологии, изучающий психологическое знание на предмет его корректности-некорректности, истинности-ложности, но рассматривает это знание не только и не столько с точки зрения соответствия или несоответствия его действительности, сколько с точки зрения того, как мыслит психолог-исследователь, познавая те или иные психические явления, как их толкует, обосновывает, а затем выражает результаты своих размышлений в тех или иных средствах – книгах, учебниках, статьях и тому подобное.

Психологическое знание, отражено в книгах или учебниках, становится, таким образом, носителем двух психологических сущностей. С одной стороны это психическое явление, которое изучает исследователь, а с другой стороны это мышление самого психолога-исследователя о ней.

Если первая психологическая сущность может меняться, так как зависит от того, какое психическое явление исследует психолог, то мышление самого психолога-исследователя достаточно устойчивое образование, поскольку оно осуществляется по правилам и законам научного познания и является определенным вариантом. Именно эта предметная область составляет основу для выделения объекта психологистики, которую мы обозначаем как образ мышления психолога-исследователя.

ГОТОВНІСТЬ ДО ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ – СКЛАДОВА УСПІШНОСТІ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Проблема підготовки молоді до побудови сім'ї не нова. Водночас вона є досить широкою та багатоаспектною, а також дуже важливою, оскільки пов'язана з благополуччям, успіхом і щастям людини, що є завжди значущим і актуальним. Всім відомо, що в Україні і світі досить напруженою є сьогодні ситуація щодо кількості розлучень, покинутих дітей, сімейного насильства, зниження народжуваності, народження дітей поза шлюбом. Все це свідчить про глибоку кризу інституту сім'ї, яка негативно впливає на життя як окремих громадян, так і суспільства в цілому.

Щоб запобігти цим негативним явищам, захистити сімейні цінності, материнство й дитинство та підвищити, таким чином, престиж і цінність відповідальних стосунків і дій, зміцнити інститут сім'ї та шлюбу, в Україні, особливо останніми роками, здійснюється чимало заходів. Зокрема, була розроблена і почала здійснюватися Концепція гуманітарного розвитку, яка орієнтована на розвиток сучасної конкурентоздатної нації і передбачає формування нової якості життя людей шляхом створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, реалізації нею усіх своїх професійних можливостей, досягнення високих соціальних стандартів, впровадження пріоритетів здорового способу життя, підтримки сім'ї та сприяння народжуваності.

Студентство викликає особливий інтерес дослідників, адже саме студентська молодь виявляється найбільш чутливою до соціальних змін, які відбуваються в нашому суспільстві. Про цю властивість студентства йдеться в працях І.Д. Бега, О.Ф. Бондаренка, Н.Л. Коломінського, С.Д. Максименка, В.А. Семиченко, Т.М. Титаренко та інших вчених. Адже цей період життя характеризується активним становленням особистості, виникненням і розвитком значущих психологічних новоутворень, відчутних у всіх проявах когнітивного і емоційного ставлення до світу – в оцінці реальної дійсності і навколишніх людей, у прогнозуванні своєї соціальної активності, у плануванні майбутнього і самореалізації, у формуванні власних уявлень про світ і про себе самого.

Узагальнюючи результати досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених (Л.С. Виготський, Б.С. Волков, О.Б. Дарвиш, Е. Еріксон та інших) можна стверджувати, що центральним віковим новоутворенням

студентського віку, поряд з професійною компетентністю, є готовність до шлюбно-сімейних стосунків. Пошук супутника життя і створення сім'ї – одна зі складових соціальної ситуації розвитку і одна з провідних діяльностей цього вікового періоду, разом із учінням, спрямованим на оволодіння професією. Результати вивчення останнього широко представлені в українській і зарубіжній літературі. Питання ж становлення шлюбно-сімейних цінностей і атитюдів студентів на сьогодні залишається здебільшого поза увагою дослідників. Водночас, характер настановлень студентів стосовно питань особистого життя має важливе значення, оскільки вони є моделлю їх подальшої поведінки. Крім того шлюбно-сімейні настановлення – це не тільки готовність в певних умовах діяти певним чином, але і спосіб осмислення та інтерпретації людиною феноменів повсякденного життя. Слід зазначити, що в сучасному світі життєві орієнтири швидко змінюються – тому молодь опинилася у становищі, коли на руїнах традиційної системи цінностей формуються нові пріоритети, що знаходять відображення і в змісті її уявлень про сім'ю та шлюб як стійку і значущу одиницю в ієрархії життєвих цінностей.

Проблема сімейних цінностей, ціннісних орієнтацій та їх формування у сучасної молоді в контексті завдань вищої освіти набула ще більшої актуальності у зв'язку з фундаменталізацією і гуманізацією вищої професійної освіти. Адже професійна культура фахівця, яка є ідеалом освітньої діяльності ВНЗ, не обмежується лише його професійною компетентністю, а передбачає ще й високий рівень розвитку в нього ціннісно-мотиваційної сфери й самосвідомості, творчу налаштованість особистості, діалогічність мислення (Г.О. Балл, В.В. Рибалка, І.А. Зязюн). Всі ці якості невід'ємно пов'язані з особливостями спілкування людини, в якому досвід сімейного життя в батьківській родині і очікування щодо спілкування у власній сім'ї посідають провідне місце. У психолого-педагогічній літературі накопичений певний обсяг теоретико-емпіричних знань про сучасну сім'ю (А.Я. Варга, О.Т. Соколова, А.С. Співаковська, А.В. Черников і ін.); водночас, відсутні відомості про те, як представлені наукові знання в буденній свідомості молоді, що нового наголошується у їх шлюбно-сімейних настановленнях і системі цінностей в умовах лібералізації моралі, затвердження ринкових відносин. Так само важливо знати специфіку і джерела виникнення позицій з цих питань у студентів різного профілю підготовки, щоб правильно організувати стратегію і тактику навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах відповідної спеціалізації, метою яких є виховання гармонійно розвиненої конкурентоздатної успішної особистості.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

ВПЛИВ РІВНЯ СУБ'ЄКТИВНОГО КОНТРОЛЮ НА РОЗВИТОК СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРАКТИКУЮЧИХ ПСИХОЛОГІВ

Прийнято вважати, що емоційне вигорання найбільш характерно для працівників, в першу чергу, «комунікативних» і «соціальних» професій, специфіка роботи яких полягає в постійній взаємодії і спілкуванні з іншими людьми, як позитивно, так і негативно забарвленому. Професія психолога одна з таких професій, де на професіоналі лежить величезний тягар відповідальності за встановлення довірчих відносин і вмінні управляти емоційною напруженістю ділового спілкування.

Емоційне вигорання в професійній діяльності – синдром, що розвивається на тлі хронічного стресу і веде до виснаження емоційно-енергетичних і особистісних ресурсів працюючої людини. По суті, це – виражений дистрес.

Синдром емоційного вигорання виражається, згідно А.Моховикової, в психічній і фізичній втомі, відчутті неспроможності, небажання йти на роботу, дратівливості, агресивності, відчутті незначущості розв'язуваних проблем, через сумніви щодо ефективності виконуваної роботи, прагнення змінити професію і жалості до себе. Прояв синдрому у професійній діяльності посилюється і закріплюється за відсутності діагностики і роботи по зниженню дії негативних і закріплення позитивних факторів в діяльності людини.

Істотним є той факт, що для розвитку «вигорання» значущими фактором є локус контролю. Це властивість особистості, яка характеризує схильність людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім силам (зовнішній локус контролю), або власним здібностям і зусиллям (внутрішній локус контролю).

У випадку інтернального типу людина вважає, що всі події котрі відбуваються з нею залежать перш за все від її особистісних якостей (компетентності, цілеспрямованості, рівня здібностей і тощо) і є закономірними наслідками її власної діяльності.

Людина екстернального типу переконана, що її успіхи і невдачі залежать перш за все від зовнішніх обставин – умов навколишнього середовища, дій інших людей, випадковості, везіння чи невезіння.

Для дослідження рівня емоційного вигорання у психологів була використана методика діагностики рівня емоційного вигорання В.Бойко, для дослідження суб'єктивного рівня контролю методика Дж.Роттера. У дослідженні прийняло участь 40 жінок у віці від 21 до 49 років.

При дослідженні впливу рівня суб'єктивного контролопрактикуючого психолога на формування емоційного вигорання нами були зроблені такі висновки:

- фахівці з низькими показниками загальної інтернальності, 70% досліджуваних більш схильні до виникнення феномену вигорання ніж фахівці з високими показниками (зовнішнім локусом). Такі фахівці не бачать зв'язку між своїми діями і значущими для них подіями життя, не вважають себе здатними контролювати цей зв'язок і вважають, що більшість подій і вчинків є результатом випадку або дій інших людей;

- 64% досліджуваних з емоційним вигоранням схильні до низької інтернальності в області невдач. Така людина схильна приписувати відповідальність за неприємності, невдачі та різноманітних негативні події іншим людям або вважати ці події результатом невезіння.

- низька інтернальності в області виробничих відносин котра виражається у схильності надавати більшого значення зовнішнім обставинам – керівництву, товаришам по роботі, везінню-невдачі в організації власної виробничої діяльності, в складних відносинах в колективі, у своєму просуванні, властива 76% психологів з синдромом вигорання.

Дослідження показують, що у психологів з зовнішнім локусом контролю частіше бувають психологічні проблеми, ніж у їх колег з внутрішнім локусом. Схильність до зовнішнього локусу контролю пов'язана з такими рисами, як невпевненість у своїх здібностях, нерівноваженість, прагнення відкласти реалізацію своїх намірів на невизначений термін, тривожність, підозрілість, конформність і агресивність.

Таким чином, наша гіпотеза про те, що рівень суб'єктивного контролю безумовно, впливає на виникнення і розвитку феномена «емоційного вигорання» у практикуючих психологів, підтвердилася.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

М.Є. Драган
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ВПЛИВ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Проблема розвитку вольової поведінки в онтогенезі залишається актуальною в сучасній психологічній науці. Її розробка дозволяє розкрити механізми свідомої активності особистості, яка спрямована на взаємодію зі зовнішнім світом та регуляцію своєї поведінки в ньому. Видатні науковці підкреслюють важливе значення волі в період формування особистості дитини, тому що її психологічні передумови включають розвиток здібності до оволодіння своєю поведінкою та своїми психічними проце-

сами, внутрішньою саморегуляцією діяльності, подоланню перешкод у досягненні мети, тобто механізми вольової поведінки.

У молодшому шкільному віці визначається потребами цілого ряду громадських інститутів, безпосередньо включених в процес формування і виховання членів суспільства. Сім'я, школа, суспільство з кожним роком пред'являють до підростаючого покоління все більш високі морально-етичні, соціально-політичні, ідеологічні вимоги. Важко уявити собі ту кількість зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на підростаючу дитину і щоразу змінюють світ її переживань.

Теоретичні підходи до вирішення проблем волевиявлень в учнів докладно викладені в працях вітчизняних педагогів: В.Г. Белінського, П.Ф. Каптерева, П.Ф. Лесгафта, Д.І. Писарева, К.Д. Ушинського, Р. Вірхова, В.А. Сухомлинського. В психології велику увагу цьому питанню приділяли А. Ашкеназі, Г. Ледерер, Х.-Г. Мозер, П. Шмідта (Німеччина); та ін..

Поява в житті суспільства системи загальної обов'язкової середньої освіти зумовила виділення особливого періоду в розвитку дитини – молодшого шкільного віку. Він відсутній у дітей, які взагалі не вчилися у школі, або ж освіта яких завершилася на цій початковій ланці.

В цей період відбувається активне анатомо-фізіологічне дозрівання організму. Так, до семи років завершується морфологічне дозрівання лобного відділу великих півкуль, що створює сприятливі можливості для здійснення довільної поведінки, планування і виконання певної програми дій. До шести-семи років зростає рухливість нервових процесів, дещо збільшується врівноваженість процесів збудження і гальмування (хоч перші ще довго продовжують домінувати, що зумовлює непосидючість та підвищену емоційну збудливість молодших школярів).

У молодших школярів переважає мимовільна увага (яка досить активно розвивається). Відповідно цьому будується навчальний процес, в якому використовується яскраве методичне забезпечення.

Воля людини виражається в тому наскільки вона здатна долати перешкоди та утруднення на шляху до своєї мети, наскільки вона готова при цьому йти на певні поневір'яння та жертви, настільки вона вміє керувати своєю поведінкою, підпорядковувати свою діяльність певній меті та завданням. Так само тісно пов'язана вольова діяльність з почуттям людини. Пристрасне прагнення до мети дає змогу подолати будь-які утруднення та поневір'яння.

Вольова людина повинна вміти побороти свої почуття, які вона усвідомлює як непотрібні, негідні людини. Тому ї кажуть, що воля – це влада, контроль над своїми почуттями.

Сім'я – місце фізичної появи, первинної соціалізації, духовного розвитку і становлення нової цілісної особистості. Від типу сім'ї, особливостей її функціонування, характерів і особистих якостей батьків залежить те, якою буде вихована ними дитина. Особливо на формування особистості маленької людини впливає стиль виховання, обраний батьками.

Найпоширенішим в психолого-педагогічній літературі є поділ стилів сімейного виховання на: демократичний (авторитетний), авторитарний, ліберальний (поблажливий) та індиферентний (байдужий) .

Єдиною перевагою ліберального (поблажливого) стилю виховання є теплі, близькі взаємини між членами сім'ї, батьки повністю відкриті для спілкування з дітьми. В іншому йому притаманна відсутність елементу керівництва, правил, заборон та обмежень в поєднанні з низьким рівнем контролю (практично вседозволеність). Діти отримують повну свободу і самостійність у вчинках, рішеннях, набутті досвіду. Ставлячи себе на один рівень з дітьми (фактор безумовної любові), батьки сприяють формуванню комунікативної лінії в напрямку до себе, а не до дитини.

Воля передбачає самообмеження, стримування деяких досить сильних потягів, свідоме підпорядкування їх іншим, вагомішим і важливим цілям, вміння придушувати безпосередньо у цій ситуації бажання і імпульси. В успішному вихованні і розвитку вольових якостей у дітей важливу роль відіграє показ позитивних прикладів дорослих – учителів, батьків, старших. Успіх виховання волі у дітей залежить і від єдності дій і сім'ї в усіх виховних закладах. Школа і сім'я повинні подбати про створення твердого режиму в житті дитини, організованості. Батьки повинні створити всі необхідні умови для розвитку своєї дитини, завдання їхнє полягає не стільки в тому, щоб якомога краще і сильніше розвинути вольові якості чина чи доньки, скільки в підготовці до майбутнього тривалого і кропіткого самовиховання, отже якщо людина сама не забажала виховувати в себе волю і характер, то важко їй в цьому допомогти.

Таким чином, формування і становлення нової особистості, що відбувається в сімейній атмосфері, значною мірою залежить від обраного батьками стилю виховання. Здійснюючи свідомий, вмотивований вибір, батьки самі визначають, якою людиною в майбутньому стане їхня дитина.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

А.Є. Дяченко
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ЩОДО ПРОБЛЕМИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Проблема суїцидальної поведінки набуває особливого значення у зв'язку з поступовим зростанням кількості випадків самогубства в різних країнах світу. Як свідчить статистика, останнім часом підлітки стали частіше задумуватись про суїцид. За даними опитування, суїцидальні думки виникають приблизно у 30% підлітків. Що ж робити батькам, щоб запобігти суїцидальній поведінці своєї дитини?

Про актуальність цієї проблематики йдеться у фундаментальних дослідженнях багатьох учених (А. Адлер, К. Горні, Е. Дюркгейм, Е. Кюблер-Росс, К. Меннігер, В. Роменець, Г. Салліван, Н. Фейбероу, З. Фройд, Дж. Хіллен, К. Юнг та ін.).

Зазвичай батьки підлітків, які вчинили спробу самогубства, кажуть, що не помічали дивної поведінки, чи тривожних ознак і навіть подумати не могли, що їх дитина спроможна на такий крок.

Суїцидальна поведінка характерна саме для підлітків в силу їх вікових особливостей. Батьки повинні завжди цікавитись життям своєї дитини для того, щоб зрозуміти, що відбувається з їх сином чи донькою в цей непростий перехідний період, тоді у них буде більше можливості, щоб вчасно вплинути на ситуацію.

Дуже важливим аспектом в житті підлітка є спілкуванням з однолітками: перше кохання, дружба, формування світогляду, пізнання себе, самоствердження. Відносини з батьками та навчання відходять на другий план. Підліткові дуже важливо мати групу однолітків, де його приймають, але не всі підліткові товариства безпечні й обмежуються лише вибором певної музики або одягу. Часто за підлітковими субкультурами стоїть та чи інша життєва філософія, яку приймає юнак чи дівчина. Іноді ця філософія аж ніяк не безневинна, як, наприклад, вже відомі небезпечні ігри «Синій кіт», «Піди і заховайся» або «Зникни на 24 години», «Біжи або помри». До цього переліку додаються ще ігри в «Телеграмі», «Інстаграмі» («Червона сова», «Зелений кіт», «Тихий ліс» тощо).

У 13-15 років підлітки починають вперше серйозно замислюватися про те, що їх оточує, про своє місце в цьому світі. Цей важливий процес особистісного розвитку не завжди проходить гладко. Підлітки дуже болісно переживають реальні або уявні недоліки у власній зовнішності, проблеми у відносинах, все частіше виникають конфлікти з батьками.

Самогубство у підлітковому віці породжується гнівом, страхом, бажанням покарати себе чи інших. Психологічними особливостями дітей та підлітків групи ризику є сугестивність, вразливість, зміни настрою, імпульсивність.

Отже, підсумовуючи зазначене вище, можемо сказати, що конфлікти, які провокують формування суїцидальної поведінки у підлітків, виникають частіше в сім'ях, де відсутня любов, присутня неприязнь та дисгармонія. Коли члени сім'ї позбавлені взаєморозуміння, то діти переживають дефіцит любові, теплоти та підтримки. Саме тому батьки повинні цікавитись життям, почуттями, переживаннями дитини, аналізувати разом з нею кожен складну ситуацію; формувати потребу цікавитись питанням: «Що буде, якщо...»; не іронізувати, а підтримувати дитину, якщо вона в якійсь ситуації виявилась слабкою, вказати на можливі шляхи вирішення цієї проблеми.

ПСИХОЛОГІЧНІ ТИПИ ХВОРИХ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХНЬОГО СТАВЛЕННЯ ДО ХВОРОБИ

Внутрішня картина хвороби (ВКХ) виникає у хворого цілісний образ свого захворювання. Поняття введено А.Р.Лурієй, що продовжив розвиток ідей А. Гольдшейдера про «аутопластичну картину захворювання». У порівнянні з цілим рядом подібних термінів медичної психології («переживання хвороби», «свідомість хвороби», «ставлення до хвороби» та ін.), Воно найбільш загально і інтегративно.

Перше уявлення про структуру картини хвороби внутрішньої містило два рівня сенситивний, що включав в себе комплекс хворобливих відчуттів і пов'язаних з ними станів емоційних, і інтелектуальний, являвший собою раціональну оцінку хвороби надалі було диференційовано виділенням чотирьох рівнів:

- рівень чуттєвий комплекс хворобливих відчуттів. Це все відчуття, що виникають у зв'язку як з органічним ураженням певних органів і тканин, так і з функціональними змінами;
- рівень емоційний (афективний) переживання захворювання і його наслідків. Це все розмаїття емоцій, що виникають у зв'язку з хворобою;
- рівень інтелектуальний (когнітивний) знання про хвороби і її реальна оцінка. Тут має значення попередній досвід хворого, який визначає когнітивну переробку факту захворювання, розподіл усіх припущення причин і прогнозування наслідків хвороби;
- рівень мотиваційний (поведінковий) вироблення певного ставлення до захворювання, зміна способу життя і актуалізація діяльності, спрямованої на одужання.

Внутрішня картина хвороби зазвичай виступає як цілісне утворення. На формування її впливають різні фактори: характер захворювання, його гострота і темп розвитку, особливості особистості в попередній хвороби період тощо. Вивчення внутрішньої картини хвороби застосовується в медичній психології для виявлення особливостей особистості при різних захворюваннях і для розкриття їх динаміки в ході хвороби.

Модель очікуваних результатів лікування образ або набір образів, передбачають такий результат лікування, на який розраховує хворий або який був нав'язаний йому оточуючими або лікарем. На деяких етапах захворювання модель очікуваних результатів лікування може в значній мірі визначати поведінку хворого.

Під час курсу лікування у хворих формуються психологічні моделі отриманих результатів лікування емоційно забарвлені уявлення, що відо-

бражають як реальні, так і уявні (навіювання, самонавіювання) зміни порушених функцій в бік поліпшення або погіршення. На особистісному рівні оцінка результатів лікування здійснюється шляхом звірення моделі очікуваних результатів лікування і моделі одержуваних результатів лікування.

При цьому збіг названих моделей викликає позитивні емоції задоволення, а розбіжність, коли модель отриманих результатів лікування нижче моделі очікуваних результатів лікування негативні емоції, незадоволення.

Такі емоції можуть бути причиною згортання моделі очікуваних результатів лікування з відмовою від лікування даним методом і депресією або перебудовою психологічної зони інформаційного поля хвороби із заниженими моделями прогнозу захворювання і моделі очікуваних результатів лікування.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук., проф.

И. Кенжалиева,
*Нукусский государственный педагогический институт,
г. Нукус, Узбекистан*

ОЦЕНКА ПОТРЕБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ В СЕМЬЕ

Проанализируем лингвистическое объяснение лексемы «оценка». Так, в современном толковом словаре отмечается: «Оценка – мнение, рассуждение о качестве, характер значения кого чего-либо». С позиции психологии, оценка – измерение индивидуальных различий, связанных с характерными личностными чертами.

С позиции философии, оценка – одно из основных понятий аксиологии и логики оценок, которое отражает ценностный аспект взаимодействия действительности и человека. Оценка может даваться по различным признакам, однако чаще всего – хорошо (плохо). Шкала оценки отражает свойства объекта оценка.

Нужно отметить, что «оценка потребностей» как термин несет свое лингвистическое, психологическое, социологическое и философское наполнение и объединяет сущность конструкторов «потребности» и «оценка».

Если перенести высказанные выше семантические соображения относительно понятия «оценка» в плоскость определения понятия «оценка потребностей ребенка и его семьи», то шкала оценки отражает нормы (образцы) удовлетворения потребностей ребенка соответствующего возраста, которая развивается гармонично.

Можно определить оценку потребностей ребенка и его семьи как процесс сбора, обобщения и анализа информации по развитию ребенка, родительского потенциала, факторов семьи и среды, подготовки выводов и рекомендаций для принятия решений в наилучших интересах ребенка о предоставлении соответствующих социальных услуг.

Итак, для оценки потребностей является определение необходимых стратегий вмешательства видов социальных услуг, социальной помощи, направленных на обеспечение прав ребенка, преодоление сложных жизненных обстоятельствах ребенка и его семьи или минимизацию их последствий.

Итак, опыт внедрения оценки потребностей в различных социальных институтах как государственными, так и неправительственными организациями существует, представляющей значение такой технологии. Демонстрацией указанного стали неоднократные попытки введения технологии оценки потребностей на государственном уровне. Кроме этого, трудности внедрения и утверждения технологии оценки обусловлены также и тем, что большинство неправительственных организаций, имеющих опыт проведения оценки потребностей клиента, переняли эту технологию, исходя из опыта своих иностранных партнеров, а, соответственно, отсутствует общее видение механизмов и инструментов оценки, ее концептуальных основ. Следовательно, каждая организация, как правило, сотрудничая в рамках проектов с теми или иными местными социальными службами, вводила свой инструментарий оценки, который мог существенно отличаться от инструментария, применяют другие организации.

Актуальность такого шага обусловила ряд причин:

- необходимость отработки механизмов защиты интересов ребенка и обеспечения их развития в семейной среде, выработка и принятие решений с учетом их наилучших интересов;
- невозможность осуществлять раннее вмешательство из-за отсутствия соответствующего инструментария;
- несогласованность оценки между государственными и негосударственными организациями;
- повышение требований к качеству работы со случаем на основе объективности принятия решений;
- невозможность контролировать содержание и качество предоставления социальных услуг;
- необходимость взвешенного и ответственного составления плана работы с клиентом (например, плана социального сопровождения);
- повышение внимания к личностному потенциалу клиентов;
- необходимость экономного и эффективного использования имеющихся ресурсов.

Согласно положению Конвенции ООН о правах ребенка, концептуальным утверждением по оценке потребностей является следующее: оценка потребностей ребенка и его семьи – первооснова обеспечения прав подрастающей личности. То есть, чтобы обеспечить права детей, нужно, прежде всего, выявить и проанализировать их потребности.

З. Курбамуратова,
преподаватель Республиканский институт имени К. Убайдуллаева,
г. Нукус, Узбекистан

РЕЧЕВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЗАНЯТИЙ СО СЛАБОСЛЫШАЩИМИ ШКОЛЬНИКАМИ

Разработка речевого обеспечения занятий по воспитанию детей с нарушением слуха является многоаспектной проблемой, имеет актуальное научное значение. Она поднимает целый ряд вопросов, требующих решения: осуществление взаимосвязи знаний, повышение роли знаний в формировании двигательных умений и навыков и в повышении культуры движений этой категории детей, обеспечение оптимального соотношения между двигательной и умственной активности учащихся в процессе занятий, разработка методики обучения слабослышащих школьников специальным терминам и др.

Формирование у слабослышащих детей знаний, связанных с двигательной деятельностью, предполагает усвоение: названий упражнений, исходных положений, характеристик движений, положений тела техники выполнения различных упражнений; приемов самооценки правильности выполнения движений; требований к правильной осанке и дыхания; направлений движений, способов передвижения и тому подобное.

С помощью опроса и бесед с учениками учитель выясняет объем их знаний и словарный запас, связанный с пониманием двигательной деятельности. Это позволяет доходчиво объяснять сроки, новые слова, правильно планировать развитие знаний, развитие речи, опираясь на двигательную деятельность слабослышащих учеников и, тем самым, расширять границы использования метода словесного объяснения на последующих занятиях. Следует подчеркнуть, что вооружение детей с недостатками слуха знаниями о рациональных способах выполнения двигательных действий является важным условием успешного осуществления их воспитания. Знания позволяют ученикам целесообразно планировать двигательные действия, осуществлять анализ и коррекцию хода их выполнения, оценивать эффективность своих действий и тому подобное.

Для овладения специальной терминологией учителю необходимо осуществить отбор речевого материала – ключевых терминов по каждой теме, которая изучается. Содержание речевого материала (слова, словосочетания, фразеология) должен определяться содержанием занятий и уровнем речевого развития каждой конкретной группы детей с недостатком слуха.

В информационных сообщениях на занятиях со слабослышащими школьниками достаточно широкое применение находит лексическая группа, которая вмещает названия упражнений, инвентаря и оборудования.

Вместе с тем анализ специальной литературы свидетельствует о значительных трудностях, которые возникают у детей с патологией органа слуха при усвоении глаголов. В связи с этим двигательные задачи должны подаваться в конкретной форме (с помощью команд и распоряжений) и сопровождаться наглядным показом. Кроме того, с целью развития в слабослышащих детей ориентировки в пространстве, особое внимание должно уделяться формированию речевых обозначений пространственных отношений.

Известно, что чем меньше слабослышащих ребенок обладает словесным речью, тем труднее ей при зрительном и тактильном восприятии выделить существенные признаки предмета. Аналогичная ситуация наблюдается и при определении характеристик двигательных действий. Признаки предметов или действий подчеркивают их разнообразие, придают им более точную характеристику, которая позволяет избежать многих ошибок еще в начале разучивания задания и при необходимости осуществить ее коррекцию.

М.А. Завялова

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

СУИЦИДАЛЬНЫЕ НАКЛОННОСТИ УКРАИНЦЕВ

Суицид (самоубийство) достаточно распространённая проблема в наше время. Сам термин суицид (от латинского «*sui caedere*») обозначает «убийство себя») – это самостоятельное, добровольное и преднамеренное лишение себя жизни. Согласно данным Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) ежегодно в мире совершается 800 тысяч самоубийств.

А как с этим вопросом обстоит дело в Украине?

Уровень депрессивности населения Украины составляет всего 17%, что является достаточно невысоким показателем, но как же тогда объяснить то, что по уровню самоубийств наша страна занимает первое место среди европейских стран (это 22 самоубийства на 100 тысяч человек). Как объяснить то, что люди обрывают свой жизненный путь так рано?!

Статистика гласит, что за 2015 год из жизни добровольно ушло полмиллиона человек, по предварительным данным, это каждый пятый гражданин Украины.

Социальное и экономическое неравенство, безработица и безденежье, боевые действия, отсутствие стабильности, пропаганда в социальных сетях, это всё неумолимо подталкивает людей к шагу в пропасть.

По телевизору то и крутят:

«Игра «СИНИЙ КИТ» набирает обороты, дети массово уходят из жизни...»

«В декабре 2016 в селе Новосёлки, Киевской области 34-летний мужчина, вернувшийся из зоны АТО, подорвал себя гранатой на кладбище».

«В ноябре 2015, 80-летняя пенсионерка из села Лысявка, Черкасской области повесилась, получив счёт за газ 4000 гривен».

И таких случаев просто уйма!

Социологи считают, что во время социальных потрясений число самоубийств значительно возрастает.

Известно, что существуют определённые отличия в суицидальных попытках, связанные с:

– возрастом. Наибольшее количество ухода людей из жизни в возрасте от 25 до 60 лет, это около 5 тысяч случаев. Но, как не странно, наивысшие показатели – у людей пожилого возраста, старики 85 лет и старше в три раза чаще накладывают на себя руки, чем люди 15-19 лет.

– полом. Есть разница в мужском и женском суициде. Женщины выбирают более «красивые» и менее болезненные способы: глотают таблетки, режут вены и т.д, мужчины же чаще вешаются, прыгают с крыш, пускают себе пулю в висок и всё в этом роде, по этому в большинстве случаев женщины чаще выживают. Парадокс еще и в том, что к депрессии и унылости более склонны женщины, а вот сводят счёты с жизнью чаще мужчины.

– местностью. Больше самоубийств совершается в сельской местности.

Реальные показатели в 3-4 раза отличаются от статистических данных, так как статистика фиксирует лишь публичные случаи, на самом же деле их намного больше, да и на одно самоубийство приходится около 5-7 неудачных попыток.

Почему же люди решаются на такой шаг?! Однозначного ответа на этот вопрос нет, видимо у каждого своя причина: несчастная любовь, одиночество, социальные конфликты и непонимание, война... Человек ищущий причину уйти – обязательно её найдёт. И, к сожалению, службы, которые должны заниматься этим вопросом, в большинстве случаев бездействуют, оставляя человека наедине с его проблемами. Власть делает вид, что ничего не происходит, и единственными озадаченными этой проблемой, всё так же, остаются лишь журналисты и психиатры.

Подводя итоги, можно сказать, что украинцы имеют достаточно высокую предрасположенность к суициду, но ситуация поправима. Для уменьшения уровня смертности украинских граждан необходимы изменения:

1) На государственном уровне, по улучшению качества жизни населения Украины.

2) Создание новых и реабилитация существующих социальных центров, по работе с людьми, оказавшимися в трудных жизненных ситуациях.

3) Изменения в системе образования, в которой с детства будут учить не только, как считать деньги, а толерантности, неравнодушному отношению к окружающим и любви к жизни.

Благодаря таким нововведениям уровень добровольного ухода людей из жизни значительно уменьшится.

Даже одна спасённая жизнь – это большая победа, ибо спасая человека, мы спасаем целый МИР, мир, который живёт в человеке и мир вокруг него.

Научный руководитель: Т.В. Ермолаева, ст. преподаватель.

В.А. Зеленська, М.Т. Марченко
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД РОБОТИ З КЛІЄНТОМ

У психології існує велика кількість методів роботи із психологічними проблемами людини. Серед класичних методів прийнято виділяти такі як, психоаналіз, біхевіоризм і т.д. Але для вирішення окремої проблеми потрібен індивідуальний підхід.

Таким чином, виникає необхідність використання нетрадиційних методів у психології, які були представлені новими течіями. Серед них виділяють такі як психодрама, діаналіз, символ-драма, НЛП, КПТ та Арт-терапія. Про останню можна сказати, що це унікальний метод роботи із клієнтами будь-якого віку. Це і є його перевагою.

Як правило, арт-терапія сприймається як красиве слово а не серйозний підхід роботи із клієнтом. Але це тільки на перший погляд. Громадська точка зору на методіку лікування за допомогою художньої творчості така: якщо ти водиш пензлем по полотну, розхитані нерви кажуть тобі спасибі. Насправді ця точка зору не має під собою ніякого обґрунтування. Частина науковців та практичних психологів вважають, що за допомогою використання художніх творів можна продіагностувати психіатричні захворювання та психологічні проблеми особистості.

Але, необхідно зазначити те, через свій невеликий вік існування, цей метод потребує подальшого вивчення та розвитку. Метод Арт-терапії являє собою комплекс проєктивних технік та методик, при використанні яких можливо вирішити велику кількість психологічних проблем. Цей метод раніше використовувався лише у медицині, а зараз його застосовують ще й у психологічній роботі з клієнтами.

Актуальність вивчення і дослідження Арт-терапії визначається тим, що останнім часом в нашій країні бурхливо розвивається психотерапія та активно освоюються її нові форми і моделі.

Методи, які використовуються в арт-терапії, спрямовані на емоційно-образне переживання, раціональне дослідження та вирішення психологічних проблем.

За допомогою художньої творчості можливо краще визначити та оцінити свої відчуття, емоції і образи майбутнього та знайти гармонію із собою.

Метод Арт-терапії розглядала велика кількість вчених, серед яких УелсбіКероул, Едіт Крамер, Маргарет Наум, Адріан Хілл, Карл Юнг та інші. Терапіямистецтвом є відносноновим методом психотерапії. УпершеїтермінбуввикористанийАдріаномХіллом.

Якщо говорити про завдання арт-терапії, то їх визначив К. Рудестам. Згідно цього, завдання арт-терапії: надання можливості соціально прийнятого виходу агресії та інших негативних почуттів; полегшення процесу лікування (психотерапії) в якості допоміжного методу; отримання матеріалу для психодіагностики; оцінювання думок та почуттів; встановлення контакту з клієнтом;розвток самоконтролю; поліпшення концентрації уваги на відчуття і почуття; розвиток творчих здібностей та підвищення самооцінки.

Згідно з цим можна виділити кілька важливих функцій Арт-терапії: катарсична, регулятивна та комунікативно-рефлексивна. Катарсична функція відповідає за звільнення від негативних станів. В свою чергу, регулятивна функція відповідає за зняття нервово-психологічної напруги. Крім того, ця функція регулює психосоматичні процеси та моделює позитивний психоемоційний стан. Що стосується комунікативно-рефлексивної функції, то вона забезпечує корекцію порушень спілкування, формування адекватної міжособистісного поведінки, самооцінки.

Якщо говорити про напрямки та види Арт-терапії, то їх безліч. Серед них можна виділити такі: ізотерапія, яка спрямована на роботу з малюнком та кольором (малювання, робота з глиною і пластиліном і т.д.); бібліотерапія (написання та читання художнього твору); музикотерапія (вплив через сприйняття музики чи аудіокниги); імаготерапія (робота з образом, театролізацією та драматизацією); казкотерапія (терапія за допомогою роботи з казками, притчами або легендами); кінезітерапія (вплив через танцювально-рухову активність); драматерапія (розігрування сюжету); ігрова терапія (заснована на використанні рольової гри як однієї з найбільш сильних форм впливу на розвиток особистість); куклотерапія (заснована на процесах ідентифікації дитини з улюбленим героєм мультфільму, казки, з улюбленою іграшкою); корекційна ритміка (вид активної музичної терапії і кінезотерапії, в основі якої лежить синтез музико-ритмо-рухового впливу) ; хореотерапія (лікування танцем, активна робота з тілом через танець і рух під різноманітну музику, і т. д.).

Таким чином, можна сказати, що арт-терапія досить корисна та ефективна для роботи із клієнтом. Основною її перевагою є те, що під час роботи людина приймає цю методику як гру, не усвідомлюючи цілі.

Крім того, за допомогою цієї методики можливо більш ефективно зібрати інформацію про людину тому, що в цей момент людина схильна давати соціально бажані відповіді при анкетуванні, опитуванні, бесіді, тощо. Це пояснюється тим, що під час цієї роботи людина швидко йде на контакт.

Науковий керівник: Л.Г. Бойко, ст. викладач.

О.Б. Земляний

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

СЕСУАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Сексуальне виховання – це система медико-педагогічних заходів для виховування у батьків, дітей, підлітків та молоді правильного ставлення до питання статі.

Своєю метою сексуальне виховання сприяє гармонічному розвитку зростаючого покоління, покращенню сексологічних знань, повноцінному формуванню дітородної функції у майбутньої жінки (чоловіка), створенню почуття відповідальності за здоров'я та благополуччя майбутньої жінки (чоловіка), дітей, тобто укріпленню шлюбу та сім'ї.

Актуальність дослідження проблеми обумовлено тим, що в теперешній час у школах України проблемі сексуального виховання учнів не приділяється відповідної уваги. Найчастіше секс розглядається у вигляді небезпечної для життя поведінки, формуючи невірні установки в свідомості школярів. Інформація ледь займає параграф у підручнику БЖД. Уроки біології, звісно, трохи покращують картину, але в програмі цього курсу розглядається будова статевої системи людини, дуже рідко педагог зачіпає аспекти сексуальної поведінки.

Нестача сексуального виховання в школах призводить до наступних наслідків:

- збільшення тенденцій до расповсюдження ЗПСШ;
- расповсюдження вагітності у неповнолітніх;
- психологічні травми;
- сексуальне насильство.

Для вирішення даної проблеми необхідно негайно вводити в шкільну програму курси сексуальної поведінки. Ці заняття повинні бути обов'язковими для відвідування, а не в форматі факультатива. Представляти матеріал повинні сексологи, користуючись спеціально написаною програмою курсу, затвердженою Міністерством освіти і науки України.

Програма повинна виконувати такі функції:

- формування здорового, природного сприйняття сексу та сексуальності;

- засвоєння правил безпеки;
- аналіз різноманітних ситуацій;
- повне вивчення фізіологічного боку питання;
- можливість безкоштовного анонімного звернення школяра до спеціаліста-сексолога.

Також, не варто забувати про батьків учнів. Для них теж варто проводити спеціальні курси із сексуального виховання дітей. Оскільки в наших реаліях діти неохоче діляться з батьками такими питаннями, а останні часто мало цікавляться сексуальним життям своєї дитини, зводячи контакт на цю тему до мінімуму.

Зі сказанного вище випливає, що проблема несе величезну важливість для сучасного суспільства України. Проте, є сильно недооціненою. Грамотне формування сексуальності являє собою частину фундаменту, задля становлення психологічно та фізично повноцінної дорослої людини. Тому, швидке введення викладання сексуального виховання до школьної програми являється необхідним.

Науковий керівник: О.А. Дніпрова, канд. мед. наук, доц.

А.О. Зоря

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПІДЛІТКІВ

В умовах постійних соціально-економічних змін, що відбуваються в сучасному суспільстві, особливого значення набувають проблеми професіоналізації особистості. Вагомим аспектом є наявність багатьох факторів, котрі здатні впливати на професійну спрямованість підлітків. Серед цих факторів можна виділити гендерні стереотипи щодо вибору майбутньої професії. Підлітки, беручи до уваги власну гендерну ідентичність, схильні обирати професії, які в суспільстві прийнято вважати «чоловічими» та «жіночими». Досить часто вплив таких стереотипів перешкоджає повній професійній самореалізації особистості в майбутньому. Саме тому, питання щодо вивчення професійної спрямованості підлітків та якісного проведення своєчасної профорієнтаційної роботи із ними є надзвичайно важливим для детального дослідження. Загальновідомими є наукові положення відомих вчених щодо розуміння проблематики гендерних особливостей особистості: (В.П. Трусов, Л.Х. Стрікленд, Т. Говорун, І. Головашко, І. Жеребкіна, І. Лебединська, Л. Лушпай, С. Бем.); професійної спрямованості підлітків (Е.О. Клімов, Дж. Голланд, Д.М. Каммероу, Е. Шейн, Л.Є. Довгань, Л.Г. Почебут, Л.М. Карамушка, О.П. Поплавська).

Здійснення себе в професії включає формування образу професії, найбільш важливим це є в процесі вибору професійної діяльності. Образ майбутньої професії досить складне утворення, що включає емоційні і когнітивні компоненти. Найважливішою детермінантою професійної кар'єри людини є її уявлення про власну особистість – так звана професійна «Я-концепція», яку кожна людина втілює у багатоаспектних кар'єрних вирішеннях. Професійні переваги і тип кар'єри є досить значущими в дослідженні професійної конкурентоздатності спеціаліста. Виходячи з цього, важливо виділити поняття загальної та професійної спрямованості особистості.

Спрямованість особистості – це сукупність стійких мотивів, поглядів, переконань, потреб та прагнень, що орієнтують людину на певні поведінку і діяльність, досягнення щодо складних життєвих цілей.

Професійна спрямованість – це орієнтація особистості на певну площину професійнозначимих якостей та діапазону професій. Вона проявляється через кар'єрні орієнтації, професійна орієнтація може бути кількох видів:

- орієнтація на інтереси справи. Особистість орієнтована на вирішення основних завдань;
- орієнтація на психологічний клімат і взаємини в колективі. Люди із даною кар'єрною орієнтацією цінують взаємини в трудовому колективі, для них важливий емоційний фактор та робота в команді;
- орієнтація на самого себе. Особистість орієнтована на індивідуальну кар'єру, для неї важливим аспектом є реалізації власних вмінь та здібностей;
- орієнтація на офіційну субординацію. Особистість в даному випадку спрямована на чітке виконання розпоряджень від керівництва.

Формування і підтримка стійкої спрямованості підлітка представляє собою безперервний процес узгодження вимог перспективи за допомогою діяльності, та зворотного зв'язку. Формування мотивів, як справедливо зазначає В.І.Ковальов, так само, як і системи цілей і намірів, йде разом з формуванням потреб. Потреби та інші компоненти стають стійкішими за рахунок більш глибокого пізнання перспективи і трансформацією існуючої потреби людини в конкретні мотиви. У процесі розвитку професійної спрямованості підліток проходить ряд ступенів, котрі доцільно більш детально розглянути.

Початковий ступінь. Підліток зовні приймає рішення освоїти конкретну професію.

Другий ступінь. Підліток має фіксовану установку на професію і більш стійкі інтереси.

Третій ступінь. Підліток має тверду настанову на професію, стійкий інтерес і схильність до неї.

Четвертий ступінь. Палке захоплення своєю професією, людина і справа зливається в єдине ціле.

Професійна спрямованість – це орієнтація особистості на певну площину професійно значимих якостей та діапазону професій. Психологічним механізмом професійної спрямованості особистості може виступати складна багаторівнева структура мотивів, цінностей, особистісних смислів і здібностей, що визначають професійно важливі якості.

Сучасна гендерна теорія не намагається заперечити існування тих чи інших біологічних, соціальних, психологічних відмінностей між конкретними жінками та чоловіками. Вона просто стверджує, що сам по собі факт відмінностей не так важливий, як важлива їх соціокультурна оцінка та інтерпретація, а також побудова владної системи на основі цих відмінностей.

Ідентичність – це одна з найістотніших характеристик людини, без якої вона не може існувати як свідомо автономна особистість. Рольова ідентичність – це, відповідно, усвідомлення себе суб'єктом психологічних ролей.

Отже, професійна спрямованість має певні відмінності у чоловіків та жінок, які проявляються в орієнтації на суб'єктивний компонент кар'єрного просування у жінок та об'єктивний компонент у чоловіків, а також рівнем кар'єрних домагань, що можуть зумовлюватись впливом статево-рольових стереотипів та різноманітних бар'єрів: культурно-історичних, політико-правових, психологічних та соціально-демографічних.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

Д.М. Кісельова
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ ГЕСТАЦІЙНОЇ ДОМІНАНТИ

За даними ВОЗ 20% новорожених дітей страждають від нервово-психічних розладів, перенатальні фактори стимулюють 70-80% таких випадків. Сучасне українське суспільство не приділяє великої уваги психічному стану вагітної жінки. Більшість оточуючих приймає її «незвичайну» чи «істеричну» поведінку як якісь примхи, чи сплески гормонів. Проте, психічний стан вагітної впливає на пренейта, однак пересічним особам невідомо – наскільки. Бурхливий розвиток перинатології як області медицини розпочався у 1960 році, що дозволило вченим детально вивчати психологію вагітних. Психічний стан вагітної жінки неймовірно важливий, як для самої жінки, так і для дитини. Через неадекватний стиль вагітності у дітей молодшого чи старшого віку, підлітків та вже дорослих людей, з'являється ряд проблем, з якими вони звертаються до психотерапевту. Цим проблемам можна запобігти за допомогою визначення та своєчасної корекції психологічного компоненту гестаційної домінанти вагітних.

Психологічний компонент гестаційної домінанти (ПКГД) – сукупність механізмів психічної саморегуляції, що проявляються у вагітній жінки при виникненні вагітності, спрямованих на збереження гестації і створення умов для розвитку майбутньої дитини, формують ставлення жінки до своєї вагітності, її поведінкові стереотипи.

Перинатальна і пренатальна психологія – це напрямок психології, що займається вивченням умов становлення психіки дитини, що знаходиться в утробі матері або щойно народженого.

Визначають 5 типів гестаційної домінанти: оптимальний тип ПКГД, гіпогестогнозичний тип ПКГД, ейфорійний тип ПКГД, тривожний тип ПКГД, депресивний тип ПКГД.

Оптимальний тип ПКГД – жінки, які радіють своїй вагітності. Вони відповідально, але без зайвої тривоги ставляться до своєї вагітності. Жінки такого типу: приймають свою вагітність; ведуть активний спосіб життя; своєчасно встають на облік в жіночу консультацію; вивчають рекомендації лікаря; слідкують за своїм здоров'ям; адекватно відносяться до виникаючих ускладнень протікаючої вагітності; не бояться майбутніх пологів, вважає, що може зробити все правильно; налаштовані годувати дитину грудьми (як правило проблем з лактацією не виникає), з задоволенням відвідують підготовки.

Гіпогестогнозичний варіант ПКГД – жінки з явним або, частіше, прихованим, несвідомим неприйняттям своєї вагітності. Жінки такого типу: забувають про вагітність; намагаються ігнорувати прояви вагітності; як правило, неприємно здивовані; байдужі до того, чи помічають люди навколо їх положення; пізно звертаються до жіночої консультації (4-5 місяць вагітності); негативно реагують на ситуації у яких оточуючі проявляють особливу увагу через їхній стан; ігнорують рекомендації лікарів; не замислюються про пологи і материнські обов'язки; мають часто знижений фон настрою; намагаються перекласти догляд за малюком на когось іншого; відчувають перше ворухіння пренейта пізно.

Ейфорійний варіант ПКГД – жінка бачить майбутнє тільки в рожевому кольорі, ейфорія робить вагітну жінку нечутливою до об'єктивної реальності. У жінок такого типу: підвищений фон настрою; у багатьох проявляються істеричні риси особистості; вагітність є бажаною (часто за бажанням стоять рентні установки – егоцентричний); різка зміна способу життя; увага до своєї особи як до вагітної, приносить їм масу задоволення; деякі пізно стають на облік до лікаря і не ходять на курси допологової підготовки, але деякі з радістю відвідують їх; надмірна емоційна реакція на будь-які проблеми; труднощі пологів і післяпологового періоду виявляються занадто важкими для них; надмірна любов до майбутньої дитини.

Тривожний тип ПКГД – вагітні жінки з високим рівнем тривоги, що впливає на їх соматичний стан. Жінки такого типу: знаходяться у владі поганих передчуттів; мають високе почуття відповідальності; ворухіння

пренейта трактують як прояви його дискомфорту або нездоров'я; сприймають вагітність як соматично-хворобливий стан; характеризуються тривожною гіпотимією (очікуваннями чогось поганого).

Депресивний тип ПКГД – жінка має різко знижений фон настрою. Жінки такого типу: не вірять, що пологи пройдуть добре; не бачать себе справжніми матерями; мають низьку активність па підвищену стомлюваність; загальмованість та іноді конфліктність.

Для визначення статистичних даних було проведено дослідження у центрі сім'ї «БлагоДар». Виявилось, що лише 54% з досліджуваних вагітних мають оптимальний стиль переживання вагітності. Також було зафіксовано 27% жінок з тривожним стилем та 20% – з ейфорійним, гіпогестогнозичного та депресивного – не визначено.

Отже, згідно з результатами мого дослідження, можна стверджувати, що достатньо велика кількість вагітних жінок потребує корекції та загальної психологічної допомоги. А наступною моєю ціллю є корекція психологічного компоненту гестаційної домінанти у вагітних з неадекватним стилем. Також я очікую скорегувати його на адекватний – оптимальний.

Науковий керівник: О.І. Донець, канд. психол. наук, доц.

В.І. Кайко,

канд. психол. наук,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,

Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна

АДАПТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Адаптація (лат. *adaptio* – пристосування) – процес перебудови динамічного стереотипу особистості відповідно до нових вимог навколишнього середовища. Процес адаптації спрямований на збереження гомеостазу. У сучасній соціології соціальна адаптація в більшості випадків розуміється як такий соціальний процес, в якому і адаптант (особистість, соціальна група), і соціальне середовище є адаптивно-адаптуючими системами, тобто активно взаємодіють, чинять активний вплив один на одного в процесі соціальної адаптації.

Безпосереднім поштовхом до початку процесу соціальної адаптації найчастіше стає усвідомлення особистістю або соціальною групою того факту, що засвоєні в попередній соціальній діяльності стереотипи поведінки перестають забезпечувати досягнення успіху і актуальною стає перебудова поведінки відповідно до вимог нових соціальних умов або нової для адаптанта соціального середовища.

У загальному вигляді найчастіше виділяється чотири стадії адаптації особистості в соціальному середовищі:

1. Початкова стадія, коли індивід або група усвідомлюють, як вони повинні вести себе в новій для них соціальному середовищі, але ще не готові визнати і прийняти систему цінностей нового середовища і прагнуть дотримуватися колишньої системи цінностей.

2. Стадія терпимості, коли індивід, група і нова середу проявляють взаємну терпимість до систем цінностей і зразків поведінки один одного.

3. Акомодация, тобто визнання і прийняття індивідом основних елементів системи цінностей нового середовища при одночасному визнання деяких цінностей індивіда, групи новим соціальним середовищем.

4. Асиміляція, тобто повний збіг систем цінностей індивіда, групи і середовища.

Інтенсивність адаптаційних процесів у суспільстві істотно залежить від того, яку стадію в своєму розвитку воно переживає. У часи серйозних соціальних змін, а тим більше соціальних катаклізмів адаптаційні процеси набувають особливої інтенсивності і захоплюють практично всі верстви суспільства.

Слід розрізняти адаптацію як процес і адаптованість як результат, підсумок процесу соціальної адаптації. Існують суб'єктивні та об'єктивні критерії адаптованості. Об'єктивні – ступінь реалізації індивідом норм і правил життєдіяльності, прийнятих у даній соціальній групі. Суб'єктивні – задоволеність членством в даній соціальній групі, наданими умовами для задоволення і розвитку основних соціальних потреб.

В якості безпосереднього соціального середовища можуть виступати різні соціальні групи, такі як сім'я, виробничий колектив, сусіди по будинку і т.д. Роль соціальної адаптації полягає в тому, що вона дозволяє включити особистість в процеси, що протікають в безпосередній соціальному середовищі, і в той же час є одним із засобів зміни особистості і середовища. Велике значення для студента має психологічна адаптація і оптимізація взаємин особистості і соціальної групи, зближення цілей їх діяльності, ціннісних орієнтацій, засвоєння особистістю норм і традицій групи, входження в її рольову структуру. Так як людина істота соціальна, а процес соціалізації відбувається в безперервному становленні особистості, засвоєння нею вимог суспільства, які сприяють позитивної спрямованості у вихованні, починаючи з сім'ї, дошкільного закладу, школи тощо, то безпосередня адаптація відбувається і в праці.

Соціально-психологічна адаптація – процес входження новачка в новий для нього колектив, формування особистісних зв'язків і відносин з іншими людьми. У процесі соціально-психологічної адаптації відбувається активне порівняння і взаємоприспосовування ціннісних орієнтацій, моральних ідеалів і уявлень колективу та нового працівника. Соціально-психологічна адаптація виражається у формуванні позитивних неформальних відносин з колегами по роботі та керівниками, в досягненні ціннісного єдності індивіда і колективу. Основним об'єктивним показником соціаль-

но-психологічної адаптованості є відсутність конфліктів з керівництвом і членами колективу.

Отже, суб'єктивним показником соціально-психологічної адаптованості виступає задоволеність відносинами з керівниками та іншими членами колективу.

О.А. Камінська

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ВАКУУМ СЕРЕД СТУДЕНТІВ ВНЗ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ

В сучасних реаліях найбільш актуальною є проблема втрати сенсу життя, адже це явище може стати причиною саморуйнування особистості. Особливо важливим є знання щодо причин та можливих наслідків виникнення екзистенціального вакууму. Сенс – особистісна значимість тих чи інших явищ в контексті конкретного суб'єкту. Індивіду властиво наділяти змістом об'єкти навколишнього середовища. Поняття «сенс життя» та його пошук привертало увагу філософів з давніх часів (Аристотель, Діоген, Епікур та ін.).

Це поняття було введено Віктором Франклом для ідентифікації почуття втрати сенсу. Також він виділив причини, через які виникає цей стан:

1. Люди, на відміну від тварин, не керуються в своїй діяльності інстинктами та прагненнями, що закладені природою.

2. Цінності та традиції не є алгоритмом діяльності індивіда.

3. В багатьох випадках людина піддається редукціонізму, тобто, розуміється як сукупність потягів, інстинктів, що здатна лише до реактивності, але не як окремий індивід.

Окрім основних причин виникнення екзистенціального вакууму також існують вікові особливості індивіда, в даному випадку – студента. На основі вікових особливостей формуються інші передумови розвитку екзистенціального вакууму:

1. Невизначеність власного майбутнього та страх перед невідомим.

2. На ґрунті закінчення соціалізації, як одного з основних завдань даного вікового періоду, існує потреба в спілкуванні (з однолітками, викладачами, колегами та ін.).

3. Розчарування в обраній професії.

У випадку потрапляння до екзистенціального вакууму суб'єкт зазвичай обирає один із двох варіантів реагування:

1. Конформізм. Це прагнення дотримуватись загальноприйнятих патернів поведінки, установка (звичка/бажання) бути як усі.

2. Тоталітаризм. Це прагнення діяти так, як очікують інші люди.

При будь-якій реакції рано чи пізно виникає закономірне явище – внутрішньоособистісний конфлікт.

Внутрішньоособистісний конфлікт – це стан особистості, пов’язаний з існуванням взаємовиключних протиріч, з якими в даний конкретний момент неможливо впоратися, тобто виробити деякий алгоритм поведінки на їх основі.

В. Франкл не оминув питання виникнення внутрішньоособистісного конфлікту на основі екзистенціального вакууму. Як автор теорії про те, що головна рушійна сила людського життя – це пошук сенсу життя, він дійшов висновку, що конфлікт викликається розладом «Духовного ядра особистості», яке складається з сенсів і цінностей людського існування і детермінує поведінку особистості.

Внутрішньоособистісні конфлікти в гострій формі впливають на поведінку людини, його ставлення до життя та зовнішнього світу, прагнення, а, відповідно, і на взаємодію людини з навколишньою середою. Таким чином, поведінка, що детермінується внутрішньоособистісними конфліктами, може бути підґрунтям для розвитку міжособистісного протистояння.

Міжособистісні конфлікти — це відкрита конфронтація між двома чи більше індивідами в ході їх соціальної та психологічної взаємодії. В той же час, людині притаманне внутрішнє прагнення до узгодженості та несуперечності внутрішнього світу. Суб’єкт, що знаходиться в екзистенціальному вакуумі, одночасно прагне до вдоволення цього прагнення та не може ні знайти вихід із ситуації, ні вирішити її вибором однієї з сторін. Таким чином виникає кризова ситуація.

Отже, екзистенціальний вакуум – стан, викликаний втратою сенсу життя.

Загальні причини виникнення:

1. Поведінка людини не детермінується вродженими інстинктами та потягами.

2. Цінності та традиції не є алгоритмом діяльності.

3. Індивід часто піддається редукціонізму.

Специфічні причини виникнення (для вікової категорії):

1. Невизначеність майбутнього та страх перед невідомим у професійному плані.

2. Розчарування у вибраній професії.

3. Закінчення соціалізації.

Піддаючись впливу цих факторів, індивід може потрапляти в стан, якому характерна втрата орієнтованості в житті. Найбільш розповсюджені варіанти реагування при екзистенціальному вакуумі – це конформізм та тоталітаризм. В жодному з них людина не відчуває погодженості з власними діями, що є одним із факторів виникнення внутрішньоособистісного конфлікту, який, залишаючись невирішеним, впливає на стосунки з навколишнім світом, в тому числі – і на виникнення міжособистісних конфліктів.

Отже, екзистенціальний вакуум – актуальна проблема в сучасному суспільстві, тому пошуки дієвого способу виходу з цього стану продовжуються. Дослідники відмічають, що осмисленість життя – один з найважливіших елементів формування особистості як суб'єкта життя; в той же час, відсутність тяги до пошуку сенсу власного існування є патологією, яка блокує психічний розвиток.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. комун.

С.О. Коваленко

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Виникнення критичного мислення можна вважати однією із найважливіших віх еволюції. Глобалізація, контакти між різними культурами, соціальна невизначенність, яка пов'язана, насамперед, з постійними трансформаціями цінностей танорм в сучасному світі, розкладання суспільства на класи змушують людину замислитися над змістом своїх уявлень, порівняти їх із уявленнями представників інших культур.

Глобалізація, як загальносвітова риса, позначається не тільки на економіці і політиці, але зачіпає такі сторони, як обмін технологіями і спільні наукові розробки, збільшує відкритість освітньої системи та докорінно змінює основні принципи освіти, націлюючи на підготовку людей, здатних брати активну участь в постійних змінах, що відбуваються в сучасному світі. Від адекватного впровадження в процес освіти складових, що відповідають вимогам нового часу, по суті, залежить рівень кваліфікації майбутнього покоління, що передбачає неминучі зміни в мисленні людей.

Реакцією на ці зміни стала поява в західній системі освіти в 70-х роках ХХ ст. курсу нової освітньої парадигми, що концентрується навколо ідей критичного мислення. В її основі лежать положення, сформульовані в працях вітчизняних і зарубіжних вчених, які займаються проблемою розвитку мислення, і, зокрема, критичного мислення, з філософської, психологічної та педагогічної точок зору. Серед них можна відзначити таких дослідників як Дж. Дьюї, Дж. Шавер, Ф. Станкато, М. Ліпман, Д. Халперн, Д. Клустер, Н. Дауд, З. Хусін, С. Смайлс, Дж. Стіл, Д. Спіро, К. Меридіт, Ч. Темпл, М.К. Мамардашвілі, В.А. Болотова, А.В. Коржуєва, Г.Б. Соріну, А.В. Бутенко, Д.М. Шакірову, Л.І. Шрагіну, С.А. Терно та ін.

Студент, як суб'єкт культури, діяльності, навчання та самосвідомості здатний працювати із різними типами мислення (критичним, альтернативним, теоретичним, емпіричним, логічним, абстрактним і ін.) та ідеями

різних культур. Серед основних новоутворень юності доцільно виділити розвиток рефлексивних здібностей і здатності до цілепокладання, становлення почуття індивідуальності та Я- концепції , висування життєвих перспектив. Повноцінне формування цих новоутворень майбутніх фахівців є одним із вагомих чинників розвитку критичного мислення.

Дослідження поняття «критичне мислення студента», психологічних особливостей сучасного юнацтва дозволяє розглядати критичне мислення студента вищого навчального закладу як інтелектуальну активність особистості, яка виявляється в можливості генерувати нові і нестандартні ідеї, продуктивно перетворювати і трансформувати вихідні об'єкти при вирішенні пізнавальних завдань, обумовлює розвиток дискурсивних здібностей, здатності до інтерпретації, пізнання наоснові аналізу і синтезу, добування та відокремлення професійно значимої інформації. Розвинуте критичне мислення сприяє формуванню активної життєвої позиції, дозволяє легко орієнтуватися в неоднорідному інформаційному просторі та безперервно навчатися.

В основі стратегії побудови технології формування критичного мислення студентів виступають системний, когнітивно-комунікативний, діяльнісний, технологічний і особистісно-орієнтований підходи. Технологія формування критичного мислення, передбачає наявність мети, змісту, методів, умов, критеріїв та результатів діагностики рівня розвитку критичного мислення. Особливість технології формування критичного мислення в тому, що за рахунок різноманітних методів (в першу чергу, методів проблемного навчання: діалогічних, евристичних та дослідницьких) та прийомів (дискусії, тренінги, навчання по кейсам, ділова гра, критичне письмо та читання, творче вирішення дослідницьких задач та т.п.), можна системно і методично вибудовувати вивчення любого навчального курсу в рамках данної технології.

По суті, формування критичного мислення означає трансформацію всього освітнього простору, тому на наш погляд, окремий навчальний курс «Критичне мислення» у вищому навчальному закладі не буде мати високої ефективності. Більш актуальною є індивідуальна та групова робота студентів під керівництвом викладача, в ході якої будуть запропоновані проблемні ситуації та психолого-педагогічні завдання, вимагаючі критичного аналізу і оцінки; задачі з припущенням про можливі помилки в ході їх вирішення; нетипові завдання , потребує узагальнених способів вирішення і оцінки, та вимагаючих нестандартного підходу.

Отже, сучасні технології повинні бути націлені на розвиток інтелектуальних здібностей особистості, здатної до самореалізації, самовираження в усіх формах життєдіяльності, що обумовлює необхідність впровадження технології розвитку критичного мислення в освітній процес вищого навчального закладу.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ УСТАНОВОК У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Роль чоловіка і жінки в суспільному середовищі сьогодні зазнає значних змін. У цьому сенсі вони дуже важливі в відображенні процесів, що відбуваються в сучасному світі, основним напрямком розвитку якого є все більша гуманізація і підвищення духовного становлення особистості.

Погляд на себе як на чоловіка/жінку, особливості формування нових уявлень у сучасній молоді про призначення жінки і чоловіка у суспільному просторі, відповідність їх гендерного розвитку історичному, культурному та соціальному контекстам сповнюють новизною дослідження закономірностей і механізмів зміни існуючих і розвитку нових гендерних характеристик особистості.

Методологічною основою є гендерна теорія, згідно фундаментального положення якої, майже всі відмінності між статями, що традиційно вважалися «природними», мають під собою соціальну основу і конструюються в суспільстві під впливом соціальних інститутів, які репрезентують традиційні уявлення про ролі чоловіків і жінок у суспільстві.

На сьогоднішній день в гендерній теорії склалися кілька концепцій гендера в рамках двох чітко виражених наукових підходів до феномену гендерних відносин: біоцентристського (еволюційна концепція диференціації статей В.А. Геодакян) і соціокультурного (концепція соціальних ролей Е. Іглі; концепція гендерних відмінностей в соціальній поведінці (С. Крос, Л. Медсон); концепція андрогінії С.Бем, Д.Спенс; Я-концепції чоловіків і жінок (Р. Баумейстер, К. Соммер); теорія соціального конструювання гендеру (П. Бергер).

Гендерна соціалізація – процес засвоєння норм, правил поведінки, установок, які узгоджуються з культурними уявленнями про роль, положення і призначення чоловіка і жінки в суспільстві.

Гендерна ідентичність чоловіків і жінок складається із уявлень, засвоєних стереотипів і формування власних установок, пов'язаних зі статевою диференціацією. Стратегії і тактики поведінки чоловіків і жінок дозволяють долати традиційні гендерні стереотипи.

Гендерні установки (думки, оцінки, переконання) відображають узагальнені знання про специфіку гендерної ролі, емоційне ставлення (прийняття або неприйняття) моделей і форм поведінки в рамках цієї ролі і готовність до демонстрації поведінки, що відповідає цій

ролі, тобто готовність вести себе певним чином у відповідності зі своєю статтю.

Структура гендерних установок включає в себе три компоненти: когнітивний – усвідомлення змісту гендерної ролі, афективний – емоційне ставлення і конативний, функція регуляції поведінки в рамках гендерної ролі. Гендерні установки формують поведінку відповідно до загальноприйнятих уявлень про маскуліність і фемінінність, дозволяють адаптуватися до соціуму, уникнути осуду і заслужити схвалення; допомагають людині зберігати і стверджувати свою ідентичність.

Дослідження особливостей формування гендерних установок проводилось на базі Університету ім. А. Нобеля. Учасники дослідження відповіли на питання анкети, і пройшли тестування за двома методиками, що виявляють вплив гендерних стереотипів, особисту ідентифікацію зі стереотипами поведінки чоловіків і жінок і власно самі гендерні установки особистості за основними категоріями гендеру – мускуліність і фемінінність.

До факторів процесу соціалізації, що впливають на становлення гендерних стереотипів, опитувані виділили: виховання у сім'ї, навчальних закладах, професійних колективах, думку референтної групи.

Результати тестування показали, що 21% жінок і 29% чоловіків схильні до гендерних стереотипів щодо феміності/мускуліності поведінки. 50% опитувальних дівчат і хлопців – не схильні до сприйняття гендерних стереотипів, їм притаманна андрогінна поведінка. Сприйняття протилежної статі характеризується: у чоловіків – образ жінки з андрогінною поведінкою; у жінок – стереотипна мускулінна поведінка чоловіків. 90% учасників дослідження ідентифікують себе як відповідаючим культурним нормам. Але 80% всіх опитувальних не усвідомлюють, або ними витісняються власні гендерні установки, тобто поняття мускуліності/феміності мають розмите уявлення.

Кореляційний аналіз за методом Брауна-Пірсона довів що між гендерними стереотипами і власними гендерними установками взаємозв'язок відсутній ($r=0,187$).

Можна припустити, що в процесі соціалізації молоді люди засвоюють знання про зміст поведінки своєї і протилежної статі, але ідентифікація уявлень про жіноче і чоловіче у свідомості молоді зазнає змін.

Таким чином, можна зробити висновок, що відбувається процес розвитку нових гендерних установок, нового погляду на роль і місце чоловіка і жінки у суспільстві, міжособистісних взаєминах і в сім'ї, формування нової особистості андрогенного типу, що супроводжується процесом фемінізації гендерних установок чоловіків, і маскулінізації гендерних установок жінок.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

ОСОБЛИВОСТІ СЕКСУАЛЬНИХ ФАНТАЗІЙ СУЧАСНИХ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК

Сексуальність має біологічну природу, але соціальне, культурне, моральне дуже впливає на характер її формування і прояви. Психологічний спокій, внутрішня впевненість і почуття захищеності людини безпосередньо пов'язані з якістю сексуального життя. Соматичні захворювання, психічні розлади (страхи, тривога, неврози), конфлікти, зради, претензії у стосунках безпосередньо є наслідком сексуальних розладів.

Статевий потяг (Лебідо) — природний інстинкт, задоволення якого зводиться до розрядки психофізіологічного напруження, що спонтанно виникає в організмі. В 60-ті роки Річард Уейлен увів більш конкретне поняття сексуальної збудливості.

Сексуальна збудливість детермінована як фізіологічним станом організму, так і життєвим (емоційним, комунікативним) досвідом суб'єкта. Це передбачає цілу серію пізнавальних операцій: 1) сприйняття внутрішніх і зовнішніх стимулів, як еротично збудливих; 2) оцінка їх як сексуальних; 3) визначення джерела збудження; 4) регуляція сексуальної реакції відповідно до її сили і оцінка ситуації; 5) оцінка своїх можливостей; 6) реакція на очікування оточуючих, тощо.

Теорія «сексуального сценарію» В. Саймона і Дж. Ганьона «розкриває інтеграцію психологічних і соціологічних аспектів». Сексуальні реакції людини тісно пов'язані з елементами його сексуального сценарію. До складу сексуального сценарію входять: еротичні фантазії; реальна поведінка; проміжні орієнтири (досвід), що виникають в процесі сексуальної взаємодії; пам'ять, організуюча минулий сексуальний досвід в більш-менш послідовне ціле.

Образний ряд еротичних фантазій підпорядкований бажанням суб'єкта, від цього інтимного компонента залежить конструювання можливих відносин і способи взаємодії з партнером, отримання нових знань. Фрейд представляв сексуальні фантазії, як заступник, що заповнює дефіцит статевого життя.

Надмірний перехід в поле фантазії, відрив від реальності, створює небезпеку здоровому розвитку переживань в реальності, такі фантазії можуть перерости в девіацію і патологію. «Сексуальна норма — сукупність індивідуальних статевих проявів у життєдіяльності людини, що дозволяють їй відчувати сексуальну насолоду і забезпечувати гармонію інтимних відносин, адекватно виражати власні психосексуальні потреби в спілкуванні з партнером».

Еротичне уявлення завжди значно багатше і різноманітніше за реальну сексуальну поведінку особистості, воно включає цілий ряд незвичайних, заборонених або засуджених дій. Що стосується змісту еротичних образів, то, звичайно, скільки людей, стільки варіантів фантазій. Дослідження Мастерс і Джонс показали, що еротичні фантазії чоловіків і жінок можна класифікувати по їх змісту: заміна постійного партнера(ки); насильницький сексуальний акт; спостереження за сексуальною активністю; гомосексуальні акти; участь в груповому сексі.

Метою нашого дослідження було визначення сюжетів сексуальних фантазій чоловіків і жінок. Для досягнення мети дослідження було використано методика вільних асоціацій К.Г. Юнга і тест колірних метафор І.Л. Соломіна. У дослідженні приймали участь 15 чоловіків і 15 жінок, віком від 25 до 55 років. Дев'ять жінок і одинадцять чоловіків одружені, серед них чотири сімейні пари разом приймали участь у дослідженні, ще три жінки і один чоловік знаходяться у цивільному шлюбі, решта — три жінки і три чоловіка не одружені.

Аналіз результатів відповідей показав широкий репертуар еротичних сюжетів, які ми класифікували таким чином: зміна постійного партнера; насильницький статевий акт; груповий секс; одностатеві стосунки; спостереження за сексуальною активністю інших людей; експериментування.

Сексуальні фантазії є як у чоловіків так і у жінок, їх зміст і кількість не залежить від віку, статі і сімейного стану. Чоловіки більш ніж жінки здатні реалізовувати власні фантазії. Але жінки не поступаються в активності фантазування, кількість їх фантазій набагато різноманітніша ніж у чоловіків. Різниця полягає тільки в особливостях передачі особистих сюжетів, жіночі фантазії більш чуттєві, емоційно насичені, деталізовані оточуваними предметами, обстановкою, чоловічі уяви більш конкретні, з дійовими особами і описом їх дій.

В перелік тем еротичних фантазій ми включили і віртуальний секс, як характерну ознаку новітніх технологій сучасності. Але учасники дослідження відзначали у своїх відповідях що віртуальний секс не є сексуальною фантазією, а скоріше способом реалізації власних фантазій. Сексуальні фантазії можна розглядати і як індикатор особистісних проблем, так 27% чоловіків зізнались, що мають проблеми у стосунках зі своїми батьками, 14% жінок і 26% чоловіків вважають, що їх сімейні стосунки залишають бажати кращого, а 20% жінок і чоловіків мають проблеми спілкування і побудови стосунків із представниками протилежної статі, мають низьку самооцінку і невпевнені у собі.

Отже еротичні фантазії сучасних жінок і чоловіків заміна партнера – 95%; насильницький статевий акт - 44% респондентів; груповий секс – 30%; експерименти – 56%; одностатеве кохання – 10% учасників дослідження; спостереження за статевою активністю інших людей – 26% опитувальних.

Кореляційний аналіз показників ($R_s = 0,396$) за обома методиками довів щирість відповідей учасників дослідження. Емпіричне значення вище за критичний показник $R_s = 0,341$ для даного обсягу вибірки ($N=30$).

Сексуальні фантазії є необхідною і важливою частиною сексуально-го життя чоловіків і жінок, збагачують еротичні переживання, сприяють щирості і відвертості взаємовідносин, допомагають гармонізувати сексуальні стосунки партнерів.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

О.Ю. Колеснікова,

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ЩОДО РОБОТИ З ВНУТРІШНІМ КОНФЛІКТОМ ОСОБИСТОСТІ У ПРАКТИЦІ ПСИХОЛОГА

Різноманітні переживання особистості щодо нездатності вирішити ту чи іншу життєву проблему, складності і суперечності внутрішнього світу, усвідомлення мінливості власних бажань, а також неможливості їх реалізації; коливання настрою, сумніви, боротьба мотивів – усе це є полем внутрішньоособистісних конфліктів.

Проблематика внутрішньоособистісних конфліктів активно розробляється та досліджується зарубіжними та вітчизняними вченими, прихильниками різних психологічних шкіл. Особливість вивчення даної проблеми зарубіжними вченими полягає в тому, що вони досліджують внутрішній конфлікт особистості у межах розуміння самої особистості певною школою. Вітчизняні вчені намагаються вивчати внутрішньоособистісний конфлікт, як явище системне, багатофункціональне, яке одночасно впливає на всі підсистеми особистості і виникає через порушення гармонії та балансу всього організму, як такого.

Більшість зарубіжних шкіл вивчають внутрішній конфлікт особистості, як явище, що протікає з негативними переживаннями та викликає протиріччя, внутрішню боротьбу особистості.

За В. Мерліним, внутрішній особистісний конфлікт (далі ВОК) – це стан більш-менш тривалої дезінтеграції особистості, який виражається в загостренні протиріч, які існували раніше, чи у виникненні нових протиріч між різними сторонами, властивостями, відносинами і діями особистості.

У рамках психоаналітичного напрямку акцент робиться на біопсихологічному трактуванні ВОК. У людини в стані конфлікту відбувається зіткнення бажань. Частина особистості відстоює бажання, інша – відхиляє їх.

Гуманістична психологія пропонує іншу теорію внутрішньоособистісного конфлікту. За К. Роджерсом в основі конфлікту лежить протиріччя, що виникає в особистості між усвідомленими, але помилковими самооцінками, які людина здобуває протягом життя, і самооцінкою на неусвідомлюваному рівні.

А. Маслоу сутність внутрішнього конфлікту особистості розглядає як нереалізовану потребу людини в самоактуалізації.

В. Франкл описує сутність внутрішньоособистісного конфлікту як утрату сенсу життя.

Внутрішньоособистісний конфлікт – це конфлікт всередині людини. Він виникає між різними сторонами «Я»: між бажаннями, між мінущими потребами і тією системою норм і цінностей, яка закладена з дитинства. ВОК виникають при зіткненні протилежних мотивів, потреб, інтересів у однієї і тієї самої людини. В їх основі лежить негативний психологічний стан особистості: внутрішні переживання, образи та розчарування.

До таких конфліктів можна віднести зіткнення: «хочу – не хочу», «маю – хочу мати», «хто я є – ким хотів би бути». Також, внутрішньоособистісний конфлікт – це завжди боротьба двох протилежних тенденцій у свідомості однієї людини.

В основі будь-якого внутрішнього конфлікту лежить проблема вибору. Індивід практично завжди має кілька варіантів дій, моделей поведінки в одній і тій самій соціально значущій ситуації: багатство або кохання, особисте життя або кар'єра, сім'я або робота. Протиборство взаємовключних прагнень і породжує внутрішньоособистісний конфлікт.

За класифікацією Ю. Канатєва виділяються такі показники внутрішнього особистісного конфлікту:

1. Когнітивна сфера: зниження самооцінки, усвідомлення свого стану як психологічної перепони, затримка ухвалення рішення, глибокі сумніви в істинності принципів, якими людина раніш керувалася.

2. Емоційна сфера: психоемоційна напруга, постійні та значні негативні переживання.

3. Поведінкова сфера: зниження якості й інтенсивності діяльності, зниження задоволеності діяльністю, негативне емоційне тіло спілкування.

4. Інтегральні показники: погіршення механізму адаптації, посилення стресу.

Для подолання ВОК особистість повинна усвідомити та побороти механізми психологічного захисту, які одночасно є причиною та наслідком появи ВОК.

Механізми захисту, що розвиваються в онтогенезі як засіб адаптації і вирішення конфліктів, можуть, за певних умов, викликати стани дезадаптації. В основі цієї невизначеності є позиція, що механізми захисту здебільшого є продуктами конфліктів раннього онтогенезу.

Вирішення внутрішньоособистісних конфліктів передбачає застосування основних принципів і способів, які з урахуванням індивідуальної специфіки можуть використовуватись у різних ситуаціях таких як:

1. Адекватна оцінка ситуації і прагнення виявити ті суперечності, які послугували причиною конфлікту і викликали відчуття тривоги, страху або гніву.

2. Усвідомлення екзистенціального сенсу конфлікту, аналіз міри його важливості, оцінка місця і ролі з погляду наслідку.

3. Локалізація причини конфлікту, виявлення його суті.

4. Аналіз причин внутрішньоособистісного конфлікту.

5. «Випускання пару» з виходом накопиченого гніву, емоцій або тривоги з використанням і фізичних вправ, і творчих занять.

6. Проведення індивідуального розслабляючого тренінгу.

7. Зміна умов і/або стилю своєї роботи, якщо внутрішньоособистісний конфлікт виникає постійно через несприятливі умови діяльності.

8. Вивчення можливості зниження рівня домагань, якщо здібності та можливості не відповідають прагненням та інтересам.

9. Відпрацювання умінь прощати не лише інших, але і себе.

10. Використання можливості поплакати.

Американський біохімік У. Фрей, який займався дослідженням сліз, виявив, що у випадку, коли вони викликані негативними емоціями, в їх склад входить речовина, яка діє, як морфій і має заспокійливі якості. На його думку, сльози є захисною реакцією на стрес. Плач зі сльозами слугує сигналом для головного мозку, послаблюючи емоційну напругу, надаючи емоційну розрядку і полегшення.

Особливого значення набуває корекція «Я-концепції» індивіда, спрямованої на досягнення особистістю адекватного уявлення про себе, реальності і тієї ситуації, в якій він знаходиться.

Спираючись на вищезазначене, вважаємо за доцільне для вирішення проблеми внутрішньоособистісних конфліктів використання таких методів, як:

– казкотерапія (малювання за мотивами казки, обговорення поведінки й мотивів дій; застосування метафоричних карт(техніка «Шлях герою»));

– психосинтез (техніка «Знайомство із субособистістю»);

– мандалотерапія;

– гештальт-терапія (техніка «Вільний стілець»);

– арт-терапія (техніки: «Знайомство із самим собою», «Чотири дзеркала», «Батько, дорослий, дитина», «Ромашка», «Робота з масками», «Карта мого тіла»; вправа «Ревізія взаємин»; створення арт-щоденника «Самопізнання»).

Підсумовуючи, можна зазначити, що внутрішній конфлікт особистості – це гостре негативне переживання, яке викликане тривалою

боротьбою структур внутрішнього світу особистості, що відбиває суперечливі зв'язки із соціальним середовищем і яке затримує ухвалення рішення.

У подальшому метою нашого наукового дослідження вбачаємо розробку методичного кейсу тренінгових вправ, спрямованих на подолання внутрішньоособистісних конфліктів.

---

*Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD,
канд. наук із соц. комун.*

К. Колеснікова

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

РОЛЬ УЯВИ В НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ

Уява – це невід’ємна частина нашого існування. Вона дозволяє нам вийти за межі теперішнього існування, нагадує про минуле й відкриває майбутнє. Уява приймає участь у регулюванні пізнавальних процесів і станів людини.

За Л. С. Виготським, продукти уяви у своєму розвитку описують коло. Елементи, з яких вони побудовані були узяті людиною з реальності. Вони піддалися складній переробці й перетворилися у продукти уяви; врешті, втілюючись, вони знову повернулися до реальності, але повернулися вже новою активною силою, що змінює цю реальність – таке повне коло творчої уяви.

Але уява проявляється не тільки в такій творчості, як образотворче мистецтво, поезія, музика, але й у науковій творчості. Однією із найважливіших умов останньої є здатність по-новому уявити картину протікання досліджуваних явищ. І.П. Павлов говорив, що хімік, «аналізуючи й синтезуючи, для кінцевого розуміння роботи молекули повинен уявляти собі невидиму оком конструкцію».

Вдивляючись у історію розвитку будь-якої науки, можна побачити, що на ранніх етапах свого розвитку, вона повністю будувалась на припущеннях, та здогадках, що виникали в уяві великих людей того часу, оскільки ще дуже багато було невідомо.

Основними етапами наукової творчості є:

- підготовчий етап;
- власне дослідження;
- підведення підсумків.

Уява виступає необхідним компонентом на кожному з них.

На підготовчому етапі встановлюється проблема, розробляється гіпотеза й методика дослідження. Для того, щоб проблема була по-

ставлена правильно, перш за все, необхідно виявити й вивчити усі факти й передумови, що потрібні для знаходження рішення поставленого питання.

Для збору, накопичення та вивчення фактів потрібна наявність гіпотези або ж керівної ідеї. Саме у виникненні ідеї, гіпотези і грає важливу роль творча уява. Обділений уявою вчений не зможе відкрити нових законів, не стане винахідником чого-небудь нового в науці, а буде лише накопичувати факти. Потрібно вміти знайти спільне в абсолютно несхожому, побачити знайоме в невідомому, уявити, як щось знайоме реалізується у чомусь абсолютно новому, тоді й вийде висунути гіпотезу в науці, розробити нову ідею.

Разом із тим, наукова ідея, що висувається, повинна бути не один раз перевірена й обґрунтована, що досягається шляхом дослідження із застосуванням спеціальної методики. Для створення підходящої методики, необхідно зуміти уявити, що саме буде вказувати на правильність або хибність висунутої гіпотези, як отримати те, що досліджується, як можна це змінити, від яких умов це може залежати, якою повинна бути обстановка для проведення дослідів з метою перевірки гіпотези.

Другий етап наукової творчості включає в себе проведення дослідження для перевірки висунутої гіпотези. На даному етапі образи уяви виступають важливими засобами у пізнанні того нового, що іще тільки в початковій формі поступово проявляється у фактах, які вдалося отримати досліднику. Тут йому необхідно проявити вміння підмітити найменші факти, які будуть важливими у вирішенні поставленої проблеми, постійно зіставляти фактичні результати із очікуваними. Важливо також зуміти відкинути гіпотезу, якщо вона не підтверджується, й висунути нову, уявити собі новий варіант розвитку подій, нові шляхи втілення задуманого в життя.

На третьому етапі узагальнюються отримані результати дослідження, вибудовується рішення проблеми. Тут також важливу роль грає уява. Адже для завершення роботи вченому необхідно перетворити уявлення про об'єкт дослідження, що існували раніше, сформувати нові уявлення. Менделєєв говорив: «Усе в голові склалося, а висловити таблицею не можу». Для створення цієї самої таблиці йому і потрібно було проявити свою уяву.

Підводячи підсумок необхідно сказати, що людська уява не обмежена проявом лише в літературі й мистецтві. Не менш важливим є її значення й у науковій творчості. Адже без уяви не вийде ані сформулювати головну гіпотезу дослідження, ані виявити шляхи її досягнення, ні звести отримані результати до єдиної форми.

Науковий керівник: М.В. Сурякова, канд. психол. наук, доц.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧА ЗІ СТУДЕНТАМИ В УМОВАХ ВНЗ

Актуальність проблеми педагогічного спілкування викладача зі студентами в умовах ВНЗ полягає в тому, що комунікативна взаємодія викладача та студентів відбувається переважно у словесній формі, тобто у процесі мовного спілкування. Говорячи про педагогічне спілкування як комунікативний процес, не можна оминати увагою власне процесу спілкування.

Спілкування – це процес взаємодії між людьми, у якому відбуваються обмін діяльністю, інформацією, досвідом, умінням і навичками, а також результатами діяльності. Спілкування є одним із виявів людської сутності, особистісною формою існування та функціонування суспільних відносин. Воно є невід’ємною і дуже важливою стороною людського існування, необхідною передумовою формування людини як соціальної істоти, здатної до співіснування з собою подібними.

Що стосується педагогічного спілкування, то це – професійне спілкування педагога з усіма учасниками навчально-виховного процесу, яке спрямоване на створення оптимальних умов для здійснення мети, завдань виховання і навчання.

До проблем процесу спілкування, у тому числі педагогічного, зверталися і звертаються багато вчених. Так, концепцію про діяльнісне розуміння процесу спілкування, його внутрішній та зовнішній зміст і гуманістично-етичну сутність висвітлюють у своїх працях К.А. Абульханова-Славська, О.О. Бодальов, О.Ф. Бондаренко, О.М. Леонтєв, О.О. Леонтєв, Л.А. Петровська та ін. Такі автори, як Л.І. Анциферова, Г.С. Костюк, Б.Ф. Ломов, В.М. М’ясищев, Н.В. Чепелева зазначають, що підхід до особистості повинен розглядатися з позиції розвитку, і визначальна роль у становленні особистості віддається саме процесу спілкування.

Зокрема, питання теоретико-методологічних засад педагогічного спілкування, його змісту і функцій, механізмів і стратегій оптимальної взаємодії в системі «вчитель-учні», а також проблему становлення особистості та її розвитку як суб’єкта навчання й спілкування, його культури розробляли такі вітчизняні вчені, як Б.Ф. Баєв, О.О. Раєвський, І.О. Синиця, П.Р. Чамата і – в наш час – Г.О. Балл, І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, О.В. Киричук, С.Д. Максименко, Т.О. Піроженко, Т.А. Російчук, Г.Л. Чайка, Т.К. Чмут, Т.Д. Щербан та ін.

Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень щодо процесу педагогічного спілкування, детальнішого дослідження по-

требує таке питання, як особливості та функції педагогічного спілкування, а також проблема комунікативної взаємодії викладача та студентів у вищих навчальних закладах.

У нашому дослідженні за мету було вивчення психологічних особливостей спілкування викладача зі студентами в умовах ВНЗ. Провівши теоретичний аналіз літературних джерел нами було встановлено, що одним із суттєвих аспектів вузівського життя є постійна взаємодія викладача та студентів.

Педагогічне спілкування завжди цілеспрямоване. При цьому сам педагог ніби знаходиться одночасно в декількох «площинах»: він безпосередньо взаємодіє з партнером, спостерігає за собою і своїми діями з позицій їх «професійної відповідності» (рефлексивний контекст спілкування), тримає на контролі свідомості ціль, яку прийняв найпершою, і одночасно оцінює доцільність її збереження або заміни на нову (раціональний контекст спілкування).

Часто педагогічне спілкування є засобом вирішення власних навчальних або виховних завдань, ініціатором, організатором і головною керівною ланкою якого є викладач.

Педагогічне спілкування виконує такі функції:

- взаємопізнання вихователя і вихованця; обмін думками, почуттями та інформацією;
- організація і здійснення різноманітних та багатогранних навчально-виховних заходів;
- самовираження, самовизначення і самоутвердження учасників цього процесу.

Звідси випливає, що педагогічне спілкування – система соціально-психологічної взаємодії між викладачем та студентом, спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов для спільної діяльності.

Професійне педагогічне спілкування є комунікативною взаємодією педагога зі студентами, батьками, колегами, спрямованою на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності, стосунків. Воно забезпечує передання через викладача студентам людської культури, допомагає у засвоєнні знань, сприяє формуванню ціннісних орієнтацій під час обміну думками. На противагу йому непрофесійне педагогічне спілкування породжує страх, невпевненість, спричинює зниження працездатності, порушення динаміки мовлення, небажання думати і діяти самостійно, відчуженість, стійке негативне ставлення до педагога, навчання. Для того щоб навчитися професійного спілкування, треба чітко уявляти структуру цього процесу, знати, які вміння забезпечують його здійснення, яким чином можна удосконалювати виховний вплив.

Саме завдяки ефективному педагогічному спілкуванню створюється сприятлива атмосфера для позитивних змін особистості викладача; розви-

тку особистості студента, оволодіння ним знаннями й уміннями, необхідними для становлення майбутнього фахівця.

Таким чином, педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача зі студентами на занятті і поза ним, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату. Неправильне педагогічне спілкування породжує страх, невпевненість, ослаблення уваги, пам'яті, працездатності, порушення динаміки мовлення і, як наслідок, поява стереотипних висловлювань вихованців, тобто у них знижується бажання і вміння думати самостійно, збільшується конформність у поведінці. У кінцевому рахунку – народжується стійке негативне ставлення до викладача, а потім і до предмета.

Науковий керівник: М.В. Сурякова, канд. психол. наук, доц.

Д.С. Космакова
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ГОТОВНІСТЬ ДИТИНИ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

Останнім часом проблема підготовки дітей до шкільного навчання займає одне з важливих місць у розвитку педагогічної та психологічної науки. Вступ до школи становить етапний момент життя дитини. Адже саме в початковій школі дитина вперше стане суб'єктом соціально-нормованої діяльності, коли виконувати слід не лише те, чого хочеться, а й те, що треба і саме так, як цього вимагають дорослі – вчителі. Готовність до шкільного навчання – одна з умов цілісного гармонійного становлення та розвитку особистості, її успішного перебування в шкільному колективі та активного включення в освітній процес.

Мета дослідження – вивчити взаємозв'язок уваги та психологічної готовності дітей до навчання в школі.

Підсумовуючи теоретичний та емпіричний аспекти дослідження по темі ми прийшли до ряду висновків.

1. В якості основних компонентів психологічної готовності до шкільного навчання виділяють особистісну, соціально-психологічну, емоційно-вольову (розвиток довільної сфери) і інтелектуальну.

2. Порівняльний аналіз показників контрольної та експериментальної груп показав, що властивості уваги у першокласників краще розвинуті, ніж у старших дошкільників.

3. Увага – зосередженість діяльності суб'єкта в даний момент часу на якомусь реальному або ідеальному об'єкті (предметі, події, образі, міркуванні тощо) – є найважливішою складовою психологічної готовності дитини до школи, так як в силу своєї специфіки має суттєвий вплив на всі інші психічні процеси і стани.

4. Найважливішою властивістю уваги, що визначає успішність навчання з усіх предметів, є стійкість.

Порівняльний аналіз показників контрольної та експериментальної груп показав, що властивості уваги у першокласників краще розвинуті, ніж у старших дошкільників. Так, середні кількісні показники по продуктивності уваги в експериментальній групі – 5,5, в контрольній – 6,7; по стійкості уваги в експериментальній групі – 5,2, у контрольній – 6,1; по розподілу уваги в експериментальній – 4,5, в контрольній – 5,76; по переключенню уваги в експериментальній – 3,7, у контрольній – 5,36; за обсягом уваги в експериментальній – 7,1, в контрольній 8,13. На підставі отриманих даних була підібрана формуюча програма. Проведення занять мало переважно ігрову форму, найбільш доступну для дитини на початку етапу зміни провідної діяльності (переходу від ігрової діяльності до навчальної).

Діагностичний зріз, проведений після експерименту, показав поліпшення показників в експериментальній групі: по продуктивності до 6,4, по стійкості до 5,8, за розподілом до 5,6, по переключенню до 4,4, за обсягом до 7,6, що є гарним прогностичним знаком.

Науковий керівник: О.А. Дніпрова, канд. мед. наук, доц.

О.С. Костюченко

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

А.І. Захаров., І.Ю. Кулагіна., А.О. Люблінська, І.К. Матюша, В.С. Мухіна, Л.Ф. Обухова, Н.Ф. Талізїна, М.М. Фіцула, Л.М. Фрїдман та ін. достатньо приділяють уваги висвітленню таких важливих питань як основні характеристики поведінки молодших школярів (стриманості, співпереживання, почуття власної гідності, імпульсивності, агресивності, афективних станів), виховання їхньої самооцінки, самоконтролю, моральної поведінки, здатності до корекції своїх моральних вчинків.

Перші спроби пояснити розвиток агресивності у дітей були розпочаті в психоаналітичному напрямку А. Фрейд, яка займалася дитячим психоаналізом. Вона розглядає агресію як один з механізмів захисту інстанції «Я».

Відповідно до цього А.Фрейд вважає, що агресія є проявом тривоги й страху, які відчуває «Я» по відношенню як до минулих, так і можливих подій. Агресія виникає в тих випадках, коли виникає реальна або мінімальна загроза для «Я» дитини. Якщо дитина використовує агресивні

методи поведінки, вона таким чином намагається подолати тривогу і захистити свою особистість від посягань інших. Механізмом такої поведінки, на думку А.Фрейд, виступає «ідентифікація з агресором», дитина намагається перейняти його форму поведінки і перетворюється з того, кому щось загрожує, у той, хто сам загрожує. Агресивні поривання дитини, таким чином, носять випереджувальний характер стосовно об'єкта тривоги.

Засновник індивідуальної психології А.Адлер, причину дитячої агресії вбачав у тому, що «протягом усього свого розвитку дитині властиве почуття неповноцінності».

Агресивність у дитячому віці може бути обумовлена багатьма факторами:

- стилем сімейного виховання;
- прикладом агресивної поведінки, яка демонструється дорослими, однолітками;
- переглядом телевізійних фільмів.

Наукові дослідження показали, що звичайно наявність агресії в поведінці дитини завжди створює великі труднощі при взаємодії з нею. Вона може зростати на фоні підвищення активності дитини, під час її розвитку чи напруженим виконанням завдань. Але пройшовши такий період за допомогою дорослого, дитина може засвоїти адекватні форми контакту з людьми, що її оточують. Можна навіть сказати про те, що динаміка та циклічність самих виявів агресії часто є своєрідним показником ускладнень у взаємодії дитини з її найближчим оточенням.

Сучасні дослідники пов'язують підвищення агресивності із внутрішніми конфліктами. Це є важливим доповненням до інших варіантів виникнення дитячої агресивності, адже такі факти дають змогу дивитися ширше на цю проблему і більше можливостей для її вирішення та інших, які вивчали вплив не менш важливих факторів, як расова приналежність, гендерні розбіжності, вікові та індивідуальні відмінності та ін. на прояви міжособистісної і групової агресії.

А.К. Осницький має на цей рахунок свою думку і вбачає в агресії захисну реакцію дитини в конфліктній ситуації, і яка прагне ствердитися будь-якою ціною, оскільки «власні агресивні прояви або постійне очікування подібного від оточуючих обмежують активність дитини, підсилюють її тривожність, формують занижену або компенсовану самооцінку». Таким чином, проявляючи агресію, дитина намагається приховати свої справжні проблеми і абстрагуватися від них. Різні дослідники, у формуванні агресивної поведінки дітей, намагаються знайти все нові і нові причини.

Формування агресивних тенденцій у дітей відбувається декількома шляхами:

1. Батьки заохочують агресивність в своїх дітях безпосередньо, або показують модель (приклад) відповідної поведінки по відношенню до інших і оточуючого середовища.

2. Батьки карають дітей за прояви агресивності. З досліджень можна вивчити, що:

а) батьки, які майже не шукають методи для подолання агресивності у своїх дітей, тим самим її заохочують;

б) батьки, які не карають своїх дітей за прояви агресивності, вірогідніше за все, виховують в них надмірну агресивність;

в) батьки, які розумно борються з агресивністю у своїх дітей, як правило, прищеплюють таку необхідну якість, як вміння володіти собою в ситуаціях, провокуючих агресивну поведінку. Також агресивність може бути викликана небажанням батьків прислухатися до волевиявлень своєї дитини і так вона намагається звернути на себе увагу, і збільшити свою значимість в очах оточуючих.

Аналізуючи фантазії в дитячому віці, С.А. Завражець відзначає, що фізичні покарання дитини і розрив з об'єктом любові та прихильності є сильними травмуючими факторами і такі переживання вимагають свого виходу. Вони можуть виражатися в якості агресивної відповідної реакції. Це відбувається і у грі, де дитина відтворює пережиті нею агресивні напади зі сторони оточуючих і прагне пояснити їх, і тим самим зняти негативну енергію, яка нагромадилася.

Таким чином, велике значення має вивчення життєво-важливих потреб дітей, у яких у зв'язку з незадоволеністю ними, виникли негативні афективні переживання й відповідні їм форми поведінки, серед яких мають місце й агресивні прояви.

Науковий керівник: О.А. Днірова, канд. мед. наук, доц.

О.І. Крамар

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

СИНДРОМ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ: ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ВЧИТЕЛЯМ

Багатовіковий виховний досвід людства засвідчив, що для забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини спершу треба пробудити в маленькій людині душу і лише потім – шліфувати розум. І найкращий спосіб виховання гуманності – це приклад дорослих, з якими малюки спілкуються. Та хоч би скільки працювали педагоги, маленькій людині дуже нелегко жити, нелегко зробити правильний вибір у хаосі життя, особливо якщо в сім'ї та суспільстві починають діяти «хижацькі закони». Важко навчити дітей ділитися з товаришем, заступатися за слабших, вибачатися за свої негідні вчинки та не повторювати їх, якщо найближчі люди – мама і тато – сповідають теорію «переступання через інших». Декотрі з батьків

готові помститися вчителеві за те, що дитина, повернувшись зі школи додому, може запитати у них: «А чи правильно ви живите, мамо й тату?»).

Життя розсудить дорослих, відкриє істини буття. А поки що педагогові потрібно чимало мужності та сил, аби щоденно заходити до класу усміхненим, обіймати поглядом усіх своїх чудових, унікальних «чомучок», дарувати їм любов і життєву мудрість.

Якщо розглянути середньостатистичний портрет сучасного вчителя, то можна виділити такі риси:

- вік до 25 років – 1,2%;
- 25-50 років – 79,1%;
- понад 50 років – 26,7 %;
- більше 50% мають педагогічний стаж понад 15 років;
- 85% - жінки.

Такі показники спонукають до роздумів: чи легко працювати людині в умовах сучасної школи? Мабуть, не дуже. По-перше, не зовсім сприятливою обставиною є те, що половина педагогів не полишають свою професію після 15 років роботи. Пропоную замислитись, чому в світовій практиці існує загально визнана тенденція до зміни фаху через 15 років, особливо якщо професійна діяльність пов'язана з тісним спілкуванням у системі «людина – людина». По-друге, жінка, котра працює, перевантажена значно більше від чоловіка, оскільки крім основної роботи змушена виконувати ще й хатню, виховувати власну дитину (часто чоловіки не є союзниками у цих справах). І по-третє, яскраво виражений віковий дисбаланс теж не приносить особливої користі психологічному здоров'ю людини: понад 26% людей передпенсійного віку проти 1,2% молодих спеціалістів. Звичайно, всі перелічені обставини значною мірою «спроектовані» не самими педагогами, а суспільним запитом, державною політикою тощо. Адже ні для кого не секрет, що професія вчителя нині не є престижною та матеріально прибутковою, тому так важко залучити до цієї галузі свіжі резерви – молодь. Крім того, якщо педагог, пропрацювавши 15 років, вирішить змінити сферу діяльності і таким чином зберегти своє психічне здоров'я та здоров'я своїх вихованців, що натомість запропонує йому держава? Які можливості? Які перспективи? Яку допомогу? Усі ці запитання є риторичними.

Негативні сторони вчительського життя, на думку педагогів, – це неадекватна матеріальна оплата праці, невігластво та недисциплінованість учнів, надмірне навчальне навантаження на учнів і перевантаження вчителя, напружені стосунки з адміністрацією. Також не слід забувати і про недостатню участь родини у вихованні дітей і підлітків – 58,4%; про погіршення стану психічного і фізичного здоров'я школярів – 58,2%; про зниження в учнів навчальної мотивації – 44,2% .

У таких складних професійних умовах діяльності сучасному педагогу важко самотужки віднайти внутрішню рівновагу і вберегти себе від пере-

втоми, виснаження, апатії та неврозів. Сьогодні серед педагогів дедалі частіше можна почути термін «професійне вигорання», що є наслідком некерованого стресу, викликаного спілкуванням у професійній діяльності.

Саме тому психологічна служба закладів освіти першочерговим своїм завданням має ставити збереження психічного здоров'я не лише учнів, а насамперед педагогів.

Ні для кого не є секретом, що серед усіх життєвих цінностей на перше місце будь-яка мудра людина поставить здоров'я. Адже «здоров'я – стан повного фізичного, духовного, соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних вад» (визначення ВООЗ, 1976 р.).

Психічне здоров'я – це набагато більше, ніж просто відсутність психічних захворювань. Це – відчуття щастя, задоволення собою та життям взагалі. Іншими словами, психічне здоров'я – це вміння людини гармонійно співіснувати із собою та з оточенням. Психічне здоров'я особи відображає її здібності, бажання, ідеали, почуття, можливості соціалізації.

Показниками рівня психічного здоров'я людини є: те, як вона ставиться до себе; те, як вона ставиться до інших людей; те, як вона ставиться до життєвих перешкод.

Ознаками психічно здорового ставлення до себе є вміння оцінювати власну особистість: толерантно; адекватно; позитивно; врівноважено; з повагою; впевнено;

Ознаками психічно здорового ставлення до інших людей можна вважати такі вміння: любити й поважати їх; враховувати їхні потреби та інтереси; довіряти людям; не принижувати людей і не дозволяти їм принижувати себе; бути толерантним; бути відповідальним за себе та за інших; почуватися частиною групи.

При зіткненні з життєвими труднощами та проблемами психічно здорова людина: прагне вирішити негаразди; не боїться взяти на себе відповідальність; намічає реально досяжні цілі; уміє самостійно приймати рішення; полюбить докладати зусиль до виконання завдань, не шукає легких шляхів.

Отже, щоб зберегти психічне здоров'я педагога, психолог має розгорнути надзвичайно ефективну та різноманітну діяльність. Це індивідуальні та групові консультації, випуск просвітницько-інформаційних тематичних пам'яток і буклетів, діагностика (за бажанням педагога) та найголовніше – організація систематичної тренінгової роботи з педагогами. Участь у тренінгу може бути лише добровільною. Якщо перенести цю тезу на роботу в освітній установі, то психотренінг не має бути обов'язковим методичним заходом для педагогів. Адміністрація здатна примусити вчителя відвідати семінар із психології, але не здатна спонукати вступати у спілкування з іншими людьми, давати зворотний зв'язок, розвивати в собі визначені навички та здібності. Це неможливо з етичної точки зору, неефективно, і, зрештою, може бути небезпечним для психічного здоров'я.

Але навіть люди, які відгукнулися на запрошення психолога взяти участь у тренінгу, повинні заздалегідь одержати всю необхідну інформацію, або прийняти рішення усвідомлено. Добре провести з кожним попередню бесіду, розповівши про зміст і форми тренінгової роботи, про необхідність займати активну позицію, відкривати іншим учасникам свій внутрішній світ, переживання, думки, мінятися, набуваючи новий досвід. Чи потрібно це людині? Чи готова вона до цього? Відповідати на такі запитання кожен педагог має самостійно і насамперед для себе самого.

Отже, щоб зберегти власне психічне здоров'я у сучасному світі, людині необхідно мати добре сформовані навички.

А.В. Кривонос

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК НАУКОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Реалії сьогодення свідчать, що все більш гострим є питання професійної деформації. Специфічні зміни в особистості визначаються змістом, організацією й умовами здійснення діяльності, розвиваються поступово, з часом фіксуються й перетворюються на відносно стійкі психологічні характеристики особистості.

Специфіка правоохоронної діяльності, складність умов її виконання, психоемоційні й фізичні перенавантаження детермінують порівняно швидкий розвиток професійної деформації особистості працівника Державної пенітенціарна служба України (ДПтСУ). Безумовно, ці зміни особистості відображаються на вчинках людини, її уподобаннях, силі спілкування, поведінці в цілому й на робочому місці зокрема. Отже, необхідно з'ясувати сутність професійної деформації працівників ДПтСУ, причини її зародження та шляхи подолання.

Дану проблему вивчають як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. До проблеми професійної деформації як викривлення професійної ролі звертаються А.Баженова, С.Белан, С.Дружилов, Т.Ковалевська, О.Косолапов, Т.Луценко, І.Шпекторенко. Так, у кандидатському дослідженні А.Баженової професійну деформацію визначено як регресивний професійний розвиток, при цьому наголошено, що вона проявляється і в професійній, і в непрофесійних сферах. Дослідник О.Косолапов вважає, що під професійною деформацією слід розуміти нерозривний процес розвитку двох взаємозалежних психологічних феноменів, пов'язаних з оволодінням та заняттям певним родом діяльності: а) негативних змін, що безконтрольно розвиваються в структурі особистості впродовж здійс-

снення професійних обов'язків; б) свідомих відхилень, які закріпились в структурі особистості.

В.С.Медведев підкреслював: «Деформуючий вплив службової діяльності наочно проявляється при зверненні до двох її взаємопов'язаних площин. Перша площина передбачає розгляд з приводу чого та з ким спілкується співробітник. Друга площина передбачає розгляд засобів, методів та форм, через які реалізується це спілкування».

Метою нашої роботи є дослідження основних аспектів утворення професійної деформації працівників ДПтСУ, враховуючи гендерні особливості. Визначити основні форми, методи, засоби подолання професійної деформації працівників Державної пенітенціарної служби України.

Причини професійної деформації часто не лежать на поверхні. Їх основу становлять різноманітні детермінанти, що пов'язані як з особистістю працівника, так і тим середовищем, економічними та соціальними умовами, в яких йому доводиться перебувати. Професійна деформація небезпечна тим, що вона впливає на емоційно-вольову сферу особистості, перебіг пізнавальних процесів, спрямованість та саме небезпечне – на трансформацію позитивних рис характеру в негативні.

Серед вітчизняних вчених Л. Китаєв-Смик зводить численні прояви професійної деформації до трьох типів. Перший – «збіднення», «згасання» емоцій, коли зникає гострота почуттів і переживань. З'являється відчуття нудьги, ніщо не хвилює, не приносить задоволення. Другий – виникнення конфліктів на роботі. Третій тип – найбільш соціально та економічно небезпечний для суспільства. Це втрата уявлень про цінності життя.

Отже до причин, що спричиняють професійну деформацію можна віднести: відсутність групової згуртованості в колективі, наявність конфліктів та протиріч, невпевненість у завтрашньому дні, неможливість впливати на свою роботу, характер виконуваної роботи, рольова двозначність (конфлікт ролей – коли до співробітника висувають суперечливі вимоги, наприклад, два начальна можуть дати співробітнику суперечливі вказівки), стресогенний стиль управління (часте використання методів не оправданого тиску і погроз з боку керівництва щодо працівників), тиск робочого графіку, неправильні співвідношення між повноваженнями і відповідальністю, постійне високе емоційне напруження, пов'язане з відповідальністю за безпеку життя, необхідністю контролю великої кількості людей, низький престиж пенітенціарної діяльності.

Вивчивши проблему та роботи науковців можна запропонувати такі методи профілактики та подолання професійної деформації працівника ДПтСУ:

1. Систематичне вдосконалювання професійної діяльності, її основних механізмів, орієнтуючись на сформовану ідеальну модель пенітенціарія.

2. Зміна кадрової політики (перехід від декларацій та закликів – до конкретних активних дій).

3. Оптимізація кадрової структури органів і установ виконання покарань, виключення ненормованого робочого дня.

4. Проведення психологами в установах аутогенних тренувань, які дозволяють зменшити підвищену емоційну напругу. Сам аутотренінг є системою вправ для саморегуляції психічних і фізичних станів.

5. Використовувати психокорекцію як сукупність психологічних прийомів, які застосовуються психологом для психотерапевтичного впливу на поведінку здорової людини. Психокорекційна робота проводиться з метою поліпшення адаптації людини до складних життєвих ситуацій, для зняття повсякденного зовнішнього та внутрішнього напруження, для попередження і розв'язання конфліктів.

6. Наближення психолога до працівників, адже, через специфіку роботи пенітенціаріїв наявною проблемою є нестача часу персоналу для постійної участі в тренінгах і психокорекційній роботі, обмеженість ресурсів психологічної служби, внаслідок чого існує невідповідність між обсягом потреб до участі психолога в наданні допомоги, зокрема постійному психологічному супроводі, і реальними можливостями психологічної служби.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол.наук, проф.

О.В. Лебідь,
*докторант кафедри педагогіки та психології,
Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

АСЕРТИВНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ДО СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Асертивність є важливою особистісною якістю, необхідною для результативної діяльності людини. Наявність цієї якості особливо значимо для керівника загальноосвітнього навчального закладу, коли досягнення успіху в управлінській діяльності залежить від цілеспрямованості, ініціативності, наполегливості, активності, енергійності, працездатності, впевненості в собі людини. У зв'язку з цим правомірно розглядати актуальним і значущим розвиток інтегральної особистісної якості – асертивності, як складової готовності керівника загальноосвітнього навчального закладу до стратегічного управління.

Учені (М. Дудіна, Л. Марчук, С. Медведєва та ін.) по-різному тлумачать асертивність, як-от: здатність особистості затверджуватися серед інших, відстоювати власні права, активно захищатися, акцентуємо увагу на необхідності адекватної оцінки життєвої ситуації, себе й оточуючих;

набір психологічних якостей індивіда, які формують його поведінку у суспільстві, побудовану на адекватній поведінці у критичних ситуаціях, яка виявляється в упевнених рішеннях як своєчасній реакції на динаміку соціально-психологічних змін і вплив різних чинників, а також у психологічній рівновазі й етичному ставленні до інших індивідів у суспільних відносинах; гармонійна комбінація властивостей особистості, що виявляється у природній, чесній поведінці стосовно себе та оточуючих людей, уміннях і навичках етично допустимого спілкування в конкретній ситуації при поєднанні з упевненістю, позитивною самооцінкою та за обов'язкової поваги до прав інших людей.

Отже, асертивна поведінка дозволяє людині висловлюватися чітко й однозначно, діяти переконливо, уникати маніпулювання оточенням, розбиратися в собі та інших, адекватно оцінювати оточуюче середовище та власну поведінку.

Асертивна поведінка – це поведінка впевненої у собі людини, коли потреби та права інших поважають тоді, коли відповідно поважають її права. Асертивна поведінка відзначається ясністю, прямоотою, неідробною ширістю. Людина, яка веде себе асертивно, здатна чітко формулювати те, про що йдеться, якою вона бачить певну ситуацію, що думає та відчуває, як переживає. Вона відзначається позитивним ставленням до інших людей, уміє їх вислухати, піти на компроміс, здатна поміняти власну точку зору під впливом аргументів. Вважаючи інших людей порядними, вона здатна попросити про послугу, а зі свого боку також готова виявити любов'язність. Для асертивної поведінки притаманним є спокій. Складається враження, що людина розслаблена, бо і вербально, і невербально вона не демонструє напруженості, а створює навколо себе приємну атмосферу. Асертивна людина вміє розпізнати маніпуляцію та захистити себе від неї, вона переконана, що кожен має право вирішувати за себе і нести відповідальність за наслідки своїх рішень.

Асертивність керівника загальноосвітнього навчального закладу характеризується:

- вмінням вийти за межі власного «Я»;
- здатністю знаходити в несприятливій ситуації позитивні моменти;
- здатністю до професійної та особистісної адаптації;
- здатністю змінити власну поведінку в управлінській діяльності в позитивному напрямку;
- особистісним самовираженням, розкутістю, відповідальністю за власну поведінку та результати власних дій;
- високим рівнем мотивації досягнення успіху в професійній діяльності;
- готовністю приймати рішення в ситуаціях невизначеності;
- конструктивним підходом до вирішення проблем;
- прагненням зробити щось швидко і добре;

Отже, асертивний керівник загальноосвітнього навчального закладу – це людина, впевнена в собі, у власних здібностях і призначенні. Відчуття внутрішньої свободи дає йому можливість адекватно оцінювати події, які відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі загальноосвітнього навчального закладу, чітко планувати власні дії, ясно висловлювати почуття, шанобливо співпрацювати з колегами та партнерами, роз'яснюючи власну позицію. На наше переконання, асертивність є типом поведінки керівника загальноосвітнього навчального закладу у процесі стратегічного управління.

А.С. Литвинова

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТИЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Педагогічна діяльність - специфічна сфера, зумовлена різними соціально-рольовими та функціональними позиціями її суб'єктів. Тут учитель здійснює власні рольові та функціональні обов'язки щодо керівництва процесом навчання і виховання. Від стильових особливостей цієї діяльності та керівництва залежить ефективність навчання й виховання, особливості розвитку й формування міжособистісних відносин і педагогічної взаємодії учасників навчального процесу.

Педагогічна діяльність педагога характеризується певним стилем. Стиль діяльності - це стійка система способів, прийомів, що проявляються в різних умовах її існування. Він зумовлюється специфікою самої діяльності, індивідуально-психологічними особливостями людини.

А.К. Маркова та А.Я. Ніконова виділили 4 типи індивідуальних стилів, які характеризують сучасного вчителя.

Емоційно-імпровізаційний стиль (ЕІС). Вчителя з ЕІС вирізняє переважна орієнтація на процес навчання. Пояснення нового матеріалу такий вчитель будує логічно, цікаво, але в процесі пояснення у нього відсутній зворотній зв'язок з учнями. Для вчителя з ЕІС характерне недостатньо адекватне планування навчально-виховного процесу, для викладання на уроці він відбирає найбільш цікавий матеріал: не такий цікавий, але важливий, залишає на самостійне вивчення учням. Вчителів з ЕІС відрізняє висока оперативність, використання великого арсеналу різноманітних методів навчання.

Емоційно-методичний стиль (ЕМС). Для вчителя з ЕМС характерна орієнтація на процес і результати навчання, адекватне планування навчально-виховного процесу, висока оперативність. Орієнтуючись як на процес, так і на результати навчання, вчитель адекватно планує навчаль-

но-виховний процес, поетапно відпрацьовує весь навчальний матеріал, уважно слідкує за рівнем знань всіх учнів (як сильних, так і слабких), в його діяльності постійно представлені закріплення і повторення учбового матеріалу, контроль знань учнів.

Розмірковуюче-імпровізаційний стиль (РІС). Вчителю з РІС характерні орієнтація на процес і результати навчання адекватне планування навчально-виховного процесу. Не проявляє винахідливість у підборі і варіюванні методів навчання, не завжди може забезпечити високий темп роботи.

Розмірковуюче-методичний стиль (РМС). Вчитель, з РМС проявляє консерватизм у використанні засобів педагогічної діяльності. Висока методичність (систематичність закріплення, повторення навчального матеріалу, контроль знань учнів). Під час опитування вчитель з РМС особливу увагу

Індивідуальний стиль діяльності - це індивідуальне своєрідне поєднання прийомів і способів, що забезпечують найкраще виконання діяльності. Водночас успішність діяльності виступає ознакою сформованості стилю, а неуспішність ознакою стихійно сформованого та типологічно неадекватного стилю.

Аналіз проведеного нами дослідження за допомогою методики «Визначення виду індивідуального стилю діяльності», де було опитано 10 педагогів, показав, що 6 педагогів мають емоційно-методичний стиль, 2 - розмірковуючи-методичний, 1 - розмірковуючи-імпровізаційний та 1- емоційно-імпровізований.

Таким чином можна зробити висновок, що вчителів з емоційно - методичним стилем більше, ніж вчителів з іншими стилями. Педагогів з емоційно-методичним стилем вирізняють дуже багато переваг: високий рівень знань, контактність, методичність, вимогливість, вміння цікаво викладати навчальний матеріал, вміння активізувати учнів, вміння використання і варіювання форм і методів навчання. У результаті в учнів міцні знання поєднуються з високою пізнавальною активністю і сформованими навичками учня. Педагогам даного стилю властиві і деякі недоліки: дещо завищена самооцінка, деяка демонстративність, підвищена чутливість що обумовлюють надмірну залежність від ситуації на уроці, настрою і підготовленості учні.

Отже, можна зробити висновок, що ефективним вважається гармонійний або збалансований індивідуальний стиль педагогічної діяльності, в якому яскрава вираженість певних параметрів міжособистісної поведінки поєднуються зі здатністю гнучко і адекватно реагувати на мінливі ситуації професійно-педагогічної взаємодії, у даному випадку за результатами дослідження - це емоційно-методичний стиль.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

ВІДМІННОСТІ ЧОЛОВІЧИХ ТА ЖІНОЧИХ СТЕРЕОТИПІВ

Одна з популярних груп стереотипів – гендерні. Джерело пошуку і навіть вибір предметних областей для виділення маскулічних і фемінічних психологічних якостей сходять до традиційної дихотомії чоловічого і жіночого початку, точніше, відповідних соціальних «ярликів».

Завичай кліше про психологію і якостях одного з представників двох статей мають під собою ґрунт поведінки, яка схожа або близька ролям «чоловік» і «дружина». Причому ці якості нерідко збігаються з тими, що необхідні для присвоєння статевих ролей. Поява і збереження стереотипів обумовлено багатовіковою еволюцією гендерних відносин, де статева приналежність ставилася вище якостей особистості чоловіка і жінки.

Уява про жінку в ролі дружини, як правило, типова. Прийнято вважати, що вона грає роль годувальниці, берегині сімейного вогнища. Має м'який характер, в той час, як чоловікам приписують домінантність, роль добувача, розвинене мислення, кращу логіку, розум, ініціативність тощо.

Через стандартизації звучать умови: «якщо у тебе маленька зарплата, ти не справжній чоловік», «поки у тебе немає дітей, ти не можеш вважатися жінкою». Патріархальні погляди увійшли в традиційне бачення ідеальної родини. Пари, які прагнуть змінити соціальні ролі, стикаються з осудом і нерозумінням з боку оточення. Але вже існує чимало сімей, які розбивають стереотип. Так з'явилися жінки, які ведуть бізнес і забезпечують сім'ю, і чоловіки, які взяли на себе виховання дітей і ведення домашнього господарства.

Є два найрозповсюджених стереотипів про жінок та чоловіків. Давайте спробуємо їх розібрати.

Такий термін як «жіноча логіка» також давно звучить у народі, але чи існує він насправді? Знову ж таки, логіка присутня в обох статей і її ніхто не відміняв, тому можна сміливо сказати, що він використовується лише для того, щоб підкреслити хаотичність і непередбачуваність поведінки жінки, але чоловікам також іноді притаманні ці риси характеру. Крім цього можна навести ще безліч прикладів, які приписують жіночій статі, виходячи з думки прийнятої суспільством: пам'ять, низький інтелект, когнітивний стиль (сприйняття світу, запам'ятовування інформації і особисто для неї кращі способи вирішення проблем), емоційність, відсутність домінантності тощо. Але в приклад можна привести жінок-спортсменок у яких за показниками більш маскулічний характер, ніж фемінічний. Так як їм притаманна завзятість, цілеспрямованість, що, за правилами, більш прийнято помічати у чоловіків.

Найбільш яскраво виражені відмінності в соціальній поведінці чоловіків і жінок стосуються агресивних реакцій і дій. Існує чимало переконливих доказів того, що чоловіки агресивніші, ніж жінки. Чоловіки більш

схильні вдаватися до відкритої фізичної агресії. І найчастіше цьому приписують бажання чоловіка отримати високий соціальний статус. Але особисто мені хочеться зв'язати це з ще одною загальноприйнятою тезою «Чоловіки не плачуть». З самого дитинства хлопчиків виховують не так, як дівчаток. Якщо дівчинці можна образитися і розплакаться, коли у неї ляльку відібрали або вона розбила коліно, то хлопчику в аналогічній ситуації ні. Це дає початок неправильного відношенню до емоцій, тобто, що їх треба затискати в собі. У будь-якому випадку емоція – це енергія, яка застрягла в нашому фізичному тілі і чекає розрядки. Можливо саме через це чоловіки більш схильні до агресивних дій. Але чоловік – людина. А всім людям властиві різного виду емоції, які ні в якому разі не можна довго тримати в собі. Тож маємо висновок, що риса сентиментальності властива і чоловікам також. Іноді навіть чоловіки є більш психологічно чутливими до життєвих ситуацій та труднощів, ніж жінки.

Також при дослідженнях особливостей психіки людей, які дотримуються гендерної стереотипізації, було виявлено більшу кількість захисних механізмів психіки, підвищений рівень депресивних і тривожних проявів, ригідність психічних і соціальних процесів, застрягання в травматичному досвіді. Тоді як особистість, яка вільно перемикається між ролями, мала більш стабільний емоційний фон, меншу кількість захистів і більш високий рівень усвідомленості, так само були вище показники адаптивності, гнучкості та реалізованості, загальний рівень відчуття наповненості життя.

Поведінка, звички людини, його характер залежить від його оточення, виховання, спадковості, іноді від того, яким по черзі він народився в сім'ї, і якщо його натура і образ не відповідає шаблонам суспільства і вашим уявленням, то це не означає, що він не є особистістю. Кожній людині притаманні особисті якості, які не мають поділятися на «жіночі» та «чоловічі» адже в першу чергу ми є люди.

Стереотипи ніколи не зникнуть з життя. Їх можна або прийняти, або розбивати. У другому випадку можна зіткнутися з ворожістю, але ж головне це залишатися самим собою, так? Адже тоді не доведеться приймати погляди, з якими не згодні і прикидатися тим, ким ти не є.

Науковий керівник: О.І. Крамар, викладач.

П.Ю. Манько

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

СТАВЛЕННЯ ДО МАТЕРИНСТВА ДІВЧАТ У ПЕРІОД РАНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Актуальність дослідження умов і факторів формування батьківської позиції матері обумовлено зниженням народжуваності, все більшим розповсюдженням явища «відкладеного батьківства» (все пізнішими строками наро-

дження першої дитини), дисгармонічного сімейного виховання, девіантного материнства, крайнім вираженням якої є відказ від дитини одразу після його народження. Вивченням цього питання займалися такі вчені як О.А. Карабанова, Г.В. Бурменська.,Є.І. Захаров, О.І. Алмазова, С.В. Молчанов.

Метою дослідження стало вивчення ставлення до батьківської позиції дівчат у період ранньої дорослості. Цей віковий період передбачає створення молодими людьми життєвої перспективи як ієрархії життєвих цілей в часовій перспективі і визначення материнства в їх житті.

Встановлено, що дитина дуже рано – з перших тижнів життя – здатна тонко відчувати емоційне відношення до себе близького дорослого. Відповідно, в основу його самовідчуття і формування емоційно-особистісної сфери закладається або прийняттям себе як бажаного, улюбленого й вартим любові й поваги, або- неприйнятого, тобто непотрібного, дратуючого і не вартого турботи й схвалення. Однак в реальній практиці абсолютне прийняття і повне неприйняття зустрічаються рідко, тоді як в поведінці батьків присутні прояви обох позицій в тому чи іншому співвідношенні. Значення психологічної ролі прийняття/неприйняття для формування особистості роздивляється в найрізноманітніших теоретичних підходах і напрямках, і оцінки її по більшій частині в сучасній психології близькі. Визначено, наприклад, що емоційне прийняття зі сторони близького дорослого створює у дитини відчуття комфорту і захищеності, допомагає подолати страхи і тривогу; з емоційним прийняттям зв'язані доброзичлива увага, схвалення, співпереживання, повага, взаєморозуміння, а також турбота, необхідна для формування базової довіри до світу.

Приймаюче або неприймаюче ставлення до дитини зі сторони рідних поступово проникає в ядро особистості яка формується, стає базою його внутрішнього самовідношення – позитивної або негативної самооцінки, а в кінцевому результаті – глибинного прийняття або неприйняття себе. Таким чином, самосвідомість дорослої людини, будучи ядром особистості, в онтогенетичному плані виявляється тісно зв'язаним з емоційним аспектом системи його значущих взаємовідносин і передусім – з прийняттям/неприйняттям в рамках дитячо-батьківських відносин.

З метою встановлення зв'язку типуставлення до материнства дівчат на етапі ранньої дорослості та прийняттям або неприйняттям особистості власної матері у дитячому та підлітковому віці було проведено відповідне дослідження. В дослідженні взяли участь 230 дівчат у віці від 17 до 23 років. У відповідності до мети дослідження була використана проєктивна методика «Незакінчені речення» та опитувальник Р. Ронера. Отримані результати дозволили виділити п'ять типів ставлення до материнства: 1) пріоритет та прийняття материнської ролі; 2) позитивне ставлення до материнства та відкладене батьківство; 3) материнство як повинність; 4) амбівалентне ставлення до материнства і відкладене батьківство; 5) заперечення материнства та материнської ролі.

Порівнювальний аналіз характеру відносин з матір'ю в контексті моделі прийняття/неприйняття (за Р. Ронером) виявив статистично значущі відмінності за всіма показниками дитячо-батьківських відносин: прийняття, ворожість, індиферентність, приховане неприйняття, загальний показник не прийняття. Отримані результати дозволяють підтвердити гіпотезу про зв'язок ставлення дівчат у період дорослішання до материнства з особистісним досвідом прийняття або неприйняття позиції власної матері в дитячому і підлітковому віці. Материнське прийняття формує емоційно-позитивне ставлення до материнства і готовність до реального планування сім'ї, в той час як неприйняття виступає як фактор високого ризику негативного прийняття материнської ролі аж до подальшої повної відмови від неї на користь, наприклад, професійній кар'єрі.

Отже, ставлення до материнства дівчат раннього дорослого віку пов'язано з прийняттям або неприйняттям особистості власної матері у дитячому та підлітковому віці.

Науковий керівник: М.В. Сурякова, канд. психол. наук, доц.

Є.В. Мартиновський

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

Підлітковий вік є одним із важких і складних з усіх дитячих вікових груп період становлення особистості. Цей вік характеризується наявністю різноманітних психологічних проблем і труднощів, які можуть значно нашкодити життю підлітка, його самоактуалізації.

Підлітковий вік є одним із періодів, коли виникає цілковита «суперечка» із соціальним середовищем. Бажання показати себе, та свої принципи є запорукою розвитку та формування девіантної поведінки, що зумовлена неприйняттям соціальних норм. Потяг до дорослості та самоствердження є основною рушійною силою у психічному розвитку. Ускладнення психічного розвитку в підлітковому віці урізноманітнює прояви середовищної дезадаптації, і відповідно, форми компенсаторної поведінки дитини, також тривожним симптомом є зростання числа підлітків з девіантною поведінкою, що проявляється в навмисних асоціальних вчинках, зростання конфліктних ситуацій, деструктивних і ауто-агресивних дій, відсутності інтересу до навчання, адиктивних тенденцій.

Встановлено, що девіантна поведінка неповнолітніх у багатьох випадках трансформується у кримінальні форми поведінки і становить суттєву небезпеку як для самої особистості неповнолітнього, його подальшого розвитку, так і для всього суспільства.

Метою нашої роботи є дослідження схильності дітей до девіантної поведінки певних форм, а також порівняння отриманих результатів з метою виявлення різниці між девіаціями підлітків залежно від їх віку.

Девіантна поведінка являє собою систему вчинків особистості, що відхиляються від загальноприйнятої норми (норми психічного здоров'я, права, культури, моралі тощо).

Таким чином, девіантна поведінка – це сукупність засвоєних особистістю асоціальних та аморальних поглядів на життя, які не відповідають соціальним очікуванням, і за певний час стають її соціальною позицією, що перешкоджає самоактуалізації особистості, її особистісному зростанню, спричиняє девіантний спосіб життя. В багатьох наукових дослідженнях встановлено, що асоціальна поведінка підлітків є результатом порушення взаємодії із середовищем.

Причини виникнення девіантної поведінки можуть бути досить різними, всі вони залежать, як від біологічних, психологічних, так і від соціальних умов, а також самої особистості, яка постійно розвивається.

Девіантна поведінка включає в себе досить велику кількість визначень її типів, які досить негативно можуть впливати на психічне та фізичне здоров'я особистості, що супроводжується різними негативними наслідками, також, існують гендерно-вікові особливості девіантної поведінки, які мають різні форми вираження.

Також девіантна поведінка може бути зумовлена, як зовнішніми соціальними факторами так і внутрішніми психологічними чинниками, які проявляються у вигляді порушень психічних процесів, адаптації, та самоактуалізації підлітка.

Внаслідок цього виникають «суперечки» із соціальним середовищем: у підлітків виникає бажання показати себе, свої принципи, саме це і є однією із найбільш важливих причин схильності до девіації.

Для виявлення форм девіантної поведінки нами було обрано методику Е.В. Леус – А.Г. Соловйова спрямовану на діагностику схильності до девіантної поведінки (СДП). Ця методика є стандартизованим тестом-опитувальником, призначеним для вимірювання та оцінки ступеня вираженості дезадаптації у підлітків з різними видами девіантної поведінки, а також вимірювання готовності (схильності) підлітків до реалізації різних форм поведінки, що відхиляється від норми.

Даний спосіб оцінки ступеня соціально-психологічної дезадаптації при девіантній поведінці у підлітків дозволяє визначити наявність і ступінь вираженості девіацій у підлітків таких типів як: залежна поведінка (ЗП); самопошкоджувальна поведінка (СП); агресивна поведінка (АП); делінквентна поведінка (ДП); соціально обумовлена поведінка (СОП).

У процесі дослідження ми припускали, що відмінність результатів у дітей підліткового віку визначається потребою більш старших підлітків до більшого самовираження, самоактуалізації та заявлення про себе у

суспільстві. На відмінну від більш молодших підлітків в яких потреби до самовираження та самоактуалізації значно менша.

До загальної виборки увійшли підлітки віком від 11 до 15 років у кількості 122 осіб. Діти були поділені на дві групи залежно від віку.

Перша група складалася з 61 особи віком від 11 до 12 років, друга група складалася з 61 осіб віком від 13 до 15 років.

Для виявлення ступеню значущості та відмінностей показників в обох групах було вибрано критерій Манна-Уїтні, який дозволяє оцінити відмінності між двома вибірками за рівнем кількісно вимірних ознак.

Встановлено, що за результатами показників дітей віком від 13 до 15 років отриманими в результаті психодіагностичного обстеження значно відрізняються від результатів показників дітей віком від 11 до 12 років.

Саме підлітки віком від 13 до 15 років потрапляють до групи ризику через наявність вираженість таких форм поведінкових девіацій як: самопошкоджувальна поведінка (СП), делінквентна поведінка (ДП), агресивна поведінка (АП), залежна поведінка (ЗП), на відмінну від дітей віком від 11 до 12 років, які мають набагато нижчі показники.

Також слід відмітити, що показники соціально обумовленої поведінки мають майже однакову вираженість у двох групах, так як для підлітків один із видів діяльності є спілкування; середні показники для цього блоку відповідають віковим нормам для підлітків.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

А. Михайлець
*КЗО СЗШ № 39,
м. Дніпро, Україна*

СОЕВУС ЯК КОМПЛЕКСНИЙ МЕТОД УПРАВЛІННЯ СТАНОМ ЛЮДИНИ

СОЕВУС (словесно-образне емоційно-вольове управління самопереконанням) - це комплексний метод управління станом людини, що полягає в мовному управлінні її психічним і соматичним (тілесним) станом.

У метод СОЕВУС (або метод психокорекції) входять цілючі настрої (тексти), принципи побудови цих настроїв, методика їх засвоєння, прийоми самозміни, а також шляхи використання даного методу в різних умовах і з різними цілями.

Основу методу СОЕВУС складають настрої, розроблені академіком Міжнародної академії наук (Мюнхен), доктором медичних, психологічних, педагогічних і філософських наук, почесним професором, завідувачем кафедрою Психосоматичної реабілітації здоров'я людей різного віку

Московського інституту медико-соціальної реабілітології Георгієм Миколайовичем Ситіним (1921-2016).

Метод СОЕВУС багато в чому відрізняється від усіх існуючих методів управління. У цьому методі стан людини керується комплексним впливом мови або окремих слів, уявлень людини про себе, її емоцій, волевих зусиль. Настрої містять найбільш ефективні словесні формули управління психічними й фізіологічними процесами, відібраними в результаті багаторічних досліджень. Вони постійно тестувалися на різному технічному обладнанні. За допомогою датчиків знімалися всілякі показники реакцій організму при мовному впливі. «Метод Г.М.Ситіна» не раз перевірявся МОЗ СРСР, Інститутом біофізики АМН, НДІ судової психіатрії ім. В.П.Сербського. Висновки авторитетних комісій недвозначні: метод визнаний спроможним і ефективним (кандидат філософських наук В.І. В'юницький).

Настрої Ситіна - це ретельно підібрані, вивірені тексти, кожен від «своїї проблеми», регулярне повторення яких, проникаючи в підсвідомість, проводить певну роботу по оздоровленню організму. Побудова настроїв така, що вони формують у людини яскраві образи здоров'я, молодості, сили, невтомності та краси, посилюють позитивні почуття (наприклад, радості життя) і стимулюють волю для управління своїм станом, а потім і своїм життям.

Настрої методу СОЕВУС базуються на смислових елементах, уперше створених. Специфіка структури й смисловий зміст окремих словесних формул настроїв забезпечують їх високу ефективність. Засвоєння настроїв самопереконання народжує в організмі людини потужний імпульс, сильніше якого немає нічого.

У початковому періоді слід засвоювати вступний настрій: «Настрій, який я зараз буду засвоювати, буде чинити на мене сильний вплив завдяки тому, що організм буде в десять разів підсилювати, в сто разів підсилювати його вплив і мобілізувати всі свої резерви для швидкого і повного виконання того, що сказано в настрої; я налаштовую себе на глибоке, міцне засвоєння змісту потрібного, корисного настрою, я буду намагатися якомога глибше і міцніше його засвоїти».

Настрої є інструментом самопереконання, причому інструментом безвідмовним і всемогутнім. На відміну від ліків настрої не мають терміну придатності, вони ніколи не кінчаються, як таблетки. Ліки мають певні межі свого впливу, настрої ж меж не мають. Найлегше засвоювати настрій, якщо прослуховувати його в звукозапису. Тон викладу повинен бути діловим, твердим, без жодного пафосу, дуже переконливим. Таким же тоном потрібно й проговорювати настрій уголос. Якщо умов для цього немає, засвоювати настрій можна при читанні. А продовжувати його засвоювати слід до тих пір, доки стан людини не прийде в точну відповідність з вмістом настрою. Ті фрагменти настрою, які людині найбільше по-

добаються і мають, на його думку, найбільше значення, корисно слухати, промовляти або прочитувати більше разів.

Вітчизняні й зарубіжні фахівці, ознайомившись з методом на практиці, відзначають його високу ефективність.

Метод СОЕВУС з успіхом застосовується в охороні здоров'я, спорті, у центрі підготовки космонавтів. Величезна робота була проведена при лікуванні пацієнтів, які постраждали від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Сам Г.М. Ситін говорив: «Ніякої містики та чудес. Все засновано на суворій науці - на вченні Павлова про мову як другу сигнальну систему та її зв'язок з підсвідомістю людини, що керує фізіологічними процесами в організмі. А якщо такий зв'язок є, то за допомогою слова можна надавати цілеспрямований вплив на психіку і при її посередництві - на ці процеси, відновлювати та підсилювати функції внутрішніх органів, мобілізувати саморегуляцію».

Мозок людини зберігає весь процес його здорового й хворого розвитку. Метод СОЕВУС використовує саме цей феномен, головним чином на ньому й базуються незвичайні психосоматичні (тобто душа і тіло) зміни в людей. Цей метод працює! У настройках Ситіна є те, що проникає в саму глибину істоти. Спочатку спосіб побудови фраз і пропозицій може здатися дивним і незвичайним. Але поступово звикаєш - і це стає твоїм другим голосом у голові. Голосом люблячим, що допомагає знайти силу і віру в себе. Голосом, який заспокоїть, зніме стрес і втому. Голосом, який запустить механізми зцілення.

При обранні Г.М. Ситіна в Мюнхені академіком Міжнародної академії наук відомий учений Карл Гехт сказав: «Ми обираємо в дійсні члени класика світової психотерапії, автора найефективнішого психотерапевтичного методу, який неминуче стане основним методом у всій світовій психотерапевтичній практиці й буде широко використовуватися у всіх галузях медицини».

Науковий керівник: О.І. Крамар, викладач.

Н.Т. Мицак

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

САМОВИЗНАЧЕННЯ ЖІНОК З РІЗНИМИ ВИДАМИ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Актуальністю теми є потреба вивчення психологічних проблем, що виникають у сучасній системі «професія – гендерні відмінності».

Справа в тому, що професійне самовизначення, з одного боку, є результатом впливу багатьох взаємопов'язаних зовнішніх і внутрішніх факторів, зокрема гендерного аспекту. З іншого боку – вибір професії і

подальша професійна діяльність можуть впливати на гендерні ідентифікаційні моделі, гендерну ідентичність і відповідно на соціальні моделі поведінки особистості.

Сучасні наукові дослідження (С. Бем, Б.С. Волков, Н.С. Пряжіков та ін.) переважно стосуються виявлення відмінностей у профілі професійних інтересів чоловіків і жінок, у професійній ефективності, кар'єрі, лідерстві. Отже, виникає необхідність поглиблення уявлень про те, яким чином взаємопов'язаними і взаємозалежними гендерні типи та процес професійного самовизначення, що в цьому процесі є домінуючим: належність до певного гендерного типу або обрана професія впливає на зміну гендерних стереотипів маскуліності – фемінності. Важливо з'ясувати, наскільки тісними є ців'язки і чи відображають вони зміни в способі репрезентації «Я» і гендерної ролі. Так, за твердженням Т. Бендаса і А. Волкова, гендерні відмінності є складною системою біологічних, особистісних і середовищних детермінант, тому необхідно враховувати, що роль професійного самовизначення в становленні гендерної ідентичності опосередкована сумою факторів й визначити значущість кожного – досить складне завдання.

Науковці (Є. Базик, О. Крутіков, І. Кон) визначають гендерну ідентичність як базову структуру соціальної ідентичності, що характеризує особистість з погляду її належності до чоловічої або жіночої групи, при цьому найбільш значуще, як сама людина себе визначає.

Поняття «гендерна ідентичність» включає взаємопов'язані компоненти: статеву належність, сексуальна орієнтація, «сексуальні сценарії», гендерні стереотипи і гендерна перевага.

Гендерна ідентичність – усвідомлення свого зв'язку з культурними визначеннями мужності та жіночності. Вона охоплює суб'єктивний досвід і являє собою психологічну інтеріоризацію чоловічих і жіночих рис у процесі взаємодії «Я» та «Інші». За такого підходу гендер розуміють як організовану модель соціальних відносин між жінками і чоловіками, яка не лише характеризує їх міжособистісне спілкування і взаємодію в сім'ї, а й визначає їхні соціальні відносини в основних інститутах суспільства (а також і зумовлена, або конструюється ними). Гендер, таким чином, трактується як один із базових вимірів соціальної структури суспільства, який разом з іншими соціально-демографічними і культурними характеристиками (раса, клас, вік) організовує соціальну систему.

Не намагаючись вповні вивчити дану проблему, нами було проведено дослідження, спрямоване на вивчення особливостей самовизначення жінок з різними типами гендерної ідентичності.

Вибірку склали жінки у віці від 25 до 55 років, які мали вищу освіту, проживали в одному регіоні і мали роботу.

Для дослідження було використано такі методи дослідження: методика «маскуліність-фемінність» С. Бем, методика актуальності основних

потреб «Піраміда потреб» в модифікації І.А. Акіндінової, опитувальник Д. Кейрсі, методика «Двадцять тверджень» (М. Куна, Т. Макпартленд), методика, запропонована А. Еллісом і апробована П.М. Івановим і Е.Ф. Колобовою для виявлення ціннісно-мотиваційних особливостей особистості, анкетування та бесіди з жінками про їх соціальний сімейний статус, графік роботи, взаємини вдома та на роботі.

Було виявлено, що типи гендерної ідентичності жінок пов'язані з мотивацією, цінностями, самоставленнями способами прийняття рішень.

Жінки фемінного типу частіше реалізують себе в сім'ї, спілкуванні з іншими людьми і турботі про себе: про своє здоров'я, емоційний стан, зовнішність. Така жінка внутрішньо неконфліктна, цінує себе, приймає себе такою, яка вона є. Більшість з цих жінок перебувають у шлюбі (83%) і мають дітей (76%). За анкетними даними 40% цих жінок працюють неповний робочий день. Така жінка приділяє велику увагу своєму зовнішньому вигляду.

Виявлено, що у жінок більш старшого віку яскраво виявляється зростання потреба в автономії і досягненні компетенції в якійсь справі.

Жінки андрогінного типу краще виявляють себе в сім'ї, спілкуванні з іншими людьми, виявленні турботи про себе. Вони можуть відмовитися від кар'єрного зросту через занепокоєння про те, що недостатньо часу приділяють сім'ї. 55% з них перебувають у шлюбі, але тільки 32% з них мають дітей. З віком на перший план виходять: самозахист, потреба в повазі і визнанні, прагнення забезпечити власне майбутнє. Однак, виявлено, що з віком у них знижується прагнення до саморозвитку.

Жінки маскулінного типу реалізують себе в таких сферах як сім'я, професія, саморозвиток. Така жінка розривається між задоволенням матеріальних потреб, професійним / особистісним зростанням і сім'єю. Вона прагне до автономії і самостійності. Такі жінки відчують стрес або рольовий конфлікт, намагаючись бути одночасно гарною матір'ю, господинею в сім'ї і компетентним фахівцем, бажають відповідати загальноприйнятим нормам поведінки.

У респондентів (жінки) була виявлена наявність внутрішнього конфлікту, що підтверджується аналізом анкет: у них переважає ненормований робочий графік (52%), вони мають дітей (58%), але не перебувають у шлюбі (73%).

Дослідження показало, що з віком на перший план виходить соціальний компонент ідентичності і фізичний (зовнішність), знижується самоприйняття, інтерес до самообслуговування і побуту.

Жінки недиференційованого типу виявляють себе в основному в сфері професійного та особистісного розвитку, не прагнуть до створення сім'ї. 91% таких жінок не перебувають у шлюбі, 95% не мають дітей. Виявлено, що чим старшою стає така жінка, тим більше вона прагне до самоповаги.

З'ясовано, що фемінний і андрогінний тип жінок «вирішують серцем», а логіка здійснення вибору будується на накопиченому емоційному досвіді.

Для маскулітного і недиференційованого типів характерним є логічний спосіб прийняття рішень, хоча у них не менше переживань, ніж у інших.

У процесі дослідження виявлено, що самовизначення жінок з різними видами гендерної ідентичності відрізняється за такими ознаками як внутрішня конфліктність, орієнтири і способи прийняття рішень, зміст ідентичності, особливості поведінки в публічній і приватній сфері. Виразність маскулітності свідчить про те, що деякі жінки приймають для себе «чоловічі правила гри» в роботі та особистому житті.

Таким чином, можна зробити висновок, що існує зв'язок між гендерною ідентичністю жінок та їх поведінкою, способами вирішувати життєві питання і відстоювати власні життєві позиції, принципи і цінності, які полярно відрізняються один від одного.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

О.С. Мішакіна

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ДО ПИТАННЯ СПІЛКУВАННЯ В СИСТЕМІ «ВИКЛАДАЧ –СТУДЕНТ»

Проблема спілкування перетворилася в наш час на одну з найактуальніших у теоретичному і практичному аспектах. Вважається, що спілкування є однією з найважливіших умов об'єднання людей для будь-якої спільної діяльності. Це стосується також навчання й виховання, у процесі яких відбувається опосередкована спілкуванням спільна діяльність людей, одні з яких передають, а інші засвоюють накопичений людством досвід. У спілкуванні людина, з одного боку, виявляє для себе й інших свої якості, а з іншого – розвиває і формує їх. Спілкуючись з іншими людьми, особистість засвоює загальнолюдський досвід, історично сформовані суспільні норми, цінності, знання і способи діяльності, формуючи себе як особистість і суб'єкт діяльності.

Учасниками комунікації у ВНЗ є викладачі і студенти. Людські взаємини в навчальному процесі будуються на суб'єктній основі. Коли обидві сторони спілкуються як рівноправні учасники процесу спілкування, то встановлюється не міжролевий контакт «викладач – студент», а міжособистісний, у результаті якого і виникає діалог, а значить, створюється оптимальна база для позитивних змін у пізна-

вальної, емоційній, поведінковій сферах кожного з учасників спілкування.

У більшості психолого-педагогічних досліджень проблема взаємин педагогів і вихованців розглядається, насамперед, у контексті педагогічного спілкування (Г. Атантер, О.О. Бодальов, В.Г. Казанська, В.А. Кан-Калик, В. Кессель, Я.Л. Коломінський, А. Косаковські, С.В. Кондратьєва, Н.В. Кузьміна, О.О. Леонтьєв, Х.І. Лійметс, А.А. Реан, Г. Хібш та ін.).

Вперше в радянській педагогічній науці було поставлено питання про педагогічне спілкування та його педагогічний вплив на вихованців у роботі В.Н. Скосирєва, Т.П. Баранова, С.Р. Козлова та ін. «Педагогічні основи виховної роботи» (1935р.).

Ще один напрям дослідження взаємин пов'язаний з вивченням міжособистісних контактів (М.Д. Аванесов, В.А. Галузинський, В.М. Коротов, Р.Л. Лобарєвська, Т.Н. Мальковська, А.В. Мудрик, М.М. Обозов, І.В.Страхов та ін.). Відзначається, що контакт має низку таких ознак як довіра, взаєморозуміння, близькість контактуючих сторін, співчуття, співпереживання, співучасть, згода та ін.

Починаючи з 90-х р. ХХ століття взаємини викладачів і студентів стають самостійним об'єктом і предметом наукового пошуку (І.С.Булах, Л.В. Долинська, В.Г. Казанська, С.Б. Коваль, А.В. Котєнєва, В.А. Семиченко, Г.К. Радчук). Ціла низка досліджень була присвячена впливу взаємин викладача зі студентами на особистісне зростання майбутніх фахівців, розвитку в них професійних якостей і властивостей: діалогічна взаємодія викладача й студента як умова особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя і формування в нього стилю педагогічного спілкування (Л.В.Долинська); психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів (І.С. Булах, Л.В. Долинська); вплив взаємин викладачів і студентів на формування «Я-концепції» майбутнього вчителя в умовах навчання їх у педагогічному училищі (В.І. Юрченко) тощо.

Для успішної взаємодії, педагог навчається разом зі студентами, що сприяє професійному та особистому удосконаленню. Особа викладача впливає на студентів, коли вони самі розкриваються йому як особистості. Педагогічне спілкування спрямоване не тільки на саму взаємодію з метою особистісного розвитку, але й на те, що є основним для самої педагогічної системи – на організацію освоєння навчальних знань і формування на цій основі вмінь студента.

Таким чином, взаємодія в системі «викладач – студент» є однією з основних у соціально-педагогічному процесі. Саме тут відбувається безпосередня «передача» всього різноманіття знань, інформації, установок, ціннісної орієнтації, акумуляованих в системі вищої освіти.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

ВИНЯТКОВІ ЗДІБНОСТІ І ТАЛАНТИ ІДИОТІВ-ГЕНІЇВ

Щоб стати генієм, потрібно відключити частину власного мозку. Психологам і психіатрам відомі так звані ідіоти-генії – розумово відсталі люди, що володіють винятковими здібностями в якійсь одній, звичайно достатньо вузькій області (слово «ідіот» тут треба розуміти в початковому старогрецькому сенсі: особливий, дивний). Відкрито це явище в кінці минулого століття і з тих пір в наукових працях описано близько сотні таких випадків. Приблизно 25 ідіотів-геніїв відомо вченим і зараз. Широка публіка уявляє собі такі феномени по відеофільму «Людина дощу». Всі ці люди показують низькі результати в тестах інтелекту, майже нездібні спілкуватися, страждають аутизмом, тобто хворобливою замкнутістю в собі. Але вони проявляють дивовижні здібності в математиці, музиці, образотворчому мистецтві або в інших областях. Один з них, ледве поглянувши на будь-яку будівлю, може виготовити його детальний архітектурний малюнок. Інший, не дивлячись на годинник, у будь-який момент знає час з точністю до секунди. Третій, подивившись на будь-який предмет, називає його розмір з точністю до 2-3 мм. Четвертий говорить на 24 мовах, включаючи пару придуманих ним самим. Хтось знає напам'ять і вільно цитує товстий телефонний довідник великого міста і так далі. Згідно новій гіпотезі Джона Мітчелла з Центру вивчення розуму в Канберрі, такими здібностями володіє кожен з нас і їх досить нескладно розкрити. Автори гіпотези стверджують, що здібності, що виявляються у ідіотів-геніїв, маскуються у звичайних людей вищими формами мислення. Ми автоматично прагнемо осмислювати факти і спостереження, а «людина дощу» цим не займається, зупиняючись на голих фактах і не переходячи до узагальнень і концепцій. Ця робота виконується у нього нижчими простішими відділами мозку. У звичайних людей вони теж діють, але їх «заглушають» більш високо розвинені відділи. Наприклад, при попаданні зображення на сітківку ока різні ділянки мозку, працюючи окремо, ідентифікують кожен аспект зображення: колір, форму, рух положення, і так далі. Ці компоненти потім синтезуються в єдиний комплекс і передаються у вищі відділи мозку, а ті осмислюють побачене. У нормі ми не усвідомлюємо цей процес.

І добре інакше наша свідомість забивалася б масою розрізнених деталей, кожна з яких не має особливого сенсу. Мозок викреслює непотрібну інформацію. У «геніальних ідіотів» такого редагування не відбувається, так що вони сприймають те, що все оточує з неймовірними подробицями, що зазвичай не помічаються нами. Один з улюблених трюків феноменально обдарованих людей, яких називають «чудо-лічильниками», календарні розрахунки. Наприклад

за 2-3 секунди вони можуть сказати яким днем тижня буде 1 вересня 2039 року. Австралійські вчені впевнені, що будь-якому з нас властиво в мить визначити висоту і тривалість ноти в музиці, просто мозок усвідомлює даремність такої інформації, і в результаті ми сприймаємо музику як єдине ціле, а не як послідовність нот певної висоти і тривалості. Можливо, знявши цензуру свідомості, можна продемонструвати собі і миру свої надзвичайні здібності. І знамениті випадки відкриттів, зроблених уві сні (таблиця Менделєєва, будова бензолу і так далі), також пояснюються відключенням мозку під час сну, що дозволяє розуму розглядати самі, здавалося б, неприйнятні варіанти гіпотез або винаходів. Є факти теорії, що суперечать, про те, що здібностей «геніїв-ідіотів» та і просто талановитих людей можна добитися посиленнями вправами.

Розумово відстала дівчинка Надя Н. з трирічного віку вмiла прекрасно малювати коней в різних позах і ракурсах. На відміну від звичайних дітей, які проходять стадії від малювання «б'як-закаляк» і пуголок з паличками замість рук і ніг, Надя почала малювати коней блискуче з того самого моменту, як її пальчики почали тримати олівець. Не було ні навчання, ні вправ. Відомі діти, що вмiють вмить розрахувувати дні тижня будь-якого місяця і року, ще не оволодівши операцією ділення, і що навчилися своїй здатності без допомоги дорослих. Можливо всі ми в ранньому дитинстві «генії-ідіоти» або вундеркінди, адже кожна дитина освоює свою рідну мову, хоча його спеціально цьому не вчать.

Встановлено, що восьмимісячні немовлята несвідомо виконують фантастично складні обчислення, що дозволяють їм зрозуміти, де в потоці мови кінчається одне слово і починається наступне. І незабаром дитина просто знає, де проходять межі між словами у вимовленій фразі. Дорослому навпроти, доводиться спеціально вивчати нову мову – просто жити серед його носіїв виявляється недостатньо. У дітей частіше зустрічається абсолютна зорова пам'ять, що дозволяє зберігати і відтворювати побачене перед розумовим поглядом з фотографічною точністю. Снайдер і Мітчелл вважають, що у дорослих ці здібності втрачаються у міру того, як розвивається мозок, що дороблює, змінює способи переробки інформації.

Науковий керівник: О.А. Дніпрова, канд. мед. наук, доц.

Т.В. Мурейко
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗМІ НА АГРЕСИВНИЙ СТАН ПІДЛІТКІВ

Професійний інтерес психологів до різних видів і змін в особистості підлітків досить значний та стійкий.

Педагоги, психологи, батьки та самі діти повинні знати про особливі психологічні «відносини», які встановлюються між дитиною і телевізо-

ром, дитиною та інтернетом, який у наш час став не просто джерелом незамінної, постійної інформації, а навіть стає для учнів найкращим другом та порадиником.

Проблема стосується не тільки виховання дітей, а й їх інтелектуального розвитку та агресивного стану, бо ЗМІ, і цьому є докази, впливають на становлення усіх сфер особистості.

На сьогоднішній день є безліч випадків, коли діти стають повністю залежними від ЗМІ, часто навіть батьки цього не помічають. Така повсякденна для дітей розвага як гра в різні телефони та комп'ютерні ігри, спілкування в інтернет-мережі, перегляд мультфільмів під час перерви або після уроків переходить у звичку, і діти попадають в залежність, що негативно впливає на їх нервову систему.

На сьогоднішній день є актуальною проблемою саме наслідки телевізійної інформації з елементами насильства, сценами вбивств й жаків. Отже, ми вирішили дослідити чи впливають фільми та передачі зі сценами вбивств та насиллям на агресивний стан у підлітків. Дослідження проводилось у школі, в 10 класі, кількість учнів 27.

На першому етапі нашого дослідження ми перевірили індекс агресивності та виявили, які форми агресії найбільш проявляються у підлітків.

Другий етап дослідження включав метод бесіди з підлітками. Підлітків запитували про різні фільми з сценами насильства та вбивств, а вони повинні були пояснювати свій інтерес до цих фільмів.

Третій етап: перегляд уривків із фільмів жаків (сцени вбивств) та передач з насилля: «Говорить Україна», «Юленька». Перегляд кожного з уривків тривав 30 хвилин. Коли підлітки дивились уривки з фільмів та звертали увагу на те, як вони реагували на сцени насильства, вбивств та спостерігали за їхніми емоціями та поведінкою. Після перегляду кожного з уривків ми обговорювали фільм, діти ділилися своїми враженнями та емоціями. І ми знову ж таки спостерігали за їхньою поведінкою.

За результатами тесту виявилось, що всі учні в класі мають нормальний індекс агресивності – до 21. Ті підлітки, які набрали 21 бал (4 особи) по тесту мають найбільш виражені такі форми агресії, як: фізичну та вербальну агресію, тобто вони схильні до застосування фізичної сили проти іншої особи, до вираження негативних почуттів через крик, словесні погрози.

Також вони мають підвищені показники і по індексу ворожості (5 і 6 шкала): проявляють ненависть, заздрість, гнів до оточуючих, а також недовіру та обережність по відношенню до інших. Такі діти більш збуджені та агресивні. Інші діти мають менші показники по індексу, але в них більш виражені інші форми агресії: підозрілість, почуття провини, образа, негативізм. 7 осіб мають індекс агресивності – 20 балів, а всі інші – до 20 (16 осіб), а отже, вони мають не так виражені такі форми агресії, як: фізична агресія, схильність до роздратування та вербальну агресію. Вони

проявляють інші агресивні реакції: роздратування, підозрілість, відчуття провини.

Отже, негативний аспект впливу засобів масової інформації полягає в підміні реального світу віртуальним, сприяє появі та розвитку тривожності, агресивності, страхів.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

А.М. Мухіна
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ТА ВИКЛАДАННЯ У ВНЗ

Необхідність в інноваційній спрямованості педагогічної діяльності на сучасному етапі розвитку освіти і суспільства в цілому зумовлена рядом обставин.

По-перше, соціально-економічні перетворення, науково-технічний прогрес зумовлюють необхідність докорінного оновлення системи вищої освіти, методології і технології організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах. Інноваційна спрямованість діяльності викладачів та студентів передбачає створення, освоєння і використання педагогічних нововведень, виступає засобом оновлення освітньої політики.

По-друге, посилення гуманітаризації змісту освіти, неперервні зміни обсягу, складу навчальних дисциплін, введення нових спеціальностей, нових навчальних предметів, елективних курсів потребують постійного пошуку нових організаційних форм, технологій навчання. У зв'язку з цим зростає роль і значення викладача як генератора педагогічних ідей.

По-третє, зміна характеру ставлення викладачів до самого факту освоєння і застосування педагогічних нововведень. Інноваційна діяльність в основному зводилася до використання рекомендованих зверху нововведень. Нині інноваційна діяльність набуває все більш вибіркової та дослідницької характер. Посилюється ступінь свободи викладача, який раніше діяв у жорстко регламентованих умовах.

По-четверте, входження ВНЗ у ринкові відносини, виникнення нових типів недержавних навчальних закладів різних форм власності, створює реальну ситуацію їх конкурентоздатності.

Сутність процесу нововведень у технології та методи сучасного навчання стали об'єктом дослідження як зарубіжних, так і українських учених. Наукові розвідки А.М. Алексюка, І.І. Доброскок, В.П. Коцура, С.О. Нікітчиної, В.Г. Кременя, В.В. Ільїна, С.В. Пролєєва, М.В. Лисенка, П.Ю. Сауха та інших присвячені загально-теоретичним, науково-практичним

проблемам інноваційної парадигми у вищій школі, окремим прогресивним формам та технологіям навчання, досвіду та перспективам їх використання в освітній практиці.

Зокрема, автори пов'язують інновації у навчанні з необхідністю: вдосконалення традиційного педпроцесу (модернізація, модифікація, раціоналізація); трансформації існуючого традиційного освітнього процесу, тобто радикальних перетворень та комплексних видозмін.

Поняття «освітньо-навчальних інновацій» використовується у різних педагогічних процесах для визначення адекватних механізмів впливу, скоординованих у єдину програму, яка охоплює всі напрями освітніх трансформацій ВНЗ. Так, категоріальне наповнення інновації в освітньому процесі можна, на наш погляд, спроектувати на дуальний контекст, зокрема, розглядати як процес, що полягає у масштабній або частковій зміні системи і відповідної діяльності, та готовий продукт, тобто очікувані результати цієї праці.

Серед сучасних технологій навчання, своєчасність і корисність яких підтверджена досвідом роботи ВНЗ, слід виділити: особистісно-орієнтовані, інтеграційні, колективної дії, інформаційні, дистанційні, творчо-креативні, модульно-розвивальні тощо. Вони мають стати основою для ефективної дидактико-методичної, психологічної, комунікативної взаємодії студента і викладача та прояву компетентних навичок. У цій технології особистість, тобто здобувач вищої освіти, – головний суб'єкт, мета, а не засіб досягнення поставленої мети.

Нині в освітній практиці відомі педагогічні технології, які найбільш часто використовуються. Спробуємо класифікувати їх таким чином:

- структурно-логічні технології: поетапна організація системи навчання, що забезпечує логічну послідовність постановки і вирішення дидактичних завдань на основі поетапного відбору їх змісту, форм, методів і засобів із урахуванням діагностування результатів;

- інтеграційні технології: дидактичні системи, що забезпечують інтеграцію міжпредметних знань і вмінь, різноманітних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів (у т. ч. електронних);

- професійно-ділові ігрові технології: дидактичні системи використання різноманітних «ігор», під час проведення яких формуються вміння вирішувати завдання на основі компромісного вибору (ділові та рольові ігри, імітаційні вправи, індивідуальний тренінг, комп'ютерні програми тощо);

- тренінгові засоби: система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів вирішення типових практичних завдань за допомогою комп'ютера (психологічні тренінги інтелектуального розвитку, спілкування, розв'язання управлінських завдань); інформаційно-комп'ютерні технології, що реалізуються в дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі діалогу «людина-машина» за допомогою різноманітних навчальних програм (тренінгових, контролюючих, інформаційних тощо);

– діалогово-комунікаційні технології: сукупність форм і методів навчання, заснованих на діалоговому мисленні у взаємодіючих дидактичних системах суб'єкт-суб'єктного рівня.

Отже, інноваційне навчання – це постійне прагнення до переоцінки цінностей, збереження тих із них, які мають незаперечне значення, і відкидання тих, що вже застаріли. Інновації у навчальній діяльності пов'язані з активним процесом створення, поширення нових методів і засобів (нововведень) для вирішення дидактичних завдань підготовки фахівців у гармонійному поєднанні класичних традиційних методик та результатів творчого пошуку, застосування нестандартних, прогресивних технологій, оригінальних дидактичних ідей і форм забезпечення освітнього процесу.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

І.В. М'якота

*Університет імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна*

ПРОБЛЕМА ЛІДЕРСТВА У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Що таке лідерство? Дане слово походить від англійського «leader» – ведучий, керівник. Сучасні дослідження проблеми лідерства доводять, що лідером стає людина, яка наділена лідерськими якостями, що може реалізовуватися у відповідних ситуаціях, але в науковій психолого-педагогічній та науково методичній літературі в достатній мірі не розроблені технології формування лідерських якостей у виховному процесі. Розрізняють «формальне» і «неформальне» лідерство. «Формальне» лідерство пов'язане з встановленими правилами призначення керівника і має на увазі функціональне відношення. «Неформальне» лідерство виникає на основі особистих взаємин учасників.

Особливе значення лідерство набуває в підлітковий період. З точки зору розвитку саме цей період характеризується як надзвичайно важливий у становленні особистості. В цей час відбувається розширення життєвого простору, соціального оточення. Це, перш за все, виявляється у виникненні особливого комплексу потреб, що виражається в прагненні вийти за рамки школи і долучитися до життя дорослих. У цьому віці афективні конфлікти викликаються зіткненням протилежних мотивів. Суперечності стосуються самооцінки, народжують підсвідому невпевненість, зниження активності і т.д. Однак підлітковий вік є найбільш сприятливим часом для розвитку емоційних аспектів самосвідомості. Для розвитку лідерських якостей підлітку необхідно, в першу чергу, навчитися взаємодіяти з іншими людьми. Це є основа роботи над розвитком комунікативних навичок підлітків.

Беручи до уваги психологічні особливості підліткового віку і дослідження особистісних рис лідера, буде доцільним виокремити якості, які забезпечують ефективне лідерство підлітків: упевненість в собі, наявність вольових якостей, прагнення до самоствердження та самореалізації, вплив на інших, оригінальне, творче мислення, комунікативні та організаторські здібності, вміння приймати правильне рішення у непередбачених ситуаціях, готовність брати на себе відповідальність. Формування лідерських якостей підлітків відбувається у процесі виховання, де виховання – це процес цілеспрямованого управління формуванням і розвитком особистості відповідно до вимог суспільства.

Психолого-педагогічні умови не виступають цілісною системою формування певних якостей особистості. Натомість реалізація психолого-педагогічних умов, як зовнішніх чинників, під впливом яких у підлітків виникають внутрішні суперечності, дозволяє спрямувати процес виховання на формування лідерських якостей.

Секрет виховання лідерських якостей полягає в успішності підлітків, їх відчуття свого росту і руху вперед. Педагоги і батьки повинні знаходити будь-яку можливість похвалити дитину, підтримати її – це перша умова забезпечення успіху. Дітям подобається бути в ролі переможця. Але, зіткнувшись з труднощами і невдачами, вони можуть відчувати негативні емоції розчарування і страху, тому з дітьми необхідно провести бесіду на тему «Сьогодні – переможений, завтра – переможець».

Для успішної реалізації в групі людині, особливо підлітку, необхідно розвивати лідерські якості та навички спілкування. Для суспільства важливо наявність цілеспрямованих і комунікативних людей. Для педагога важливо розвиток вихованця як особистості, допомога в самореалізації підлітка, розвиток бажання розширювати свої знання про світ, тобто вчитися. Для цього необхідно як вчителю, так і підлітку знати ряд прийомів і методів, які допоможуть рости особистості як лідеру

Науковий керівник: О.А. Дніпрова, канд. мед. наук, доц.

О.Н. Нажмудінова

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

РОЛЬ ЦІННОСТЕЙ В ЖИТТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

На сучасному етапі, коли на перший план виходить активізація людського фактору, важливо дослідити роль цінностей у молоді. Перед суспільством ставиться задача не просто підготовки відповідального громадянина, але і людини, здатної самостійно оцінювати свої вчинки. Рішення цієї задачі зв'язано з формуванням стійких моральних властивостей осо-

бистості. Проблемою дослідження цінностей займалося багато видатних психологів: Г. Олпорт, М. Рокіч, Д.А. Леонтьєв, К.Г. Юнг та інші.

Цінність — будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого вона живе.

По-перше, важливим етапом у розвитку цінностей молоді є поступове формування у неї вищих духовних потреб. Серед вищих духовних потреб варто зазначити потребу у пізнанні світу, сенсу життя, у визнанні та повазі старшого покоління, потребу у сприйманні та створенні краси, потребу у доброчинності та утвердженні справедливості, потребу у досягненні духовної досконалості. Вищі духовні потреби можна ще охарактеризувати як безкорисливі внутрішні спонуки до виконання різних видів діяльності.

Пробудження в студентів інтересу та безкорисливої внутрішньої спонуки до пізнавальної, комунікативної та естетичної діяльності сприятиме розвитку їх духовних потреб. У чуттєво-емоційній сфері особистості відбувається формування духовної ідеальної енергії, необхідної для виникнення вищих духовних потреб.

Цілеспрямоване формування потреб можна уявити як внутрішній рух від переконання до віри, а потім до потреби. Варто зазначити, що будь-які переконання особистості зароджуються через отримання знань, але інформація сама по собі не містить необхідного духовного потенціалу для зародження глибинних переконань. Глибинні переконання з'являються в особистості на тлі поєднання інформаційного з духовним.

По-друге, цінності є ідеологічною, політичною й моральною базою, що регулює поведінку індивіда практично у всіх соціальних процесах й феноменах.

Отже, цінності й ціннісні орієнтації людини за всіх часів були одним з найбільш важливих об'єктів дослідження філософії, соціології, етики й психології на всіх етапах розвитку даних наук. У різний час дослідниками цінності й ціннісні орієнтації розглядалися виходячи зі світоглядної позиції, якої дотримувалися автори, при цьому підкреслювався той або інший аспект даного феномена, а також його зв'язок з іншими моральними й психологічними характеристиками.

Соціологічні дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді останнього десятиліття переконують, що у свідомості сучасної молоді (в тому числі і студентської) формується тип особистості, характерний для західного суспільства – особистості, яка в першу чергу цінує себе і вважає, що її діяльність, успіх у житті і т. п. залежать в першу чергу саме від неї.

З однією сторони, це не погано, адже орієнтація на власні сили, розум, здібності при досягненні життєвих цілей вимагає роботи над собою, наполегливого оволодіння знаннями тощо. Але головне, щоб при виконанні цих завдань не формувалась людина-егоїст, яка зможе переступити через усе, попри будь-які моральні норми заради досягнення своєї мети.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що особистість, яка прагне розвивати у собі морально-духовні якості повинна дотримуватися принципу взаємності моральних обов'язків, де на перший план постає звільнення від егоцентризму. Таке звільнення передбачає формування особливих здібностей, таких як: проводити власне оцінювання за тими самими критеріями, за якими оцінюються інші; використовувати загальні принципи як основи поведінки духовно-багатої особистості та оцінювання за ними себе та інших; вміти враховувати потреби та інтереси оточення таким саме чином, як й власні.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

К.В. Назаренко

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПРОЯВИ ФІЗИЧНОЇ ТА ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ ДИТИНИ У СУЧАСНОМУ ВИХОВАННІ

У відношенні агресивності, як і інших проблем, важливо дотримуватись сталості відносно меж дозволеного і недозволеного. Це – частина довгострокової тактики заохочення дитини до інших форм вираження сильних емоцій. Негайні дії дорослих після агресивної реакції дитини будуть більш правильними і ефективними, якщо їх обмислювати в спокійний час, адже при розгортанні подій розмірковувати вже ніколи. Особливе значення в приборканні дитячої агресивності має те, що реакція дорослих повинна бути короткою і точною.

Отже, при проявах фізичної агресії, Фурманов, враховуючи психологічний ризик пов'язаний з застосуванням батьками тілесних покарань, рекомендує наступні „неагресивні” моделі дисциплінарного впливу:

1. Терпіння. Тут потрібна витримка.
2. Пояснення. Слід пояснити дитині чому її поведінка неправильна, робити це треба максимально коротко.
3. Відволікання. Треба запропонувати дитині що-небудь більш цікаве, ніж те, що йому зараз хочеться.
4. Повільність. Не треба поспішати карати дитину. Раптом вчинок повториться.
5. Нагороди. Краще схвалити дитину за хорошу поведінку. Це збудить в ній бажання ще раз почути похвалу.
6. Жарти. Рекомендується іноді пожартувати з приводу покарання і навіть придумати яку-небудь гру, щоб дитина теж мала привод покарати «винуватого» батька. Дуже важливо дати дитині можливість відчути, що і бать-

ки підпорядковуюються тим самим правилам поведінки. В цьому випадку дитина буде менш сердитися, коли буде покараний за порушення правил.

Вербальна агресія. Повна профілактика бранних слів неможлива з тієї причини, що діти живуть в соціумі і не застраховані від впливу середовища. Але вплинути на них можливо, як вважає Е. Фромм, якщо порекомендувати батькам наступне:

1. Не сваріть дитину, не погрожуйте, що будете сварити її, якщо вона буде говорити бранні слова.

2. Постарайтеся зробити так, щоб вона була як можна більш відкрита з вами. Це дозволить безпосередніше висловлюватися в вашій присутності, і тоді те, чому вона навчиться вона скаже вам, а не при сторонніх.

3. Здивуйте дитину - це найкращий спосіб вплинути на неї. Коли вона стане говорити бранні слова, віднесіться до цього спокійно, м'яко добродушно.

4. Поясніть дитині, що говорити бранні слова так само неприйнятно, яке відригувати за столом чи не вибачитися в потрібний момент. Але поясніть це коротко, не караючи її.

5. Якщо станеться, що в дитини вирветься бранне слово при сторонніх, кратко вибачтеся за неї і одразу ж змініть тему розмови.

В якості профілактики непрямой агресивної поведінки психологи рекомендують:

Як можна м'якше проявляти своє незадоволення та роздратування. Якщо дитина захоче що-небудь зламати, або навіть зламає в чужому домі, слід принести вибачення при дитині, пояснити їй, чому і батьки і всі інші не схвалюють її вчинок, запропонувати їй яке-небудь заняття, а при необхідності увести додому.

Не можна силою примушувати дитину до покорення з тієї причини, що ця тактика може викликати у неї прагнення ще більше ламати.

Допомога дитині в адаптації до оточуючих обставин і дорослих напевне зменшить її бажання ламати і руйнувати.

Більша участь в її житті – з точки зору дитини, а не з батьківської – дозволить їй почуватися коханою і бажаною. Чим більш впевненою стане дитина, тим менш вона буде відчувати гнів, заздрощі, тим менш в ній залишиться егоїзму.

Дуже корисно кожен раз пропонувати дитині усунути спричинений нею розгром. Найчастіше слідує відмова, але коли-небудь дитина може і відгукнутися на слова: «Ти вже достатньо великий і сильний, щоб створити безлад, тому я впевнена, що ти допоможеш мені прибратися». Якщо прибирання признається як покарання або дитину змушують допомагати, це навряд чи змінить руйнуючу поведінку; в контексті повинна бути впевненість дорослого, що «великий» хлопчик повинен нести відповідальність за свої справи. Якщо дитина все ж таки допоможе прибратися, вона, обов'язково повинна почути щире «спасибі» і жодних нагадувань – для неї інцидент вичерпаний

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ МАНИПУЛЯЦИЯ

В наше время манипулирование людьми, стало одной из основных проблем человечества. Каждый день люди умеющие манипулировать, навязывают другим мысли, будь они положительными или отрицательными, заставляют выполнять какие-либо действия, которые будут выгодны манипулятору. Это опасное психологическое оружие, владение которым может играть большую роль в общении.

Итак, манипуляцией является психологическое воздействие, направленное на побуждение человека совершать определенные действия в пользу манипулятора. Манипулирование встречается всегда и везде. Отношения в обществе невозможны без манипулирования. Но проблема в том, что мы не можем контролировать проявление манипуляции. Манипулятор добивается желаемого тайно, и никогда не раскроет оппоненту истинную цель общения. Такие люди зачастую делают своих жертв на 2 категории: «нужен» и «не нужен».

Манипуляция реализуется в двух стадиях: подготовка и непосредственная манипуляция.

В рамках подготовки осуществляются некоторые процедуры:

1. Выбор мишени воздействия. Манипулятор, решает для себя какие у него намерения совершить манипуляцию, и какой род воздействия он собирается совершить. Тщательно изучает свою цель, ее интересы, страхи, круг общения, поведение. Делает анализ и выбирает индивидуальный к этому человеку подход.

2. Контекстуальное оформление. Для успешной манипуляции, манипулятор тщательно выбирает физические условия, так как они играют большую роль в манипулировании. Дело может происходить в официальном стиле (на работе, в офисе) или в неофициальном (на природе, на вечеринке). Опытный манипулятор учитывает все эти условия, так как они влияют на создание атмосферы, в которой проще внушить что-либо и получить желаемый результат.

3. Установление контакта. Для начала процесса манипуляции необходимо войти в контакт и любым способом удерживать его. Особым видом контакта является присоединение. Приём присоединения разработан в нейролингвистическом программировании и осуществляет присоединение к ведущей репрезентативной системе человека (визуальной, аудиальной и кинестетической).

Завершив подготовку, необходимо сразу же приступить к делу. Манипуляция начинается с момента крепкого контакта, в котором формируется

хорошее впечатление, доверие и симпатия. Существует огромное количество приемов и способов манипулирования, к примеру, воздействие страхом, виной, жалостью, гордостью и т.п., но конечная цель у них всех одна: заставить свою жертву выполнить какое-либо действие в пользу манипулятора.

Возьмем простой пример глобальной манипуляции в политической сфере. В наше время она целиком и полностью зависит от средств массовой информации. Формирование навязчивых образов и искусное манипулирование общественным сознанием достигло такого технологического уровня, что позволяет формировать взгляды и политические предпочтения людей.

Так как же сопротивляться всем этим попыткам манипуляции?

Есть лишь один способ – понять чего хочет от вас оппонент, убедитесь в его намерении манипулировать вами и зеркально отображать в своем поведении все психологические уловки манипулятора. Нужно лишь понимать чего хотите вы сами, что умеете и что готовы сделать. Если вы отстаиваете свою точку зрения и не поддавайтесь на провокации, у манипулятора пропадет интерес с вами общаться, изменится настроение и поведение, в результате чего он будет пытаться как можно быстрее закончить разговор.

Однако каждый из нас всегда ищет в чем-то выгоду, манипулирует другими сам того не замечая. Просто постарайтесь вдуматься в свои поступки и слова. Это тяжело контролировать, но со временем вы научитесь отличать простое общение от манипуляции и не поддаваться ей.

Научный руководитель: О.Б. Тарнопольський, д-р пед. наук, проф.

Г. Некрасова
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Молодший шкільний вік – особливий період в житті дитини. Його ще називають вершиною дитинства. З приходом дитини до школи відбувається перебудова всієї системи відносин дитини до дійсності. Дитина зберігає багато дитячих якостей – легковажність, безпосередність, погляд на дорослого «знизу вгору». Але у цей період у дитини з'являється інша логіка мислення. Навчання для неї – значуща діяльність. В школі вона здобуває не лише знання і вміння, але й певний соціальний статус. Змінюються інтереси, цінності, життєвий устрій дитини.

Проблемі становлення самооцінки присвячувало свої праці багато вітчизняних і зарубіжних психологів (Г. Андрущенко, Л. Божович, П. Ча-

мата, І. Чеснокова, Т. Полозова, Я. Коломінський, І. Кон та ін.). Більшість авторів схиляються до думки, що самооцінка – це розуміння людиною своїх якостей, властивостей. У психологічних дослідженнях Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, Г.І. Ліпкіної, Г.А. Цукерман самооцінка розглядається як важливе особистісне утворення, яке приймає безпосередню участь у регуляції людиною своєї поведінки і діяльності.

Дитина відкриває для себе нові соціальні позиції - позиції школяра, пов'язаної з виконанням високо оцінюваної дорослими навчальної роботи. Народжується соціальне «Я» дитини. З'являється нова сфера відносин – «дитина-вчитель», яка починає впливати на відносини дитини з батьками та товаришами. Навчальна успішність стає чи не головним критерієм оцінювання особистості школяра. Разом з оцінкою вчителя та батьківським ставленням, навчальна успішність є вагомим чинником формування самооцінки школяра та його соціального статусу.

Від самооцінки дитини залежить характер спілкування, відносини з іншими людьми, успішність її діяльності, подальший розвиток особистості. Саме тому проблема виникнення і розвитку самооцінки є однією з центральних проблем становлення особистості молодшого школяра.

Самооцінка – оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Самооцінка – це ядро особистості і найважливіший регулятор її поведінки. Від неї залежать взаємовідносини людини з оточуючими її людьми, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач.

Самооцінка є найважливішим показником розвитку особистості. Вона дає змогу людині робити активний вибір у найрізноманітніших життєвих ситуаціях, визначає рівень її прагнень і цінностей, характер її відносин з оточуючими. Самооцінка починає формуватися ще в ранньому дитинстві, коли дитина відокремлює себе від оточуючих людей і продовжує видозмінюватися протягом усього життя, стаючи все більш критичною і змістовною. Сензитивним періодом для становлення самооцінки як особливого компонента самосвідомості є молодший шкільний вік, тому важливим і необхідним є починати процес формування об'єктивної самооцінки саме в цей віковий період.

На сучасному етапі розвитку початкової школи пріоритетною метою навчання є розвиток особистості школяра. Особистісний розвиток молодшого школяра співвідноситься з формуванням його самосвідомості, важливою і невід'ємною частиною якого є сформованість самоконтролю і самооцінки. Л.С.Виготський зазначав, що саме в семирічному віці починає складатися самооцінка як узагальнене, поза ситуативне і разом з тим диференційоване ставлення дитини до самої себе.

Самооцінка – найважливіша особистісна інстанція, що дозволяє контролювати власну діяльність з точки зору нормативних критеріїв, будувати свою цілісну поведінку відповідно до соціальних норм. Тому необ-

хідно починати формування дій самоконтролю і самооцінки з першого року навчання дитини в школі. Від того, наскільки повноцінно молодші школярі освоюють контроль і оцінки, буде залежати їх подальше навчання.

Таким чином, самооцінка – це необхідний компонент розвитку самосвідомості, тобто усвідомлення людиною себе, своїх фізичних сил, розумових можливостей, вчинків, мотивів та цілей власної поведінки, свого ставлення до інших людей та до самої себе.

Не можна говорити про міцні риси характеру і твердо сформованих поглядах на життя у дітей молодшого шкільного віку. Але все ж у багатьох випадках досить чітко можна простежити, в якому напрямку розвивається особистість, наскільки стійкі її позитивні якості.

Науковий керівник: М.В. Сурякова, канд. психол. наук, доц.

Е.С. Новіков
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

СТАТЕНЕ ВОНОВАННЯ

Під **статевим вихованням** мається на увазі процес формування у батьків і дітей правильного ставлення до питань статі з використанням різноманітних медико-психологічних засобів. Його сутність – **статева ідентифікація**, тобто формування людини чоловічої статі – за чоловічим типом, жіночої статі – за жіночим типом. Статеве виховання має допомогти людині знаходити і реалізовувати свою індивідуальність в піднесеному, благородному, гуманному, але не у вульгарному, низинному і свавільному. Важливим аспектом статевого виховання є виховання почуття любові. Людина, яка не навчилася любити батьків, Батьківщину, свій народ, егоїстичний і, як правило, легко змінює свої прихильності, непостійний у статевиx стосунках.

Статеве виховання починається відразу після народження і триває протягом всього життя. Формування правильного розуміння своєї статевої приналежності повинно наповнюватися соціально цінним змістом. Інакше кажучи, починаючи з дитячих років дитина повинна отримувати чіткі уявлення про те, якими повинні бути справжній чоловік і справжня жінка. В. О. Сухомлинський у цьому зв'язку підкреслював: «Виховання справжніх чоловіків і справжніх жінок починається з формування громадянського ядра особистості». Зокрема, він називав три речі, які необхідно затверджувати в хлопчиків та юнаків: борг чоловіки, відповідальність чоловіки, гідність чоловіка. У процесі виховання молодим людям повинні щепитися навички спілкування, повагу до представників протилежної статі, так як саме невміння спілкуватися з представниками протилежної

статі веде часом до хуліганства, вживання спиртного («для хоробрості»), насильству. Немаловажне значення в статевому вихованні має розкриття зв'язку і наступності поколінь, формування поняття **хорошої повноцінної сім'ї**.

Польський сексолог Казимир Імелінській в 1960-х рр. сформулював принципи статевої освіти дітей та статевого виховання молоді в період статевого дозрівання.

1. **Тривалість:** роз'яснення не можна обмежити однією бесідою, вони повинні починатися, коли дитина сама стане задавати питання, що стосуються статевого життя (3-4 роки). Зазвичай ці питання пов'язані з тим, звідки він з'явився. Ще до настання статевої зрілості (12-14 років) діти повинні отримати необхідну інформацію.

2. **Правдивість:** роз'яснення має бути правдивим, брехливі відповіді призводять до розпалювання ще більшого інтересу до питань статі, а заодно недовірі дітей до іншої інформації, одержуваної від дорослих.

3. **Індивідуальність роз'яснень:** це не означає, що дитину треба відвести убік і віч на віч розмовляти з ним. У цьому випадку може виникнути враження, що порушена тема «ганебна», «делікатна» і т.д. Стало бути, інші діти можуть теж бути присутнім, проте не слід спеціально організувати групові бесіди, особливо з молодшими дітьми.

Якщо дитина випадково опинився серед дорослих, які обговорюють статеві питання, не слід його видаляти і переривати бесіду, її потрібно пристосувати до рівня розвитку дитини і якийсь час продовжувати, щоб уникнути підозр дитини, яка вгадує «делікатність» статевої проблем, їх «неприродність», і відвести від них увагу.

4. **Відповідність роз'яснень рівню фізичного і психічного розвитку дитини:** відповідати на «дитячі» питання треба відразу, як тільки питання задано, головне - не виходити за рамки заданого питання.

Швейцарський психоаналітик К.Г.Юнг прийшов до висновку, що більш ранне, ніж зазвичай, відверте пояснення розвантажує фантазію і тим самим перешкоджає розвитку. Взагалі Юнг не прибічник статевої освіти, тим не менш, аналізуючи поведінку спостережуваних їм дітей, зазначав, що статевої просвітництво дітям не зашкодило, вони розвивалися здоровими і нормальними.

К. Імелінській сформулював наступні **принципи статевого виховання молоді в період статевого дозрівання:**

1. **Принцип непорушення статевого потягу.** В основі цього принципу лежить теза, за яким статево життя не слід починати до повного фізичного дозрівання. Щоб цей принцип реалізувати, необхідно уникати спокус сексуального характеру, сприяти тому, щоб діти і підлітки багато рухалися, «розряджалися» в іграх, розвагах і різних видах спорту. На самоті, коли активність молодої людини не спрямована на конкретну справу, вона часто знаходить вихід в дії сексуального характеру.

2. **Необхідність відомої стриманості в статевому житті.** Статевий інстинкт володіє великою силою, поглинаючи будь надлишки енергії організму, не використані іншими шляхами, тому його потрібно обмежувати, щоб позначити відповідне місце статевого потягу у розвитку особистості.

Відзначимо, що К.Г.Юнг вважав статевий інстинкт лише одним з кількох інстинктів людини, тоді як

3. Фрейд надавав йому провідне, всеосяжне значення. Стало бути, можна і потрібно поставити статевий потяг в залежність від інтелекту: людина саме цим відрізняється від тварин, у яких статевий потяг регулюється виключно інстинктами.

3. **Сублімація статевого потягу.** Сублімація (термін З.Фрейда) означає переключення статевої енергії в іншу корисну діяльність, що має практичну цінність: спорт, творчість і т.п. Треба тільки, щоб ця діяльність захоплювала людини цілком і повністю, а не була епізодичній.

4. **Виховання методом спільного навчання.** У школах спільного навчання еротичні інтереси починають проявлятися роком або двома пізніше, ніж в жіночих і чоловічих навчальних закладах, та й виражені вони не так сильно, якщо налагоджено нормальне, повноцінне товариське взаємодія хлопчиків і дівчаток.

Однак статево виховання недостатньо обмежувати сферою інтимних відносин, воно нерозривно пов'язане з усіма іншими напрямками виховної роботи. Тому справедливо розглядати його в більш широкому контексті, як це робив, зокрема, видатний педагог і психолог П.П.Блонський, який ще в 1920 р писав, що творчий, здоровий працю, юнацький ідеалізм і ділове повага до людини - найкращі засоби статевого виховання.

Науковий керівник: О.А. Дніпрова, канд. мед. наук, доц.

Д.В. Носенко

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ФЕНОМЕН ПЕРШОГО ВРАЖЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ

У повсякденному житті, працюючи в різних сферах діяльності, кожній людині доводиться зустрічати нових для себе людей. У багатьох випадках обставини складаються таким чином, що на основі одного лише короткострокового сприйняття ми змушені оцінювати цих людей обирати найбільш розумний спосіб поведінки по відношенню до кожного з них. У таких випадках ми маємо справу з так званим першим враженням і актами поведінки на його основі.

Перше враження - це складний психологічний феномен, до складу якого входять чуттєвий, логічний і емоційний компоненти. Феномен містить ті чи інші особливості зовнішнього вигляду та поведінки особи, яка є об'єктом пізнання. Перше враження також містить більш-менш усвідомлювані і узагальнені оціночні судження. Так само, в ньому завжди присутнє емоційне ставлення до тієї людини, яка виявилася предметом сприйняття і оцінки.

Формування першого враження - досить складний процес, який має психологічну структуру, динаміку, зворотні зв'язки різного роду. Психологічною сутністю формування першого враження є міжособистісне оцінювання. Воно пов'язане з формуванням образу іншої людини, з якою належить спільна діяльність або спілкування. Основним завданням оцінювання є виявлення ознак, на підставі яких буде вибудовуватися образ іншої людини, так як цей образ багато в чому допомагає прогнозувати поведінку і послідовність дій.

Найважливішу роль в міжособистісному оцінюванні відіграє процес стереотипізації. У кожній людини під впливом багатьох факторів, в першу чергу досвіду взаємодії з людьми, формуються специфічні еталони-стереотипи інших людей. Формування цих еталонів найчастіше не усвідомлюється людиною, але вони серйозно впливають і керують процесом оцінювання.

Соціальний інтелект - здатність правильно розуміти поведінку людей. Ця здатність необхідна для ефективної міжособистісної взаємодії і успішної соціальної адаптації. Сам термін «соціальний інтелект» був введений в психологію Е. Торндайком в 1920 році для позначення «далекоглядності в міжособистісних відносинах». Багато відомих психологів зробили значний внесок у створення інтерпретації цього поняття.

У 1937 році Г. Олпорт пов'язував соціальний інтелект зі здатністю висловлювати швидко, майже автоматичні судження про людей, прогнозувати найбільш вірогідні реакції людини.

Соціальний інтелект, на думку Г. Олпорта, - особливий «соціальний дар», що забезпечує гладкість у відносинах з людьми, продуктом якого є соціальне пристосування, а не глибина розуміння.

У поняття соціального інтелекту включається вміння комунікувати, встановлювати і підтримувати контакти, знаходити спільну мову з різними людьми та ін. Сюди ж входить вміння визначати наміри інших людей, певною мірою передбачати їхню поведінку (на свідомому і підсвідомому рівні). Соціальний інтелект дозволяє людям жити в рамках суспільства, разом працювати. При цьому передбачається, що особи з високим соціальним інтелектом успішніші в бізнесі (принаймні, в деяких його сферах, де треба активно взаємодіяти з іншими) та в особистому житті.

Отже, перше враження – це думка про людину, яка сформувалася у суб'єкта в перші хвилини при першій зустрічі та якапливає на подальшу оцінку діяльності і особистості цієї людини. В свою чергу, ефект першого

враження дозволяє виносити швидко і узагальнене враження про людину, з якою ми вже зустрічалися, і використовувати це враження для побудови подальшого спілкування. Перше враження може формуватися суб'єктом навмисно або мимоволі, його факторами можуть виступати особливості зовнішнього вигляду і поведінки людини, про який суб'єкт формує думку. Перше враження залежить у великій мірі і від особистісних особливостей, а саме рівня розвитку соціального інтелекту самого суб'єкта та характеристик його першого враження, яке може бути більш узагальненим або конкретним, вичерпним або поверхневим, реалістичним або нереалістичним, достовірним або помилковим.

Науковий керівник: М.В. Сурякова, канд. психол. наук, доц.

І.В. Олійник,
*канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки та психології
Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

МОТИВАЦІЙНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В УМОВАХ АСПІРАНТУРИ

Проблема формування дослідницької компетенції майбутніх докторів філософії є однією з найбільш важливих як з теоретичної, так і з практичної позиції й належить до числа особливо значущих освітніх проблем.

Компетенція є однією з інтегративних характеристик особистості ад'юнкта й передбачає наявність у її структурі мотиваційної складової, тому проблема формування позитивної процесуальної мотивації до дослідницької діяльності майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури виявляється актуальною.

Мотиваційній сфері дослідницької діяльності присвячено чимало наукових розвідок. Так, роботи Д.Богоявленської, Дж. Дьюї, А. Маслоу, Д. Халперн, М. Ярошевського засвідчують про наявність великої зацікавленості даним феноменом.

Цілком погоджуємося з думкою психолога О. Леонт'єва, який зазначає, що мотивація є глибоким особистісним утворенням; діяльність не може існувати без мотиву, тому відповідно, мотив є невід'ємним структурним компонентом діяльності.

Першочергово дамо визначення основним дефініціям.

Основою мотивації є поняття „мотив” та „стимул”, що нерозривно пов'язані між собою, проте мають діаметрально різний зміст.

Мотив – (від фр. *motif*, від середньовічної латини *motivus*, від лат. *motus* –прикметник минулого часу дієслова *movēre* – рухати(ся)) – багатозначний термін, що використовується у двох головних значеннях:

внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до дії; фрагмент загальної картини або об'єкта, що багаторазово повторюється з деякими змінами.

Сукупність мотивів характеризує особистість в соціальній системі й зумовлює її поведінку та реакцію на зовнішні впливи.

Стимул – пусковий механізм, що впливає на процес та результати діяльності.

Мотивація – процес спонукування особистості до здійснення діяльності, досягнення мети.

Аналіз психологічної літератури дав змогу констатувати, що існує дві основні групи мотиваційних характеристик: змістові (в основі – зміст потреб особистості, її цілей: мотиваційно-потребова теорія А. Маслоу, теорія Альдерфера, двофакторна теорія Герцберга та ін), пов'язані з сутністю діяльності, що реалізується особистістю, й динамічні (досліджують поведінкові аспекти особистості: теорія очікувань Врума, теорія мотивації Л. Портера-Е. Лоулера та ін), пов'язані з процесуальною формою вираження мотивів [2].

У межах нашого дослідження визначаємо мотивацію як один із найбільш вагомих факторів дослідницької діяльності й розглядаємо як сукупність рушійних сил, що спонукають майбутніх докторів філософії до активної науково-пошукової та дослідницької діяльності.

Мотиваційна складова дослідницької компетенції характеризується нами як відносно стійка індивідуально неповторна сукупність певних факторів, що утворюють систему потреб, мотивів, стимулів та ціннісних орієнтацій, які детермінують дослідницько-пошукову поведінку й визначають взаємозв'язки, що існують між діями та причинами (рис. 1).

У межах означеного напрямку дослідження ми розглядаємо необхідність формування процесуальної (внутрішньої) мотивації, яка полягає в усвідомленні особистості того, для чого здійснювати дослідницьку діяльність, які найбільш оптимальні шляхи для цього є, яким маршрутом рухатися до поставленої мети, що отримає вона в кінцевому результаті тощо.

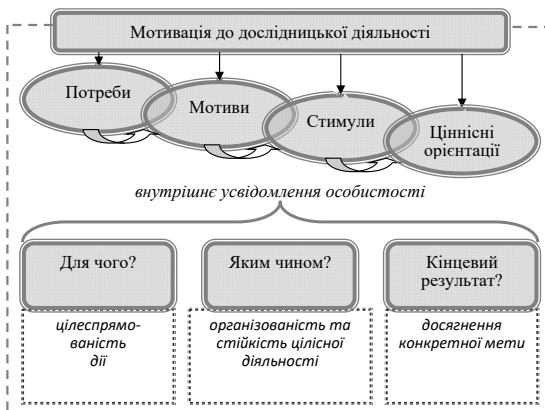

Рис. 1. Механізм процесуальної мотивації до дослідницької діяльності

Внутрішня мотивація пояснює цілеспрямованість дії, організованість та стійкість цілісної діяльності, що спрямована на досягнення конкретної мети.

Зовнішню мотивацію ми не беремо до уваги, оскільки деякі аспіранти (ад'юнкти) її вже мали на етапі вступу до аспірантури (вимога керівництва, прагнення до підвищення соціального статусу, данина моді тощо).

У ході діагностики мотиваційної сфери майбутніх докторів філософії було виявлено, що рівень процесуальної мотивації має значно нижчі показники, ніж зовнішньої. Це свідчить про необхідність створення відповідних умов, що сприятимуть підвищенню внутрішньої мотивації та стимулюватимуть ад'юнктів до дослідницької діяльності.

У межах навчальної дисципліни «Тренінг комунікативності й особистісного розвитку» майбутнім докторам філософії пропонується набір технік щодо формування або підвищення рівня процесуальної мотивації до здійснення дослідницької діяльності та формування відповідних компетенцій (тренінги «Колесо життя» з використанням метафоричних асоціативних карт (автор О. Тараріна), «Тайм-менеджмент»).

Показниками рівня мотиваційної готовності до дослідницької діяльності визначаємо: потяг до саморозвитку, самоосвіти; прояв інтересу до засвоєння методів науково-дослідної діяльності; прагнення до участі у наукових конференціях та семінарах, що проводяться в межах кафедри; активна участь в обговоренні результатів дослідницьких проектів інших ад'юнктів; ведення активної науково-дослідної діяльності.

В.В. Омеляненко,
*аспірант, Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя, Україна*

МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ ЯК ФАКТОР ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ПРАВОЗНАВСТВА

В умовах сьогодення актуальною постає проблема розвитку правової культури українського суспільства взагалі, та формуванню «соціального прошарку» юристів нової формації, зокрема.

У зв'язку з цим все більшої сили в освітніх процесах набуває професійна підготовка майбутніх фахівців з правознавства, що володіють знаннями предметної галузі, професії; уміннями діяти на основі розвинутої правосвідомості, правового мислення й правової культури, здатні до безперервного та активного навчання, самоосвіти й творчої самореалізації.

Тому особливої ваги в роботі фахівця-правника набувають стимулюючі фактори: як внутрішні, так і зовнішні. У чому ж полягає сутність мотиваційних чинників впливу?

Наші дослідження ролі цього фактора в професійній діяльності юристів показали, що мотиви виступають тією спонукальною силою, тим джерелом, що зумовлені актуалізацією тих або інших потреб особистості, крім того, такими суб'єктивними характеристиками, як уміння, знання, здібності, характер. Мотивація постає як процес, що підтримує активність людини, визначаючи її поведінку в певній соціальній ситуації.

У процесі наукового пошуку ми багаторазово зверталися до природи мотиваційного феномена і його ролі в підвищенні ефективності юридичної діяльності, до вивчення особистісних характеристик тих фахівців, які працюють на високому рівні, досліджуючи механізми мотивації з різних сторін: вплив оточуючих людей і подій; аналізували їхні схильності, прерогативи, джерела їхньої професійності та винахідливості в роботі.

Проблема полягає в тому, щоб віднайти, науково обґрунтувати привабливі, популярні й ефективні засоби стимулювання юридичної діяльності в умовах ринку, який для більшої частини фахівців цієї сфери сьогодні є новим соціумом. Практично це означає, що не тільки матеріальні стимули є підставою продуктивності юридичної праці спеціалістів.

Ми використовували з цією метою результати тих науковців, зусиллями яких (А. Борейчук, А. Бочевар, О. Браткова, М. Василенко, М. Васильєва, О. Каліцева, О. Котикова, В. Маньгора, Ю. Марченко, Т. Масленникова, Л. Насіленко, С. Пелипчук, В. Рижиков, С. Циганій) доведено, що інтерес фахівців-правників до професійної діяльності, до самовдосконалення, до їхньої продуктивної праці залежить від багатьох факторів.

Більшість учених сходяться на думці, що головним стимулом для правознавця в його прагненні бути успішним є емоційно сприятливий клімат в колективах, згода між адміністрацією установ, організацій та колегами.

Отже, нами визначено, що стійке прагнення займатись професійним самовдосконаленням зумовлено наступними стимулами:

- стійкою вірою керівників юридичних установ у творчі можливості фахівця й надання йому максимальних умов для самозростання;
- бажання менеджерів організацій максимально використати фаховий потенціал бажаючих успішно працювати юристів;
- можливість отримати в юридичному просторі вищу посаду, різноманітні матеріальні блага.

Узагальнюючи теоретичні уявлення щодо мотивації успішної професійної діяльності майбутніх спеціалістів-правників, слід наголосити на формуванні позитивної стійкої мотивації до навчання, здатності до безперервного самовдосконалення та самореалізації.

Науковий керівник: Л.О. Сущенко, д-р пед. наук, доц.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ І РЕФЛЕКСИВНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

В останні роки все більше число авторів звертається до вивчення феномена психологічного захисту як важливого неусвідомлюваного механізму регуляції поведінки і діяльності людини. Розробкою проблеми психологічного захисту займалися як вітчизняні, так і зарубіжні психологи (Р.М. Грановська, Ф.В. Бассін, R. Plutchik, H. Kellerman, H. Conte і ін.). Психологічний захист відіграє важливу роль в процесі формування особистості та її потреб. Ці механізми оберігають усвідомлення особистістю негативних емоційних переживань, сприяють збереженню психологічного гомеостазу, вирішенню внутрішньо особистісних конфліктів і протікають на несвідомому і підсвідомому психологічних рівнях.

У сучасній психології багато провідних вчених займаються дослідженнями рефлексивності і способів захисної поведінки особистості, однак проблема зв'язку психологічного захисту з рефлексивністю в юнацькому віці ще не отримала належної розробки в психологічній науці. Разом з тим, в умовах кризового розвитку сучасного суспільства соціально-економічні, культурні, політичні зміни дуже впливають на процес формування особистості.

Кардинальність цих змін, що торкнулися всіх аспектів соціального оточення, настільки велика, що не могла не позначитися і на зростанні емоційного дискомфорту, внутрішньої напруженості, неадекватного сприйняття самого себе. Психологічні захисні механізми в психології розглядаються як система регуляторних механізмів, які слугують для усунення або зведення до мінімуму негативних, травмуючих особистість переживань.

Актуальність проблеми психологічних захисних механізмів і рефлексивності в юнацькому віці пояснюється тим, що саме в цей період відбувається становлення самосвідомості, визначає його ставлення до людей, стратегії поведінки.

З одного боку, молода людина сприймає себе як особистість виняткову, ставить себе вище інших людей, з іншого боку – сумнівається в собі, у своїх вчинках, але намагається не допускати до тями ці сумніви. Число досліджень, що стосуються особливостей механізмів психологічного захисту у юнаків, вкрай мало, тоді як період юності є дуже важливий і відповідальний етап розвитку особистості.

Досягнення анатомо-фізіологічної зрілості, його нове положення в сім'ї і суспільстві, зміна типу провідної діяльності, необхідність вирішу-

вати проблеми професійного самовизначення і вибору свого життєвого шляху – все це неминуче призводить до посилення почуття тривоги, неспокою, невизначеності і дозволяє назвати юнацький період критичним, а значить, пов'язаним з посиленням механізмів психологічного захисту.

Вивчення особливостей психологічного захисту і особливостей рефлексивності в період юності дозволить психологам зрозуміти особливості поведінки юнаків і дівчат, дозволить наблизитися до розуміння механізмів формування особистості і дасть можливість надавати більш ефективну психологічну допомогу.

Таким чином, метою нашого дослідження було теоретично з'ясувати та емпірично дослідити взаємозв'язок психологічних захисних механізмів і рефлексивності в юнацькому віці. В якості гіпотези висуното припущення про існування взаємозв'язку між психологічними захисними механізмами і рефлексивністю в юнацькому віці.

У дослідженні приймали участь 50 осіб у віці від 17 до 18 років, серед яких учні комунального закладу освіти «Навчально-виховний комплекс № 59» м. Дніпро.

В ході дослідження були застосовані наступні методики:

- «Індекс життєвого стилю» Р. Плутчика і Х. Келлермана;
- «Діагностика рефлексивності» А.В. Карпова;
- «Диференційний тип рефлексії» Д.О. Леонтьєва, Є.М. Лаптевої, Є.М. Осіна, А.Ж. Саліхова.

Отримані результати емпіричного дослідження засвідчують, що:

1) провідними психологічними захисними механізмами в юнацькому віці є проєкція – 76,8%, регресія – 70,8% та реактивне утворення – 70,5%. Такий психологічний захисний механізм, як заперечення, має ступінь вираження 61,7%, інтелектуалізація – 63,3%, заміщення – 59,8%, витіснення – 59,8%, компенсація – 55,9%;

2) в юнацькому віці переважає середній рівень розвитку рефлексивності, який спостерігається у 66% (33 особи) досліджуваних, тоді як низький рівень розвитку рефлексивності спостерігається у 18% (9 осіб) досліджуваних, а високий – у 16% (8 осіб);

3) у досліджуваних в усіх формах рефлексії, а саме у системній рефлексії – 68% (34 особи), інтроспекції – 66% (33 особи) та квазірефлексії – 76% (38 осіб), переважає показник норми;

4) кореляційний аналіз взаємозв'язку психологічних захисних механізмів і рефлексивності дав можливість виявити тісний позитивний кореляційний зв'язок між «інтелектуалізацією» та «системною рефлексією» ($R_{\text{емп.}} R_{\text{емп.}} = 0,367$); тісний від'ємний кореляційний зв'язок між «запереченням» та «інтроспекцією» ($R_{\text{емп.}} R_{\text{емп.}} = -0,444$); тісний позитивний кореляційний зв'язок між «регресією» та «інтроспекцією» ($R_{\text{емп.}} R_{\text{емп.}} = 0,413$); помірний позитивний кореляційний зв'язок між «заміщенням» ($R_{\text{емп.}} R_{\text{емп.}} = 0,357$), «компенсацією» ($R_{\text{емп.}} R_{\text{емп.}} = 0,334$) та «інтрос-

пекцією»; тісний позитивний кореляційний зв'язок між «проекцією» та «квазірефлексією» ($R_{\text{емп.Ремп.}} = 0,387$); тісний позитивний кореляційний зв'язок між загальним рівнем рефлексивності та «інтелектуалізацією» ($R_{\text{емп.Ремп.}} = 0,365$), що дало змогу підтвердити емпіричну гіпотезу.

Таким чином, описані кореляційні зв'язки представляють інтерес для практичних психологів і вчителів, оскільки можуть надати допомогу в діагностичній та консультативній роботі з представниками юнацького віку.

Науковий керівник: В.І. Лазаренко, канд. соц. наук, доц.

К.У. Отарбаева,
слухатель РИИУ

Р.У. Отарбаева,
*преподаватель, Нукусский государственный педагогический институт,
г. Нукус, Узбекистан*

РАЗВИТИЕ УСТНОЙ РЕЧИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА

Речь выступает как средство взаимосвязи детей с окружающим миром, как одно из средств получения наиболее полной информации о нем и свои действия. Нарушение этой связи приводит к уменьшению объема информации, которую получают дети, сказывается на развитии их познавательных процессов.

Проблема развития и активизации познавательной деятельности глухих и слабослышащих, прежде всего, касается интенсификации овладения языком как средством общения и орудием мышления, а также развития окончательной слуховой функции и коммуникабельных навыков на основе бисенсорного и моносенсорного восприятия речи.

Нормальный ход учебного процесса зависит от активной речи учащихся, которое обеспечивает двустороннюю коммуникацию педагога и школьника. Нарушение такой коммуникабельности приводит не только к чрезмерным затратам времени, но и к частому искривлению сути сообщений.

Процесс восприятия речи детьми, имеющими дефект слуха, осложненный в самом первом этапе – приеме речевых сигналов. Эти речевой двигательные акустические сигналы, доступные этой нозологической группе детей, достаточно специфичны. Их специфика проявляется в том, что они отрывочны, часто искривленные и воспроизводятся детьми с патологией органа слуха или без звука, или при наличии нарушения звучание устной речи. Глубина нарушения процесса восприятия и воспроизведения речи детей с нарушениями слуха зависит от группы глухоты или степени потери слуха. Итак, чем сильнее проявление недостатка слуховой функции, тем больше речевые нарушения следует ожидать.

Анализ проявления недостаточного развития словесной речи как фактора, который ограничивает возможность передачи необходимого объема информации о двигательных действиях показал, что ограниченность специального словарного запаса, особенности восприятия слабослышащими школьниками устной речи и трудности понимания ими ряда грамматических форм в большинстве случаев приводит к неполному или неверному пониманию сути информации, которую они получают.

От того, насколько правильно ребенок понимает двигательное задание, насколько четко представляет отдельные моменты его решения, настолько она потенциально готова к решению этой задачи и сумеет применить свои способности, зависит не только качество, но и сама возможность выполнения упражнения.

Итак, успешность двигательных действий детей с дефектом слуха определяется тем, насколько адекватно отражается в элементах анализа весь динамический комплекс внутренней системной информации.

Вместе с тем, как показывает практика работы с детьми, имеющими патологию органа слуха, речевая недостаточность осложняет: восприятие информации, содержащей описание основ и алгоритмов двигательных действий, их характеристик, освоения техники выполнения физических упражнений; осуществление коррекции движений (оперативный и текущий контроль).

Как видно из вышесказанного, недостаточное развитие речи и познавательных процессов у детей с недостатком слуха отрицательно сказывается на развитии их двигательной сферы. Кроме того, недостаточность речевого обеспечения значительно снижает эффективность обучения слабослышащих школьников движениям, приводит к замедлению динамики формирования двигательных умений и навыков.

Ю.Р. Охріменко

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ГУМОР ЯК ЕЛЕМЕНТ КОМУНІКАЦІЇ

У вивченні психіки людини важливе місце займає дослідження особистості у процесі соціальних взаємодій, їх вплив та значення у формуванні індивідуальних особливостей. Гумор, як соціальне явище, присутній в багатьох ситуаціях спілкування, тому ми вважаємо гумор та його вплив на соціальне середовище актуальною та важливою темою дослідження.

Спілкування між людьми складає вагому частину життя соціуму, і є чи не найважливішою його частиною. Спілкування – складний процес, який поділяють на елементи задля зручності у описанні.

Посилаючись на класичний підручник соціальної психології Г.М. Андреевої, опишемо поділ спілкування на три аспекти, чи сторони цього процесу: комунікативна, інтерактивна, перцептивна.

Комунікативна сторону спілкування можна описати як обмін інформацією між індивідами.

Інтерактивна сторона спілкування як організація взаємодії між індивідами, обмін не тільки ідеями, думками чи знаннями, а також обмін діями.

Перцептивна сторона спілкування є процес сприйняття і пізнання учасниками один одного.

Комунікативна сторона спілкування, або комунікація між людьми, має специфічні особливості в обміні інформацією ніж коли це відбувається між, наприклад, електронними пристроями.

По-перше, комунікація – це не просто рух інформації від одного до іншого і навпаки, це активний обмін нею. Головна відмінність в тому, що особливу роль грає цінність інформації для кожного з індивідів. Люди не просто обмінюються значеннями, але намагаються дійти до спільного сенсу.

По-друге, інформація має вплив на учасників обміну. Тобто, обмін змінює стан учасників обміну.

По-третє, обмін інформацією між людьми можливий лише при наявності у кожного із них схожої системи кодування та декодування знаків. Тільки єдина система значень забезпечує розуміння партнерів у спілкуванні.

Тобто, специфіка комунікації, як форми соціальної взаємодії, є в активному обміні інформацією, який змінює стан учасників і є можливий лише за наявності спільних форм передавання і прийняття (спільної мови).

Книга Мартіна Рода «Психологія гумору» пропонує розуміння гумору як форми гри, яка включає когнітивний (несерйозну невідповідність), емоційний (радість) і поведінковий (сміх) компоненти. Всі ці елементи гумору мають соціальний вимір. Несерйозна невідповідність, яка зазвичай викликає гумор, стосується кумедних висловів або дій людей. У жартах майже завжди мова йде про людей, а не про тварин чи неживих об'єктах. Емоція радості також зазвичай переживається з іншими людьми.

Як соціальне явище, гумор обумовлений необхідністю шукати ефективні способи взаємодії з оточуючими людьми. Гумор може бути присутній у всіх типах міжособистісних відносин і виконувати різні функції. Однією з них є передача інформації співрозмовнику.

Людям притаманне безперервне дослідження свого соціального оточення, з ціллю визначити цінності, знання, емоційні стани, мотиви і наміри інших. Така інформація необхідна для досягнення бажаного у взаємодіях з іншими: встановлення більш близьких відносин, отримання бажаної вигоди і винагороди або здійснення впливу на інших. Через потенційну загрозу репутації правила пристойності часто заважають ставити прямі запитання на такі теми. Більшість людей боїться того, що їх мотиви будуть невірно витлумачені, що на них образяться за нав'язливість, або

що інші будуть якимось чином збентежені. Гумор може часто бути більш «легальним» і непрямим способом отримання такої інформації.

Зробивши гумористичне зауваження про почуття або думки, люди часто мають за ціль повідомити щось про них самих так, щоб потім можна було заперечувати цю інформацію, якщо вона не зустрічає хороший прийом. Крім того, спостерігаючи за тим, чи реагують інші сміхом або відповідають подібними гумористичними коментарями, люди намагаються визначити, чи поділяють інші подібну точку зору.

Гумор також може використовуватися, щоб розширити межі соціальної доречності, критикувати непорушні істини і повставати проти соціальних норм. Наприклад, використовуючи лайки або іншого роду непристойні вирази в гумористичній манері, людина може порушувати соціальні норми так, щоб інші люди з меншою ймовірністю ображалися, оскільки всі знають, що до гумору не можна ставитися серйозно.

Існує багато прикладів використання гумору як певної інформації, яку необхідно передати завуальованим способом і отримати інформації щодо відношення до цього. Одним із них є дослідження Джеймса Спредлі і Бренді Манн щодо взаємодій між барменами і офіціантками в американському барі. Велика частина гумору, який мав місце в цих взаємодіях, мав форму глузувань, непристойних коментарів, які використовували бармени-чоловіки на адресу офіціанток. Досліджувані чоловіки пояснювали цей гумор в термінах жартівливих відносин, розглядаючи його як спосіб зняти напругу, що впливає зі структури їхніх стосунків. Дослідник зазначає, що гумор не знімав напругу у жінок, а посилював їх фрустрацію і перш за все був стратегією, яку використовували чоловіки для підтримки їх відчуття переваги над жінками. Гумор використовувався як спосіб інформування оточуючих про своє більш високе, порівняно з ними, положення.

Таким чином, ми дослідили явище гумору в якості елемента саме комунікативної сторони спілкування. Ми визначили, що обмін інформацією складає вагомую частину спілкування і що гумор є одним із методів комунікації між людьми. Гумор може стати способом повідомлення оточуючих про свій стан, бажання порушити встановлені норми або домінуюче положення.

Науковий керівник: М.В. Сурякова, канд. психол. наук, доц.

Ю.В. Павлова

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПСИХОЛОГІЯ ВАГІТНИХ ЖІНОК

З давніх часів людей цікавить, що відбувається з жінкою під час вагітності. Сучасні технології дозволяють нам дізнатися вагу, ріст і стан дитини. Але що відбувається з самою мамою? що вона відчуває і переживає

в ці 9 місяців? Ми розглянемо, які етапи проходить вагітна дівчина і наскільки важлива психологічна підтримка в цей період життя.

Актуальність даної роботи полягає в тому, що вагітність і народження дитини хоч і короткий, але дуже важливий етап в житті людини. Так було є і буде. А для того, щоб створити максимально комфортні умови для протікання цього процесу ми повинні розуміти з якими проблемами стикаються дівчата в період вагітності, які страхи їх переслідують і як можна допомогти підготуватися до ролі батьків.

Метою нашої роботи є дослідження фізіологічних та психологічних аспектів та особливостей психіки вагітних жінок.

Вагітність – час грандіозних змін у всьому організмі, які супроводжуються змінами у фізіології та психології жінки. Цей час характеризується рядом змін в організмі матері, до яких вона майже не готова. Дуже важливим є той факт, як майбутня мама сприйме новину про вагітність. Оскільки наукові дані говорять про те, що якщо дитина не бажана, то психіка такої дитини буде травмована ще до народження. Майбутня мама тісно пов'язана з малюком. При тривалих стресових станах у крові матері утворюється надлишкова кількість стероїдних гормонів, що проходять плацентарний бар'єр і впливають на формування мозку дитини. Для дитини дуже важлива інформація, яка надходить від мами. Це необхідна умова для розвитку мозку. Треба відзначити, що зараз висувуються версії про те, що саме у внутрішньоутробний період починається формуватися базова довіра або недовіра до світу, і це формування йде на основі інформації, яка надходить до дитини від мами. Таким чином, однією з найважливіших проблем психологічного супроводу жінки в період вагітності є виділення стресогенних чинників і їх впливу на майбутніх матерів і їхніх дітей в різні фази вагітності.

Британський лікар Грантлі Дік-Рід вказує на страх і тривогу, які заважають нормальному протіканню третього триместру вагітності та пологів. У своїх книгах він розповідає про розроблену ним програму «природних пологів», основним положенням якої є спокій і повне розслаблення жінки, що народжує.

У свою чергу, французький лікар Мішель Оден також наголошує на важливості психологічного комфорту для жінки в період підготовки до пологів і самих пологів.

Вітчизняні психологи і педагоги не залишилися в стороні. Борис Павлович Нікітін у своїй останній книзі відводить велике місце вагітності та народженню дитини.

Поряд з загартовуванням і правильним харчуванням жінки, регулярними заняттями спортом, він наголошує на важливості психологічної готовності жінки до народження дитини.

На кожному етапі вагітності відбуваються зміни як фізіологічні так і психологічні. Якщо фізіологічні зміни ми бачимо візуально і можливо пам'ятаємо про них ще зі шкільних уроків з біології, то про психічні змі-

ни люди не завжди замислюються. Протягом 9 місяців жінки проходять кілька етапів. Існує кілька варіантів таких етапів. Кожен етап містить в собі свої зміни. За цей період жінка відчуває і страхи і радість, Вона звикається з тим, що скоро стане мамою, вчиться справлятися з перепадами настрою, її турбують думки про свою безпеку і про безпеку майбутньої дитини, вона турбується про здоров'я малюка, думки про те, чи буде вона хорошою мамою або поганою не покидають її, ну і звичайно страх перед пологами. У такі моменти як ніколи для жінок важлива підтримка близьких людей. Психологічна допомога і підготовка важлива не тільки для матері, але і для майбутнього тата теж. Його роль так само дуже важлива в цьому процесі.

Виходячи з вище сказанного можна зробити висновки:

Майбутня мама і малюк тісно пов'язані. Емоційний стан матусі дуже важливий для повноцінного розвитку малюка.

Вагітна дівчина проходить певні етапи вагітності, на кожному етапі переживає певні психічні та фізіологічні зміни. Для того щоб комфортніше пройти всі етапи вагітності дівчині необхідна підтримка близьких. Вагітність стосується як майбутньої мами, так і майбутнього тата, він, безумовно, теж переживає і хвилюється за свою сім'ю і для того, щоб чоловік міг підтримати правильно свою дружину і до і після потрібна психологічна підготовка майбутніх батьків.

Науковий керівник: О.А. Дніпрова, канд. мед. наук, доц.

А.С. Палілова

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПРОВОКАЦІЯ ЯК ПЕРШИЙ ЕТАП ДОМАНІПУЛЯТИВНОЇ ГРИ

Наше життя протікає в постійній взаємодії з іншими людьми. У кожного з нас є свої переваги, свої інтереси. Іноді вони співпадають, але нерідко – суперечать один з одним.

Спілкуючись, ми свідомо або мимоволі впливаємо один на одного. Немовля плаче від голоду або дискомфорту, це призводить до певної реакції: мама піклується про нього, годує і міняє пелюшки. Дуже швидко малюк розуміє, що для того щоб отримати від світу відповідь, потрібно подати якийсь сигнал. Досвідченим шляхом він перевіряє, які сигнали дієві, а які - ні. І нерідко вже з дитинства в спілкуванні з'являються ознаки маніпуляції.

Ми нікуди не можемо дітися від маніпуляцій. Вони оточують нас усюди: телебачення і друковані ЗМІ, інтернет, виступи політиків, рекла-

ма в будь-якому вигляді. Увійдїть в будь-який супермаркет. Маркетологи спеціально вивчають, де потрібно робити вхід і де ставити візки, щоб люди виконали по торговому залу максимально довгий шлях. Привабливі аромати свіжої випічки, мелодійна музика налаштовують на те, щоб покупці йшли не дуже швидко і накладали в кошики побільше. Так що ж таке маніпуляція?

Психологічна маніпуляція – це прихований вплив на іншу людину, як якщо б вона була неживим об'єктом або річчю. Маніпулятор буквально використовує людину у власних цілях.

Ерік Берн вважав, що майже всі люди приймають участь в психологічних іграх. Психологічна гра – це один із видів взаємовідношень між людьми, що несе маніпулятивний характер спілкування.

Різні сфери життя використовують свої маніпулятивні прийоми, такі як: спотворення інформації, пропаганда, ультиматум, шантаж, провокація, інтрига, гіпноз і інші. Але є й універсальні механізми, які допомагають досягати мети. Розглянемо один з прийомів детальніше, а саме провокацію.

Провокація – це підбурювання до дії, яке може мати небажані наслідки, найчастіше до негативної реакції на що-небудь. Зрозуміло, що небажаними наслідки будуть для об'єкта, а для маніпулятора саме вони і є метою.

Маніпулятор може провокувати людину на різні дії, наприклад, на конфлікт. Так, в сімейному житті чоловік або дружина може поволі підштовхувати свою половинку до сварки, щоб, коли вибухне скандал, швидко звинуватити її у всіх злочинах. Маніпулятор же займе позицію несправедливо скривдженого і чекатиме, поки у нього стануть просити вибачення. Так він викликає у об'єкта почуття провини і / або сорому.

Один з видів провокації – перевірка дозволеного. Психологи запевняють, що дітям абсолютно необхідні межі в поведінці: це можна, а ось цього не можна. При цьому діти час від часу роблять те, що категорично заборонено, щоб перевірити реакцію батьків. Вони повинні отримати підтвердження того, що заборонене дійсно заборонено, можливо, батьки навіть покарають їх.

Провокатор нерідко змушує об'єкт виправдовуватися або підлаштовуватися під відповідну репутацію: «Вам як людині освіченій має бути соромно не знати про те, хто такий Альфред Нобель».

Стандартна провокація – відоме з дитинства чарівне слово «слабо»: «А тобі слабо зістрибнути з даху гаража?» І начебто зрозуміло, що це маніпуляція, а дитина заплутається, адже всі на неї дивляться і чекають, покаже вона себе героєм або боягузом.

Ситуація здається прозорою для дорослої людини, але і на роботі, і в особистому житті ми іноді продовжуємо потрапляти в схожі пастки. Наприклад, спритний продавець може вчасно поставити під сумнів вашу

платоспроможність і запропонувати вам моделі подешевше, щоб ви, обравшись, вибрали найдоружчу модель.

Провокація в наші дні часто застосовується під час співбесід при прийомі на роботу. Так зване «стресове інтерв'ю» дає роботодавцю можливість перевірити, як здобувач буде реагувати у важкій для нього ситуації. Не обов'язково кричати на здобувача, іноді інтерв'юер просто постійно відволікається під час інтерв'ю або намагається переінакшити сказане на свій лад, уважно спостерігаючи за реакцією. Нерідко також застосовується ігнорування, образи, оціночні судження : «Ви такі примітивні речі говорите».

Для того що б захистити себе, просто не піддавайтеся на провокації. Ставте собі питання: «Чого від мене хочуть?» І «Кому це потрібно?». Якщо вас підштовхують до емоційного вибуху, зберігайте спокій і не забувайте про критичне мислення.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

І.Г. Пархоменко

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

РОЛЬ МОТИВАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У системі актуальних знань, що стоять перед сучасною психологічною наукою, одне з центральних місць займає підбір ефективної схеми мотивації для співробітників підприємств з урахуванням їх особистісних якостей і здібностей. Від правильного вибору професії претендентом залежить його бажання працювати і якість роботи. Тож дуже важливо розуміти, яка мотивація ефективна для конкретного співробітника, і яку роль у його становленні займає мотивація в цілому.

Метою дослідження є виявлення ролі мотивації у процесі самовизначення особистості.

Психологи Б. Ананьєв, С. Рубінштейн визначають активність і свідомість як головні характеристики самовизначення особистості. О.Леонтьєв розглядає самовизначення в тісному зв'язку з потребою і мотивом, акцентуючи на активному впливі внутрішніх сил.

Тож, у результаті аналізу наукових напрацювань психологів і філософів ми вивели власне визначення професійного самовизначення і розуміємо під цим феноменом форму особистісного вибору, що відображає процес пошуку та опанування певною професією.

За результатами проведеного теоретичного аналізу джерел можемо констатувати, що професійне, особистісне і життєве самовизначення має

тій з'язок з активністю і діяльністю, тобто з розвитком мотиваційної сфери особистості як рушійної сили в особистісному розвитку в цілому.

Синтезуючи декілька схем розвитку особистості, мотиваційної сфери і самовизначення ми виділили основні етапи її розвитку, самовизначення і мотивації, які підтверджують взаємозв'язок цих психологічних явищ. Ці етапи варіюють в залежності від соціальних умов і особливостей особистісного розвитку:

1 етап – один-три роки (дитина вчиться користуватись предметами і використовувати; потреби, які керували діяльністю індивіда поступаються бажанням; поступово з'являється розуміння самості й самостійності);

2 етап – дитяча гра (реальний і ідеальний світ дитини не співпадає; у процесі гри формується орієнтація на фундаментальний сенс людської діяльності; формується суспільна мотивація та з'являється мотивація до навчання; дитина вже має мрії з приводу того, ким би хотіла стати);

3 етап – молодший шкільний вік (дитина знаходить мотивацію у розвитку і пізнанні в рамках навчального середовища);

4 етап – підліткова фантазія (підліток розмірковує про привабливість тієї чи іншої професії; з'являються плани, цілі, важливі цінності, дуже важливими є соціальні потреби; закладаються основи набуття досвіду);

5 етап – юнацький вік (відбувається попередній вибір професії, оцінка різноманітних професій; особистість орієнтована на власне життєве призначення);

6 етап – вибір професії (досвід у різних галузях достатній, особистість обирає професію, яка здається їй більш прибутковою або привабливою; має сформований понятійний апарат, власні шляхи вирішення життєвих проблем, власний світогляд).

Іноді присутній ще етап повторного вибору професійної спрямованості, який найчастіше починається після проходження життєвої або вікової кризи, за умов, коли людина переоцінює вплив зовнішньої і внутрішньої мотивації й відповідно до нового бачення обирає інше професійне самовизначення.

Ми враховуємо, що розвиток особистості потрібно вивчати крізь призму її діяльності. У діяльності людини формується її особистість і основи наступної діяльності. Особистість – це динамічне формування; якщо людина припиняє свою діяльність, то втрачає навички, а якщо відсутній взаємозв'язок з середовищем, сценарій розвитку подій може бути деструктивного характеру. З метою запобігання даного явища існує мотивація як рушійна сила розвитку. За О.Леонтьєвим мотивація формує діяльність, а діяльність формує мотивацію. Під час діяльності у людини з'являються нові потреби, мотиви, цілі, бажання і поступово визначається шлях їх здобуття і реалізації.

МОЛОДІЖНА КОНТРКУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО СПІЛКУВАННЯ

У сучасному світі, Інтернет став дуже важливою і суттєвою частиною сучасного суспільства і людської культури. Він інтегрований у сучасні технології, надання послуг, економіку, державні органи та ін., а також у життя багатьох людей, переважно – молоді. За своєю сутністю, Інтернет надає людині величезний простір для спілкування, обміну інформацією та ін.; дозволяє за допомогою комп'ютеру або телефону взаємодіяти майже одночасно з великою кількістю друзів, які знаходяться в іншому місті, країні, або континенті. Інтернет допомагає людині соціалізуватись, і більш суттєво проявляти себе. Але, соціалізація за допомогою Інтернету носить віртуальний, не прямий контакт між людьми. І як результат, іноді просто відпадає потреба людям зустрічатися та спілкуватися в реальному житті. Наслідком цього є те, що молодь в світі стає більш соціально адаптованою в контексті Інтернету, і менш соціально адаптованою в контексті реального життя і спілкування.

Сучасна молодь (точніше, велика її частина) відкидає переважну більшість минулих вірувань і цінностей своїх пращурів, але залишається, з одного боку – сам на сам із собою, а з іншого – сам на сам із все ще доволі «хижим» життям. І саме за таких умов відірваності і відчуженості молоді від домінуючого суспільства виникала раніше, і виникає зараз – контркультура.

Термін «контркультура» був введений в філософський лексикон Теодором Роззаком, професором історії світової культури Каліфорнійського університету.

У всіх своїх творах він шукає відповідь на питання про те, чому протестний рух – контркультура – проявився в США в період її найбільшого економічного підйому, чому відбувається конфлікт цивілізації з природою, з культурою, з особистістю, чому західна цивілізація стала синонімом бездуховності, утилітаризму, прагматизму, дискредитації моральних цінностей, з чим пов'язана екологічна і духовна криза?

Для відповіді на ці питання Роззак здійснює безкомпромісну ревізію всіх основних цілей і цінностей сучасної західної культури як істинний гуманіст і неупереджений вчений.

Варто врахувати і той факт, що термін «контркультура», є досить широким поняттям, і іноді може трактуватися вченими по-різному. Наприклад, якщо у Шпенглера поняття культура і цивілізація є антонімами (в його «Занепад Європи» можна знайти вислів про те, що цивілізація – це

теж культура, «тільки позбавлена душі»), то у Роззака вони синонімічні, і термін «контркультура» у нього одночасно означає і «проти культури», і «проти цивілізації» тобто проти «урбаністичного індустріалізму». Однак, як відмічають більшість дослідників цього явища, до завдань контркультури входить також формування нових типів міжособистісних відносин, формування нової аксіологічної (ціннісної) системи, вироблення нових етичних і естетичних норм, правил, традицій.

Багато досліджень свідчать, що «в сучасному західному суспільстві відбувається «революція свідомості», що знаменує народження нової культурної моделі. Про це пишуть такі відомі на Заході науковці як У. Бейнбрідж, М. Гарднер, М. Ділінгер, П. Рассел, Р. Старк, Е. Тірькян, М.Фергюсон. Вони відзначають такі найважливіші ознаки нової духовності, як «формування установки на особистий досвід, захоплення різноманітними техніками саморозвитку, значна популярність східних релігійних вчень, а інтерес до гуманістичної психології і гуманістичних концепцій розвитку людства, все глибше проникають в масову культуру».

Найбільш вразливою до контркультурних інновацій виявляється, перш за все, молодь, внаслідок обумовлених молодіжною свідомістю нонконформістських особливостей світосприйняття і діяльності. Сам же префікс «контр –» аж ніяк не означає заперечення культурної спадщини. Моменти заперечення певних консервативних елементів культури, безумовно, мають місце, але як початковий етап, як засіб підготовки контркультурних новацій, що мають, характер і зміст твердження нових ціннісно-світоглядних орієнтирів людської життєдіяльності.

В своєму ідеалі, контркультура висловлює оптимістичну перспективу вирішення глобальних проблем і виступає з ініціативами: вироблення нового світогляду, адекватного глобалізації антропогенного впливу і культурно-цивілізаційного розвитку людства (т.зв. ідея «революції свідомості», яка складає смислове ядро контркультури).

---

*Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD,
канд. наук із соц. комун.*

В.В. Петерс

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ВПЛИВ ПРАГНЕННЯ ДО УСПІХУ НА ПСИХОЛОГІЧНУ ГОТОВНІСТЬ ДО МАТЕРИНСТВА

Психологія материнства – одна з найбільш складних і недостатньо-досліджених галузей сучасної науки. Материнство вивчається в руслі різних наук: історії, культурології, медицини, фізіології, біології, соціології,

психології тощо. Кожна наука вивчає і визначає материнство, виходячи зі специфічних завдань дослідження. Інтерес до комплексного вивчення материнства з'явився порівняно нещодавно. З точки зору соціально-психологічного фактора готовність бути матір'ю і зв'язок материнства з мотивацією до успіху є дуже важливою проблемою. В останній час сучасна психологічна наука почала приділяти увагу саме такій гіпотезі: психологічна готовність жінки бути матір'ю на пряму залежить і від такої мотиваційної складової, як прагнення до успіху.

Тож актуальність досліджуваної теми полягає в наступному:

– падіння народжуваності, збільшення кількості безпритульних дітей при живих батьках, ріст числа випадків жорстокого поводження з дитиною – це все проблеми, продиктовані психологічними особливостями батьків. Зокрема, психологічною неготовністю бути батьками. Для дитини, вирощеної у такій сім'ї це може мати невиправні наслідки, як психічного, так і суто психологічного характеру.

– у сучасних жінок важливе місце у житті займає орієнтація на професійну діяльність, економічну самостійність, самореалізацію. Соціально-економічні реалії потребують від жінки самодостатності, вміння забезпечити саму себе. Через це мотивація жінки стати матір'ю слабшає, а отже і готовність до материнства є недостатньо сформованою.

– перед психологами стоїть завдання корекції взаємин матері і дитини, точніше, своєчасної корекції материнської поведінки. Це завдання вимагає раннього виявлення відхилень у материнській поведінці, розуміння їх причин і, відповідно, вивчення закономірностей їх становлення.

Вивчення теми співвідношення психологічної готовності до материнства і прагнення до успіху розпочалось досить давно. Серед відомих наукових напрямів, досліджувала тему зокрема психоаналітична школа. А серед сучасних психологів, які зробили значний внесок в дослідження цієї теми, є наступні: В.С. Мухіна, П. Массен, Г.Г. Філіппова, С.Ю. Міщерякова та інші.

Механізми успіху в таких дослідженнях розглядаються як складова формування психологічної готовності до материнства. Саме готовність виступає як складна динамічна особистісна установка жінки, яка тісно пов'язана з рівнем її психологічної зрілості і сформованості, самооцінкою, характерологічними особливостями, дитячим досвідом.

Психолог С.Ю. Міщерякова дає таке визначення досліджуваному поняттю: «Психологічна готовність до материнства розглядається нами як специфічне особистісне утворення, стрижневою утворюючою структурою якого є суб'єкт-об'єктна орієнтація у відношенні до ще не народженої дитини».

Психологічна готовність до материнства формується як визначний компонент у сприйнятті жінкою своєї ще не народженої дитини, а після – у готовності виховувати її, забезпечувати турботою і материнським теплом.

Статистика показує, що 30% сучасних дітей народжується в неповних сім'ях, а саме в матерів-одиначок. Це пов'язано з тим, що на сьогодні

нішній день жінка вже не бачить материнство саме у шлюбі такою необхідністю, як це було раніше. Проте навіть у повних сім'ях існує великий відсоток психологічних порушень у стосунках «мати-дитина»: за даними Г.В.Скобло і О.Ю. Дубовик більш ніж в 50% сімей спостерігаються порушення материнсько-дитячих відносинах.

З цим пов'язаний також той факт, що протягом століть положення і місце жінки у суспільстві пов'язували лише з материнством. Проте сучасні установки щодо ролі жінки в соціумі суттєво відрізняються від тих, що були раніше. XXI століття пропagaє образ жінки, як в першу чергу самодостатньої особистості.

О.Н. Безрукова зазначає: «В системі життєвих цінностей у сучасних жінок професійна діяльність займає надзвичайно важливе місце. Особливість тут полягає в тому, що сенс трудової діяльності жінки бачать перш за все в підвищенні матеріального добробуту сім'ї».

Отже, тема співвідношення психологічної готовності до материнства та прагнення до успіху є ще недостатньо вивченою темою у вітчизняній психології, хоча і є надважливою у сучасному дослідженні психології материнства, дитячої психології і психопатології, а також психології мотивації досягнення успіху.

Актуальність питання обумовлена демографічною ситуацією, а також і зростаючою кількістю проблем у материнсько-дитячих стосунках, наслідком яких є психічні проблеми дітей, і потребує негайного втручання і подальшої корекції. Вона є детермінантою не тільки особистісного росту і розвитку жінки, а і її майбутньої дитини, становлення психічного, психологічного та фізичного здоров'я. Таким чином, в ході вивчення особливостей питання впливу на психологічну готовність до материнства прагнення до успіху, можна зробити висновок про те, що мотивація і прагнення до успіху є дуже важливими складовими змінними у формуванні готовності сучасної жінки бути матір'ю.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

А.В. Петрив
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

СВЯЗЬ УРОВНЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА И СТИЛЯ САМОРЕГУЛЯЦИИ У СТУДЕНТОВ

В последние десятилетия возрастает тенденция к научному исследованию понятия эмоционального интеллекта, появляется все больше книг, статей направленных на изучение данного феномена. Эмоциональный интеллект достаточно сложное понятие, которое складывается из разных компонентов: самосознание, эмпатия, самоконтроль и навыки отноше-

ний. В нашей работе под эмоциональным интеллектом мы понимаем способность человека истолковывать собственные эмоции и эмоции окружающих с тем, чтобы использовать полученную информацию для реализации собственных целей.

Основоположниками идеи эмоционального интеллекта являются П. Сэловей и Дж. Майер. По П.Сэловею, эмоциональный интеллект включает в себя ряд способностей: точное распознавание собственных и чужих эмоций, эмпатию, управление своими и чужими эмоциями, стратегическое использование эмоций в целях мотивации и решения задач.

Анализ авторских подходов (М.А. Манойловой, П. Сэловэя и Дж. Майера, Д. Гоулмана, Д.В. Люсина, И.Н. Андреевой) к изучению эмоционального интеллекта показывает, что в его структуре выделяются различные составляющие, и лишь такой компонент эмоционального интеллекта как саморегуляция, выражающаяся в способности осознанно управлять своим эмоциональным состоянием, создавать необходимый настрой, мотивировать к выполнению какой-либо работы представлена в каждом из них.

Наиболее детально проблема стиля саморегуляции была рассмотрена в работах В.И. Моросановой, которая понимает его как индивидуальный способ человека планировать и программировать достижение жизненных целей, учитывать значимые внешние и внутренние условия, оценивать результаты и корректировать свою активность для достижения субъективно приемлемых результатов. Индивидуальный стиль саморегуляции обладает следующими функциями: системообразующая, инструментальная, компенсирующая. К особенностям саморегуляции относят адекватность, осознанность, гибкость, надежность.

В исследованиях Г.С. Парыгина и О.А. Конопкина были выделены полярные друг другу стили саморегуляции: автономный – умение без систематического контроля, помощи и стимуляции со стороны преподавателя самостоятельно работать в учебном заведении, дома, умение организовать отдельные формы работы и всю учебную деятельность в целом, умение правильно оценивать свои возможности при постановке и принятии цели; зависимый – комплекс качеств самостоятельности и независимости развит недостаточно хорошо или даже в значительной мере отсутствует. Для сколько-нибудь успешного осуществления и завершения работы представителям этой группы необходим постоянный контроль и помощь со стороны педагога. Позднее, Г.С. Прыгин добавил третий стиль – «смешанный», в зависимости от ситуаций и обстоятельств может содержать в себе признаки субъектной регуляции присущие крайним типам. Особую значимость сформированность саморегуляции приобретает в студенческом возрасте, основной характеристикой которого является умение ставить учебные цели и добиваться их, оценивать полученные результаты.

Анализ теоретических и эмпирических исследований по проблеме взаимосвязи эмоционального интеллекта и стиля саморегуляции в студенческом возрасте показал недостаточность работ в данном направлении, что и определило цель настоящего исследования – изучение взаимосвязи эмоционального интеллекта и стиля саморегуляции учебной деятельности студентов.

Работа проводилась со студентами Днепропетровского национального университета, объем выборки составил 35 человека. Для реализации цели исследования нами использовались следующие методики: методика М.А. Манойловой на определение эмоционального интеллекта, опросник «Выявление стилей саморегуляции деятельности» Г.С.Парыгина, опросник «Стиль саморегуляции поведения» В.И. Моросановой.

Анализ полученных данных показывает, что 24,8% испытуемых обладают высоким уровнем эмоционального интеллекта и автономным стилем саморегуляции. Это позволяет говорить, что студенты благодаря осознанию и управлению своими эмоциями и чувствами имеют высокий уровень сформированности звеньев саморегуляции (целеполагания, моделирования условий, оценки результатов, коррекции результатов и способов действий), обладают умениями к самостоятельному выполнению работы. Развитая способность управлять своими эмоциями помогает при достижении поставленных целей.

Интересно отметить, что зависимым стилем саморегуляции и высоким уровнем эмоционального интеллекта обладают 6,6 % испытуемых, возможно, это связано с тем, что студенты хорошо понимают себя, свои эмоции, могут ими управлять, однако сделать что-либо самостоятельно затрудняются и при осуществлении деятельности главным образом опираются на советы, подсказки, указания со стороны руководителя.

Промежуточным стилем саморегуляции и высоким уровнем эмоционального интеллекта обладает 3,1% студентов, что свидетельствует о трудностях в управлении и осознании своих эмоций.

В группе студентов с низким эмоциональным интеллектом были обнаружены лишь промежуточный и зависимый стили саморегуляции (13 и 8,2 % соответственно), что отражает неспособность студентов хорошо понимать себя и свои эмоции, управлять ими и выполнять какую-либо важную деятельность самостоятельно.

Корреляционный анализ взаимосвязи эмоционального интеллекта и стиля саморегуляции показал, что существует связь между этими показателями ($r = 0,305$). Также, между стилем саморегуляции и управлением своих эмоций и чувств выявлен средний уровень связи ($r=0,509$), это говорит о том, что студенты в зависимости от стиля саморегуляции (автономный, промежуточный, зависимый) могут по-разному управлять своими эмоциями. Значимая корреляция была установлена между эмоциональным интеллектом и общим уровнем саморегуляции ($r =$

0,41), что позволяет говорить о гибкости, самостоятельности, умении принимать и контролировать чувства и эмоции, способности понять положение другого. Значимая корреляция была обнаружена между общим уровнем саморегуляции и управлением своих эмоций ($r=0,37$). Это позволяет заключить, что хорошо сформированная система осознанной саморегуляции помогает принимать и контролировать свои чувства и эмоции.

Таким образом, полученные результаты, показали, что существуют значимы связи между эмоциональным интеллектом и стилем саморегуляции. Проведенное исследование, на наш взгляд, особое значение приобретает в системе образования в связи с тем, что умение студентов ставить перед собой цели, добиваться их исполнения, оценивать полученные результаты, понимать и осознавать свои возможности формирует в дальнейшем личность конкурентоспособного профессионала.

Научный руководитель: Л.Г. Бойко, ст. преподаватель.

А.О. Половинкин
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

СТРАХ И ЕГО ОПРЕДЕЛЕНИЕ В ВОЗРАСТНОЙ ПСИХОЛОГИИ

Изучение специфики организации и проведения исследований страха в отечественной науке показывает, что в настоящее время данный феномен исследуется преимущественно в рамках прикладных проблем.

Страх принадлежит к категории фундаментальных эмоций человека. Можно представить, что эмоция страха возникает в ответ на действие угрожающего стимула. В свою очередь, понимание опасности, ее осознание формируются в процессе жизненного опыта и межличностных отношений, когда некоторые индифферентные для ребенка раздражители постепенно приобретают характер угрожающих воздействий. В этих случаях говорят о появлении травмирующего опыта, психологическом заражении страхом от окружающих ребенка лиц и непроизвольном обучении с их стороны соответствующему типу эмоциональных реакций. Все это дает основание говорить об условно-рефлекторной мотивации страха, поскольку в нем закодирована эмоционально переработанная информация о возможности опасности. Само же чувство страха появляется непроизвольно, помимо воли, сопровождаясь выраженным чувством волнения, беспокойства или ужаса.

Исходя из сказанного, страх можно определить как аффективно заостренное восприятие угрозы для жизни, самочувствия и благополучия человека.

Устойчивые страхи – это страхи, с которыми не может справиться ни ребёнок, ни взрослый, которые приводят к появлению нежелательных черт характера. Детские страхи, если к ним правильно относиться, понимать причины их появления чаще всего исчезают бесследно.

Страх основан на инстинкте самосохранения, имеет защитный характер и сопровождается определёнными изменениями высшей нервной деятельности, отражается на частоте пульса и дыхания, показателях артериального давления. В самом общем виде эмоция страха возникает в ответ на действие угрожающего стимула. Существует две угрозы, имеющие универсальный и одновременно фатальный в своём исходе характер. Это смерть и крах жизненных ценностей, противостоящие таким понятиям, как жизнь, здоровье, самоутверждение, личное и социальное благополучие. Но и помимо крайних выражений, страх всегда подразумевает переживание какой-либо реальной или воображаемой опасности.

Страх классифицируется как: ситуативно и личностно обусловленный; острый (в том числе пароксизмальный); хронический (постоянный); инстинктивный и социально опосредованный; реальный (при конкретной угрозе) и воображаемый (на уровне представлений).

По степени выраженности страх делится на ужас, испуг, собственно страх, тревогу, опасение, беспокойство и волнение.

Возрастные и клинические проявления страха дают основание для соответствующего разделения. Клинически страх может быть навязчивым и сверхценным; невротическим и психотическим.

Страх – эффе́ктивное (эмоционально заострённое) отражение в сознании человека конкретной угрозы для его жизни и благополучия.

Хронический страх отражается почти на всех сферах жизнедеятельности человека, заметно ухудшается его самочувствие и осложняются отношения с окружающими людьми.

Несмотря на свою отрицательную окраску, страх выполняет разнообразные функции в психической жизни человека. Как реакция на угрозу, страх позволяет избежать встречи с ней, играя, таким образом, защитную адаптивную роль в системе психической саморегуляции.

Страх – это своеобразное средство познания окружающей действительности, ведущее к более критичному и избирательному отношению к ней.

Все причины страха можно разделить на 4 категории: интенсивность, новизна, эволюционно-выработанные сигналы опасности, причины, возникающие в социальном воздействии.

Н.М. Приходько,
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

СОЦИАЛЬНЫЙ РАБОТНИК В ЖИЗНИ ПОДРОСТКА С ГОМОСЕКСУАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИЕЙ

В своей работе социальный работник сталкивается с различными аспектами человеческого поведения: выраженная социальная дезадаптация, инвалидность, девиантное поведение, хронический алкоголизм, наркомания, попытки суицида и многое другое. Одной из проблемных областей является гомосексуальное поведение, которое порождает множество разногласий в обществе. Человек, осознавший свою гомосексуальность, обычно переносит это болезненно, а в подростковом возрасте этот факт может подтолкнуть даже к суициду. Подросток замыкается в себе, начинает употреблять алкоголь, наркотики, прекращает любые социальные контакты. Из-за непонимания родителей единственным источником общения становятся социальные сети. Принятие своей гомосексуальности помогает решить множество психологических проблем и избавиться от внутриличностного конфликта.

В наше время мир стал более гуманным к людям с нетрадиционной ориентацией. Однако есть и противники, которые считают, что общество становится слишком толерантным, ведь гомосексуальность - это не что иное, как психологическое заболевание, форма девиации, которой нужна медицинская и психологическая помощь. Количество людей с нетрадиционной ориентацией постепенно увеличивается. Еще в 90-х годах это явление стало открытым для социума, что дало возможность для всеобщего распространения. Она горячо обсуждается, особенно из-за принятия рядом стран законов о легализации однополых браков.

Состояние стресса, одиночества и внутренние разногласия может длиться довольно продолжительное время, а без поддержки близких помощь социального работника и психолога просто необходима. Социальный работник должен иметь ясное представление о трудностях людей с гомосексуальностью, их субкультуре, этических нормах, интересах, моделях поведения и ценностях, процессе становления гомосексуальной идентичности. Традиционные методы, попытки давления и попытки изменения ориентации совершенно неприемлемы. Работа с клиентами должна заключаться в повышении уровня самоуважения и подключении к реализации планов родителей и друзей.

Ричард Тройден считал, что подростковый возраст – самый драматичный и психологически напряжённый этап развития личности. Именно в этот период происходит процесс сексуальной идентичности. Социальному работнику необходимо соблюдать правила при работе с подростками нетрадиционной ориентации, а именно:

- соблюдать конфиденциальность – самое основное правило, нарушение которого может привести не только к психологическим травмам, но и к попытке суицида;
- принятие сексуальной ориентации клиента (каждый человек индивидуальность, и очень важно принимать его таким, каков он есть на самом деле);
- помогать, но не настаивать (помощь может быть оказана только в том случае, если подросток обращается к вам и желает перемен; принуждение или осуждение только усугубит ситуацию);
- обладать информацией об организациях и обществах (когда у клиента появится желание раскрыться, но он не будет знать, как это сделать, именно вы станете для него источником информации и рекомендаций);
- обратить внимание на наличие алкоголизма, наркомании, психологических нарушений (своевременная диагностика поможет социальному работнику составить план работы с подростком, подобрать соответствующие методы и технологии).

Именно правильное взаимодействие социального работника может оказаться решающим в судьбе подростка. Принято выделять две формы гомосексуализма: ядерный и транзиторный. Ядерный считается истинным, врожденным, а транзиторный – временный. Именно социальный работник помогает определить эту грань, ведь по данным 40% человек, взрослея, утрачивают эту потребность, становятся гетеросексуальными. В наше время гомосексуальность стала распространённым явлением и причин развития такой склонности, как показала практика, очень много.

Анализ общения с представителями гомосексуальной ориентации показал, что поведение личности не является показателем ориентации. Проанализировав их жизненный путь, мы пришли к выводу, что количество причин развития данного явления очень велико, и, как не странно, главным звеном являются родители. Недостаток внимания одного из родителей или полное отсутствие одного из них, чрезмерная опека одного из родителей и отсутствие возможности становления личности, невнимательность к первым признакам и осуждение в дальнейшем - это короткий перечень тех мелочей, которые многие родители упускают и в дальнейшем обвиняют окружение, друзей и СМИ как метод пропаганды. К сожалению, в нашей стране гомосексуализм остается нераскрытой, а иногда даже «закрытой» темой, нет центров помощи и поддержки, а из-за определенных социальных норм гомосексуализм и вовсе воспринимается негативно.

Повышение уровня культуры, толерантности и осведомленности в этой теме приблизит нас на шаг к развитию социума. В связи с этим возрастает необходимость раскрытия данного явления в нашей стране с целью оказания поддержки и помощи представителям гомосексуальной ориентации, ведь каждый человек – это личность, которая нуждается в поддержке и заслуживает ее.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЕМОЦІЙНИЙ

Дізнатись, що таке соціальний та емоціональний інтелект. Та як соціальний інтелект впливає на емоційний.

Робота присвячена соціальному та емоційному інтелекту. Вивчення впливу соціального інтелекту на емоційний інтелект людини та здатність людини розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію і бажання інших людей і свої власні, а також здатність керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою вирішення практичних задач. Здатність правильно розуміти поведінку людей. Ця здатність необхідна для ефективного міжособистісного взаємодії і успішної соціальної адаптації.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз та узагальнення наукової літератури; емпіричні – тестування.

Мета дослідження: вивчення зв'язку соціального та емоційного інтелекту.

Соціальний інтелект – здатність правильно розуміти поведінку людей. Ця здатність необхідна для ефективного міжособистісного взаємодії і успішної соціальної адаптації. Він формується в ході соціалізації, під впливом умов певного соціального середовища.

Емоційний інтелект – *EQ* – це показник о здатності до спілкування, вміння усвідомлювати свої емоції та розуміти почуття інших людей. **Це інтелектуальна здатність розбиратися в своїх і чужих почуттях, рахуватися з оточуючими і будувати з ними відносини на основі довіри і співпереживання**

Емоційний інтелект вивчає в основному емоції, то, соціальний інтелект особистості (SocialQuotient, SQ), – соціальні аспекти. Іншими словами в поняття соціального інтелекту включається вміння комунікувати, встановлювати і підтримувати контакти, знаходити спільну мову з різними людьми і т.д. Сюди ж входить уміння визначати наміри інших людей, певною мірою передбачати їхню поведінку (на свідомому і підсвідомому рівні). Соціальний інтелект дозволяє людям жити в рамках суспільства, разом працювати і т.д. При цьому передбачається, що особи з високим соціальним інтелектом успішніше в бізнесі (принаймні в деяких його сферах, де треба активно взаємодіяти з іншими) і в особистому житті.

Сам термін «соціальний інтелект» був введений у психологію Е. Торндайком у 1920 році для позначення «далекоглядності в міжособистісних відносинах».

У вітчизняній психології поняття «соціальний інтелект» однією з перших цей термін описала М.І. Бобнева (1979). Вона визначала його в системі соціального розвитку особистості.

У своєму сучасному звучанні термін емоційний інтелект було застосовано в 1990 році Пітером Саловеем та Джоном Д. Майером. Вони говорили про нього як про форму соціального інтелекту, яка включає здатність відслідковувати свої власні почуття та емоції, а також почуття та емоції інших людей; розпізнавати їх та застосовувати цю інформацію для керування власним мисленням та діями.

Було проведено емпіричне дослідження соціального та емоційного інтелекту у підлітків. Методика на соціальний інтелект Гілфорда та методика на емоційний інтелект Хола. За результатами було отримано, що 27 опитуваних мають слабкі здібності до пізнання поведінки, і тільки 3 чоловіка мають низький рівень. На жаль, серед опитуваних людей які мають високі здібності до пізнання поведінки соціального інтелекту не було. За результатами методики Хола в якій є 5 шкал, більше 60% чоловік мають низькі значення по всім шкалам, 30% мають середні значення і тільки 10% чоловік мають високі значення. Це означає, що рівень розвитку серед опитуваних які мають уявлення про емоційний інтелект як про особистісні характеристики, що дозволяють розпізнавати свої емоції, керувати ними, розпізнавати почуття в кожній конкретній ситуації, мають дуже низькі показники.

Вплив емоційного інтелекту на соціальний має велике значення. Тому що без знань емоцій власних та емоцій інших людей, неможливо правильно розуміти поведінку людей. Знання емоційного та соціального інтелекту допоможуть не тільки при спілкуванні, але й при знайомстві з іншими людьми. Та правильне розуміння емоцій та розумне керування ними ніколи не зашкодить в соціумі, а навпаки, навіть допоможе, тому що емоції – це наше все. Тому потрібно розвивати ці два інтелекти, щоб бути не тільки обізнаною людиною, а ще й правильно розумітись на емоціях.

Науковий керівник: О.А. Дніпрова, канд. мед. наук, доц.

Є.О. Раєвська

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

В даний час інтерес до проблеми самотності зростає зв'язку з характером соціальної ситуації, її нестабільністю і невизначеністю, високим ступенем психоемоційної напруги. Постійні зміни в економічній, культурній, соціальній сферах життя суспільства мають потужний вплив на міжособистісні відносини і самосвідомість людини. Дисгармонія у відносинах все частіше стає проблемою сучасних молодих людей.

Незадоволення потреби в спілкуванні може призвести до почуття ізольованості, гноблення, депресії або, навпаки, роздратування, агресії. По ряду великої кількості причин досить сильно проявлене почуття самотності відчувають особи в юнацькому віці, особливо студентимолодших курсів при адаптації до нових умов навчання, коли потреба в інтимно-особистісному спілкуванні досить висока. Нами було зроблено припущення, що інтенсивність та частота переживання почуття самотності в юнацькому віці мають стійкі гендерні особливості та сам процес переживання самотності протікає дещо по-різному у юнаків та дівчат.

Як відомо, сам стан самотності є характерним для осіб підлітково-го і юнацького віку. Його виникнення має різні соціальні психологічні причини: зміни в міжособистісних відносинах (конфліктні відносини з однолітками і дорослими), нові умови навчання (в тому числі професійного), а також прагнення до самостійності, надмірна оригінальність, розвиток рефлексії, самосвідомості, неадекватна самооцінка і самоповага, замкнутість і сором'язливість та ін. Для юнацького віку характерно прагнення виділяти час на аналіз себе і власного життя, переоцінку навколишнього середовища, пошук сенсу життя, свого призначення. Це – інша сторона самотності – позитивна і корисна для становлення особистості. У ній молодий людина знаходить розраду і задоволення, реалізацію власних потреб. Але коли в цьому процесі виникають проблеми, коли людина юнацького віку не може самостійно знайти відповіді на багато питань, отримати допомогу і підтримку, – існує ймовірність виникнення негативних переживань, які можуть привести до депресії.

Нами було проведено емпіричне дослідження з виявлення гендерних особливостей переживання самотності в юнацькому віці. Використовувались наступні методики: методика суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела і М. Фергюсона, діагностика копінг-стратегій Хайма, диференціальний опитувальник переживання самотності Осіна-Леонтьєва. Вибірка складалася зі учнів 11-х класів загальноосвітніх шкіл, студентів, працівників юнацького віку різних підприємств.

Проведене дослідження виявило наступне: у юнаків при переживанні почуття самотності в основному виникають почуття, які мають зовнішнє деструктивне спрямування: роздратованість, агресія. У дівчат переважають почуття, що мають протилежний характер, тобто руйнівним чином впливають, в першу чергу, на структуру власної особистості: вразливість, тривожність, невпевненість в собі. Це пояснюється особливостями емоційної сфери жінок, яка вирізняється більшою вразливістю, силою вираження емоцій. Якщо ж характерні для юнаків почуття й зустрічаються при переживанні почуття самотності у дівчат, то вони нижче за рівнем інтенсивності.

Юнаки, як правило, для подолання переживання почуття самотності обирають високу активність в роботі чи навчанні («Занурююся у навчання чи роботу», «Посилено займаюсь спортом», «Берусь за улюблену справу» тощо)

та уникання соціальних контактів («Слухаю музику чи дивлюсь телевизор», «Читаю» тощо). Вибір таких способів може пояснюватися браком емоційної близькості та підтримки з боку родини чи друзів та наявністю чітко вираженої мотивації приховування наявних переживань. Тільки в крайніх випадках юнаки звертаються за емоційною підтримкою до оточуючих.

Опитані дівчата відчувають необхідність в співпереживанні, співучасті, тому віддають перевагу таким способам подолання почуття самотності, які передбачають наявність соціальної підтримки («Телефоную друзям», «Ходжу в гості», «Іду з подружками по крамницях»). Але дуже часто спосіб звернення за підтримкою виявляється малоефективним, оскільки інші люди не завжди проявляють емпатійність чи демонструють очікувані емоційні реакції на скарги щодо проблеми переживання суб'єктом почуття самотності.

Емпірично доведена статистично достовірна залежність між рівнем переживання почуття самотності та статтю. Дівчата характеризуються високим рівнем емоційної насиченості переживань і їх зовнішнім вираженням, вразливістю емоційної сфери та переживають дане почуття частіше та гостріше, ніж юнаки. Раціоналізм юнаків деякою мірою захищає їх від інтенсивних негативних переживань, в тому числі й почуття самотності. Але навіть при однаковому рівні інтенсивності переживання почуття самотності юнаки більш схильні до приховування почуттів, а дівчата вирізняються високим рівнем емоційної насиченості переживань і їх зовнішнім вираженням.

Підсумовуючи все вище сказане, можна стверджувати, що самотність є складним, амбівалентним психічним станом, яке як негативно, так і позитивно може впливати на розвиток особистості в юнацькому віці. Сам юнацький вік не є однорідним за показником частоти та інтенсивності переживання почуття самотності. Нам здається доцільним подальша робота з дослідження гендерних факторів переживання самотності, а також виявлення шляхів подолання негативного впливу самотності і використання його позитивного потенціалу з метою розвитку особистості юнацького віку.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

Д.О. Райдберг
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПСИХОЛОГІЯ І МУЗИКА: ДІАПАЗОН ЗВУЧАННЯ ДУШІ

Загальновідомо, що музика може здійснювати значний вплив на людину – на її особистісну, соціальну, інтелектуальну сфери, на психофізіологічний розвиток особистості. У сучасній соціокультурній діяльності людини спектр використання музики є досить широким. Жодний розважальний, пізнавальний, розвивальний, рекреаційний захід не може обійтися без му-

зичних фрагментів. Навколо нас постійно звучить музика, вона буквально всюди. Ми не можемо жити без музики. Нам подобається слухати музику, ми любимо танцювати під музику, ми вміємо грати на музичних інструментах. Одні музичні ритми мають позитивний вплив на людину, позбавляючи її від нервового напруження і навіть від болю. Інші – порушують психічну рівновагу. До цього дня в деяких африканських племенах практикуються спеціальні ритмічні піснеспіви, що полегшують болі при пологах і травмах. А чукотські шамани досі вміють, змінюючи ритм звучання бубна, лікувати і тіло, і душу (тобто психіку) одноплемінника, який страждає.

Сьогодні психологія музики-швидко прогресуюча галузь науки. Назвемо класичні для психології імена зарубіжних вчених – В. Вундт, Г. Фехнер, Т. Рибо, Г. Мюнстерберг, неодноразово зверталися в своїх дослідженнях до проблем мистецтва. Велика група вітчизняних психологів і психіатрів – В.М. Бехтерев, І.А. Догель, І.А. Тарханов, Г.І. Россолимо приділяли увагу питанням психології музики. Останнім часом можна виокремити навіть окрему галузь музичної психології, в межах якої досліджуються проблеми сприйняття музичних творів різних жанрів та особливості їх впливу на психічний, пізнавальний та емоційний стан людини. Цій проблемі присвячені монографії А.Г. Костюка, Є.В. Назайкинського, В.Д. Остроменського, Г.С. Тарасова, Л.Л. Бочкарьова, роботи В.М. Авдєєва, А.Л. Готсдінера, Г.Н. Кечуашвілі, Н.Д. Тавхелідзе, В.М. Цеханського.

Музика – об'єднання багатьох звуків. У будь-якій музиці закладена програма, яку людина «прочитує» на рівні підсвідомості. Ритм музики розглядається в якості одного з її основоположних компонентів. Ритм формують ті чи інші звукові тони, що розрізняються за тривалістю звучання і ступенем гучності. Збудливий вплив військових маршів, електронної музики або запеклого стилю хеві-метал пояснюється саме тим, що вони викликають зміни частоти біоритмів мозку. Це призводить до психічного збудження, що порушує звичну періодичність виділення в кров гормонів. Емоційне напруження неминуче відбивається як на способі мислення, так і на поведінці слухача.

Музичні ритми, резонують з внутрішніми вібраціями організму, здатні надавати наступну дію на психіку: змінювати настрій; послаблювати волю людини; порушувати передбачувані емоції; впливати на больову чутливість; викликати особливий стан свідомості – транс.

Будь-яка музика, і звична мелодія, і нові ритми, несуть якийсь прихований сенс, вловлюються на рівні підсвідомості. І якщо твір викликає неприйняття і роздратування, значить, цей сенс суперечить «звучанням» вашої душі. Неважливо, класика це або рок, але треба шукати музику, яка є співзвучною внутрішньому стану людини, загальними ознаками чого є: підбадьорення; зниження впливу негативних емоцій; розрядка нервового напруження; стан внутрішньої концентрації; уникнення депресії.

Однак, інколи душа вимагає агресивних і гуркотливих композицій, якщо вона отримує розрядку тільки від напору важкого «металу, то це є

певним відображення й внутрішнього стану людини. Мабуть, таким чином виражається якийсь емоційний надлом або внутрішній протест.

Згідно досліднику А. Норту з університету Херіот-Уотта в Единбурзі, Великобританія, причина, чому люди іноді відчужають себе захищеними в їхній музиці, може бути пов'язана з тим, наскільки вони ставляться до позиціонування їх особистості. «Люди дійсно визначають себе через музику і ставляться до інших людей через неї» пояснив він.

Не так давно А. Норт зі своєю командою вчених вирішили перевірити також зв'язок музичних уподобань з інтелектом і характером слухачів. В ході дослідження вчені опитали 36 тисяч чоловік з різних країн світу. Для визначення рівня інтелекту досліджуваних вчені використовували класичні тести на IQ, а також перелік питань за програмою загальноосвітньої школи. За результатами дослідження було виявлено, що найбільш високий рівень інтелекту продемонстрували шанувальники класичної музики і року. Шанувальники репу, хіп-хопу та r'n'b показали найнижчі результати за IQ-тестами. Проте вони, як і шанувальники реггі, продемонстрували завидно високі рівні самооцінки і комунікабельності. Також високий рівень самооцінки було виявлено у шанувальників джазу і блюзу. Найбільш креативними, за результатами дослідження були виявлені шанувальники танцювальної музики, року, блюзу і джазу, а також знавці опери. А найбільш працьовитими були визнані любители кантрі-музики і шанувальники трендових поп-хітів – люди, які на питання про музичні переваги відповідають «Слухаю те, що крутять по радіо».

З зазначеного вище можна зробити висновок, що вплив музики на психіку людини насамперед залежить від самої людини, від її характеру, особистісних якостей і, звичайно ж, темпераменту. Музично-жанрові та музично-стильові інтонації несуть в собі певне, семантичне навантаження, асоціюючись у слухача певним колом стійких уявлень, музичних образів, очікувань, установок. Так обрані музикальні твори, стилі та жанри мають відповідати внутрішнім переживанням людини та сприятимуть їх гармонізації в цілому.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

Е.Т. Расулова

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

УСВІДОМЛЕННЯ ЦІННОСТІ ЧАСУ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Час є те явище нашого життя, яким дуже складно дати конкретне визначення. Люди в різноманітні життя не цінують свого часу та іноді не бачать як втрачають дорогоцінні хвилини свого життя.

Час - як поняття виражає собою об'єктивну тривалість, порядок і напрямок подій, а також суб'єктивне ставлення до змін і життєве відчуття

(тимчасовість). Зазвичай під об'єктивним часом розуміється послідовність процесів в напрямку від минулого до майбутнього. Минуле обіймає собою події, вже не підлягають зміні, теперішнє знаходиться в процесі формування, а майбутнє невизначено.

На сьогоднішній час, на вибух сучасних технологій, здавалося б що для людини все легше робити якусь діяльність і з того, гадалося, що буде багато часу для інших справ. Безліч людей задаються питанням, де взяти час, щоб щось зробити, при цьому втрачають час в даремних заняттях. Раніше не було ні телефонів, ні комп'ютерів, ні пральних машин, а люди знаходили час, на все що їм потрібно. Пам'ятаєте ті часи, коли технології обіцяли нас врятувати? «Всі ці пристрої зберігають нам час, а значить ми станемо більш ефективними», - думали ми тоді. А зараз всі постійно скаржаться на свою зайнятість. Зараз дорослі, підлітки, діти, всі сидять у телефонах та соціальних мережах. Коли ми збираємося всією сім'єю, коли виходимо з друзями посидіти у кафе, навіть коли ми залишаємося на самоті, кожен з нас сидить у телефоні, а це все забирає у нас цінний час. Для людини може бути корисним ведення щоденника. Нехай для початку це буде блокнот, якщо ніколи його не вели. Слід взяти за звичку щодня починати записи планів на день: від розкладу занять, до найменших, типу «вигуляти собаку». Найголовніше - постійно заглядати в цей список і нагадувати собі, що ще потрібно виконати. Можна ставити галочки навпроти, які говорять про те, що справа виконана. Це дає величезне задоволення, мотивацію та наглядно бачити, коли є вільний час.

Корисно розставляти пріоритети на день. У списку планів було б ідеально це зробити: першою справою треба виконати найважливіші завдання. Щоб раптом, при нестачі часу або якийсь незапланованій ситуації, ви не упустили щось важливе.

Слід користуватися кожною хвилиною. Намагатися не сидіти склавши руки. Якщо залишилося 15 хвилин до виходу можна зробити хоча б 30% того, що заплановано на вечір. Було б не погано ввести звичку планувати все по годинах. На початку дуже дисциплінує, а згодом стає невід'ємною частиною життя. Буває заплануємо собі щось, а в підсумку проводимо за цією справою весь день. Найбільше потрібно побоюватися таких справ, які пов'язані з гаджетами. Начебто працюємо, працюємо, а тут вже сидимо в Інтернеті.

Неодмінно обмежувати «Пожирачів часу». Як часто вони забирають час, коли потрібно б було готуватися до іспитів, зайнятися роботою, написати статтю або почитати гідну книгу. Як обмежити? виробити звичку у себе, ставити обмеження на час. І просто цього захотіти.

Не потрібно намагатися встигнути все. Потрібно бути реалістами, можна на планувати купу справ на день, а до вечора не зробили і половини запланованого. Планувати необхідно рівно стільки, скільки зможете встигнути.

Ефективно робити перерви. Повноцінний відпочинок - це також запорука успіху. Не відпочивши неможливо мати достатньо сил, щоб виконати заплановані справи. Відпочивати також потрібно з користю для себе: читання книги, прогулянки з друзями на свіжому повітрі, плавання, спорт і інше. Тільки не в телефоні. У телефоні мозок не відпочиває, а тут потрібно домогтися саме відпочинок для мозку.

Людам корисно висипатися. Неможливо бути енергійним, якщо спати по 4 години на добу, та й взагалі, якщо проблеми зі сном то це не нормальне явище. Коли люди не висипаються, мозок не працює нормально, думає повільніше, запаси енергії виснажуються. Потрібно не економити на сні на користь якоїсь роботи. Просто навчитися не відкладати нічого на завтра.

Науковий керівник: М.В. Сурякова, канд. психол. наук, доц.

А. Романенко
КЗО «СЗШ №39» ДМР
м. Дніпро, Україна

ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНІСТЬ У ДІТЕЙ: ПРИЧИНИ, ОЗНАКИ ТА СПОСОБИ ПОДОЛАННЯ

Інтернет-залежність – це явище, яке в останні роки набуло справді вражаючого розмаху. Особливо небезпечною вона є для дітей і підлітків, адже їм набагато складніше самостійно впоратися з потягом до онлайн-життя і вчасно зупинитися.

Про комп'ютерної залежності вперше стали говорити на початку 80-х років минулого століття, однак багато фахівців до цих пір цей термін не цілком визнають. Людина будь-якого віку чи соціального становища може стати жертвою комп'ютерної залежності, проте найуразливішими завжди будуть діти.

Як не прикро, інтернет-залежність зараз спостерігається навіть у малюків-дошкільнят. Це ж так зручно: відволікти малюка, включивши йому веселий мультик або корисну гру. Тим часом, перекладаючи на електронні девайси функції розваг та виховання дітей, батьки самі формують основу майбутньої інтернет-залежності.

У школярів підліткового віку залежність від інтернету може говорити також про наявність психологічних проблем – нереалізованості в колі спілкування, проблемних відносин у родині, труднощів з навчанням, від яких підліток поринає в більш успішне віртуальне життя.

Що ж робити? Укладіть правила використання домашнього комп'ютера і спробуйте встановити такі часові обмеження роботи в Інтернеті, щоб у дитини лишався час для інших занять, насамперед для фі-

зичної активності. Зрештою, проаналізуйте свою поведінку — чи не надто багато часу ви проводите в Інтернеті.

На сьогоднішній день проблема взаємодії людини й комп'ютера є однією з актуальних. Перед дитиною, підлітком, розкривається новий світ незліченної кількості можливостей і інтересів, який «відключає» його від справжнього світу, «перемикаючи» на себе. Але поряд з позитивними моментами при взаємодії підлітка з комп'ютером виникають проблеми, зв'язані, насамперед, із психологічними навантаженнями. Більшою мірою залежними від комп'ютера стають діти й підлітки, що мають нестабільні й конфліктні сімейні або шкільні відносини, не прихильні ніяким серйозним захопленням.

Причини виникнення комп'ютерної залежності пов'язують з пересиджування за комп'ютером, захопленістю графікою, сюжетами, мультиками. Комп'ютер дозволяє маляті здійснювати всі свої бажання, наприклад, агресивним особистостям в грі можна вбивати і бити людей.

Проблема комп'ютерної залежності – це ще й проблема втрати довіри. Участь у віртуальному світі дозволяє дітям і підліткам розслабитися й абстрагуватися від психологічних проблем у реальному світі, але це відбувається лише на момент перебування у віртуальному просторі. Внаслідок цього людина намагається жити у віртуальному світі, де все можливо, усе дозволено, де він сам установлює правила гри. Логічно запропонувати, що вихід з віртуальної реальності є хворобливим для адикта: він знову зіштовхується з ненависної для нього реальністю, що й викликає зниження настроя й активності, відчуття поганого самопочуття.

Для підлітка дуже важливе освоєння особистісного простору, меж якого він підкреслює захоплення молодіжною музикою, підвищеною увагою до своєї зовнішності. Він хоче виділитися, заявити про себе, що він самостійний і неповторний. Для самоствердження підліткові вже не треба демонструвати витривалість і фізичну силу звичними методами. Зараз саме компетентність у комп'ютерній сфері визначає статус, визнання й безсумнівний авторитет у середовищі однолітків.

Не варто діагностувати інтернет-залежність у кожної дитини, яка отримала доступ до всесвітньої мережі. Те, що сучасні діти деякий час проводять онлайн і черпають інформацію з інтернету, - це нормально.

Дослідники психологічної залежності вважають, що дитину в комп'ютерній грі особливо приваблюють такі моменти:

- наявність власного інтимного світу, в який більше нікому немає доступу;
- реалістичність процесів у комп'ютерному світі;
- повне абстрагування від навколишнього;
- відсутність відповідальності;
- можливість виправити будь-яку помилку шляхом багаторазових повторень гри з початку;

– можливість самостійно приймати будь-яке рішення (в межах правил гри).

Крім можливостей, які несе в собі комп'ютер, у виникненні комп'ютерної залежності існують соціально-економічні причини. Завдяки здатності комп'ютера заповнювати дозвілля, батькам часто буває зручно для себе всадовити дитину за його пульт на необмежений час, радіючи її захопленням новою іграшкою і своєму тимчасовому звільненню від батьківських обов'язків.

Треба зазначити ще одну особливість взаємодії дитини з комп'ютером, яка зумовлює порушення міри цієї взаємодії. Через відсутність своєчасних сигналів від м'язів надмірне навантаження комп'ютерною діяльністю, спілкування в Інтернеті або комп'ютерними іграми призводить до перевантаження мозку, зору, хребта, підвищення артеріального тиску, що негативно впливає на психіку дитини. Таким чином, власне кібернетичний простір, завдяки своїм величезним можливостям зацікавити людину, та деякі соціально-економічні чинники створюють передумови виникнення комп'ютерної залежності.

Якщо поведінка дитини не змінилася, успішність у школі не погіршилася, настрої і самопочуття хороші – причин для тривоги, швидше за все, немає. Симптоми, які повинні примусити батьків занепоїтися наступні:

- дитина стала проводити за комп'ютером більше часу, ніж раніше (більше 6 годин на тиждень);
- віртуальне спілкування стало для неї важливішим, ніж реальне – вона пропускає школу, перестала виходити на прогулянки у двір і т.д.;
- спостерігаються порушення сну, апетиту, зміна звичного режиму;
- дитина стала схильною до частих перепадів настрою, неадекватно (агресивно) реагує на прохання вимкнути комп'ютер;
- за неможливості бути онлайн вона тривожна, пригнічена, постійно згадує про справи «в мережі»;
- дитина неохоче розповідає або взагалі приховує, чим займається в мережі, що шукає, у що грає.

Як і будь-яку хворобу, інтернет-залежність простіше не допустити, ніж потім лікувати. Тому краще всього займатися профілактикою, а саме:

- не залишати без уваги перші етапи знайомства дитини з інтернетом: поговорити, пояснити основні правила онлайн-життя, звернути увагу на можливість використання Мережі для навчання та саморозвитку;
- встановити чіткі рамки користування інтернетом (тільки постарайтеся обійтися без заборон - їх-то якраз найбільше хочеться порушувати, краще просто регламентувати час знаходження в мережі);
- не випустити з уваги активність дитини в соцмережах. Причому НЕ обов'язково встановлювати стеження та тотальний контроль – досить «зафрендити», регулярно переглядати оновлення її сторінки, брати участь в обговореннях.

Ну і звичайно, дуже важливо, щоб в житті дитини було багато захоплень і активностей, які займали б її час і були б насправді цікаві. Навчїть її кататися на роликах, поповнїть домашнїй запас настїльних ігор. Не менш важливо, щоб свої захоплення дитина могла обговорити з батьками – тоді їй не знадобиться шукати однодумцїв у віртуальному свїті.

Не забувайте і про те, що батьки – найкращий приклад для дитини. Тому вимкнїть комп'ютер і сходїть усїєю родиною на пікнїк, до музею, чи просто відкрийте для себе новї туристичнї маршрути. Це стане найкращою профїлактикою інтернет-залежностї.

Науковий керївник: О.І. Крамар, викладач.

О.О. Романюк

*Унїверситет іменї Альфреда Нобеля,
м. Днїпро, Україна*

ГЕНДЕРНИЙ СТЕРЕОТИП ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Стереотипи в суспільствї завжди існували і будуть існувати надалї. Одними з найпоширенїших стереотипів сучасностї є гендернї стереотипи. Основою гендерних стереотипів є таке поняття, як гендер – соціальна стаття, яка багато в чому обумовлює особливостї власне особистїсної і групової поведінки і задає правову і статусно-соціальну позицію індивїда в суспільствї.

Гендернї стереотипи – це шаблоннї життєвї уявлення про відмінностї між чоловіками і жінками, припис чоловікам і жінкам поводитися відповідно до вироблених в суспільствї правил для представників певної статї. Гендернї стереотипи є різновидом соціальних стереотипів, складаються в процесї суспільної комунїкації, передаються індивїдом в процесї соціалїзації і грають важливу роль в підтримцї певної гендерної стратифїкації.

Виділяють три групи видів гендерних стереотипів.

Перша група – це стереотипи «мужностї» і «жїночностї»: еталони, або, точнїше, нормативнї уявлення про те, якими психологїчними і поведінковими властивостями повиннї володїти чоловіки і жінки. Так, чоловік уособлює творче начало, він активний; а жінка – репродуктивне, вона пасивна. «Чоловіче» виглядає самодостатнїм, передбачає успішне виконання задуманого, і навпаки.

Друга група гендерних стереотипів закрїплює сімейнї та професїйнї ролї у відповідностї зі статтю. Для жїнок головними соціально-статевими ролями відповідно до стереотипу є ролї сімейнї (мати, вихователька, господиня), для чоловіків – професїйнї. Успїшнїсть чоловіка згідно стереотипному сприйняттю оцїнюється по його професїйних досягненнях, жінки – за наявнїстю сім'ї та дїтей.

Третя група стереотипів стосується відмінностей в розподілі праці. Згідно з концепцією «природної додатковості статі» доля жінок – додатковий обслуговуючий характер (експресивна сфера соціального життя), а сфера діяльності чоловіків – творчий, керуючий працю (інструментальна сфера соціального життя).

Вважається, що на формування гендерних стереотипів і дотримання їх у сучасному суспільстві впливають гендерні схеми – це когнітивні категорії гендеру. Вони управляють процесами обробки інформації, яка надходить таким чином, що побачене починає сприйматися, запам'ятовуватися і інтерпретуватися відповідно до уявлень про гендер. Тобто, соціуму так легше сприймати свою статеву роль через гендерну і легше втекти від осуду суспільства, пристосовуючи свою поведінку під гендерний стереотип. Батьки і оточуючі дитину люди формують уявлення дитини про себе і свою гендерну ідентичність. Стиль поведінки представника певної статі не є вродженим, а формується суспільством. Отже, стереотипні уявлення передаються із покоління в покоління.

З одного боку гендерні стереотипи допомагають особистості закріпитися в соціумі, але з іншого боку – саме вони можуть стати причиною психічних розладів та негараздів у житті чоловіка/жінки.

По-перше, через наявність саме гендерних стереотипів існує така велика різниця між чоловіком та жінкою. «Ми, наче, з різних планет» – саме цей вислів допомагає побачити наскільки великою є «прірва» між розумінням чоловіка і жінки одним-одного.

По-друге, саме ці кліше не дають розвиватися особистості у тому руслі, в якому вона може досягти певних висот. Так, чоловік не може стати модельєром, а жінка – керівником великої компанії. Ще з дитинства нам приписують професії, які найбільше відповідають нашому гендеру, пропонують саме такі ігри, які сприяють формуванню у дитини гендерних стереотипів щодо того, чим повинні займатися представники різної статі.

По-третє, гендерні стереотипи стають причинами різного погляду і оцінки на одну й ту саму ситуацію в залежності від гендеру. Наприклад, якщо впав хлопчик, то він не повинен плакати, бо за стереотипами він сильний та малоемоційний, а от якщо впала дівчинка – ніхто не засуджуватиме її за сльози, а навпаки будуть хвалити її ніжність та емоційність.

Отже, гендерні стереотипи починають формуватися в нас з дитинства нашими батьками. Гендерні стереотипи можуть як допомагати особистості існувати в суспільстві, втекти від осуду чи пристосуватися до певної ситуації, так і травмувати особистість через той самий осуд та стримати розвиток особистості у певному напрямку, який суперечить гендерній ролі.

ВОЗРАСТНЫЕ КРИЗИСЫ И ИХ ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Возрастные кризисы – теоретическое понятие, обозначающее переход в возрастном развитии к новому качественно специфическому этапу. Возрастные кризисы обусловлены, прежде всего, разрушением привычной социальной ситуации развития и возникновением другой, которая более соответствует новому уровню психологического развития.

Возрастной кризис состоит в преобразовании социальной ситуации развития, при котором старая социальная ситуация развития разрушается, а на ее месте, вместо нее, строится новая; психологическое содержание возрастного кризиса состоит в том, что происходит субъективация новообразования предшествующего стабильного периода, т.е. превращение новообразования стабильного периода в субъектную способность индивида. Возрастной кризис проходит ряд фаз и этапов: предкритическая фаза – открытие идеальной формы следующего возраста; собственно критическая фаза – мифологизация новой идеальной формы, конфликт между желаемым и возможным, рефлексия внутренних ограничителей искомой взрослости; посткритическая фаза – дифференциация отношения к себе, формирование мотивации дальнейшего возрастного развития. Возрастной кризис может сопровождаться особым синдромом – трудновоспитуемостью.

Возрастные кризисы личности имеют достаточное решающее значение именно в детском возрасте, поскольку в этот возрастной период происходит формирование человеческого характера, его взаимоотношения с социумом и волевые характеристики. По этой же причине, наиболее количество последовательных кризисных всплесков приходится на возрастной период детства и ранней юности, когда эпизоды носят довольно бурный характер.

Кризис новорожденных. Несмотря на недостаточные возможности проявления вербальных и моторных недовольств, даже в столь маленьком возрасте человеку свойственно некоторое осознание кризисной ситуации, которая возникла по причине условий жизни и адаптации к новым условиям существования. Многие психологи утверждают, что кризис новорожденных является едва ли не самым тяжелым из всего набора подобного рода кризисов.

Кризис первого года жизни. Этот период очень значим для человека, в первую очередь тем, что появляется возможность вербально излагать свои требования, причем на общем фоне невербальных проявлений аффективных признаков;

Кризис третьего года жизни. Характеризуется формированием и первыми проявлениями самостоятельности. Появляется стремление к формированию новых способов общения с взрослыми, появление контактов с другими представителями окружающего социума – своих ровесников, воспитателей в детском саду и так далее. Для ребенка открывается новый мир непознанных ранее возможностей, которые достаточно эффективно вносят свои коррективы в возможное развитие стрессовых факторов.

Кризис семилетнего возраста. Более правильно этот кризис было назвать школьным, поскольку его проявлению способствует начало школьной деятельности человека. Кроме того, что учебный процесс заставляет концентрироваться на получении новых знаний, обрести новыми социальными контактами, знакомиться с позициями своих сверстников, у которых, как оказалось, есть свои взгляды на происходящее вокруг, школьный кризис начинает формировать истинную волю человека, опираясь на его генетически заложенный потенциал.

Кризис возраста от 11 до 15 лет. Следующий важнейший стрессовый период в жизни человека, на этот раз, связанный с половым созреванием. Такая ситуация открывает новые возможности и новые зависимости, которые могут преобладать над старыми стереотипами, причем настолько, что полностью их перекрывают. Этот период еще называют переходным или пубертатным кризисом.

Кризис 17 лет. Стимулирован окончанием школьной деятельности и переходом во взрослую жизнь. В зависимости от года окончания школы, возраст кризиса может приходиться на период от 15 до 18 лет.

Данный период характеризуется порождением различных страхов, у женщин – предстоящей семейной жизни, у мужчин – уходом в армию. Кроме того, существует проблема получения профессионального образования – шага, который определит предстоящую жизнь каждого индивида.

Кризис среднего возраста. Наступает, как правило, в середине прожитого пути и характеризуется глубокой переоценкой ценностей, взвешиванием полученного опыта на фоне качества достижений. Как правило, очень малое количество людей довольно своей жизнью, считая, что прожили свою жизнь недостаточно полноценно или бесполезно. В этот период наступает настоящее взросление, зрелость, которая позволяет провести оценку смысла своей жизни.

Кризис выхода на пенсию. Как и кризис новорожденных, является одним из самых тяжелых в жизни человека. Если в первом случае человек на осознает критического воздействия стрессовых факторов, то во время последнего кризиса, ситуация ухудшается полноценным восприятием и осознанием. Этот период одинаково тяжело переживают и женщины и мужчины. Особенно это касается острого чувства невостребованности на профессиональной арене – человек еще сохраняет свою работоспособность, чувствует, что может принести пользу, однако его работодателя не

устраивает подобное положение вещей. Несколько улучшает ситуацию появление внуков, особенно это смягчает течение возрастного кризиса у женщин.

Возрастные кризисы – это неотъемлемая часть становления личности. Их невозможно предотвратить, но можно смягчить и ускорить их прохождение.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

Л.О. Сакал

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

КОМУНІКАТИВНА НЕКОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ТА НАСЛІДОК ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ

Проблема інтернет-залежності набула великого значення в зв'язку з поширенням інтернету та стала причиною втрати зв'язку між людьми, які вважають за краще проводити весь свій вільний час в мережі, ніж спілкуватися з оточуючими людьми при взаємодії один з одним. По-перше, відбувається постійне збільшення числа користувачів інтернету (особливо серед молоді); по-друге, тим, що пристрась до Інтернету викликає негативний вплив на психіку людини, відбувається застій в організмі і людина, прикута до монітора, веде сидячий НЕ здоровий спосіб життя.

Родоначальниками психологічного вивчення феноменів залежності від інтернету можуть вважатися два американця: клінічний психолог К. Янг та психіатр А. Гольдберг.

К. Янг виділяє дві групи інтернет – залежних – це схиблені на спілкуванні і схиблені на інформації. При цьому вона називає такі чинники, завдяки яким розвивається інтернет – аддикція: доступність інформації; анонімність мережевого спілкування; підсвідоме довіру до онлайн-ого спілкування; простота використання; можливість спілкування з людьми, які знаходяться за сотні і тисячі кілометрів, – ще одна унікальна можливість, надана мережею.

Для Д. Грінфілд залежність від інтернету – явище багатовимірне. Воно включає прояви ескейпізма, тобто втечі в "віртуальну реальність" людей з низькою самооцінкою, тривожних, схильних до депресії, відчувають свою незахищеність, самотніх або не зрозумілими близькими людьми, обтяжуючу своєю роботою, навчанням або соціальним оточенням. Поряд з цим – пошук новизни, прагнення до постійної стимуляції почуттів, емоційну прихильність (можливість виговоритися, бути емпатійним зрозумілим і прийнятим, звільнитися тим самим від гострого переживання неприємностей в реальному

житті, отримати підтримку і схвалення); згадується і задоволення відчуття себе "віртуозом" в застосуванні комп'ютера для роботи в інтернеті.

Що підштовхує молодих людей проводити більше часу за комп'ютером. Це відбувається тоді, коли віртуальний світ стає цікавим навколишнім дійсністю або виступає способом уникнути неприємних обставин. Одна велика причина поєднує інтернет залежних хлопців та дівчат – комунікативна некомпетентність. Труднощі, які виникають у спілкуванні у реальному житті.

Самим поширеним видом інтернет-залежностей вважається необхідність у безперервному спілкуванні. Це можуть бути форуми, соціальні мережі та різні чати.

До цієї групи ризику залежних від інтернету відносяться люди, що мають проблеми в спілкуванні. Відсутність соціальних та комунікативних навиків поглинає їх у віртуальний світ, який замінює круг друзів, вони прагнуть соціалізуватися за рахунок нових знайомств, яких не можуть мати у реальному житті.

Спілкування в інтернеті надає молоді можливість існувати в образах своїх побажань, і не виходячи за межі цих образів, здійснювати настільки необхідну і бажану, настільки і нездійсненну в реальності комунікативну активність. Це є основною причиною інтернет-залежностей у студентів, а провокуючим фактором, стимулюючим розвиток цієї залежності, виступає анонімність і неможливість перевірити, наскільки представлена інформація про себе дійсна.

Ще однією причиною появи Інтернет залежностей, тісно пов'язаної з попередньою, є неможливість самовираження. Людина, якій важко висловлювати свої думки, неспроможна відстояти свою точку зору, яка має страх публічних виступів, яка боїться осудження реального суспільства, в цілому невпевнена у собі людина, в мережі може спокійно висловити те, що накопилось, не боячись недовіри та непорозуміння.

Проблему виявлено, але виникає замкнуте коло, – наслідком інтернет залежності теж стають проблеми у спілкуванні між оточуючими, втрата реальних друзів, небажання спілкування з близькими.

У хворих інтернет-залежністю, присутні труднощі в побудові міжособистісних відносин, соціальної адаптації, тому, на мою думку буде ефективна робота у групі, що надасть можливість налагодити відносини. Особа, що страждає інтернет залежністю, може не визнавати цього. А коли оточуючі мають такі ж симптоми визнають свою проблему інтернет залежності, то і іншим легше прийняти факт своєї залежності та здобути бажання здолати її.

ВИЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НА СУЧАСНУ ЛЮДИНУ

Наприкінці ХХ століття в світі наукової психології з'явився новий напрям, який встановив себе як позитивна психологія. За визначенням представника цього напрямку, І.Бонівелл, «позитивна психологія – це наука про позитивні аспекти людського життя, таких як щастя, благополуччя і процвітання».

На відміну від класичної психології, яка орієнтується в основному на проблеми і патології, основними темами досліджень позитивної психології є те, що сприяє досягненню людиною щастя. Ця область досліджень прагне розкрити природні здібності людини і зробити досвід життя більш позитивним.

В основі напрямку позитивної психології була гуманістична психологія, яка ще наприкінці 60-х років ХХ століття закликала психологів більше звертати увагу на стимулювання психічного здоров'я, ніж на лікування хвороб та патологій.

Незважаючи на те, що позитивна психологія має досить коротку історію розвитку, вона стала дуже популярним напрямком і змусила про себе говорити. Для цього є багато різноманітних причин і найсуттєвіші з них розглянемо.

У сучасному світі рівень життя громадян більшості розвинених країн досить високий, і значна частина нинішнього суспільства більше зацікавлена в досягненні успіху, ніж в позбавленні від страждань. Також набирає силу екзистенційна криза, яка пов'язана із розмиванням традицій, розкитунням моральних орієнтирів, прискоренням ритму життя.

Таким чином, поява позитивної психології є цілком закономірною і необхідною. Новий напрямок задає інший тон – культивування не страждань, але радощів; сенс, який пропонується в якості основної цінності, – в досягненні щастя, а не в рішенні нескінченних проблем.

Ще одна виникнення цього напрямку причина стає очевидною, якщо звернути увагу на масштаби фінансування позитивної психології. Як відомо, ідеологія рідко буває відділена від політики.

Позитивна психологія – вигідний проект, оскільки, ставлячи на головне місце суспільне благо і ефективне функціонування людини, вона стає цікавою політичним силам. Наприклад, позитивні риси створюють образ ідеального працівника, який ефективно виконує свої обов'язки і всім задоволений, - значить, роботодавець потенційно зацікавлений в тому, щоб ці риси зробити загальнообов'язковими.

Актуальним є питання визначення впливу позитивної психології на життя людини. Сучасні психологи розділилися на два табори: прихильники і критики.

Згідно з науковими дослідженнями останніх років, позитивні емоції роблять сприйняття світу людиною більш відкритим і дозволяють дослі-

дживати і знаходити нові рішення проблем. Крім того, позитивні емоції роблять людину більш дружньою, а зі збільшенням кількості друзів людина отримує кращі шанси еволюційного виживання.

Критики напрямку вважають, що позитивна психологія не може пояснити минулі негативні події, наприклад, дії нацистської партії. Крім того, науковець К.Шнайдер вказав на дослідження, де позитивна ілюзія спотворює реальність. Позитивний настрій може стати нездатним до психологічного зростання.

Позитивні психологи також звинувачуються в тому, що вони ігнорують той факт, що у пригнічених, навіть просто нещасних людей, є реальні проблеми, з якими потрібно працювати.

Негатив, який іноді виявляється в легкій і помірній депресії, навпаки, корелює з меншим спотворенням реальності. Тому негатив може зіграти важливу роль в динаміці людського розвитку.

Американські вчені провели експеримент, прооперувавши 40 пацієнтів з хворобою Паркінсона. У половини групи людей була проведена плацебо операція. Хворим зробили отвір в черепі без імплантації імплантатційного пристрою, спочатку переконавши їх, що все пройде успішно.

Проведена операція дала позитивний ефект в 18 випадках з 20, а іншій групі хворих були проведені справжні операції, які тільки 12 пацієнтам дали позитивний результат. Наведені випадки наочно свідчать про те, що позитивний настрій робить корисний вплив на самопочуття людини.

Проведені дослідження підтвердили, що депресивний стан і стрес атрофують кору передніх часток головного мозку і заважають відновленню нервових клітин, негативно впливаючи на емоційний стан людини. Відзначено, що люди в поганому настрої отримують нижчі бали при проходженні тесту на визначення коефіцієнта інтелекту.

Отже, можна зробити висновок, що позитивна психологія справляє як негативний, так і позитивний вплив на життя та розвиток сучасної людини. Важливо навчитися правильно розуміти межу між спотворенням реальності та позитивним емоційним настроєм.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

Д.О. Ставицька
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Що таке тривожність? Якщо звернутися до психологічного словника, то можна сказати, що даний феномен визначено як індивідуальну психологічну особливість, що виявляється в схильності людини до частих та інтенсивних переживань стану тривоги, а також низького порогу його виникнення.

У стані занепокоєння з перевагою тривожності відзначається рухове порушення, непослідовність у вчинках, нерідко надмірна цікавість і прагнення зайняти себе будь-якою, навіть непотрібною діяльністю. Характерна нестерпність очікувань, що виражається у вигляді важко керованого потоку слів. Типова багатослівність, зайва докладність у роз'ясненнях, якійсь дії, які створюють видимість зайнятості.

Найчастішими причинами виникнення тривоги є суперечність бажань та потреб. Суперечливий внутрішній стан дитини може бути викликаний: суперечливими вимогами до нього, які виходять із різних джерел (або навіть із одного джерела: буває, що батьки суперечать самі собі, то дозволяючи, то грубо забороняючи одне й те саме); неадекватними вимогами, невідповідними можливостями і прагненнями дитини; негативними вимогами, які ставлять дитину в принижене, залежне положення. У всіх трьох випадках виникає почуття «втрати опори»; втрати міцних орієнтирів у житті, непевність у навколишньому світі.

В основі внутрішнього конфлікту дитини може лежати зовнішній конфлікт - між батьками, між родиною й школою, між однолітками й дорослими. Однак змішувати внутрішній і зовнішній конфлікти зовсім неприпустимо; протиріччя в навколишньому оточенні дитини далеко не завжди стають його внутрішніми протиріччями. Чим ширше коло спілкування, тим більше ситуацій, які можуть дати підставу для тривоги.

Однією з найчастіших причин тривожності є завищені вимоги до дитини, негнучка, догматична система виховання, яка не враховує власну активність дитини, її інтереси, здатності й схильності. Найпоширеніша система виховання - «ти повинен бути відмінником». Виражені прояви тривоги спостерігаються в добре встигаючих дітей, яких відрізняють сумлінність, вимогливість до себе в сполученні з орієнтацією на оцінки, а не на процес пізнання.

Часто тривожність підсилюється під впливом перевтоми. На жаль, режим шкільного життя, структура навчального року самі по собі сприяють перевтомі, особливо фізично ослаблених або емоційно нестійких дітей.

Таким чином, основними причинами тривожності дитини є:

- 1) внутрішній конфлікт (суперечливість прагнень дитини);
- 2) зовнішній конфлікт (між батьками, між родиною й школою, між однолітками й дорослими);
- 3) завищені вимоги до дитини;
- 4) страх не відповідати соціальним вимогам найближчого оточення (школа, однолітки, родина).

Факторами шкільної тривожності є: різні страхи (наприклад, страх зробити помилку, страх йти до школи, страх опитувань тощо); проблеми в родині; вплив перевтоми; значимим для школярів виявляється відношення різних людей; недостатній рівень фізіологічної й інтелектуальної зрілості.

Звільнення від тривожності можливо, якщо дорослі зрозуміють: будь-яка дитина - відмінник або двієчник, рухливий або повільний - заслуговує

любові й поваги; цінність людини в ній самій, насамперед у її моральних якостях, а не в нагородах, оцінках і інших умовних знаках благополуччя.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

Ю.В. Стратийчук

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПРОЯВ АГРЕСІЇ І ТРИВОЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ

Актуальність даної теми пов'язана з тим, що підлітки в тривожному стані часто вразливі, нездатні до протистояння впливу несприятливих наслідків. Тривожність і агресія проявляється через складні сімейних відносин, конфліктів з друзями і вимогливого ставлення до дітей. Це і зароджує до дитині відчуття тривоги і формує агресію до навколишнього світу.

Необхідно знайти правильний підхід до вирішення такої проблеми. Головним є залучення батьків дитини і ознайомити їх з результатами дослідження та направити на консультацію до фахівця з даних питань.

Метою зазначеної теми є вивчення проявів агресії і тривожності у підлітків. Адже у наш час агресія і тривожність зіграли велику роль в психології, так як в сучасному світі це поширене серед дітей.

Агресія може проявлятися як і в фізичній так і у вербальній поведінці. У меншій мірі агресія виражена в відношенні до неживих предметів, але все ж вона існує. І сама прихована форма агресії - це агресія проти себе, найнебезпечніша з підліткових агресій, саме через нею в майбутньому виникає величезна кількість психологічних проблем.

Для досягнення мети ми поставили декілька завдань :

- Провести огляд літератури по темі дослідження.
- Вивчити теоретичні основи дитячої агресії та тривожності.
- Провести методики на агресію і тривожність у підлітків та підвести підсумки.

Причини підвищеної тривожності виникають через гендерні відмінності. У дошкільному віці тривожність частіше виникає у хлопчиків. У дівчаток це більше наступає в підлітковому віці. При різних ситуаціях. Так як дівчатка більше зосереджені на спілкуванні з іншими дівчатами, то хлопчики бояться бути покараними дорослими або побитими однолітками.

У уникнення виникнення тривожності батьки відіграють велику роль, як стійкої риси особистості. Батьки повинні контролювати свою реакцію і дії на різні проблеми і ситуації по відношенню до підлітків.

Іноді така поведінка приводить до депресії і тривожних розладів, що заважає успішності в школі, особливо, тих які раніше добре вчилися і були з гарною поведінкою. Високий рівень тривожності може сильно вплину-

ти на нервову систему, підвищенням артеріального тиску, почервонінням обличчя та шиї і порушенням режиму сну. Часто спостерігаються харчові порушення, які призводять до анорексії або булімії.

Допомога дитині з високим рівнем тривожності повинна бути різноманітна. І не дивлячись на хороші відносини в родині і прагнення батьків допомогти, тривожність продовжує про себе нагадувати. З цього необхідно звернутися за допомогою до психолога або психотерапевта. Спеціалісти допоможуть вирішити цю проблему і тривога більше не буде турбувати.

Отже, дійшовши до висновку можна сказати, що проблема агресії і тривожності підлітків є багатосторонньою і вимагає втручання фахівця. Крім того, проблема знаходиться під сильним впливом тимчасового фактора. Успішність кожного елемента шкільної адаптації може бути з об'єктивної і суб'єктивної сторони. Об'єктивна сторона може бути представлена оцінками і видимим поведінковими виявленнями. А переживання самої дитини характеризує шкільну адаптацію з суб'єктивної сторони. Ця проблема з кожним роком буде виявляти все нові і нові невивчені моменти.

Науковий керівник: О.А. Днірова, канд. мед. наук, доц.

К.В. Сухомлін

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТА У ВНЗ

Глибокі соціально-політичні, духовні й економічні зрушення, що відбуваються в суверенній, демократичній Україні, спонукають до реформування системи освіти, яка має забезпечити умови розвитку і самореалізації кожної особистості, пріоритетність загальнолюдських цінностей, формування поколінь, здатних навчатися протягом життя, створення і розвитку цінностей громадянського суспільства. Вирішення визначених завдань безпосередньо пов'язано з удосконаленням психолого-педагогічної підтримки студентів у вищому навчальному закладі. Актуалізація педагогічної підтримки студентської молоді визначається тим, що студент вищого навчального закладу через вікові особливості не завжди орієнтований на пізнання себе, оцінку своїх можливостей та здібностей, визначення змісту і шляхів особистісного, професійного та творчого саморозвитку.

Мета дослідження полягала в тому, щоб проаналізувати та розглянути психолого-педагогічну підтримку студентської молоді в умовах вищого навчального закладу.

Для перевірки гіпотез і вирішення завдань, поставлених у дослідженні, використаний комплекс методів, що включає в себе:

- теоретичний аналіз психологічної, соціальної, педагогічної літератури по досліджуваній проблемі;
- науково-психологічне узагальнення та класифікація;
- емпіричні методи (методика САН; методика дослідження соціально-психологічної адаптації К.Роджерса-Р.Даймонда; методика діагностики копінг-механізмів С.Хейма);
- методи математичної статистики: частотний аналіз, визначення середній показників.

Педагогічну підтримку розглядають як превентивну й оперативну допомогу; індивідуальну й особистісну підтримку; педагогічну діяльність; елемент будь-якої співпраці і взаємодії; принцип життя освітньої установи; педагогічне явище; принцип педагогічної діяльності; педагогічну умову.

Методи педагогічної підтримки поділяють на дві великі групи. **Перша** група методів забезпечує підтримку всіх вихованців, створює фон доброзичливості, взаєморозуміння, співробітництва. **Друга** група методів спрямована на індивідуально-особистісну підтримку.

Адекватною теоретичною основою вивчення особистісної адаптації студента до умов навчання у ВНЗ може служити концептуальний апарат структурно-динамічного підходу. Основними принципами цього підходу є: уявлення про адаптацію, як цілісну систему утворень, в основі функціонування якої лежать загальні принципи, що розвиваються теорією систем; системоутворювальним чинником розвитку особистісної адаптації є цілі та завдання діяльності, які висувають вимоги до освіти; уявлення про адаптацію, як динамічному процесі, який змінює свою структуру залежно від зміни зовнішніх і внутрішніх умов діяльності; можливість використання різних властивостей і якостей особистості, формування адекватного адаптаційного досвіду.

Було встановлено, що більшість досліджуваних студентів оцінює своє самопочуття як нормальне, можна сказати що весь стан в цілому як задовільний. Респонденти характеризуються як такі, що мають підвищені адаптивні здібності, тобто більшою мірою присутні респонденти з високими і нормальними адаптивними здібностями. Так само більшість респондентів мають високий інтегральний показник самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність, домінування. Високий інтегральний показник по шкалі самоприйняття означає, що досліджувані мають позитивне ставлення до себе, безумовне прийняття себе такими, якими вони є, при збереженій критичності. Прийняття себе таким, яким є, – це основа для саморозвитку, самоактуалізації, самовдосконалення. Досліджувані перебувають у стані емоційної рівноваги, спокою, захищеності, безпеки, благополуччя, задоволені своїм буттям, оптимістичні. Стан емоційного комфорту є необхідною умовою подальшого особистісного розвитку особистості, успішного засвоєння знань та швидкого формування навичок.

Встановлено, що більшість респондентів мають емоційні копінг-механізми. Встановлено, що більшість студентів з адаптивних варіантів

копінг-поведінки використовують протест. Більшість студентів вищого навчального закладу використовують такий адаптивний копінг, як співробітництво. Встановлено, що студенти використовують таку адаптивну копінг-поведінку, як самовладання. Говто це така форма поведінки, яка спрямована на аналіз виниклих труднощів і можливих шляхів виходу з них, підвищення самооцінки і самоконтролю, більш глибоке усвідомлення власної цінності як особистості, наявність віри у власні ресурси в подоланні важких ситуацій.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

Т.Ю. Сухорученко

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Поняття психологічної готовності до діяльності було введено в науковий обіг в 1976 році білоруськими дослідниками М.І.Дьяченко і Л.А.Кандибовичем. Щодо поняття готовність, то його визначають не тільки властивість чи ознаку окремої особистості, це концентрований показник діяльності суті особи, міра її професійної здібності. **Ядро готовності становлять психічні процеси і властивості.** Вони є фундаментом якостей особистості. Якості і психологічні властивості особистості, психічні особливості і моральні якості, що є основою установки майбутнього фахівця на усвідомлення функцій педагогічної праці, професійної позиції, оптимальних способів діяльності, співвіднесення своїх здібностей з можливостями є характеристиками психологічної готовності.

Акцентуючи увагу на психологічній готовності особистості значимо, що її зміст складають інтегральні характеристики особистості, що включають в себе інтелектуальні, емоційні і вольові властивості, професійно-моральні переконання, потреби, звички, знання, вміння і навички, педагогічні здібності.

В структурі психологічної готовності до професійної діяльності дослідники виділяють такі компоненти: мотиваційний, орієнтаційний, пізнавально-оперативний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінюючий.

Мотиваційний компонент включає в себе професійні установки, інтереси, прагнення займатися професійною діяльністю. Його основою є професійна спрямованість (особисте прагнення людини застосувати свої знання в обраній професійній сфері), в якій виражається позитивне ставлення до професії, інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку тощо. Стійкість, глибина і широта професійних інтересів і ідеалів

визначається професійною спрямованістю. Ступінь сформованості професійного інтересу визначає характер роботи майбутнього фахівця над собою з метою використання своїх можливостей і здібностей.

Орієнтаційний компонент включає ціннісно-професійні орієнтації, основою яких є професійна етика, професійні ідеали, погляди, принципи, переконання, готовність діяти відповідно до них. Ядро даного компонента складають ціннісні орієнтації особистості, глибина професійного світогляду. До його основних структурних одиниць відносяться узагальнені професійні знання, погляди, переконання, принципи і готовність діяти в практичних ситуаціях відповідно до них.

Професійні переконання є важливою змістовною стороною психологічної готовності до професійної діяльності, бо вони забезпечують послідовність у професійних діях, цілеспрямованість в діяльності й спілкуванні. До змісту готовності входить професійна освіченість. Проте не тільки освіченістю фахівця визначається успішність його діяльності. Не меншу роль відіграє професійна етика, основу якої становлять моральні норми, оцінки і самооцінки, контроль і самоконтроль, повага до норм і вимог суспільного життя й уміння прищеплювати ці норми іншим людям. До числа професійно-етичних якостей належать професійна відповідальність, ви-могливість, уміння спілкуватися.

Професійна відповідальність виявляється у безкорисній і глибокій відданості професії. Орієнтаційний аспект є важливою характеристикою психологічної готовності до професійної діяльності, а тому весь навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі треба будувати так, щоб всі форми роботи сприяли формуванню у студентів відповідальності, професійної етики, уміння доводити розумні вимоги до логічного кінця, співвідносити їх з можливостями тих, кому вони адресовані.

До пізнавально-операційного аспекту психологічної готовності дослідники відносять професійну спрямованість уваги, уявлень, сприймання, пам'яті, професійне мислення, здібності, знання, дії, операції і заходи, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності. Цілеспрямоване формування професійної уваги, пам'яті, уявлень є важливим фактором підвищення психологічної готовності. Серед якостей пізнавально-операційного компонента готовності значне місце займає професійне мислення, яке виявляється в умінні виявити професійні ситуації, явища, факти, розпізнати, моделювати їх, спрогнозувати можливі наслідки.

Практика показує, що більшість студентів I-III курсів, вивчаючи ту чи іншу навчальну дисципліну, готуючись до заліків, екзаменів, обмежуються тільки фіксацією вивченого матеріалу, але не зіставляють отримані знання з своєю майбутньою професійною діяльністю. А тому при вивченні навчальних дисциплін викладачам треба організовувати роботу так, щоб максимально показати шляхи застосування матеріалу, що вивчається, в майбутній професії.

Знання і спеціальні вміння, незорієтовані на застосування в майбутній роботі, не стають інструментами професійно спрямованої діяльності і дуже швидко втрачаються. У зв'язку з таким підходом спостерігається значний розрив між теоретичною і практичною підготовкою майбутніх фахівців.

Професійні вміння і навички, високий рівень їх сформованості – важливий елемент психологічної готовності до професійної діяльності. Ще однією важливою якістю пізнавально-операційного компонента є професійні здібності: спостережливість, передбачення й уявлення. Бачити внутрішній стан іншого, заглянути в духовний світ, вміти аналізувати, систематизувати факти і явища, правильно оцінювати професійні відносини, передбачити кінцеві результати роботи – необхідні якості особистості, які треба формувати в студентів.

Емоційно-вольовий компонент складають почуття, вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність діяльності фахівця; емоційний тонус, емоційна сприйнятливість, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність, самокритичність, самоконтроль. Зміст психологічної готовності характеризується зв'язком інтелектуального й емоційного в сфері особистості. Так, знання людиною явищ є важливим фактом, проте не менш важливим є осмислення людиною цих явищ, тобто усвідомлення того, який зміст вносить сама людина в зміст того чи іншого явища. Зміст психологічної готовності визначає характер зв'язку між знаннями професійно-етичного особистісного змісту діяльності і його переживаннями.

Не можна обмежуватись тільки накопиченням знань і розвитком інтелекту. Не менше уваги треба приділяти і емоційній стороні, формуванню культури почуттів. А тому навчально-виховний процес у вузі необхідно організовувати так, щоб студенти відчували такі самі емоції і почуття, які виникають у фахівців в їх професійній діяльності.

Серед вольових якостей, які забезпечують психологічну готовність до професійної діяльності, психологи виділяють: цілеспрямованість (керування в роботі певною метою); самовладання і витримка (збереження самоконтролю в будь-якій ситуації); наполегливість (тривале збереження зусиль при досягненні поставленої мети); ініціативність (готовність і вміння фахівця виявляти творчий підхід до вирішення проблем, самодіяльність при виконанні професійних функцій); рішучість (своєчасне прийняття продуманих рішень і їх виконання); самостійність (відносна незалежність від зовнішніх впливів); самокритичність (вміння помічати свої помилки, неправильні дії та прагнення їх виправити).

Психофізіологічний аспект психологічної готовності складають впевнення у своїх силах, прагнення наполегливо і до кінця доводити розпочату справу, здатність вільно керувати своєю поведінкою і поведінкою інших, професійна працездатність, активність і саморегулювання, урівноваженість і витримка, рухомий темп роботи. Ці властивості і здібності забезпечують фахівцю високу працездатність у виконанні професійних функцій.

Оцінюючий компонент передбачає самооцінку своєї професійної підготовки і відповідність процесу розв'язання професійних завдань оптимальним зразкам. Психологічна готовність включає в себе як важливий компонент потребу фахівця в професійному самовдосконаленні. Справжній фахівець має постійно вчитися, відчувати потребу постійно поповнювати свої знання, розвивати свої розумові здібності, вдосконалювати професійні навички. Щоб студент міг сам оцінити свою професійну підготовку, міг керувати своїм удосконаленням, не треба давати йому готових рецептів, а правильно орієнтувати його в самостійних пошуках цих рецептів.

Достатня розвиненість, виразність і цілісне поєднання всіх компонентів забезпечують психологічну готовність студента до професійної діяльності.

Як довготривалий процес психологічна готовність формується за допомогою низки заходів: моделювання відповідної діяльності, складання професіограм, узагальнених експертних характеристик, дискусій, ігрових методів, лекційних і практичних занять тощо, а також формування готовності до роботи в складних умовах діяльності.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

А. Темирбекова,

преподаватель

Д. Айтекеев,

студент II курса, Нукуский государственный педагогический институт,

г. Нукус, Узбекистан

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРИЧИН ДЕЗАДАПТАЦИИ УЧАЩИХСЯ

Исследования специалистов показывают, что негативные эмоции в связи с пребыванием ребенка в школе, становясь постоянными, устойчивыми, формируют негативное отношение к учебному процессу. Например, очень часто причиной трудностей адаптации младшего школьника является отсутствие социального контакта при низком развитии речи.

Педагогу необходимо не только понимать, но и чувствовать, что, например, обычное, устный опрос на уроке у большинства детей вызывает состояние, близкое к сильному стрессу.

Сознание отвечающего ученика придавлено мнением о возможной ошибке и неудачу, сама умственная деятельность по воспроизведению осознанного материала - очень напряженный мыслительный процесс.

Каким бы содержательным и эмоционально-насыщенным, много иллюстрированным ни был урок, у учащихся неизбежно возникает состояние утомления, в основе которого истощение, торможение выдающихся участков коры головного мозга.

Специалисты на основе многолетних наблюдений пришли к выводу, что, когда эмоциональные зоны коры головного мозга находятся в состо-

янии возбуждения длительное время, интерес гаснет, наступает усталость и апатия. Информация учителя может не доходить до сознания школьников, которые в таких условиях не могут осмыслить учебный материал. Ученые считают, что все яркое, насыщенное массой и новизной фактов и явлений при неумелом подходе педагога переходят в свою противоположность. Утомление учащихся еще наступает и потому, что в таких окрестных ситуациях детям приходится затрачивать больше усилий на свободное получение и торможения непринужденного стремления к соответствующему самовыражению.

Оптимальное взаимодействие учителя и класса в профессиональной деятельности - условие успеха и удовлетворения учителя своим трудом. В то же время неумение наладить психологический контакт с классом - причина многих неудач и разочарований в профессиональной деятельности школьного учителя. От этого зависит реализация личностно-гуманных идей педагогики сотрудничества с учениками не только начального звена школы, но и старшеклассников.

Одной из трудных проблем школьной дезадаптации является отсутствие устойчивой учебной мотивации, причинами которой могут быть пробелы в опорных знаниях, умениях и навыках, которые обрекают ученика хронической неуспеваемости, недостаточное развитие интеллектуальных способностей, неблагоприятный статус и тяжести общения со сверстниками.

При специфической неуспеваемости высокую вероятность имеют такие гипотезы: антипатия к учителю и несформированность специальных способностей, которые играют решающую роль в усвоении данного предмета (например, слабое развитие фонематического слуха при изучении языка в начальных классах).

В психокоррекции всех этих отклонений кроются большие резервы не только повышения качества знаний, но и избежать процесса школьной дезадаптации. Одно из постоянных отклонений - систематические нарушения дисциплины на уроках, которые могут быть вызваны различными причинами: плохие успешности, раздражением, вызванным сознанием своей несчастливой судьбой, желанием обратить на себя внимание одноклассников. Бывают и обратные: ученик сознательно выражает протест против незагруженности своих способностей, недостаточной в этом возрасте расходов энергии на полезные занятия. Все эти явления могут быть причиной школьной дезадаптации учащихся.

А.В. Гинська
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМИН ВИКЛАДАЧІВ І СТУДЕНТІВ

Протягом останніх десятиріч посилюється інтерес психологічної науки й педагогічної практики до проблеми взаємин і спілкування викладачів і студентів. Це пояснюється, з одного боку, особистісною

орієнтацією, гуманізацією й демократизацією освіти як одного з пріоритетних напрямів її розвитку в сучасних умовах, так і науковим обґрунтуванням місця та ролі взаємин і педагогічного спілкування в цілісному педагогічному процесі як важливого чинника соціалізації й особистісного зростання студента.

У більшості психолого-педагогічних досліджень проблема взаємин педагогів і вихованців розглядається, насамперед, саме в контексті педагогічного спілкування.

Проблему педагогічного спілкування В.О. Сухомлинський назвав «найбільш неподоланною й найбільш людяною».

Н.А. Березовін і Я.Л. Коломінський показали, що правильні міжособистісні взаємини між вчителем і учнями корелюють з організаторськими впливами: збільшується кількість «організаційних» заходів порівняно з дисциплінарними, позитивні оцінки переважають над негативними, прямі виховні впливи все частіше заміщуються опосередкованими.

Педагогічний процес є поєднанням двох типів ставлень. По-перше, це ставлення до предмета, який вивчається та який при науково-теоретичному підході виступає як зовнішня річ (тобто відношення S-O). По-друге, це взаємини між вчителем і учнем, тобто стосунки S-S. Підпорядковувати їх науково-теоретичному підходу небажано, так як це переводить їх у об'єктивно-речовий план, що робить учня об'єктом технологічно-предметних маніпуляцій учителя. Це ускладнює особистісне спілкування й виховує обмежену людину замість моральної особи. Навпаки, особистісне спілкування вчителя й учня створює найбільш сприятливе середовище для процесу виховання й навчання.

Терміни «особистісні взаємини» і «міжособистісні взаємини», на думку Т.В. Дмитрової, є ідентичними. Міжособистісні – взагалі характеристика стосунків між двома і більше людьми, з констатацією, що взаємодія є взаємною. Неправомірним видається підміна поняття «взаємини» поняттям «спілкування» й навпаки.

Незважаючи на тісний зв'язок спілкування й взаємин, необхідно підкреслити, як зауважує А.В. Мудрик, що вони не тотожні. Спілкування – об'єктивний процес взаємодії людей, яких можуть об'єднувати найрізноманітніші суб'єктивні стосунки. Причиною спілкування є спільна життєдіяльність. Воно реалізується як у випадку позитивного ставлення його учасників один до одного, так і у випадку негативного ставлення й навіть у випадку їх повної байдужості один до одного. Тобто, поняття «ставлення» виражає внутрішню, істотну сторону суб'єкт – суб'єктних відношень, а поняття «спілкування» – їх зовнішню сторону. Це підтверджує й «пошук шляхів зміни взаємин і регулювання стосунків через зміну спілкування, тобто оптимізувати міжособистісні взаємини можна через оптимізацію спілкування».

Спілкування розглядається як єдність двох взаємопов'язаних, але якісно відмінних рівнів: зовнішнього, поведінкового, операційно-дієвого та внутрішнього, глибинного, який містить у собі мотиваційно-сміслові,

ціннісні характеристики особистості й відіграє визначальну, детермінуючу роль стосовно першого (К.О. Абульханова-Славська, О.О. Бодальов, В.М. М'ясищев, С.Л. Рубінштейн, Л.А. Петровська, О.Т. Соколова, Г. Мюррей, Г. Олпорт та ін.).

Традиційно спілкування розглядається (А.А. Бодальов, В.Н. Куніцина, Р.А. Максимова, В.Н. Панфьоров, М.П. Пікельнікова, Ю.П. Степкін, Т.Ф. Федотова) як взаємодія людей, змістом якого є обмін інформацією за допомогою різноманітних засобів комунікації для встановлення взаємин між людьми.

Таким чином, сучасна психологічна наука розглядає взаємини викладачів і студентів як особливий соціально-психологічний феномен і важливу складову цілісного педагогічного процесу підготовки фахівця у вищому навчальному закладі.

Більш правильним, на наш погляд, є розуміння спілкування як однієї з форм усього різноманіття людських стосунків. Такий підхід реалізується, наприклад, у визначенні педагогічного спілкування як «різноманітної форми взаємин і взаємовпливів педагога й вихованців».

Педагогічне спілкування – «взаємодія вчителя й учнів, зміст якої – обмін інформацією. Результат, до якого мають прийти учасники спілкування – здійснення виховного впливу на школярів і оптимізація взаємин між ними й педагогом».

Розуміння спілкування як обміну цінностями (Х. Лійметс) дає змогу визначати взаємини як певну стабільну систему обміну цінностями. «Взаємини, які склалися, в свою чергу впливають на подальший процес обміну. Сильний вплив мають взаємини на процеси взаємодії та комунікації».

Отже, під взаєминами «викладач-студент» ми розуміємо цілеспрямовану взаємодію суб'єктів педагогічного процесу, яка детермінована метою й завданнями спільної навчально-професійної діяльності, визначається як загальними соціально-психологічними механізмами, так і чітко визначеними соціально-рольовими функціями партнерів і правилами та соціальними нормами вищого навчального закладу.

---

*Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD,
канд. наук із соц. комун.*

Ю.Ю. Третяк

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКОГО КОЛЕКТИВУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА НАВЧАННЯ

Кожна людина живе одночасно у світі різноманітних суспільних і міжособистісних відносин, які супроводжуються майже безперервним спілкуванням. Потрапляючи в новий колектив особистість неодмінно відчуває на

собі вплив психологічних особливостей, що притаманні йому, а також певним чином сама починає на них впливати. І хоча ці процеси залишаються поза полем свідомості, їх вагомість у житті людини не можна недооцінювати.

Із зростанням об'ємів інформації зростає і значення соціальних зв'язків. Основним показником будь-якої групи є соціально-психологічний клімат. Він є показником емоційного стану членів групи, і в той же час, щоденно впливає на їх емоційний стан. Крім того, мікроклімат впливає на фізичне та психологічне здоров'я членів колективу, їх стосунки, а бажання знаходиться в даному колективі, на якість виконуваної роботи. Питаннями розгляду поняття, якості, ознак психологічного клімату займалися вітчизняні та зарубіжні вчені. Серед вітчизняних науковців: Є.В. Андрієнко, В. Івашковський, Н.Л. Коломінський, Т.П. Котко, В.Г. Крисько, С.Д. Максименко, А.В. Мокшанцев, А.В. Морозов, Л.Є. Орбан-Лембрик, Н.Н. Обозов, Ю.П. Платонов, Б.Д. Паригін, Є.В. Руденський, М.В. Савчин, Т. Тулубова, Т. Щулкіна, Г.В. Щьокін та інші. Серед зарубіжних відомі такі автори-науковці як Вільсон, Гройсман, П. Екман, В.Я. Ляудіс, Майерс, У. Мастенбрук, М.І. Пірен та інші.

Студентська група не завжди може називатися колективом в повному розумінні цього слова. Колектив є найвищим ступенем розвитку групи, з цілим рядом особливостей. Студентську групу можна вважати колективом у спрощеному розумінні цього слова – як групу людей, об'єднаних спільною діяльністю. Крім того, студентську академічну групу можна вважати малою групою.

Мала група – малочисельна за складом група, члени якої об'єднані спільною соціальною діяльністю та взаємними контактами.

Розуміння лише психологічних особливостей студентського колективу та успішності навчання та їх ознак є недостатнім. Найважливішим є питання знаходження засобів покращення. Основний засіб поліпшення психологічних особливостей студентського колективу та успішності навчання є навички спілкування. Адже саме воно супроводжує будь-яку діяльність людини, виконуючи цілий ряд різноманітних функцій.

Рівень успішності і становище студентів у навчальній групі залежить від рівня сформованості міжособистісних стосунків в ній. Доведено, що студенту легше вчитися в групі з більш диференційованої і більш стійкою структурою взаємин. Діяльність студентської групи виступає тією основою, на якій складаються взаємини між її членами.

Отже, знання індивідуальних особливостей студента, на основі яких будується система включення його в нові види діяльності і нове коло спілкування, дає можливість уникнути дезадаптації і успішно сформувати студентський колектив. Тому дуже важливим моментом є перетворення студентської групи в колектив, і залучення недавнього абітурієнта до студентських форм колективного життя.

---

*Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD,
канд. наук із соц. комун.*

СОРОМ І ЗНЯКОВІННЯ: СХОЖІСТЬ І ВІДМІННОСТІ

Емоції виникли в процесі еволюції: за їх допомоги тварини могли оцінювати біологічну вагомість явищ навколишнього світу і внутрішнього стану організму. Емоції виступають в якості головних регуляторів психічного життя і виникають в процесі практично будь-якої активності людини. Сором і зніяковіння – дві емоції схожі за своїм проявом, але відмінні за своєю структурою. Емоції – це особливий вид психологічних станів, вони проявляються в виді переживань, відчуттів, настрою, почуттів. Практично всі психічні стани і процеси супроводжуються емоціями, вираженими в тій чи іншій мірі і формі.

У науковців, що займаються дослідженням емоцій, думки про такі три емоції як сором, зніяковіння і провина розділилися. Деякі вважали ці три емоції різними проявами однієї і тієї ж емоції. Інші припускали, що це різні емоції, не маючі нічого спільного між собою, чи як різні емоції, маючі деякі спільні риси.

Д. Басс відмітив чітку різницю між емоціями зніяковіння і сорому на поведінковому і фізіологічному рівнях. Отримані ним дані дозволяють припустити, що ці дві емоції відображають різні типи реактивності вегетативної нервової системи, причому зніяковіння припускає відносно більше збудження симпатичної нервової системи, а сором – парасимпатичної нервової системи.

Ч. Дарвін у своїх дослідках використовував всі три поняття: «сором», «зніяковіння» і «провина» як синоніми. Він вважав, що сором належить до великої групи споріднених емоцій, в яку крім нього входять зніяковіння, провина, ревності, заздрість, жадність, мстивість, брехливість, підозрілість, самодіяльність, марнославство, амбітність, гордість і приниженість. Більшість сучасних теоретиків емоцій згодні з тим, що всі ці поняття мають емоційний компонент і емоційний зміст, але деякі заперечують проти того, що кожне з них є певна базова емоція із специфічним субстратом.

В ситуації коли людина ховає очі, відвертається чи опускає голову – його поведінку можна розцінити як прояв зніяковіння, але ця ж мімічна реакція виявляється і при емоції сорому. По деяким даним, емоцію зніяковіння відрізняє від емоції сорому усмішка, пробігаючи по обличчю людини, перш ніж він ховає погляд чи відвернеться. Частіше за все зніяковіла людина, відвернувши чи опустивши голову, крадькома поглядає на людину яка його збентежила.

Сором, на відміну від зніяковіння має одну особливість – прояв гіперемії. Вчені пояснюють це явище природною реакцією організму на хвилювання. Дарвін вважав його самим характерним і самим людським із всіх проявів емоцій, тому що гіперемія, яка зв'язана з соромом, з'являється в

результаті збудження вегетативної нервової системи під дією переживання сорому, і це заставляє нас розглядувати його з другої точки зору, чим звичайні для інших емоцій мімічні прояви. Але переживання сорому не завжди супроводжується появою гіперемії.

При емоції сорому людина демонструє, що вона прагне стати менш помітною, чим є насправді. Дарвін припускав, що з давніх часів очі вважались самим явним засобом вираження сорому: вони, як правило, опущені чи «бігають зі сторони в сторону», повіки прикривають очі, інколи очі повністю закриті.

На відміну від сорому, стимулом любого переживання зніяковілості є відчуття беззахисності в ситуації соціальної взаємодії. Розмова йдеться про своєрідне відчуття вразливості «Я», залученого у взаємодію. Але під час переживання сорому вся свідомість людини заповнюється ним самим. Він усвідомлює тільки себе чи тільки ті риси, які здаються йому в даний момент неадекватними.

Сором і зніяковіння мають різну часову приналежність. Сором більшою мірою звернений до майбутнього, до гіпотетичної можливості виявитися оціненим і викритим. Зніяковіння ж приймає форму стану, швидкоплинного почуття вразливості і невідповідності вимогам конкретної ситуації.

Як сором, так і зніяковіння мають безпосереднє відношення до благополуччя людини, до благополуччя його образу «Я» і цілісності цього образу. Емоції, які так тісно пов'язані з серцевиною особи динамічно пов'язані з емоцією з емоцією страху. В деяких ситуація сором і зніяковіння можуть виконувати когнітивну (пізнавальну) функцію, спонукаючи індивіда до захисту чи відступу, запобігаючи тим самим активацію страху.

Х.Льюїс вважає, що комплекс сорому об'єднує в собі такі відчуття як зніяковіння, боязкість, стриманість, досаду, приниження. Зніяковіння, в свою чергу, виявляє собою суміш чи конфлікт позитивних або негативних відчуттів по відношенню до громадських взаємодій. Ф. Зимбардо описує зніяковіння як «стан підвищеної індивідуалізації, при якій людина загострено сприймає ізоморфізм між Его і кожним своїм вчинком».

С. Томкінс описує сором як емоцію найвищої рефлексії, коли стирається грань між суб'єктом і об'єктом сорому людина занурюється в тяжке самоусвідомлення і самозбагнення. С. Томкінс відмічає, що дорослі прагнуть модифікувати прояв переживання сорому. Це пов'язано з тим, що занадто відверті, занадто інтенсивні і занадто часті прояви сорому свідчать про соціальне неблагополуччя індивіда.

Отже, сором – це емоція, яка виникає у індивіда в результаті усвідомлення ним невідповідності своїх вчинків чи своєї поведінки цінностям і нормам, загальноприйнятим в суспільстві і потребують дотримання зі сторони норм і моралі, зніяковіння ж виявляється внаслідок визначеної дії в виді відчуття незручності і замішання.

А. Турдыбаев,
преподаватель
Ж. Абатов,
преподаватель, Каракалпакский государственный университет,
г. Нукус, Узбекистан

ТВОРЧЕСКАЯ РАБОТА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Опыт младших школьников, влияет на творческую работу на уроках изобразительного искусства. У детей младшего школьного возраста происходят определенные изменения в отношении к изобразительной деятельности, выявлении творческих сил и возможностей, поэтому они чаще обращаются к своему собственному опыту, что вызывает необходимость его учета в дальнейшем развитии.

Несмотря на существующую разницу в подготовке младших школьников к рисованию, начальная школа призвана создать необходимые условия для усвоения приобретенного ими опыта, овладение знаниями и умениями творческой работы на уроках изобразительного искусства. В младшем школьном возрасте творческая работа приобретает качественных различий, в частности:

- происходит существенная перестройка средств изображения в рисунке. Переход на качественно новый уровень изобразительного искусства связан с использованием ими сложной линии и цветных пятен, которые соответствуют характеру эстетических чувств, эмоционального этапа детей;

- важное значение приобретает организация плоскости бумаги, вызывает заметные осложнения и перестройку восприятия в процессе их отношения к решению изобразительных задач на уроках изобразительного искусства;

- усложняется решение композиционных проблем в связи с тем, что младшие школьники пытаются усовершенствовать изображения на основе присоединения новых деталей и изменения сюжета;

- наблюдается разница физиологических характеристик между мальчиками и девочками в графическом и цветном изображении, декоративном рисунке и овладении приемами использования цвета;

- происходит переход на новый уровень осмысления изобразительных задач, связанный с появлением интереса к работе и развитием критического восприятия и оценки своего рисунка.

Выделяют чувственный, интеллектуальный и практический виды опыта. Обращение к чувственному опыту, связано с вызванным у ребенка тем или иным чувством отношении того или иного образа или предмета. На формирование предыдущего опыта влияют различные виды восприятия, которые классифицируются по формам существования материи (восприятие времени, движения, пространства) и по продолжительности процесса.

Излагая новый учебный материал на уроках изобразительного искусства, учителю необходимо апеллировать к жизненному и, в частности, чувственному опыту учащихся младшего школьного возраста, к тому, что им приходится наблюдать в окружающей среде.

Опыт младших школьников охватывает в себе эвристические, интеллектуальные, моральные, эстетические чувства. Опираясь на них, ученики младших классов проявляют творческую активность, стремятся передать в процессе изобразительной деятельности своего отношения к миру прекрасного, возвышенного, доброго и тому подобное. Этот процесс творчества увлекает детей.

Если он прерывается, это вызывает у ребенка неприятное ощущение, ведь творческая работа остается незавершенной. Звонок, возвещающий о конце урока рисования, как правило, огорчает учеников, ведь возбуждены воображением и фантазией, они не ориентируются во временном пространстве. Одной из задач учителя, с одной стороны, является способность полнее и эффективнее использовать отведенное ему на уроке время, своевременно подводить работу до завершения; с другой стороны - необходимость применения двойных (двухчасовых) занятий в практике преподавания изобразительного искусства.

А. Туребекова,
преподаватель
М. Омонбоева,

*студентка I курса, Нукусский государственный педагогический институт,
г. Нукус, Узбекистан*

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ ПСИХОЛОГА

Профессиональная подготовка специалистов актуальна на различных уровнях рассмотрения этой проблемы. Интегративный подход к психологии профессионализма, психологическая культура как фактор профессионального мастерства, профессиональная деятельность как смысл жизни и профессионала и ряд других работ затрагивают вопросы преимущественно внешнего, влияния на решение проблемы. Мы в нашей работе предлагаем интегративный подход, сущность которого раскрывается через введение понятий «образ мышления психолога», «гностические действия», «психологистика» и др.

Образ мышления формируется в процессе обучения студентов-психологов: профессионализм или профессиональный? Подавляющее большинство мнений склоняется к тому, что профессиональный. А профессионализм появляется через определенное и довольно длительный промежуток времени, когда полученные психологические знания трансформируются в профессиональный опыт практической работы. Иными словами, формирование профессионального образа мышления психолога связывается с совершенствованием практических навыков профессиональной деятельности.

Эта укоренившаяся точка зрения, к сожалению, не совсем правильная, поскольку среди специалистов с большим опытом работы профессионалов не так уж и много. Поэтому вывод о том, что профессиональный образ мышления психолога формируется только с опытом практической деятельности, надо пересмотреть. И этот пересмотр нужно начать с определения того, что такое «образ мышления психолога» вообще? Как он образуется? Какие механизмы лежат в основе формирования профессионализма и профессионального образа мышления психолога. Не отвергая предыдущей точки зрения о повышении уровня развития профессионализма через опыт практической деятельности, мы предлагаем другой подход, который реализуется на рядах высших учебных заведений и связывается с теоретической подготовкой студентов на этапе усвоения ими психологическим знаниям. Именно в психологическом знании, его определенных особенностях, на которые мало кто обращает внимание, заложенные теоретические основы формирования профессионального образа мышления психолога. Какие это особенности психологического знания и как их использовать для формирования профессионального образа мышления психолога – главное содержание нашей работы.

Психологическое знание рассматривается нами с точки зрения его происхождения как результат научной деятельности психолога-исследователя, изучавшего то или иное психическое явление и результаты своих опытов и размышления о них зафиксировал в тех или иных средствах – книгах, статьях и прочее. Психологическое знание становится, таким образом, носителем двух психологических сущностей. С одной стороны, в нем отражается то психическое явление и его особенности, которое изучал или исследовал психолог, а с другой – в нем зафиксированы размышления психолога-исследователя об этих психических явлениях. Именно размышления психолога-исследователя о психических явлениях, которые он исследовал и зафиксировал в психологическом знании, составляют основу определения понятия об образе его мышления.

І.М. Феднова

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Наша країна має значний досвід підготовки іноземних студентів, проте інтенсивна інтернаціоналізація освіти протягом останніх десятиліть, зростання ролі міжнародного співробітництва в сучасній освіті зумовили актуалізацію такого напрямку діяльності вітчизняних ВНЗ.

Готовність до навчання студента-іноземця допомагає успішно виконувати йому свої студентські обов'язки, правильно застосовувати знання,

досвід, зберігати самоконтроль і мати змогу адаптуватися до появи непередбачених обставин та перешкод, що, в свою чергу, є передумовою підготовки висококваліфікованого фахівця.

Як засвідчують результати аналізу психолого-педагогічної літератури, структура психологічної готовності не знаходить однозначного визначення серед науковців і залежить від наукового підходу. Дослідники в своїх роботах презентують три теоретичних підходи: особистісний, функціональний та комплексний. Загалом, поняття структури психологічної готовності ілюструють мотиваційна, комунікативна та емоційна складові, рівень сформованості яких дозволяє прогнозувати успішність і якість подальшого розвитку студента.

Аналіз публікацій дозволяє сформувати комплекс аспектів, що необхідні для досягнення ефективної психологічної готовності студентів-іноземців до навчання у ВНЗ України. Наведемо основні структурні компоненти психологічної готовності студентів-іноземців до навчання у вищій школі.

1. Позитивна мотивація студентів. Мотивацію можна розглядати як внутрішню, так і зовнішню. Зовнішню мотивацію формують чинники, пов'язані з ВНЗ (престижність ВНЗ, спеціальності, майбутньої професії; повага, страх, інтерес до викладача та певної дисципліни; бажання отримати високі бали чи страх бути відрахованим; бажання (інтерес) до спілкування з одногрупниками) та особисті (родинні традиції, вимоги; наслідування авторитету).

2. Урахування адаптаційних, психологічних та інтелектуальних властивостей особистості й менталітету. Адаптаційна готовність має багато напрямків і становить особливий інтерес для дослідження. Адаптаційний період проходять всі студенти вищів, але особливим цей процес є для іноземців. Норвезький дослідник С. Лисгаарда вважає, що процес адаптації до нової культури відбувається згідно U-образної кривої («культурний шок»).

3. Теоретична готовість (когнітивно-семантичний компонент). У процесі підготовки до вступу до ВНЗ та навчання, теоретичну готовність визначаємо за критерієм змісту, обсягу та якості знань.

4. Практична готовність (процесуально-діяльнісний компонент). Оцінюється така готовність за мовно-комунікативними якостями (лексико-граматичні уміння, прагматичний та предметно-мовний критерій); організаційними якостями (моральні та особистісно-ділові); операційними якостями (увага, пильність, вчинок, самоконтроль, самоаналіз); технологічними якостями (застосування навчальної, довідникової літератури та інтерактивних засобів у навчально-дослідницькій діяльності).

Під час навчання в нашій державі, іноземний студент (особливо в перші роки навчання) стикається з багатьма проблемами, що стосуються нових побутових умов, мовного питання, процесів адаптації до суспільства, особливостей навчальної діяльності. Головне завдання викладачів вищих навчальних закладів – пошук тих форм та методів роботи, що сприятимуть полегшенню адаптації студента-іноземця до нового середовища.

Для ВНЗ, що приймають студентів-іноземців, існує реальна потреба в розробці та постійному оновленні цілісної методичної системи принципів діагностики психологічної готовності особистості до навчання та самого діагностичного комплексу, що виступає як значущий чинник зростання ефективності навчання, та як наслідок – зростання професійного потенціалу студентів-іноземців – майбутніх фахівців.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

С.А. Хачикян

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ

В сучасних важких і болісних умовах соціально-політичних трансформацій. Кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері, що відбуваються в Українській державі, одним із пріоритетних соціальних питань поряд з забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, пошукам шляхів для інтегрування в європейське співтовариство є формування національної свідомості української молоді, адже саме сьогоднішнім учням належить продовжити традиції і звичаї українського народу, зберегти літературні та культурні пам'ятки, вести українську державу до світового визнання.

Українцям важливо не лише перейняти найкращі здобутки різних етносів, а також й витрати власної національної унікальності. Як результат – в сучасному українському суспільстві простежується сплеск національної ідентичності, підвищення інтересу до витоків національної культури, етнічної історії.

Етнічну ідентичність науковці розглядають як важливий компонент соціальної ідентичності особистості, що відноситься до сфери усвідомлення, оцінювання та переживання своєї приналежності до певної етнічної спільноти; як таку силу, що здатна об'єднати всіх представників цієї спільноти у єдине ціле, мотивувати їх на досягнення соціально значущих цілей та сприяти культурному, інтелектуальному й економічному розвитку нації.

Безумовний інтерес представляють дослідження особливостей етнічної ідентичності в підлітковому віці. Підлітки вивчають свою етнічну групу, її приналежність до їхнього життя, розпочинають активно орієнтуватись у системі етнічних норм та цінностей. Одним з найважливіших соціокультурних чинників, що впливають на формування етнічної ідентичності, науковці вважають гендер, як характеристику особистості з точки зору належності до чоловічої або жіночої статі.

Вищевикладене дозволяє впевнитися: вивчення етнічної ідентичності має високу актуальність, не тільки теоретичний, але й практичний інтерес.

Дослідженнями етнічної ідентичності займалися М. Гудман, К.Б. Кларк, Дж. Макдевид, С. Томпсон, Г. Тешфел, Г. Якода. У вітчизняній науці довгий час основним предметом теоретичних і емпіричних досліджень була етнічна самосвідомість, дослідженням якої займалися такі етнопсихологи та соціологи, як: А.Г. Амосов, С.Н. Єніколопов, І.І. Кауценко, Н.М. Лебедева, В.П. Левкович, Л.І. Науменко, Л.Г. Почебут, Є.І. Шлягіна, В.Ю. Хотинець. Структуру етнічної ідентичності досліджувати Е.Х. Еріксон, В.Н. Павленко, Т.Г. Стефаненко. Етапи формування етнічної ідентичності запропонував Ж. Піаже. Л.М. Дробижева визначає компоненти етнічної ідентичності: усвідомлення приналежності до свого етносу, уявлення про культуру, історичне минуле, мову, територію.

Ми можемо припустити, що із всіх методик, найефективніші лише чотири:

1. Опитувальник С. Бем з визначення фемінності – маскулінності.

Опитувальник заснований на техніці контрольного списку прикметників. Процедура тестування побудована на прямому самооцінюванні людини, щодо виразності в неї маскулінних – фемінних рис. Маскулінність передбачає агресивність, домінантність, впевненість, жорстокість, енергійність. Фемінність концептуалізується на емоційності, емпатійності, прийнятті інших.

2. Методика вивчення уявлень про ознаки спорідненості з українським народом Т.Г. Стефаненко.

Методика дозволяє визначити: рівень етнічної обізнаності випробуваних, що складає когнітивний компонент етнічної ідентичності; рівень сформованості поведінкового компонента; скласти список найбільш суттєвих (за думкою випробуваних) ознак спорідненості з українським етносом.

Методика складається з двох невеликих за об'ємом розділів. У першому випробуваним пропонується серед наведених ознак спорідненості з українським етносом (звичаї, риси характеру, пісні, мова, історичне минуле, природа) обрати найбільш суттєві. Завдання другої частини методики – пригадати ситуації, в яких випробувані найбільше відчують свою приналежність до власного етносу.

3. Шкальний опитувальник дослідження етнічної ідентичності для дітей та підлітків О.В. Романової.

Методика дозволяє дослідити параметри компонентів етнічної ідентичності: валентність – знак емоційного забарвлення афективного компоненту етнічної ідентичності; визначеність – ступінь чіткості усвідомлення себе представником етносу, повноти знань, уявлень про особливості власної етнічної групи.

Випробуваним пропонується ствердження, що відображають різні точки зору; необхідно визначити ступінь згоди (незгоди) за допомогою шкали. Ствердження опитувальника розподілені на чотири групи, залежно від спрямованості запитань: відчуття приналежності до своєї етнічної групи, значимість національності, взаємовідносини між етнічною більшістю та меншістю, використання національної мови.

4. Проективна методика вивчення етнічних стереотипів Т.В. Іванової.

Методика призначена для діагностики особливостей сприйняття представників етнічних груп. Проективний метод можна використати в роботі з метою виключення впливу на результати соціальної бажаності. Згідно з методикою Т.В. Іванової, описові характеристики етносу виділяються в 12 значенневих (стимульних) груп: «державно-політичні символи», «національно-побутові символи», «національно-культурні символи», «їжа й напої», «елементи реклами», «техніка» тощо. Крім того, виділяється окрема група «негативна символіка», до якої, за думкою автора, належить малюнки з вираженою негативною спрямованістю (агресивного або карикатурного змісту), що відображають бажання автора не стільки виразити особливості етносу, скільки показати власне ставлення до нього.

Ми вважаємо, що в майбутньому можна зробити дослідження щодо цієї актуальної теми, за допомогою цих методичних досліджень.

Науковий керівник: Н.О. Черняк, ст. викладач.

О.П. Хилько

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ГОМОСЕСУАЛЬНІСТЬ

Гомосексуальність - перевага представників своєї статі в якості сексуального партнера, об'єкта еротичного потягу і / або любовних відносин.

Гомосексуальність в широкому сенсі - це один з видів сексуальності людини, Складаний з гомосексуальної орієнтації (сексуального потягу до осіб своєї статі), гомосексуальної ідентичності (усвідомлення себе як особи гомосексуальної орієнтації) і гомосексуального поведінки (сексуальної практики з особами своєї статі). У вузькому сенсі слова гомосексуальність - це одна з трьох типових сексуальних орієнтацій, що визначається як емоційне, романтичне (платонічне), еротичне (чуттєве) або сексуальний потяг тільки і виключно до осіб своєї статі. Двома іншими орієнтаціями є гетеросексуальна і бісексуальна. Гомосексуальність буває чоловічою та жіночою (остання часто називається лесбійської любов'ю).

Американський соціолог Кінсі в своїх дослідженнях людської сексуальності, заснованої на вибірці з кількох тисяч чоловік в 1940-1950-х роках запропонував шкалу сексуальності (так звану шкалу Кінсі), в якій в якості однієї з декількох підшкал виступає гомо- / бі- / гетеросексуальність, поряд з такими підшкалами, як гомо- / бі- / гетеросоціальність, гомо- / бі- / гетероестетичність, гомо- / бі- / гетероеротичність і ін. –(див. Дослідження сексуальних уподобань (Альфред Кінсі).

У зв'язку з багатозначністю терміна «гомосексуальність» в науковій літературі останнім часом стало прийнято користуватися уточнюючими або вужчими термінами - наприклад, говорити про гомосексуальну орієнтацію, гомосексуальну поведінку, гомосексуальність як явище, гомосексуальність як точці на підшкалах «сексуальність» шкали Кінсі і т. д.

Як правило, в економічно розвинених країнах люди гомосексуальної орієнтації за законом мають рівні права з представниками гетеросексуальної орієнтації, а в багатьох країнах Західної Європи (Голландія, Бельгія, Іспанія, Великобританія, Данія, Норвегія, Швеція, Гренландія, Ісландія, Франція, Німеччина, Фінляндія Люксембург, Північна Ірландія, Словенія, Чехія, Швейцарія з 2007 року), а також Деяких країнах Північної, Південної Америки і Африки (ПАР) одностатеві пари можуть укладати так звані цивільні партнерства. У той же час нерідка і дискримінація людей гомосексуальної орієнтації - явище, що йде корінням в історію. Існує дуже багато держав (в пострадянській території це, наприклад, Узбекистан і Туркменістан), у яких і ненасильницькі гомосексуальні зв'язки (як правило, мужеложество) є кримінально каранним діянням.

Гомосексуали відносно нечисленні у порівнянні з гетеросексуалами, проте виступають як відокремленої соціальної групи. Так як гомосексуали є сексуальним меншістю, виникають проблеми, пов'язані з їх дискримінації. Дискримінація була особливо сильна в минулому, але зберігається і в даний час, особливо в арабських і азійських країнах, державах з розвинутою релігійно або ідеологічно орієнтованою культурою населення. Наприклад, в СРСР гомосексуали переслідувалися за статтею за мужеложество. В даний час в Західних країнах і Україні до гомосексуалів відносяться більш терпимо. Але навіть і в цих країнах зберігаються елементи дискримінації. Наприклад, відкритих гомосексуалів не допускають до деяких організацій, такі як армія і установи для хлопчиків (наприклад, табори бой-скаутів). В армії від гомосексуалів часто вимагають, щоб вони не афішували свою сексуальну орієнтацію. По мірі пом'якшення ставлення до гомосексуалів у суспільстві, виник гей-рух, що пропагує, на думку ряду політиків і громадських діячів, прийнятність гомосексуалізму та вимагає законодавчих заходів, які гарантували б їм рівноправність у всіх сферах суспільного життя. Під рівноправністю розуміється скасування покарання за гомосексуалізм, скасування положень, що визначають гомосексуалізм як патологію, скасування заборон на професію для гомосексуалів, право на укладення шлюбів між гомосексуалістами. Для його забезпечення пропонується встановити відповідальність за прояви гомофобії.

ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНО КОМПЕТЕНТНИХ ВЧИТЕЛІВ У ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

У сучасних умовах змінюються соціальні функції молоді. Вона все більш стає каталізатором соціально-політичних та економічних процесів. Головна роль в становленні державності України належить саме їй, її громадянській відповідальності. Формування патріотизму і громадянськості в молодого покоління починається з виховання любові до рідного краю, міста, навчального закладу, історії країни, рідної мови, соціально-культурних надбань, з виховання поваги до таких національних символів, як прапор, герб, гімн.

На нашу думку, необхідним компонентом професійної компетентності сучасного вчителя є соціальний. Бути соціально компетентним учителем – це усвідомлювати значущість педагогічної діяльності, розуміти суть соціальних проблем, які існують як у суспільстві, так і у світі.

Ще С.Русова говорила про те, що «що далі люди живуть упорядкованими громадами, то все більше вони відчують велике значення громадського життя для кожного окремо взятого громадянина, для кожної окремої особи, бо все ширше громадське життя захоплює людину та задовольняє її різноманітні потреби й вимоги». Тому, ми розглядаємо громадянську відповідальність студентів, майбутніх педагогів, як один із головних показників соціального компоненту професійної компетентності вчителя.

Під громадянською відповідальністю ми розуміємо сукупність громадянської та соціальної зрілості людини. Професія вчителя, призначення якої виховувати підрастаюче покоління, вимагає від людини бути громадянсько зрілою особистістю.

Підготовка компетентного вчителя невід’ємна від його практичної участі у суспільному житті, рішенні завдань соціально-економічного будівництва. В.В.Радул, досліджуючи проблему соціальної зрілості молодого вчителя, робить висновок, що вона передбачає активну життєву позицію й досягається завдяки постійному поєднанню виховання, самовиховання й бажання самої особистості швидше досягти соціальної зрілості.

Ми також вважаємо, що для формування професійної компетентності студентам педагогічних ВЗО необхідно усвідомлювати значущість своєї майбутньої професійної діяльності. Це сприятиме розвитку мотивації навчання, оволодінню основами педагогічної майстерності, професіоналізму, прагненню до професійної самоосвіти й самовдосконалення. Особливо актуальним це питання є для майбутніх учителів іноземних мов. Часто, вступаючи до педагогічного університету, молода людина бачить себе перекладачем, менеджером, екскурсоводом, який працює з іноземцями, але не

вчителем у школі. Тому, на нашу думку, головне завдання, яке стоїть перед педагогічним колективом ВЗО, – допомогти студентам усвідомити важливість професії вчителя, її необхідність для держави, суспільства, соціуму.

Як відомо, громадська активність є показником і діючим засобом підготовки соціально компетентних учителів. За своєю природою вона представляє собою діяльне ставлення людини до життя суспільства. Ця активність передбачає наявність інтересу до громадської роботи, організаторські здібності, відповідальність за виконання доручень, ініціативність, вимогливість до себе й готовність допомагати іншим під час виконання громадських завдань. У той же час більша або менша міра соціальної активності особистості обумовлена відповідною мірою громадянської зрілості. Можливості посилення соціальної активності особистості виникають не самі по собі, а при відповідному цілеспрямованому вихованні.

При навчанні іноземних мов формуванню соціального компонента професійної компетентності майбутніх учителів, на нашу думку, сприятиме конструктивний відбір навчального матеріалу; оптимальна організація системи занять з професійної науково-предметної підготовки (використання кооперативного та інтерактивного навчання); широке залучення студентів до громадської діяльності на факультеті, в університеті, до роботи в соціальних програмах, міжнародних проектах, передвиборчих кампаніях тощо.

На основі вищезазначеного можна сформулювати завдання з формування соціального компоненту професійної компетентності в майбутніх учителів: знайомити студентів з економічними, соціально-політичними, національними проблемами України; розвивати в майбутніх учителів почуття громадянської відповідальності, повагу до своєї країни, свого народу; формувати в студентів нове політичне мислення, пов'язане з новими соціально-економічними та політичними умовами, прагнення активно підтримувати внутрішню і зовнішню політику своєї держави; формувати в майбутніх учителів якості, які визначають їх громадянську відповідальність.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

Г. Худайбергенова,
преподаватель,
Нукусский государственный педагогический институт,
г. Нукус, Узбекистан

ИЗУЧЕНИЕ РОЛИ СЕМЬИ В ПЕРИОД ПОЯВЛЕНИЯ ПЕРВОГО РЕБЕНКА

Семья является первоосновой духовного, экономического и социального развития общества. Она, как социальный институт, задает нормативы существования людей в социуме и влияет на все процессы общественной

жизни. Семья является главным центром возникновения личности ребенка, его социализации, позволяет ей в дальнейшей жизни сохранять свою идентичность, единство проявлений в различных ситуациях и сообществах.

Имеют место определенные изменения физического возраста каждого из членов семьи и соответствующие им изменения стадий психического развития. Все эти события и изменения становятся непосредственными факторами, оказывающими семье возможность в той или иной последовательности и постепенности пройти весь путь от начала до конца ее жизненного цикла. Такие изменения в составе семьи вызывают возникновение критических, кризисных ситуаций, существенно изменяют ее ролевое функционирование. Семья, которая переживает кризис и не может с ней справиться, перестает выполнять свойственные ей функции, в частности функцию социализации детей, материальной и морально-психологической взаимопомощи. Такое положение семей требует от государства оказания помощи с целью улучшения их жизнедеятельности.

Поддержка семей в решении их проблем реализуется сетью социальных институтов (центры социальных служб для семьи, детей и молодежи, кризисные центры, центры социальной помощи населению, общественные организации и т.д.). Однако опыт работы большинства этих структур направлен, в первую очередь, на преодоление последствий семейного неблагополучия.

Такое положение дел указывает на то, что важно делать акцент не только на преодолении проблем, а именно на раннем вмешательстве для профилактики семейной дисфункциональности, то есть на сосредоточении внимания государства на всех без исключения семьях соответствии с их потребностями.

Неуспеваемость перехода может привести к нестабильности в следующей фазе. Именно в переходный период семья может нуждаться в поддержке со стороны специалистов в связи с невозможностью приспособиться к новой ситуации. Нерешенность семьей проблем на предыдущих стадиях ее развития со временем делает невозможным ее функционирование.

Кризис могут вызвать различные явления: рождение и смерть члена семьи, внезапная болезнь, инвалидность, рост и старение, нахождение новых ценностей. Симптомы кризиса возникают при переходе от одной стадии к следующей.

Кризис (в переводе с греческого языка – решение, борьба, дисбаланс, потеря равновесия, возможность) – это ситуация, событие, когда человек сталкивается с препятствием на пути осуществления важных жизненных целей, и это препятствие нельзя преодолеть некоторое время с помощью привычных методов. В противоположность понятию "кризис" употребляют термин «гомеостаз» (уравновешенность, контролируемость, сбалансированность). Далее наступает период дезорганизации и взрыва, в течение которого человек пытается решить проблему.

Если в расширенной семье плохо определены семейные роли и обязанности (нерешенность задач предыдущей стадии), то рождение ребенка добавляет всей организации еще большей неясности и запутанности.

В такой семье непонятно, кто фактически (функционально) является мамой, а кто – бабушкой, кто является сыном, кто – отцом, а кто дедушка. Особенно это характерно для ситуаций, когда молодая семья не является полной, и проживает с родительской семьей, например, только молодая мать с ребенком. Если же границы родительской семьи и молодой семьи четко определены, или последняя проживает отдельно, то рождение ребенка часто становится поводом и фактом объединения двух семей.

Семья в кризисе – это семьи, в которой под влиянием внутренних или внешних факторов сложились неблагоприятные экономические, социальные, психологические обстоятельства, или существует социальная изоляция, временно мешают выполнять родительские обязанности по воспитанию своих детей или должным образом заботиться о них.

Некоторые специалисты считают, что кризис может стать постоянной (длительной), когда события, вызывающие кризисное состояние, повторяются постоянно и семья исчерпывает внутренние ресурсы, сопротивления. В таком случае семья часто входит в состояние адаптации к кризису: состояние, когда важные потребности не удовлетворяются, становится для семьи нормальным.

Теоретическое изучение проблемы кризиса в семье на этапе рождения ребенка, выделение ее характеристик, особенностей течения и последствий, стало основой для разработки методики исследования семьи в период рождения ребенка.

Разработка методики исследования требует реализации основных задач: 1) определить показатели исследования семьи в период рождения ребенка; 2) подобрать методы диагностики этих показателей.

Можно определить основные показатели семейной системы, удостоверяющие успешное прохождение семьей периода рождения ребенка – это сплоченность, внутренние и внешние границы семьи, ролевое взаимодействие.

Є.О. Черенко

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ОСНОВНІ ПСИХОСОМАТИЧНІ РОЗЛАДИ

Наш організм відображає все те, що ми ретельно приховуємо навіть від самих себе. Але рано чи пізно проблеми, що накопичилися дають про себе знати, проявляються у вигляді тих чи інших захворювань.

Виділяють сім основних захворювань: есенціальна артеріальна гіпертензія; виразкова хвороба шлунка та дванадцятипалої кишки; ішемічна хвороба серця; неспецифічний виразковий коліт; бронхіальна астма; нейродерміт; інсулінонезалежний діабет другого типу.

Також сюди відносять синдром головного болю (в тому числі головний біль напруги), вегетативні порушення (вегето-судинну дистонію),

ожиріння, псоріаз, гострі респіраторні захворювання і так далі. У патогенезі всіх цих хвороб чітко простежується роль психологічного компонента, що викликає захворювання або ускладнює його перебіг.

Наше тіло всього лише підлаштовується під наш настрій, наші думки. Оскільки більшість людей свої думки і емоції навіть не відслідковують і не усвідомлюють – наше тіло виступає дуже зручним засобом зворотного зв'язку, показуючи, що в даній його частині, під впливом негативних емоцій, щось працює не так. Наше тіло починає сигналізувати болем і дискомфортом вже в крайніх випадках, коли наші емоції довго залишаються непочутими, а душевний біль продовжує зростати. І за це йому швидше варто сказати спасибі, ніж ображатися і нарікати на те, що воно нас підводить і не дає спокійно жити.

Існуючий стереотип, згідно з яким жінки більш експресивні в прояві емоцій, а чоловіки переживають все занепокоєння всередині, за рахунок чого більш схильні до психосоматичних розладів, почасти справедливий. В нашій соціальній культурі вираз емоцій жінками вважається нормальним, а емоційну поведінку чоловіка – чимось неправильним, засудженим. Відчуваючи виражений соціальний пресинг, чоловіки схильні придушувати свої емоції, і у них на цьому тлі справді частіше виникають психосоматичні розлади. Але це не означає, що психосоматичні розлади можна вважати виключно чоловічими хворобами. Просто жінки частіше звертаються з емоційними проблемами, а чоловіки частіше соматизують свої психічні переживання.

Найчастіше з психосоматичними розладами звертаються люди середнього віку, від 25 до 45 років: вони найбільш активні і більше за інших схильні до хронічного стресу. Але психосоматичні розлади зустрічаються і у дітей, підлітків, а також в осіб похилого віку. У літньому віці важливо проводити дуже непросту диференціальну діагностику між соматичним і психосоматичним захворюваннями. При цьому одне не виключає іншого: у людини може бути реальне захворювання серця, і на його тлі може розвинути психосоматична реакція, яка буде посилювати існуючі симптоми. Можна сказати, що психосоматичні захворювання – це біль і страждання душі, які не знайшли іншого виходу, крім як через тіло, це розповідь душі про себе, а найчастіше – її крик.

Психосоматика стверджує, що будь-яка хвороба відображає якість думок людини. Наше мислення визначає те, ким ми є, ким хочемо бути, як відчуваємо себе в навколишньому світі і наскільки ми хочемо бути здоровими. Все навколо нас є відображенням наших думок: рішення, вчинки і слова, то, як ми взаємодіємо з оточуючими людьми, кожна життєва ситуація, подія або несподіваний досвід. Раптово виникла хвороба означає, що думки людини вступили в боротьбу з невисловленими потребами його душі і тіла.

Психосоматика говорить людям: змініть негативні думки, які не дають вашому організму розвиватися і створюють у вас ілюзорне сприйняття себе. Біль змушує нас замислитися над тим, які думки ведуть до невірних установок. А адже саме неправильні установки приводять людину

до невірним вчинків, рішень і дій. Хвороба також змушує нас докорінно змінити свій спосіб життя і переглянути звички, які загрожують фізичному стану тіла. Вона вказує на гостру необхідність провести тверезу переоцінку відносин з оточуючими людьми, а також покласти край стосункам, які руйнують нас емоційно. Іноді захворювання допомагає нам нарешті навчитися виражати, а не пригнічувати свої сильні емоції. І це чудово, адже психосоматика якраз говорить про те, що придушення будь-яких емоцій завдає моментальний удар по нашій імунній та нервовій системі.

Науковий керівник: О.А. Дніпрова, канд. мед. наук, доц.

А.В. Чуб
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ВПЛИВ ІГРАШОК НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ДИТИНИ

Підбиваючи підсумок, відзначимо, що глобальні зміни, які у цивілізованому суспільстві, впливають як на вдосконалення технологічного оснащення іграшки, а й у ступінь ідентифікації із нею, саме психологічне простір, у якому дитина взаємодіє зі іграшкою. У зв'язку з цим цілком актуальною завжди і затребуваною виглядає необхідність уважно і обережно ставитися до того що, які іграшки потрапляють до рук сучасних дітей, який психологічний, культурний сенс вони несуть дитячої психіці.

Гра і іграшка, на думку учених, – найважливіші складові будь-якої культури. Яка культура, такі і іграшки. Іграшка – культурне знаряддя, за допомогою якого в особливій «згорнутій формі» передається стан сучасної культури (цивілізації), напрям руху: до життя або смерті, процвітання або деградації, взаєморозуміння або відчуження. „За допомогою іграшки дитині передається сама суть людських відносин”.

Гра і іграшка – специфічний засіб масової інформації, оскільки в них зафіксовані основні тенденції дії на свідомість і поведінку людини, способи і засоби його виховання. ЗМІ побудовані на принципах гри (чим не іграшки сучасні газети з незліченними кросвордами? А скільки ігор на телебаченні!), а ігри – на принципах ЗМІ.

Іграшка – той же носій інформації для дитини, що газета або Інтернет для дорослого. Іграшка – духовний спосіб ідеального життя, ідеального миру, це архетип уявлень про добро – справжнє або уявне. Справжня іграшка затверджує добро і зумовлює розрізнення добра і зла.

Іграшка завжди виконувала окрім інших і психотерапевтичну функцію – допомагала дитині опанувати власними бажаннями, страхами. Страх темноти, наприклад, можна перемогти за допомогою дерев'яного меча – знаряддя його подолання. Іноді дитина сама знаходить «іграшки», що відповідають певним, часто неусвідомленим її потребам. Який-небудь

корч, камінчик, черепашка, цвях, ганчірочка, пташине перо і ін. Наділяються особливими властивостями, переживаннями і сенсами. Іграшка не тільки супровід гри, але і засіб навчання, розваги і навіть лікування. Відтворюючи реальні і уявні предмети, образи, іграшка служить цілям розумового, етичного, естетичного і фізичного виховання.

Іграшка допомагає дитині пізнавати навколишній світ, привчає її до цілеспрямованої, осмисленої діяльності, сприяє розвитку мислення, пам'яті, мови, емоцій. Іграшка широко використовується в учбово-виховній роботі з дітьми, зокрема для розвитку дитячої, технічної і художньої творчості.

Серійне виробництво і продаж іграшок припускає, що одна іграшка може бути замінена такою же або покращеною, як запропонували поступити виробники ляльки Барбі в рекламі своєї продукції. Дитина, що грає з такою лялькою, поставлена в ситуацію дорослого вибору якій моделі віддати перевагу, абсолютно так само, як автоаматор, що вибирає нову машину. Серійна іграшка прагне стати симулятором. Метою дитини вже виявляється не виявлення ігрових можливостей ляльки, а доказ її престижності. Проблема в руйнуванні індивідуально значущих відносин з улюбленою і єдиною іграшкою, тому що її можна замінити «абсолютно такою же», і, як наслідок, збіднення емоційного досвіду дитини, яка, ставши дорослим, теж матиме в своєму розпорядженні небагату емоційну палітру. Пошукові ігри не те щоб явно пригнічуються, але в усякому разі не захоплюються в світі сучасних, серійно вироблюваних іграшок. Зате закладена вже в дитячу психіку штучна потреба в конкуренції володіння допомагає існуванню дорослої людської особи як маленький гвинтик машинного миру.

Типи, характер, зміст і оформлення іграшки визначаються конкретними виховними завданнями стосовно віку дітей з урахуванням їх розвитку і інтересів. Як витвори декоративно-прикладного мистецтва іграшки, особливо національно-традиційні, використовуються як декоративні елементи в сучасному інтер'єрі. Зміст і форми іграшки знаходяться в безпосередньому зв'язку з соціальним ладом суспільства, з рівнем його культури. Іграшки дозволяють так само природніше організувати спілкування дитини з батьками, що в сучасному світі є вельми актуальною проблемою.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

І.В. Чумак

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СІМ'Ї ТА СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В СУЧАСНІЙ СТУДЕНТСЬКІЙ УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'Ї

Сім'я – найбільш поширений вид соціальної групи, основний осередок суспільства, в якій народжується, формується та розвивається людина. Сімей-

ні стосунки зазвичай визначають психологію і поведінку людини, тому сім'я представляє особливий інтерес для соціально-психологічного дослідження.

О.Конт розумів сім'ю як категорію змінну, історичну і при цьому вважав її основною суспільною групою, яка виконує найважливіші функції. Ф.Енгельс особливо уважно розглядав еволюцію форм сім'ї, її розвиток від групових форм до моногамії.

У другій половині 20 століття відбувається усвідомлення соціальної важливості процесів зміни сім'ї. З'являється соціально-психологічні підходи до вивчення сім'ї. Розглядаються проблеми сучасної сім'ї:

- невідповідність функціонування сім'ї суспільним потребам (низька народжуваність, високий показник розлучень, низький виховний потенціал і т.д.);

- протиріччя між чоловічими і жіночими ролями, між ролями сімейними і професійними, низька згуртованість групи;

- падіння престижу традиційного шлюбу.

Соціально-психологічні дослідження йдуть в наступних напрямках:

- вивчення мотивації вступу в шлюб, вік вступу в шлюб, припинення шлюбу;

- вивчення структури сім'ї, її чисельності, розподілу ролей на підставі цих досліджень створення кількох типологій сімей;

- відносини, що складаються в сім'ї, як між подружжям, так і між поколіннями;

- якість життя, матеріального рівня життя родини і вплив цих факторів на сімейні відносини;

- функції сім'ї, їх зміна, трансформація і вплив цих змін на розміри сім'ї, дітородіння.

Значний внесок у вивчення проблем шлюбу зробили різні вчені-демографи і вчені-юристи: В.А. Білова, Ю.А. Безсмертний, Г.А. Бондарська, Э.К. Васильєва; А.М. Белякова, І.А. Загорський, А.М. Нечаєва, Н.В. Орлов. Проблемами шлюбу і сім'ї займалися так само вчені-соціологи: А.И. Антонов, Л. Амджадін, О.В. Безщетнова, С.Л. Катаєв, М.С. Мацковський, В.В. Солонников, Ю.С. Талалай. За даними досліджень, в більшості країн, крім країн ісламського світу, сімейні стосунки приймають все більш незвичайні форми. У погоні за мрією про ідеальний шлюб люди намагаються знайти оптимальну модель сімейного життя, що відповідає як відвічним потребам, так і новим тенденціям. Але виникає питання щодо можливості альтернативних форм шлюбу виконувати функції, що покладені на нього особистістю та суспільством.

Проблеми сучасної сім'ї відносяться до числа найбільш важливих і актуальних. Її значимість визначається тим, що по-перше сім'я – один з основних соціальних інститутів суспільства, наріжний камінь людського життя, по-друге, що цей інститут в даний час переживає глибоку кризу. Не випадково, при характеристиці сім'ї все частіше можна почути вирази «демографічна катастрофа», «сім'я скоро відімере», заклики «врятуйте сім'ю». Правда, є і за-

спокійливі судження: мовляв нічого небезпечного в сфері сімейних відносин не відбувається. Просто здійснюється поступовий перехід від застарілої моделі сім'ї до нової, що відповідає вимогам сучасного способу життя. Це, нібито, нормальний розвиток подій і занепокоїтись з цього приводу немає ніяких підстав.

І все ж підстави для тривоги з приводу сім'ї більше, ніж достатньо. Сім'я дійсно знаходиться в кризі. І причиною цієї кризи, якщо розглядати в широкому плані є загальні глобальні соціальні зміни, зростання мобільності населення, урбанізація, секуляризація і інші, які ведуть за собою розхитування «сімейних устоїв». Ці та ряд інших чинників зумовили падіння сім'ї, як соціального інституту суспільства, зміна її місця в ціннісних орієнтаціях. Відомо, що в роки радянської влади соціальний статус родини був відносно не високою, хоча держава надавала істотний вплив на сімейні відносини.

У роки реформ відбулося різке зниження цього статусу. Виявилися підірваними економічні, соціальні, моральні основи сім'ї, що прискорило процес девальвації сімейного способу життя, довічного шлюбу, малодітності, зростання престижу добровільної самотності і ін.

Основними чинниками скорочення загальної чисельності сімей та середнього розміру сім'ї є популярність одностаттєвої та двостаттєвої сім'ї. Не останню роль у цьому процесі грає добровільна бездітність («чайлд-фрі»), добровільна самотність, збільшення частки неповних сімей, нуклеаризація сімей та постаріння населення. Ці тенденції спостерігаються вже кілька десятиліть в усіх розвинених країнах Європи, не є винятком і Україна, і суспільство всерйоз задумалося про проблему 21 століття, адже добровільно самотні люди і люди, які обирають «чайлд-фрі», не народжують дітей. Не виключення, що в майбутньому Землю чекає демографічна криза. Таким чином, одружені сім'ї в усьому світі мають більш привілеїв та пільг, ніж самотні.

Е.Тоффлер (відомий американський соціолог і футуролог) у книзі «Третя хвиля» доводить суспільству, що нова інформаційна цивілізація несе за собою нові сімейні відносини, нові способи працювати, кохати і жити, а також – новий світогляд у людей, який змінює ціннісні орієнтації, наприклад, спостерігається падіння цінності офіційного шлюбу.

Сьогодні в нашій країні досить багато сімей, які живуть без штампа в паспорті. Але до сих пір чимало людей, в основному жінки, вважають такий шлюб неповноцінним і готові з ним миритися тільки як з явищем тимчасовим. І так, чому одні воліють проживати в цивільному шлюбі, а інші його не сприймають.

Люди вважають за краще жити в цивільному шлюбі, тому що хочуть просто жити разом і любити один одного, не замислюючись про те, наскільки довго триватимуть ці стосунки; хочуть розумно підійти до створення сім'ї: спочатку спробувати пожити разом і зрозуміти, чи підходять вони один одному, а якщо вийде, тоді вже і розписатися; цивільний шлюб вільний від соціальних стереотипів часів домострою, подружжя самі створюють відносини, які комфортні саме для них; в цивільному шлюбі кожен з учасників відчуває себе вільною особистістю, а не власністю другого

з подружжя; вважають, що з появою штампа в паспорті з відносин йде романтика і сексуальність; хочуть уникнути офіціозу, а також можливих юридичних процедур при розлученні; бояться помилки у виборі партнера і не збираються ставити хрест на більш щасливому пристрої особистому житті, залишаючи собі лазівку на свободу.

Багато людей не сприймають таку форму відносин, тому що: при народженні дітей можуть виникнути проблеми: доведеться всиновлювати власну дитину; зайва сексуальна свобода шкідлива і неминуче призведе до розбещеності; при такому шлюбі виникає відчуття психологічної незахищеності, хиткість свого становища, а також комплекси типу «якщо він не робить мені пропозиції, значить, я не варта»; впливає боязнь громадської думки, заботони; така форма відносин не завжди сприяє зростанню кар'єри; при «розлучення» вони залишаються без належної за законом частини спільно нажитого майна; часто ініціатором таких відносин стає чоловік, а жінка знехотя підпорядковується і це сильно її травмує; багато жінок хочуть, щоб у їхньому житті були покладені щасливі моменти: весільна машина, біле плаття з фатою та інше.

Ще однією проблемою суспільства є одностатеві шлюби – одне з питань, які розділили громадську думку в багатьох країнах Європи.

Як тільки суспільство схвалює і узаконює певну модель поведінки, майбутнє покоління неминуче приймає таку поведінку як прийнятне. Коли гомосексуальні союзи отримують статус шлюбу, еквівалентного традиційному, це дає сигнал суспільству і майбутньому поколінню, що гомосексуальний спосіб життя має рівний моральний статус з традиційним браком. Якщо суспільство перестає захищати визначення шлюбу як "добровільного союзу між одним чоловіком і однією жінкою, що виключає з себе інших людей", і починає міняти це визначення для того, щоб включити в нього інші моделі людських відносин, то воно дозволяє іншим культурам і світогляду "роздрібнити" значення шлюбу. В таких «шлюбах» зароджується абсолютно інша культура і погляд на світ, які хочуть витіснити традиційне розуміння сексу і людських відносин. Як тільки людина починає втручатися і ламати традиційне визначення шлюбу, він відкриває двері безперервним потоком хаосу у відносинах між людьми. Поява різних нових нетрадиційних структур родини вже стає питанням короткого часу.

Вважається, що в Україні значною мірою збережені традиції сімейного способу життя, цінності традиційної сім'ї і шлюбу. Водночас високий рівень економічної активності українських жінок, досягнення ними високого освітнього рівня та професійно-кваліфікаційного статусу не можуть не впливати на зміни структури лідерства у родині. Сім'я є динамічним соціальним утворенням, яке постійно розвивається, і сімейна ієрархія, гендерні відносини, що є важливою частиною сімейних відносин, можуть змінюватися на різних етапах життєвого циклу сім'ї.

Суспільство розвивалося, розвивається и буде розвиватися, однак кожному етапу розвитку відповідає свій тип відносин між близькими людьми і те, що в цих

відносинах цінується. Тому будемо сподіватися, що сім'я залишиться основним осередком суспільства, в якій народжується, формується та розвивається людина.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

Ю.О. Чуприна

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

Є.М. Сушко

*Національний медичний університет імені О.О. Богомольця,
м. Київ, Україна*

ЗВ'ЯЗОК ЗДІБНОСТЕЙ ДО ЛІДЕРСТВА З ОСОБИСТІСНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ СТУДЕНТІВ

Зміни останніх років в житті нашої країни, потребують нових підходів дослідження соціальних процесів, зокрема до вивчення феномену лідерства. Зміни в суспільстві не могли не відобразитися на сприйнятті людьми особистості лідера. Перехід від однієї соціальної системи до іншої, як правило супроводжується змінами соціальних норм, моральних цінностей, установок у більшості населення. Тому кожен новий період в країні формує певну модель особистості лідера. Завдяки змінам висуваються нові лідери, в структурі особистості яких також відбуваються певні зміни, які потребують подальшого дослідження.

Теоретичні та прикладні засади лідерства ґрунтуються на концептуальних положеннях менеджменту, викладених у працях саме: І. Ансоффа, Р. Блейка, П. Друкера, Р. Лайкерта, Б. Парігіна, Р. Стогділа, Д. МакГрегора, Манфреда Ке де Врі, О. Шутова, Н. Насікан, Р. Хусаїнова та інших.

У психологічній літературі поняття «лідерство» розглядається різними авторами з різних теоретичних та методологічних позицій: як взаємодію, як вплив підлеглих на лідерів, так і зворотній процес.

Дослідники процесу формування лідерства акцентували свою увагу на особистісних характеристиках лідерства (Р. Бейлс, Е. Дженінгс, Т. Ньюком, А. Харе). Серед нових концепцій лідерства – концепція атрибутивного лідерства; концепція харизматичного лідерства; концепція перетворюючого лідерства, модель множинних зв'язків Юкла, суперлідерства Манца та Сіме.

Як у вітчизняній так і в зарубіжній психології лідерства, існує велика кількість різноманітних поглядів на природу лідерства. Сукупність різноманітних теорій лідерства дозволяє побачити різноманітні аспекти цього феномену, проте створити єдину, універсальну концепцію лідерства, скоріш за все, неможливо, оскільки це явище різноманітне за своїми проявами та функціями, воно залежить від типу культури, особливостей лідерів, конкретних ситуацій та багатьох інших факторів. Розгляд теорії лідерства в тому чи іншому плані пояснює чому лише окремі люди стають

лідерами. Проте вони не намагаються пояснити, чому одні люди прагнуть бути лідерами, а інші ні, та в якій мірі можна управляти процесом розвитку та становлення лідерства.

Сучасні дослідження свідчать про те, що не існує стандартного набору рис та якостей, якими був би наділений лідер на відміну від інших людей. У різних ситуаціях ефективність лідерства виявляється у вигляді різноманітних особистісних якостей. Структура особистісних якостей лідера повинна співвідноситися з особистісними якостями, діяльністю та завданнями його підлеглих.

Для вирішення завдань нашого дослідження ми використали три групи методів: теоретичні, емпіричні та методи статистичної обробки отриманих результатів. У дослідженні взяли участь 30 студентів.

Для перевірки гіпотези ми обрали такі психодіагностичні методики – «Здатність до лідерства», автор Немов Р. С., «Діагностики спрямованості особистості» Смейкала В., Кучери М., п'ятифакторну модель дослідження особистості Р. МакКрає та П. Кости.

Обробка та аналіз результатів емпіричного дослідження показали, що:

1. Здібності до лідерства у студентів-психологів мають переважно середній рівень, який виявлено у 55% студентів, дещо менша кількість студентів 40% мають високий рівень прояву здібностей до лідерства і лише 5% (1 студент) мають низький рівень прояву до лідерства. Тобто практично всі студенти мають середній та високий рівень прояву здібностей до лідерства.

2. У групі студентів-психологів переважає спрямованість на завдання, дещо нижчим є показник спрямованості на взаємодію, а найменший показник спрямованості на себе.

3. У студентів високий рівень прояву має екстраверсія та відкритість новому досвіду. Середній рівень прояву мають такі особистісні характеристики як емоційна стійкість, доброзичливість та пластичність.

4. Кореляційний аналіз за критерієм лінійної кореляції Пірсона (r_{xy}) показав, що в досліджуваній групі студентів було встановлено наявність зворотного зв'язку між спрямованістю на себе та спрямованістю на завдання; прямий пропорційний зв'язок між спрямованістю особистості на взаємодію та здібностями до лідерства та значущий прямий кореляційний зв'язок загальних здібностей до лідерства з такими особистісними характеристиками, як «відкритість новому досвіду», «екстраверсією»; «емоційною стійкістю».

Підсумовуючи проведені дослідження, можна зробити висновок, що лідером у процесі діяльності стає той, хто набуває послідовників і хто користується повагою і авторитетом завдяки якостям, що мають найвищу цінність для команди: професіоналізм, компетентність, емоційна стійкість, екстраверсія, здатність до нестандартного продуктивного мислення й бачення стратегії розвитку, чесність, інтелект, ерудитія, енергійність, стійкість поглядів і упевненість в собі, прагнення до саморозвитку і самовдосконалення, відкритість новому досвіду.

БАЗОВА ДОВІРА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Відомим є факт, що особистість будує свою модель поведінки в залежності від рівня довіри, яку вона відчуває до певного об'єкта, суб'єкта, явища тощо.

Базова довіра як психологічне явище зародилася в ХХ ст. Першим, хто почав говорити про даний феномен, вважається психолог Е. Еріксон. Для людини це необхідна властивість для того, щоб відчувати себе щасливою та повноцінною.

Саме в сімі закладаються фундаментальні основи особистості дитини, такі як базова довіра та упевненість в собі. На думку видатних психологів (А. Маслоу, Е. Еріксон, К. Ізард та ін.) ці психологічні якості є базовою основою активної і творчої діяльності особистості, що підвищують стійкість до фрустрації та збільшують адаптаційні можливості особистості.

Інші науковці (І. Антоненко, В. Зінченко, Р. Левицькі, Д. Мак Алістер та Р. Біс, Б. Поршнев, Т. Скрипкіна та ін.) наголошують на тому, що базова довіра є фундаментальною соціальною установкою особистості, яка визначає подальший розвиток усіх інших видів ставлення індивіда до себе, оточуючих, до світу в цілому.

Базова довіра формується у перші роки життя дитини. Саме в цей період вона отримує перший досвід взаємодії зі світом, спостерігає, чи є цей світ безпечним для неї. І перші висновки про безпеку в світі вона отримує від взаємодії з найближчими людьми (батьки, брати, сестри та інші).

Головну роль у формуванні базової довіри дитини до світу виконує мати, оскільки саме вона перші роки життя завжди поруч. Перша форма прояву базового почуття довіри у дитини до світу пов'язана з легкістю годування, глибиною сну; вона не боїться залишатися на деякий час на самоті та легко йде на контакт з іншими дорослими. Дитина, яка не була позбавлена опіки, тепла, ніжності та турботи з боку батьків в подальшому житті буде впевненою в собі та в своїх можливостях.

Особливий зв'язок дитини з матір'ю з'являється під час годування, адже це супроводжується вербальним зв'язком. Потрібно встановити режим дня, та звертатися до дитини по імені, це впорядковує її світ та допомагає в набутті корисних навичок.

Сучасні дослідники зазначеного явища акцентують увагу на тій ролі, яку відіграє довіра в регуляції свідомості та поведінки особистості, групи, соціуму. Довіра і недовіра виконують широкий спектр значимих конструктивних (позитивних) і деструктивних (негативних) функцій в регуляції процесів життєдіяльності суспільства, соціальних груп і окремої особистості.

Їх позитивна роль у загальному розумінні полягає у тому, що довіра і недовіра сприяють інтеграції і гармонізації стосунків особистості з самою собою, оточуючими та світом, забезпечують існування та взаємодію з ними, регулюють міжособистісні, внутрішньо групові та між групові стосунки.

З наслідками несформованої базової довіри працював французький психолог Р. Шпіц, який проводив експеримент щодо негативного впливу нестачі турботи у дітей, яких покинули батьки. Ці діти відставали у розвитку, часто хворіли, були млявими. У дитини, у якої не була сформована базова довіра, порушується соціалізація, важко відбувається адаптація та засвоєння нової інформації, пристосування до нових умов життя. У майбутньому вона почуватиметься невпевненою в собі, їй важко буде знайти «своє місце» в житті, часто буде знаходитись в депресивному стані, ставитися з недовірою до інших людей.

Аналізуючи негативні функції довіри та недовіри в регуляції життєдіяльності, варто відмітити, що надмірна висока довіра може знижувати рівень безпеки індивіда, а надмірна висока недовіра – ускладнювати взаємодію, пізнання світу і, в кінцевому результаті, гальмувати або уповільнювати розвиток особистості.

Відповідно, важливо дотримуватися підтримки балансу довіри та недовіри.

Науковий керівник: І.В. Олійник, канд. пед. наук.

Ю.М. Шаршавих
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ І ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМЦІВ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ

Соціальне підприємництво – це, перш за все, бізнес. Однак, на відміну від традиційного бізнесу, він створюється, в тому числі, і для вирішення соціальних проблем суспільства. Серед найважливіших з них вчені виділяють:

- рішення проблем малих груп, шляхом допомоги в подоланні соціальної ізоляції, працевлаштування людей з обмеженими фізичними і психічними можливостями, безробітних, представників груп ризику;

- знаходження шляхів для реформування державних соціальних послуг, результатом чого є створення нових видів сервісу, які залишаються поза увагою звичайного бізнесу через низьку прибутковість та відсутності належної професійної підготовки;

- зниження навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем.

Суспільство повинно високо оцінювати бізнес діяльність успішних соціальних підприємців, а також може очікувати, що вони будуть вико-

ристовувати свої можливості і з часом психологічно перебудуються, щоб розвивати та підживлювати свої бізнес інновації і соціальні прориви.

На відміну від простих підприємців, які фокусуються виключно на своїх ринкових можливостях і, безпосередньо, на типовій бізнес-моделі, монетизуючій ці їх можливості, соціальні підприємці повинні враховувати певні критичні моменти розподіленні отриманого прибутку і постійно балансувати між створенням прибутку у приватному бізнесі і, додатково, на створенні певної соціальної цінності. Їхній шлях складніший, ніж у типового підприємця, і, як результат, соціальний підприємець може мати сильніші фактори психологічного навантаження та стресу.

Психологічні особливості соціального підприємця відрізняються тим, що у нього є соціальна місія, бажання і чітке усвідомлення того, що він здатний вирішити певну соціальну проблему/потребу, рішення якої потребує суспільство, і, крім того, він відчуває внутрішню психологічну необхідність у вирішенні цієї проблеми.

«Люди, які перебувають на енергійній, вмотивованій і творчій стороні, з більшою ймовірністю будуть заповзятливими і більш схильними до сильних емоційних станів», – Фрімен. Підприємці, зазвичай, жонглюють багатьма бізнес-ролями і можуть зіткнутися з певними невдачами: втрата клієнтів, суперечки з партнерами, кадрові проблеми – весь час, з усіх сил намагаючись отримати прибуток та бізнес успіх, а у випадку з соціальним підприємництвом вони повинні ще й допомогти у вирішенні певних соціальних потреб різних груп населення. Тому, на думку деяких дослідників, багато соціальних підприємців мають вроджені риси характеру, які роблять їх більш суспільно-орієнтованими, чуйними і вразливими, але, при цьому, і більш психологічно стійкими в стресових ситуаціях.

Найчастіше, соціальні підприємці мають добре розвинену стійку психіку і відрізняються вірою у власні сили. Вони впевнені в своїх скоєних вчинках, в їх правильності і значущості, і вважають свої досягнення заслуженими і своєю майстерністю. Такі підприємці більш психологічно стійкі в важких бізнес ситуаціях, їх самооцінка заснована не тільки на успіхах і досягненнях, а й на певних фактах і їх суспільному визнанні. Труднощі вони сприймають як шанс випробувати свої сили і, навіть в разі невдачі, більш легко і з деяким оптимізмом ставляться до поразок.

Найчастіше соціальні підприємці мають новаторські підходи до ведення бізнесу. Вони займаються бізнес діяльністю на умовах самоокупності та сталому розвитку, щоб вирішити або пом'якшити соціальні певні проблеми суспільства. Соціальні підприємці постійно перебувають на межі традиційного підприємництва та благодійної діяльності. Вони беруть від благодійності її соціальну спрямованість діяльності, а від бізнесу – безпосередньо підприємницький підхід.

Виходячи з цього, можна бачити, що соціальні підприємці в їх бізнес діяльності, зазвичай, психологічно декілька сильніші типових підприємців, за рахунок того, що вони мають чітку соціальну місію, яка служить

стійкою основою ведення їх життєвої лінії бізнес діяльності. Соціальний підприємець ніді готовий працювати без значущого прибутку або, навіть, з тимчасовими збитками, старанно працювати і розглядати перспективи свого і суспільного розвитку настільки далеко, наскільки дозволяє його бажання вирішити певні соціальні проблеми.

Все вищесказане і проаналізовані наукові дослідження дають можливість стверджувати, що на відміну від звичайного підприємця, соціальний підприємець, має соціальну місію і пов'язані з нею означені психологічні особливості і характеристики, що я і планую більш детально дослідити в моєї подальшій роботі.

Науковий керівник: О.А. Днірова, канд. мед. наук, доц.

А.П. Шевцова

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

САМООЦІНКА СТУДЕНТІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ

Самооцінка – елемент самосвідомості, що характеризується емоційно насиченими оцінками самого себе як особи, власних здібностей, етичних якостей і вчинків та є важливим регулятором поведінки. Самооцінка може бути адекватною і неадекватною. Самооцінка визначає взаємини людини з її оточенням, її критичність, вимогливість до себе, відношення до успіхів і невдач.

За адекватної самооцінки суб'єкт правильно співвідносить свої можливості і досягнення, досить критично ставиться до себе, прагне реально дивитися на свої невдачі та успіхи, намагається ставити перед собою досяжні цілі, які можна здійснити насправді.

Але самооцінка може бути неадекватною – надмірно завищеною або занадто заниженою. На основі неадекватно завищеної самооцінки у людини виникає неправильне уявлення про себе, ідеалізований образ власної особистості і можливостей, своєї цінності для навколишніх, для загальної справи. Самооцінка може бути і заниженою, тобто нижче реальних можливостей особистості. Занадто висока або занадто низька самооцінки порушують процес саморегуляції, спотворюють самоконтроль.

Р. Бернс, один з провідних англійських учених в області психології, серйозно займався питаннями самосвідомості, так визначає це поняття: «Я-концепція – це сукупність всіх уявлень людини про саму себе, сполучена з їх оцінкою.

У студентському віці відбувається поступова зміна «предметних» компонентів Я-концепції, зокрема, співвідношення тілесних і морально-психологічних компонентів свого «Я». Самоопис в студентському віці мають набагато більш особистісний і психологічний характер, ніж в 15-16 років, і одночасно сильніше підкреслює відмінності від інших людей. Властиве багатьом студентам перебільшення власної унікальності з віком зазвичай

проходить, але аж ніяк не послабленням індивідуального початку. Навпаки, чим старше і більш розвинена людина, тим більше знаходить вона різниці між собою і «усередненим» однолітком. Звідси – напружена потреба в психологічній інтимності, яка була б одночасно саморозкриттям і проникненням у внутрішній світ іншого. Найбільш помітні зміни у змісті самоопису, в образі Я, виявляються в 20-21 рік. Ці зміни йдуть по лінії більшої суб'єктивності, психологічності описів. Відомо, що і в сприйнятті іншої людини психологізація опису після 20 років різко збільшується.

Посилення суб'єктивності самоописів виявляється в тому, що з віком збільшується кількість випробовуваних, що вказують на мінливість, ситуативність свого характеру, на те, що вони відчувають своє зростання, дорослішання. Юнак або дівчина прагнуть зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити себе як члена суспільства, визначити себе в світі, тобто зрозуміти себе і свої можливості поряд з розумінням свого місця і призначення в житті. Саме в студентському віці (17-23 років) на основі вироблення власної системи цінностей формується емоційно-ціннісне ставлення до себе. Таким чином, в студентському віці в рамках становлення нового рівня самосвідомості відбувається становлення відносно стійкого уявлення про себе, Я-концепції.

До 20-21 років виникає особливе особистісне новоутворення, яке в психологічній літературі позначається терміном «Самовизначення». На рівні конкретної психологічної теорії проблема самовизначення виглядає наступним чином. Для людини «зовнішні причини», «зовнішня детермінація» – це соціальні умови і соціальна детермінація. Самовизначення, що розуміється як самодетермінація, є, власне кажучи, механізмом соціальної детермінації, вона може діяти інакше, як будучи активно надломленою самим суб'єктом. Отже, самовизначення пов'язано з цінностями, з потребою формування смислової системи, в якій центральне місце займає проблема сенсу життя, з орієнтацією на майбутнє.

Науковий керівник: О.А. Дніпрова, канд. мед. наук, доц.

3. Шеримбетова

*Нукусский государственный педагогический институт,
г. Нукус, Узбекистан*

ПУТИ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ

Проблема воспитания ребёнка в семье всегда волновала человечество. Не потеряла она своей актуальности и сегодня. Основными субъектами воспитания выступают родители, которые должны понять, что главной целью воспитания и образования должно стать формирование высокоморальной, добропорядочной и честной личности. Долг родителей - не только дать жизнь, но и воспитать достойных людей.

Какие же существуют пути решения поставленной проблемы? Существует ли оптимальный тип организации семейного воспитания, при котором будет развиваться высокоморальная, добропорядочная и честная личность? Да, такая тактика воспитания действительно существует и называется сотрудничеством. Выделим её отличительные признаки.

Сотрудничество – наиболее приемлемый тип воспитания, признающийся многими психологами и педагогами.

Стоит также отметить, что данная модель воспитания является наиболее сложной для её практической реализации, поскольку требует совместных и кропотливых усилий как со стороны родителей, так и со стороны детей, «поиска новых способов при неуспехе старых форм взаимодействия».

В семье, практикующей сотрудничество, нет понятия «я», то есть эго-структуры, основывающейся лишь на удовлетворении личных интересов и амбиций. Данная структура полностью вытесняется и замещается понятием «мы», признавая стремление к альтруизму, взаимопомощи и взаимоподдержке своей высшей целью и обязанностью.

Также здесь не может главенствовать один из супругов, подавляя тем самым второго и упиваясь своей неограниченной властью в семье. Следовательно, единственно-возможным типом семейной организации, основывающемся на критерии семейной власти, в данном случае может выступать только эгалитарная семья, а не матриархальная или патриархальная, как в подавляющем большинстве случаев. Это требует от партнёров уважения, любви и доверия, в первую очередь, по отношению друг к другу, а потом уже к детям.

Ребёнок же, воспитывающийся в атмосфере сотрудничества, сохраняет достаточную степень инициативности и самостоятельности, он обладает необходимой степенью свободы для принятия решений и его мнения и взгляды всегда учитываются старшим поколением.

Также замечательным в данной модели воспитания является то, что такие семьи объединяют общие семейные ценности и традиции. Здесь принято совместно проводить досуг и трудиться.

Здесь будет уместен следующий вопрос: «В чём же заключается существенное отличие данной модели от всех перечисленных ранее?» В модели невмешательства также принято наделять ребёнка высокой степенью самостоятельности, а для модели гиперопеки является характерным совместное проведение свободного времени.

Самое существенное отличие сотрудничества от всех перечисленных моделей сводится, главным образом, к тому, что родители чётко осознают, что жизнь взрослого человека полна тяжёлых испытаний и драматических событий, которым рано или поздно подвергается каждый.

Для того чтобы завоевать доверие и привязанность своих детей, такие родители не ограждают своего ребёнка от окружающего мира, как

это свойственно политике гиперопеки. Они смело, решительно и как можно раньше помогают своим детям вступить в жизнь, оставаться не пассивными наблюдателями окружающего события, а стать их активными творцами и участниками.

При этом родители, практикующие данную модель, не оставляют ребёнка на произвол судьбы, а всегда, при любых обстоятельствах оказывают ему необходимую помощь и поддержку, как в виде совета, так и в виде конкретных действий, не подавляя, тем не менее, инициативность самого ребёнка.

Сотрудничество предполагает развитие в ребёнке самых положительных качеств характера, таких, как доброта, честность, ответственность, альтруизм, открытость, инициативность.

Однако не следует делать вывод, что данная модель воспитания является универсальным средством в решении всех проблем, связанных с семейным воспитанием. Как было сказано ранее, на современном этапе развития человечество ещё не изобрело такое средство воспитания, которое стало бы панацеей от всех бед. В сущности, такого средства и не может существовать. Если бы это средство было найдено, личность воспитателя потеряла бы всякую ценность, а впоследствии и человеческая личность в целом.

Поэтому многие педагоги сходятся в мысли о том, что в вопросе воспитания первостепенную роль играет именно личность самого воспитателя, а не средства и методы, применяемые им в процессе воспитания.

Это не обозначает, что воспитатель имеет право использовать в своей воспитательной деятельности такие приёмы, которые заведомо пагубно скажутся на дальнейшем развитии ребёнка.

Мы хотели лишь подчеркнуть то, что человек высокого морального облика сможет воспитать достойную личность, даже обладая минимальным количеством необходимых теоретических знаний, умений и навыков по вопросам педагогики, преимущественно основываясь лишь на собственном жизненном опыте.

Дети непременно будут стремиться подражать такому человеку везде и во всём, наследовать его повадкам, особенностям, мельчайшим нюансам характера. Тогда как человеку, не сумевшему обрести душевную гармонию, полюбить жизнь и людей, приобрести необходимое количество житейского опыта будет недостаточным и тонн перечитанной литературы по вопросам воспитания детей. Никакие средства и методики не помогут проникнуть ему в сердце и душу ребёнка, вызвать в ребёнке доверие и открытость.

Достаточно распространённой является также такая проблема, когда в семье и вовсе отсутствует какой бы то ни было тип организации семейных отношений.

Зачастую это возникает тогда, когда родители не могут найти общий язык в вопросах воспитания друг с другом и происходит столкновение противоположных взглядов и мнений, что наиболее пагубно и деструктивно сказывается на развитии ребёнка.

Каким образом должны вести себя родители в подобной ситуации? Прежде всего, они должны подумать не о себе, а о своём ребёнке и о том, насколько сильно вы травмируете и калечите его психику своими бесконечными ссорами и конфликтами.

Не стоит вести бесконечной войны между собой, отстаивая исключительно собственную правоту и считая лишь свои методы воспитания единственно правильными. Если данный вопрос уже вызвал подобное ожесточение, то это никак не может свидетельствовать о правильности ваших суждений.

Многочисленные исследования в области детской психологии подтверждают тот факт, что уже в самом раннем возрасте является целесообразным не то, чтобы обучать ребёнка чтению и грамоте, а даже изучению иностранных языков, поскольку детская восприимчивость и способность к имитации на данном этапе в несколько раз превышает способности и возможности взрослого человека.

А.О. Шийка

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

АГРЕСІЯ ТА АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ

Проблема агресивності одна з найзначніших проблем сучасної психології. Тривожним симптомом є зростання числа неповнолітніх з девіантною поведінкою, що виявляються в асоціальних діях (алкоголізм, наркоманія, порушення громадського порядку, хуліганство, вандалізм і ін.). Посилилась демонстративна і викликаюча поведінка по відношенню до дорослих. У крайніх формах стали виявлятися жорстокість і агресивність. Різно зросла злочинність серед молоді. З'являються все нові види поведінки, що відхиляється, підлітки беруть участь у воєнізованих формуваннях політичних організацій екстремістів, в рекеті, співробітничать з мафією, займаються проституцією і сутенерством. У порівнянні з недавнім минулим, зросло число тяжких злочинів, буденна свідомість фіксує збільшення конфліктів і фактів агресивної поведінки людей. Ми є свідками зміни всієї соціальної структури суспільства, інтенсивних процесів розшарування населення за майновою ознакою, по відношенню до різних форм власності. На ґрунті соціальних суперечностей виникають міжгрупові і міжособистісні конфлікти.

Крім того, проблема агресивності мало вивчена теоретично. Ця проблема має давню історію. Багато дослідників в нашій країні і за кордоном займалися проблемою агресії, але до одного знаменника не прийшли, тому що вона складна і багатогранна і, отже, одного рішення бути не може. У центрі уваги дослідників виявилися такі аспекти проблеми: біологічні та соціальні детермінанти агресії, механізми її засвоєння і закріплення, умо-

ви, що визначають прояви агресії, індивідуальні та статево особливості агресивної поведінки, способи запобігання агресії.

У психології агресія описується як наступ, нападіння, атака, але власне в дослідницькому плані увагу звертали в першу чергу на інші її конотації. Один їх ряд включає такі значення агресія, як загроза, залякування, намір образити, ворожість, ненависть, відплата, жорстокість, насильство, причиння шкоди кому-небудь або чого-небудь. Інший ряд конотацій, навпаки, пов'язує агресію з наполегливістю, напористістю, спортивна злість, рішучість, мужність, сміливість, хоробрість, відвага, амбіції, справедливе обурення, опір домінування інших людей, силою волі, самовпевненістю.

Агресивна поведінка – це, перш за все, зовні виражена дія, спрямована проти іншої людини. Зазвичай така поведінка носить короточасний (тимчасовий) характер і змінюється в залежності від особливостей ситуацій або зміни однієї ситуації іншої. Агресивну поведінку описують у вигляді:

- а) дії як такого (наступ, атака, напад);
- б) дії проти певного об'єкта, в т. ч. людини, яка стала жертвою агресії;
- в) дії з урахуванням ситуації – її специфіки, сприяючи агресивну атаку.

Розкриваючи базові особливості агресивної поведінки, дослідники відзначають, що ця дія спрямована на заподіяння шкоди або шкоди іншій живій істоті, що прагне уникати подібне з собою відношення. Об'єкт агресивної поведінки і його витоки визначається згідно ситуації.

Питання, пов'язані з людською агресивністю, зачіпаються в багатьох психологічних дослідженнях. Наявність надзвичайно високої концентрації агресії в суспільстві і відсутність однозначного і адекватного наукового визначення цього складного феномена роблять проблему дослідження агресивності однією з найбільш актуальних проблем сучасного світу, важливою теоретичної та практичної завданням.

Науковий керівник: О.А. Дніпрова, канд.мед.наук, доц.

А.О. Шураєва

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ВПЛИВ АФЕКТИВНИХ РОЗЛАДІВ НА ТВОРЧИСТЬ ВІДОМИХ МИТЦІВ

Біполлярний афективний розлад (часто скорочують до біполлярний розлад; застаріле – маніакально-депресивний психоз) – психічний розлад, що проявляється афективнимистанами: маніакальними (гіпоманіакальними) і депресивними, а також змішаними типами, при яких у хворого спостерігають ознаки депресії та манії водночас (наприклад, туга зі збу-

дженням, неспокоєм, або ейфорія із загальмованістю, – так звана непродуктивна манія), або швидка зміна симптомів гіпоманії та субдепресії.

Багато з великих і просто талановитих людей – поетів, письменників, художників – жили і боролися з маніакально-депресивним розладом або клінічною депресією. Серед них – лорд Байрон, Ернест Хемінгуей, Вірджинія Вулф, Едгар По, Вінсент Ван Гог, Роберт Шуман. Існує безліч досліджень, які показують зв'язок між біполярним розладом і творчими здібностями.

«Мене називали божевільним, – писав Едгар Аллан По, – але до сих пір не вирішено питання, чи не є безумство вищим ступенем розвитку розуму, ні породжене чи все найпрекрасніше і найглибше хворобою мислення, яка підносить розум і почуття ціною розсудливості».

Багато поділяли думку По про те, що геній і безумство взаємопов'язані. Дійсно, історія знає численні приклади цього «прекрасного божевілля». Багато великі поети XVIII-XIX століть, в числі яких Вільям Блейк, лорд Байрон, Альфред Теннісон, писали про екстремальні перепадах настрою, які вони відчували. Серед сучасних американських поетів немало тих, кого госпіталізували через депресії або манії: Джон Беррімен, Рендалл Джаррелл, Роберт Лоуелл, Сільвія Плат, Теодор Ретке, Делмор Шварц, Енн Секстон. Від цих же недуг страждали і багато художники, композитори, в тому числі Вінсент Ван Гог, Джорджія О'Кіфф, Чарльз Мингус, Роберт Шуман.

Якщо використовувати сучасні діагностичні критерії, можна прийти до висновку, що більшість з них (і багато інших) страждали від серйозного афективного розладу, а саме – від маніакально-депресивного або депресії. Ці широко поширені захворювання піддаються лікуванню, але при цьому нерідко стають.

Зробити висновок про те, що розлади підсилюють творчі здібності, буде таким же спрощенням, як і міфи про «божевільних геніїв».

Чи можуть настільки важкі захворювання давати якісь переваги в творчості? Багато вважатимуть таке припущення абсурдним. Адже більшість хворих не володіють неординарним уявою, в той час як більшість талановитих людей не відчувають хворобливих перепадів настрою. Зробити висновок про те, що розлади підсилюють творчі здібності, буде таким же спрощенням, як і міфи про «божевільних геніїв». І що ще гірше, подібні узагальнення відволікають увагу від необхідності лікування серйозного захворювання і в якійсь мірі дискредитують діячів мистецтва.

Ні в якому разі не можна клеїти ярлик «маніакально-депресивний» на кожного, хто відрізняється творчими здібностями, енергійністю, силою переживань, мінливістю настрою і ексцентричністю. Однак нові дослідження ясно показують, що велика кількість видатних художників – набагато більше, ніж можна було б очікувати – відповідає критеріям маніакально-депресивного розладу, прописаним в четвертому виданні Керівництва по діагностиці і статистичному обліку психічних розладів (DSM IV). Схоже на те, що ці розлади якимось чином живлять творчі здібності в окремих особистостях.

На одному цьому факті не можна будувати висновки про те, що афективні розлади створюють геніїв.

За роки досліджень учені зафіксували зв'язок між манією, депресією і творчими здібностями. В кінці XIX – початку XX століть вони почали вивчати записи про розлади настрою, зроблені великими письменниками, їх лікарями і близькими. Хоча багато прикладів були анекдотичним, ця робота все ж вказувала на те, що відомі письменники, художники і композитори, як і їхні найближчі родичі, були набагато більш схильні до афективних розладів і самогубств, ніж інші люди. За останні 20 років більш систематичні дослідження підтвердили ці висновки. Діагностичний і психологічний аналіз нині живих письменників і художників дає змістовну оцінку поширеності серед них ряду психопатологій.

У сімдесятих Ненсі Кувер Андреасен з Університету Айови опублікувала перше повноцінне наукове дослідження на цю тему. Вона провела серію інтерв'ю і порівняла результати з контрольною групою, використовуючи строгі діагностичні критерії. Андреасен обстежила тридцять письменників і виявила надзвичайно багато випадків афективних розладів і алкоголізму. 80% з них пережили як мінімум один великий епізод депресії, гіпоманії або манії. 43% розповіли про декілька випадків манії і гіпоманії. Крім того, родичі цих людей також частіше страждали афективними розладами і проявляли творчі здібності в порівнянні з контрольною групою.

Джозеф Шильдкраут і його колеги з Гарварду прийшли до висновку, що кожен другий з п'ятнадцяти абстракціоністів і імпресіоністів XX століття страждали від депресії і маніакально-депресивного розладів. Самогубства траплялися принаймні в тринадцять разів частіше середнього рівня в США.

Вивчення мови пацієнтів з гіпоманією виявило їх схильність до римування слів і використання алітерацій. Вони вживали рідкісні слова майже в три рази частіше, ніж люди в контрольній групі. Більш того, вони набагато швидше становили ряди синонімів і частіше використовували лексичні асоціації. Це виглядає так, що в гіпоманію і швидкість, і якість мислення піднімаються на новий рівень. Зміни можуть варіювати від легкого прискорення мислення до повної втрати здатності думати складно. До кінця не ясно, що саме викликає ці якісні зміни. Проте, таке змінений стан може сприяти появі нових ідей і асоціацій.

Люди з маніакально-депресивним захворюванням і творчі особистості схожі в деяких рисах. Вони можуть ефективно працювати при нестачі сну, повністю концентруватися на роботі, відчувати особливо глибокі і контрастні емоції. Маніакально-депресивний темперамент в біологічному сенсі – сприйнятлива, чутлива система, яка швидко і сильно реагує на подразники. Вона реагує на те, що відбувається навколо більш широким спектром емоційних, інтелектуальних, поведінкових змін. Говорячи метафорично, депресію можна уявити, як погляд на світ крізь каламутне скло, а манію – через калейдоскоп.

Багато психіатрів звертали увагу на медичні та психічні проблеми великого художника вже після його смерті. Ван Гогу приписували найрізноманітніші розлади: епілепсію, шизофренію, отруєння абсентом, маніакально-депресивний психоз, Порфірія і хвороба Меньєра.

Етичні та соціальні висновки, що випливають із зв'язку між афективними розладами і творчими здібностями, дуже важливі, але їх поки мало розуміють.

Справжня мета ефективного і гуманного лікування - дати пацієнту можливість усвідомленого вибору.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

О.С. Янченко

*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОЯВУ ТА УМОВИ ПОДОЛАННЯ АЛЕКСИТИМІЇ У СТУДЕНТІВ ВНЗ

Молодь з початком навчання в ВНЗ починає відчувати ряд психологічних проблем, які стосуються розвитку і формування особистості. Від якості психологічних характеристик багато в чому залежить майбутнє молодих людей як професіоналів. У юнацькому віці діяльність спілкування є основною серед інших, але молодь відчуває цілий ряд проблем у вираженні своїх почуттів і емоцій за допомогою усного мовлення. Вивчення емоційного здоров'я студентів ВНЗ в рамках теорії алекситимії дозволяє безпосередньо побачити зв'язок між проблемами в області емоційної рефлексії і саморегуляції: по-перше, з розвитком особистості, по-друге, з фізичним здоров'ям і соматичним збереженням усього організму.

Алекситимія – це нездатність до вираження емоцій в усній формі, тобто словесно описати їх; це стан, при якому людина відчуває труднощі в розпізнаванні своїх і чужих емоцій, що призводить до проблем у сфері емоційної рефлексії та саморегуляції, у встановленні й підтримці міжособистісних контактів. Це явище не є захворюванням, оскільки відсутнє у міжнародній класифікації хвороб, це скоріше психологічна проблема, певна особливість нервової системи особистості, не пов'язана з її розумовими здібностями.

Вивченням даної проблеми займалися такі вчені як Д. Нейміах, П. Сіфнеос, Г. Кристал, В. Калінін, В. Провоторов, В. Ротенберг, І. Коростельова, Н. Гараян, А. Холмогорова, Д. Тейлор, С. Волікова, С. Малихіна та інші.

На даний час у психологічній, медичній літературі ведеться досить активна дискусія щодо природи даного феномена. Ряд дослідників (С. Малихіна, В. Миколаєва) виділяють три підходи, що розрізняються уявленнями про причини і умови становлення алекситимії. Це

біологічна теорія, теорія травматичної соматизації і теорія соціального навчіння.

Біологічний підхід розглядає алекситимію як первинний процес, в якому провідна роль належить генетичним механізмам, дефектам або особливим варіантам розвитку головного мозку.

Теорія посттравматичної соматизації розглядає алекситимію як вторинний розлад, як захисний механізм.

Теорія соціального навчіння пояснює цей феномен через дію зовнішніх факторів. Більшість представників цього підходу вважають, що емоційний розвиток особистості й, відповідно, патологія емоційності перебувають у прямій залежності від характеру відносин між людиною і навколишнім середовищем, починаючи з самого раннього дитинства.

Алекситимічний склад особистості розглядається як один із психологічних чинників ризику розвитку психосоматичних розладів, який означає знижену здатність у вербалізації емоцій і почуттів, що ведуть до посилення фізіологічних реакцій на стрес.

Люди, які страждають від алекситимії, характеризуються такими особливостями: вони не вміють належним чином розпізнавати емоції; відчувають труднощі в описанні власних і чужих почуттів, їх співвіднесенні з тілесними проявами; мають мислення, орієнтоване на зовнішні стимули (екстернальне мислення); обмежені в проявах уяви. Ці чотири ознаки покладені в основу створення Торонтської шкали алекситимії (TAS), основного інструменту, яким користуються за кордоном і в Україні. Втім, останнім часом створено ще два методи: Опитувальник алекситимії Вермонда-Ворста і Каліфорнійське Q-сортування алекситимічних прототипів.

У когнітивній сфері особистості з алекситимією відзначається невисока здатність до уяви, переважання наочно-дієвого над абстрактно-логічним мисленням, в особистісному профілі – інфантильність, деяка примітивність життєвої спрямованості. Люди з вираженою алекситимією часто вважають своє життя нецікавим і безглуздим, не відчувають особистої відповідальності за позитивні й негативні події, які з ними відбуваються.

Алекситимія стає значущим фактором, що ускладнює розвиток особистості студентів ВНЗ, в силу таких її проявів, як: ускладненість усвідомлення і опису своїх емоційних переживань і визначення їх у інших людей; відсутність емоційної рефлексії та саморегуляції; проблем у встановленні міжособистісної, групової комунікації; а також у зв'язку з наявністю співвідношення з іншими психологічними характеристиками (емоційний інтелект, характеристики соціально-психологічної адаптації, психологічними захисними механізмами, механізмами совладання тощо).

Найбільш проблемною, конфліктною як щодо себе, так і інших є група з підвищеним рівнем алекситимії. Для них власний емоційний світ, з одного боку, не має особистої цінності, з іншого боку, є «білою плямою». Однак неусвідомлені переживання приносять випробуванню відчуття не-

спокою і небезпеки, що, в свою чергу, ще більше підсилює як зовнішню, так і внутрішню конфліктність, загальну незадоволеність життям і соціальною дезадаптованістю.

Для досліджуваних із середнім рівнем алекситимії притаманні певні конфлікти щодо себе і навколишнього світу. З одного боку, вони тяжіють до спілкування з людьми, що оточують їх, потребують їх підтримки, уваги і турботи, з іншого боку, відчувають труднощі в усвідомленні власних почуттів і подальшому їх вираженні в контакті з іншими. Все це створює атмосферу внутрішньої напруженості, що знаходить вираження у відчутті загального емоційного дискомфорту.

Групою з найбільш гармонійними відносинами з собою і навколишнім світом є студенти з низьким рівнем алекситимії. При відносно низькому рівні зовнішньої і внутрішньої конфліктності вони також відчувають труднощі в спілкуванні з оточуючими, в розумінні власних емоційних станів, хоча це і не є для них невирішеною проблемою.

Необхідними (обов'язковими для всіх випадків) психолого-педагогічними умовами подолання алекситимії (за Д. Нікуліною) є:

- активна включеність в процес психолого-педагогічної взаємодії та створення умов для подолання алекситимії всіх його учасників: самих студентів, психологів ВНЗ, педагогічного колективу;

- зацікавленість студентів у подоланні власних алекситимічних проявів;

- можливість психологічного супроводу студентів від початкових до старших курсів;

- можливість здійснення комплексу заходів, пов'язаного з алекситимією, який включає в себе: своєчасну діагностику алекситимічних проявів у студентів, а також їх психологічних особливостей, цикл робіт щодо подолання даного явища і профілактичні заходи;

- єдність пізнавального і практичного підходів у змісті моделі психолого-педагогічних умов. В основі пізнавального змісту моделі може бути окремий лекційно-факультативний курс з психології, заснований на принципах системності та холистичного підходу до собистості, спрямований на розкриття розуміння психологічних особливостей людини. В основі практичного змісту моделі - цикл тренінгових занять за різними темами, оснований на єдиних принципах проведення;

- загальна спрямованість діяльності педагогічного колективу ВНЗ на гуманізацію та особистісну орієнтацію процесу навчання студентів.

Достатні для подолання алекситимії психолого-педагогічні умови повинні формуватися на основі сукупності необхідних умов і особистісно-орієнтованих умов, створюваних стосовно кожної групи студентів ВНЗ з відповідно вираженим рівнем алекситимії.

Таким чином, наявність у людини алекситимічних особливостей сприяє формуванню почуття невпевненості в своїх силах, безцільності власного життя, обмежує можливості адаптації. Під впливом алекситимії особистіс-

ні, ціннісно-смислові й емоційні механізми саморегуляції залишаються не-достатньо сформованими, що може негативно позначитися на становленні особистості майбутнього професіонала і на його життєдіяльності.

Визначення поширення алекситимії і вивчення можливостей подолання цього стану стає особливо значущим при вивченні питань, пов'язаних з освітнім процесом у ВНЗ, так як алекситимія може негативно вплинути на ефективність освітнього процесу і на особистісний розвиток студентів у цілому. Система вищої освіти крім навчання професійним навичкам повинна сприяти розвитку таких якостей особистості, які будуть допомагати їй в адаптації в суспільстві та самореалізації. У зв'язку з цим перед психологами та педагогами постає складне завдання щодо розробки спеціальних методів розвитку емоційної культури і опрацювання тих психологічних особливостей, що пов'язані з алекситимічними проявами в навчальному та виховному процесі.

Науковий керівник: І.В Олійник, канд. пед. наук.

І.О. Ясінська,
*Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна*

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ЗДАТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ДО УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ

Кожного дня людина долає певні перешкоди, складні життєві обставини, ситуації з якими не завжди може впоратися, тому потрібно з дитинства розвивати резильєнтність.

«Резильєнтність» – не просто подолання людиною (суспільством) труднощів і повернення до попереднього стану, це, в першу чергу, прогрес, рух уперед, що передбачає подолання труднощів на шляху до нового етапу життя.

З практичної точки зору дуже важливо відзначити, що концепція «резильєнтності» є ширшою за феномен «подолання», так як вона включає в себе два поняття: опір руйнуванню, тобто здатність людини захищати свою цілісність, коли вона відчуває сильний тиск; здатність будувати повноцінне життя у важких умовах; таке «творення» передбачає вміння планувати своє життя, тобто рух в певному напрямку протягом певного часу.

Якщо людина нормально взаємодіє зі своїм оточенням, то ця взаємодія розвиває і зміцнює в ній здатність і до опору, і до творення. Але якщо така взаємодія порушується, ця здатність (резильєнтність) поступово втрачається. Слід підкреслити, що «резильєнтність» може перебувати в латентному стані, але внаслідок різних подій, що відбуваються в житті кожної людини, її «дрімаюча» здатність чинити опір руйнуванню і буду-

вати своє життя всупереч усьому може перейти в активну фазу і навіть посилитися.

Отже, сам процес переходу з пасивного стану в активний може посилити здатність до «резильєнтності». Результатом такого процесу є позитивний розвиток у важкій життєвій ситуації.

Деякі молоді люди, у яких було важке дитинство, можуть «прекрасно» існувати, продаючи наркотики або скоюючи злочини. Вони знайшли для себе спосіб виживання, але чи можна сказати, що вони досягли успіху, перебуваючи у важких умовах? Чи є це резильєнтністю? Ні. «Резильєнтність» - це не закон джунглів, це не виживання за будь-якою ціною. Дуже важливо, яким чином використовується потенціал «резильєнтності».

Учені виділили кілька змінних величин «резильєнтності», кожна з яких має різне практичне значення:

- обраний аспект повинен бути досить простим, щоб було легко його зрозуміти і використовувати;

- вибрані аспекти можливої роботи повинні бути такими, щоб їх можна було використовувати в різних країнах і на різних стадіях розвитку дитини; це виключає занадто докладний опис результатів дослідів, характерних тільки для деяких культур і деяких вікових груп;

- аспекти повинні бути пов'язані з практикою; саме з цієї причини наш вибір ґрунтується не тільки на результатах теоретичних досліджень, але і на міркуваннях практичних працівників, висловлених у різних країнах, на різних континентах;

- вони не повинні вступати в явне протиріччя ні з теорією, ні з практикою.

Деякі вчені та практики вважають, що беззастережне визнання дитини як особистості є основною умовою формування у неї «резильєнтності», однак не варто думати, що, якщо дитину беззастережно приймають як особистість, то все буде добре. У дитини є багато інших потреб, але цей феномен – основа основ.

Отже, резильєнтність - важлива складова розвитку особистості, адже завдяки їй людина може з легкістю долати життєві труднощі та адаптуватися до навколишнього середовища.

Науковий керівник: І.В. Олійник, канд. пед. наук.

Наукове видання
IX Міжнародна науково-практична конференція
студентів, аспірантів і науковців

ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

Тези доповідей
29 березня 2018 р.
(українською, російською, англійською та польською мовами)
Комп'ютерна верстка *А.Ю. Такій*

Підписано до друку 21.03.2018. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 13,25. Тираж 120 пр. Зам. № .

ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля».
49000, м. Дніпро, вул. Січеславська Набережна, 18.
Тел. (056) 778-58-66, e-mail: rio@duan.edu.ua
Свідоцтво ДК № 5309 від 20.03.2017 р.

Віддруковано у ТОВ «Роял Принт».
49052, м. Дніпро, вул. В. Ларіонова, 145.
Тел. (056) 794-61-05, 04
Свідоцтво ДК № 4765 від 04.09.2014 р.